

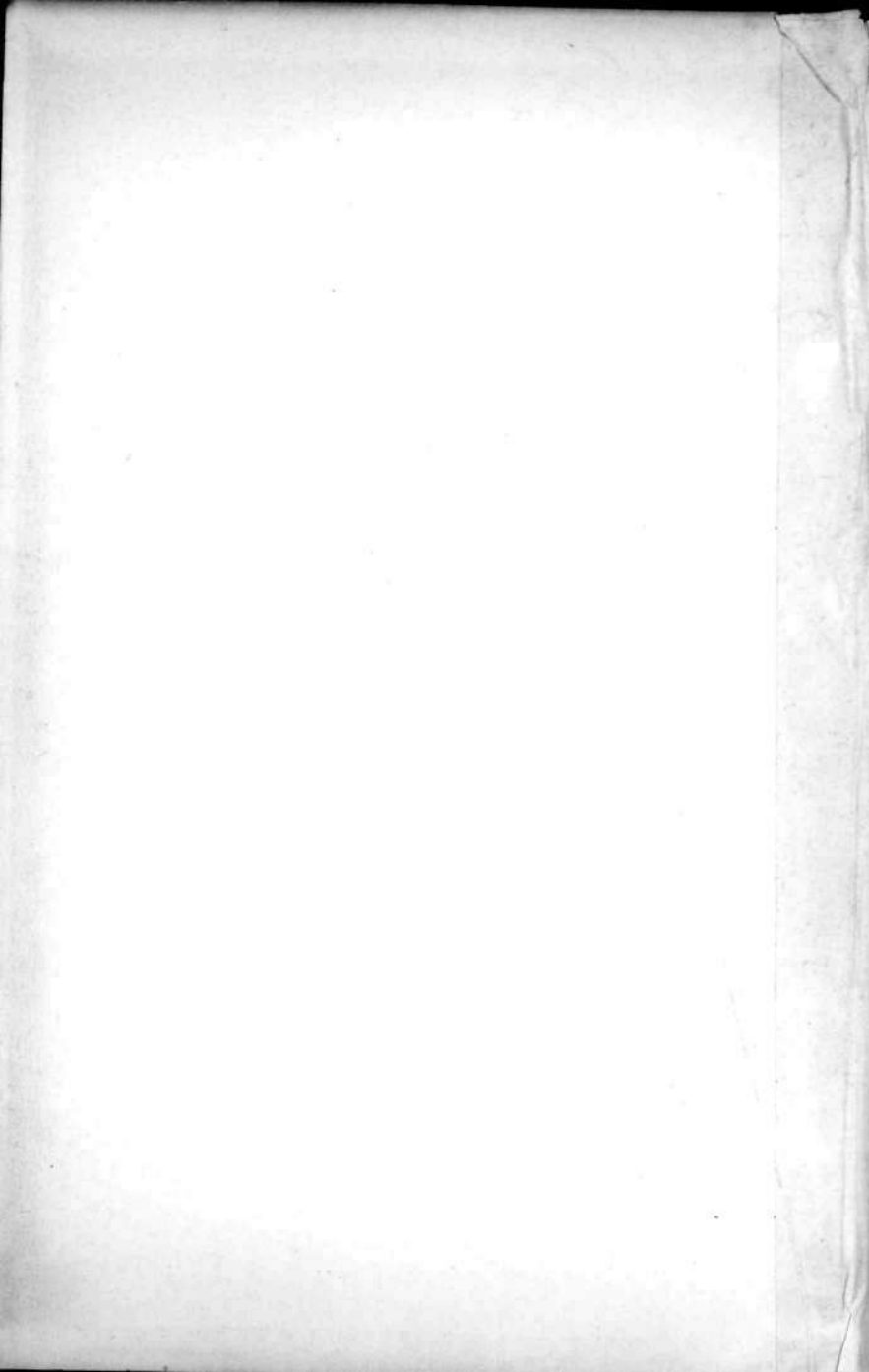
Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

~~42152~~

5

JOSIP
JURČIČ
ZBRANI
SPISI

Slovenski pisatelji.

Josip Jurčič.

V.

JOSIPA JURČIČA
ZBRANI SPISI

UREDIL
DR. IVAN PRIJATELJ

V LJUBLJANI 1927
IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“
(ODGOVOREN FRAN ŠARABON)

JURČIČEVIH ZBRANIH SPISOV

V. ZVEZEK

LIPE. PIPA TOBAKA. MOČ IN PRAVICA. ŽUPANOVANJE V
GLOBOKEM DOLU. V VOJNI KRAJINI. TELEČJA PEČENKA.
IVAN ERAZEM TATTENBACH. BELA RUTA, BEL DENAR.
NA KOLPSKEM USTJU. DOKTOR ZOBER.

V LJUBLJANI 1927

IZDALA IN ZALOŽILA „TISKOVNA ZADRUGA“
(ODGOVOREN FRAN ŠARABON)

42152

Inv. št. 0300480-1

Natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani.
(Odgovoren Fr. Jezerski.)

Urednikov uvod.

Življenje svoje je bil Jurčič v obdobju (1869—1875), v katerem je poteklo izpod njegovega peresa leposlovje, zbrano v pričujočem zvezku, tesno zvezal z žurnalistiko kot svojim krušnim poklicem. V začetku julija 1868 je bil vstopil v uredništvo novoustanovljenega mariborskega „Slovenskega naroda“ prvotno samo za „nekaj časa“ (Levec Jerici dne 25. jun. 1868), „za 3 ali 4 mesece“ (dr. J. Vošnjak Jurčiču dne 17. jun. 1868 kot odgovor na pisateljevo ponudbo), a je ostal pri listu potem nepretrgano skoraj dve leti. O Veliki noči 1870, ko „mladoslovenski“ politični organ ni bil v posebno sijajnih gmotnih razmerah in so njega izdajatelji poleg glavnega urednika Tomšiča najbrž težko plačevali drugega urednika Jurčiča, pa se je ta nenadoma preselil na Dunaj, kjer je od Novega leta izdajal Stritar prvi letnik svojega „Zvona“, pri katerem je že od 1. febr. dalje sodeloval tudi Jurčič, ves hvaležen, da je Stritar pošiljal svoj list zastonj vsem onim naročnikom, ki so bili v prejšnjem letu plačali naročnino za njegov ponesrečeni mariborski „Glasnik“. Jurčič se ni bil napotil na Dunaj zategadelj, da bi tam nadaljeval svoje študije, ampak se je začasno preselil v cesarsko prestolico z namenom, da si s pomočjo neke majhne dediščine pomaga na boljše v žurnalističnem poklicu, v katerega se je bil v Mariboru že vživel. Na Veliki ponedeljek 1870 piše Levec z Dunaja svoji nevesti o Jurčičevem prihodu tjakaj naslednje: „Jurčič je podedoval po neki teti nekaj stotakov. Jaz

mu jih prav privoščim! Zdaj pride na Dunaj.“ Mladi novinar je bil odšel iz Maribora najbrž proti volji doktorja Dominkuša, solastnika „Naroda“, po vsej verjetnosti z namero, da dobi službo v uredništvu federalističnega nemško-konservativnega dnevnika „Vaterlanda“. Sredi maja 1870 ga v svojem pismu v tem oziru vprašuje Tomšič: „Kaj je s Vaterlandom, piši mi vendar kaj tudi o tem!“ In v začetku junija 1870 ga isti kolega in prijatelj še enkrat prosi za informacijo v tem pogledu: „Kako je s Teboj, ali si dobil kaj časnikarske hrane, ali imaš kaj upanja — piši mi vendar tudi o tem! Tudi Dominkuševi se zanimajo zate, sem Te popolnem izgovoril.“ Ker se nam Jurčičevi dopisi Tomšiču niso ohranili, nam ni znano, zakaj naš pisatelj ni mogel dobiti službe pri dunajskem nemškem dnevniku. Zato pa je Jurčič vso drugo polovico l. 1870. razen pri Stritarjevem „Zvonu“, kateremu je bil vse prvo leto vnet sotrudnik, marljivo sodeloval zlasti pri Tomšičevem „Narodu“, kateremu je pošiljal politične dopise z Dunaja (šifra „—u—“), pa tudi feljtone („O pokorščini“, „Pisma z Dunaja“). Tomšič mu je v podlistku vrhutega natisnil 13 poglavij njegovega, precej svobodnega prevoda Puškinove novele „Dubrovski“, naznanivši mu, da namerava ta njegov prevod ponatisniti v posebni knjigi, ako ga prelagatelj dovrši, česar pa Jurčič pozneje ni storil. Pač pa je Tomšiču pomagal do konca leta tudi z uvodnimi članki.

Najpomembnejša politična članka — ne samo za nadaljnji potek Jurčičevega življenja, marveč tudi za razvoj slovenske in slovanske državne misli na našem jugu — sta bila ona dva, ki ju je priobčil Jurčič v „Narodu“ z dne 15. in 22. okt. 1870 pod naslovom „Slovenci in Hrvatje“ ob priliki, ko se je bil pod vtiskom kolosalnih nemških zmag nad Francozi in v strahu pred srednjeevropsko nemško poplavo politični organ hrvaške narodne opozicije „Zatočnik“, izhajajoč po zatrtju „Pozoru“ v

vojaškem Sisku, po daljšem času zopet enkrat spomnil Slovencev in dne 8. okt. 1870 nasvetoval, naj se skliče sabor celokupne Hrvaške, pristavljajoč: „Okoli take Hrvaške se bodo zbrali Istra, Kranjska in slovenski Štajer, da se ohranijo svoji narodnosti in monarhiji.“ Hrvaški člankar je bil mnenja, da bi mogli Hrvatom in Slovencem pri taki združitvi pomagati Madžari, posebno vplivni grof Andrassy.

Jurčič, ki je v letih svojih akademskih študij na Dunaju, v dobi tamkajšnjega hrvaško-slovenskega dijaškega društva „Juga“ (prim. moja razprava v „Ljub. zvonu“ 1924) mnogo disputiral s pravaško orientiranimi hrvaškimi kolegi, proglašajočimi Slovence za „planinske Hrvate“, ki naj kot hrvaški priveski na vrat na nos opusté pisanje v svojem jeziku v korist hrvaščini, kar je dalo povod posledici, da so se takrat slovenski „omladinci“ odločili namesto za južnoslovansko rajši za Celistinovo rusko orientacijo, isti Jurčič je sedaj pod vtiskom preteče nemške nevarnosti na naslednji način ponudil bratsko roko Hrvatom: Pred dualizmom smo živeli Slovenci s svojimi južnimi brati v nekoliko ožjem stiku. Ko pa je med nami in njimi vstala Beustova stena, smo postali mi „cis“ oni „trans“, drug za drugega pa „ausland“. Nekaj so v tem zagrešili naši poslanci, ki so leta 1867. glasovali za dualizem. Potem, ko je na Hrvaškem zavladal Rauch, se je hrvaško novinarstvo še manj brigalo za nas. „In vendar mislimo, da kot prednja straža jugoslovanstva proti šireči se germanski rači nismo brez vse važnosti, kajti ako pademo mi, imajo Hrvati soseda, kterege jim mi, ki njega in njegovo orožje poznamo, ne želimo.“ Dolgi molk o Slovencih je sedaj pretrgal „Zatočnik“ s svojim apelom na Andrassyja in pozivom na Slovence, da se „kot posebna dežela“ priključijo k zedinjeni Hrvaški. Jurčič izjavlja, da so Slovenci „precej in brez pomisleka pripravljeni udati se tistemu, ki nas

z edini, na jugoslovanstvo nasloni in ponemčevanja reši". To priliko porablja Jurčič v ta namen, da razvije svojo organsko teorijo južnoslovanske združitve, na naslednji realistični način kritikujoč dotodanje zedinjevalne, zgolj okrog jezika vrteče se poizkuse: „Misel tega zedinjenja ni nova. Že ob času absolutizma se je rodila, a hodila je okolo v napačni obleki, slabo razumljena. Kakor je bila vsa ‚slovanska vzajemnost‘ jako čudna sentimentalno-gramatikalno-meglina podoba za pesnike, ne pa za politikarje, tako je tudi jugoslovanska vzajemnost, naše edinstvo s Hrvati, dolgo bilo v neplodni, nerazumljeni, nepraktični obliki, jelo širiti se. Hotelo se je od nas, da svoj jezik zavržemo in pišemo t a k o j hrvatskosrbski. Ta uk je imel že mnogo učencev pri nas, zlasti med našimi starejšimi domoljubi. Mlajši možje [Jurčičeva generacija, naši „omladinci“] so dobro spoznali, da bi bil to nena-raven skok, ki bi se bridko maščeval, spoznali, da moramo in moremo samo s čisto domačim svojim narečjem mnogo na nemštvo že na pol izgubljenega teréna nazaj pridobiti. Izkušnja je učila, da je to prava pot bila. Ko bi bili mi one narodnjake med nami slušali, ki so nam sosebno za časa cvetenja znanega ‚ilirizma‘ priporočali hrvatski pisati, bili bi pač pomnožili za nekoliko hrvatsko inteligencijo, ali prosti narod, naša glavna moč, bi bil v politični omiki zaostal in nikakor ne tam, kjer je zdaj . . . To vse naj pomislijo oni Hrvati, ki nam še dan danes zamerijo, da se ‚literarno‘ nismo še zedinili in se še ne mislimo.“

Na ta izvajanja Jurčiča, realista in resničnega demokrata, temelječega zares v ljudstvu, izobraženem na najprirodnejši način v svojem domačem jeziku, je odgovoril voditelj hrvaške narodne opozicije dr. Matija Mrazovič v „Zatočniku“ 1870, šte. 242 zelo simatično, češ: „Ume se po sebi, da mi pod zvezo med hrvatskimi in slovenskimi deželami mislimo edino na politično zvezo.“

Mi nimamo nobenega posla z onimi našimi rojaki, ki siloma tirjajo, da so Slovenci — planinski Hrvati . . . Mi nimamo nobenega posla niti z onimi naših rojakov, ki slovenskim bratom usiljujejo gramatiko in slovar (hrvatski). Kogar 40letna skušnja ni mogla podučiti, da so prepiri zaradi jezika in imena med brati poleg neznatne koristi jako mnogo škodovali . . . brate razdvojili v politiki, tej najprvi in najglavnejši potrebi, ta se nikdar več ne more spametovati in se ne bode.“

Ta Mrazovičev odgovor je naše prve „omladince“ z Jurčičem vred poklical iz daljnje Rusije na naš bližnji slovanski jug. Kamen, ki ga je bil sprožil „Zatočnik“ in ga je nato krepko porinil v omenjenih dveh člankih Jurčič, se je začel valiti v smer političnega in državnega, ne pa več „sentimentalno-gramatikalno-meglenega“ južnega Slovanstva. Iz Tomšičevega pisma s konca oktobra 1870 je Jurčič zvedel, da je hrvaška narodna opozicija sklenila „storiti važen korak dalje na potu približevanja“. Tomšič je Jurčiču v tem pismu sporočil, da mu piše dr. Mrazović v tem pogledu naslednje: „ . . . sestanimo se, upoznajmo se, razgovorimo se. Iz razgovora može biti dogovora. Mi smo u vojnički Sisak urekli sestanek na 7.^a studenoga t. g. Tu će se sastati nekoliko pouzdanih rodoljubah iz Vojničke krajine, iz Dalmacije i Slavonije pa Hrvatske. Dogovorite se najprije Vi medju sobom, izaberite jednoga ili dva pouzdanika i pošaljite ih na naš sestanek i dogovor s nami.“ — Izmed Slovencev so se siškega južnoslovanskega sestanka dne 8. novembra 1870 udeležili: Tomšič, Trstenjak, dr. Razlag in dr. Poklukar. Hrvatje so se na tem sestanku pokazali nasproti Slovencem zelo tolerantne, o čemer je sredi nov. 1870 sporočil Tomšič Jurčiču kot sprožitelju teh južnoslovanskih razpravljanj, „da ga obdrži v kurentnem gl. dé Hrvatske“: „Hrvatje so se streznovali. Ni jih več poznati. Vse svoje slabosti sami priznavajo, kakor tudi

naše prednosti. Za zedinjenje s Slovenijo so vneti. Dogovorili smo se, da se ima Slovenijo konfederirati s trojedno kraljevino . . . Z Ogersko se sklene realna unija, Slovenija je čisto avtonomna in ravnopravna.“ Ker slovenski udeležniki niso imeli zadostnih pooblastil od slovenskih političnih voditeljev, so vzeli siške sklepe ad referendum. Obenem se je v Sisku sklenil znani veliki južnoslovanski kongres, ki se je nato vršil 1. dec. 1870 v Ljubljani. Ideje južnoslovanskega političnega združenja, kakor sta jih bila izoblikovala oba ta dva shoda, je imel nalogo propagirati v nemščini pisani novi politični list „Südslavische Zeitung“, ki so ga za prihodnje leto snovali v Sisku pod uredništvom Pravsa opozicionalni hrvaški politiki: Miškatović, Mrazović in Vončina. V zmislu ravnopravnega upoštevanja Slovencev so se po pričevanju dr. Josipa Vošnjaka („Slovan“, 1911, str. 317) obrnili na Tomšiča v Mariboru, „da li ve za kakega spretnega žurnalista. Tomšič, ki je vedel, da se Jurčiču na Dunaju slabo godi in da tam trpi veliko pomanjkanje, jim je nasvetoval Jurčiča.“ Po vsej verjetnosti je ponudil to službo Jurčiču Mrazović, ki je bil v tem času v precēj živahni korespondenci s Tomšičem. Jurčič je bil pripravljen sprejeti mesto slovenskega sourednika pri siškem nemškem listu, nakar mu je proti koncu starega leta 1870. pisal Tomšič: „Dasiravno Te gledé ‚Naroda‘ nerad vidim odhajajati v Sisek, morem Ti le svetovati, da ponudbo sprejmeš. Mislim, da se ne boš kesal. Vončina [ustanovitelj tiskarne v Sisku] je nobel človek, za plačo se bodele lahko sporazumeli. Tudi si boš lahko kaj prihranil, ker zapraviti ne boš imel kje . . . Dela boš pa imel precej, ker Pravš — kakor slišim — ni ravno reden delavec in nekoliko že starikav. Kar bi se ti utegnilo sitnosti in ovir pokazati, ne ustraši se jih; bodi vedno dober in odkritosrčen z Miškatovićem — on je blaga duša in vse vodi. Sicer se pa gotovo

pomudiš v Mariboru in potem se pogovoriva. Mrazoviču bom pisal vse po tvoji volji. Ne plaši se teh ljudi — meni so se vsi jako dopadali in Ti veš, da se meni ne ustreže tako hitro.“ — Jurčič se je odpeljal v Sisek tik pred koncem leta 1870.; dne 24. dec. 1870 sporoča namreč Ivan Vončina Tomšiču: „Ovom Vam sgodom javljam, da sam u redakciju primio preporučenoga mi Josipa Jurčiča, koji će imati referat za slovenske poslove. On će 29 o. m. stići u Sisak.“ Po pričevanju drja. Vošnjaka (Ljub. zvon, 1889, str. 147) je imel Jurčič tam „precèj dobro plačo“. Tudi Levec je sporočil dne 27. dec. 1870 svoji nevesti z Dunaja: „Škoda, da gre zdaj Jurčič z Dunaja — poklicali so ga v Sisek, kjer bo za dobro plačilo delal pri Südsl Ztg.“ V nasprotju s tema podatkom pa stoji to, kar piše sredi febr. 1871 Tomšič Jurčiču v Sisek: „Ti imaš nesrečo v publicistiki; kakor nekdam pri Narodu, tako te zdaj pri ‚Südsl. Ztg.‘ plačujejo z — deficitom.“

S tem so pojasnjene okoliščine, v katerih je prišel Jurčič poklicno v ozek kontakt z glasilom oživljene in času ter slovenskim „omladincem“ primerno modificirane južnoslovanske ideje, katera se odslej ni odzivala samo v njegovem publicističnem delu, marveč je značilno barvala tudi vse njegove leposlovne spise, nastale v tem obdobju.

Jurčič je ostal odslej stalno pri žurnalistiki. Ko so dne 26. maja 1871 Antona Tomšiča v Mariboru nena doma „našli mrtvega“, so lastniki „Naroda“ še isti dan brzojavili Jurčiču v Sisek, proseč ga, da bi on prevzel uredništvo lista, za kar se je Jurčič v pismu z istega dne odločil. Priobčil je v „Narodu“ z dne 3. jun. 1871, štev. 63 toplo pisan nekrolog umrlemu Tomšiču in od srede junija dalje že sodeloval pri listu z uvodniki. Sredi julija 1871 pa je že sedel v uredništvu „Naroda“ v Mariboru, kakor se razvidi iz naslednje „listnice uredništva“: „Prosimo, da se vsa pošiljanja ki se tičejo uredovanja

„Slov. Naroda“ odslej pošiljajo ali pod adresno J. Jurčiča ali „Vredništvo Slov. Nar.“ v koroški ulici št. 220.“ („Slov. nar.“ z dne 13. julija 1871, št. 80.) Z oktobrom 1872 se je Jurčič preselil v Ljubljano obenem s „Slov. narodom“, kateri se je z Novim letom 1873 izpremenil tu v dnevnik.

Kljub temu, da je bil Jurčič vsa ta leta preobložen z novinarskim delom, vendar ni puščal iz oči priljubljenega mu pripovedništva, katero je v tem času gojil v ozkem idejnem stiku s smernicami svojega časnikarskega delovanja. Te smernice se v njegovi novelistiki niso še tako očitno kazale, ko je zadnji dve tretjini l. 1870. bival na Dunaju in marljivo sodeloval pri prvem letniku Stritarjevega čisto literarnega „Zvona“. Ko je Stritar zaradi preostre in perfidne „prvaške“ kritike koncem leta 1870. svoj list ustavil in je njegova ožja literarna družina sklenila, da nekaj časa ne bo sodelovala pri nobenem slovenskem literarnem listu, se je „zvonovcem“ v tem sklepu pridružil najbrž tudi Jurčič. O tem sklepu ožjih Stritarjevih in Levstikovih pristašev je poročal neki ljubljanski feljtonist Tomšičevemu „Narodu“ naslednje: „... omolkli Zvon je neki svoje sodelavce tako občutljivo dirnul, ka so si občutljivo obljubili, dva cela dolga leta pri nobenem beletristničnem listu niti sodelovati.“ („Slov. nar.“ z dne 31. dec. 1870, šte. 152.) Jurčič je imel po vsej verjetnosti takrat namen, poizkusiti vnovič s svojim lastnim leposlovnikom, ki ga je hotel nazvati „Pripovednik“. Dne 17. dec. 1870, ko Tomšič še ni imel ponudbe iz Siska glede namestitve Jurčiča za sourednika „Südslavarice“, je urednik „Naroda“ pisal temu svojemu prijatelju: „Prosim Te, nikar se nikomur ne obljubuj. Če bom količkaj veljave dobil [pri snujoči se slovenski tiskarni v Mariboru], Te bom prosil, da prideš v Maribor. Za materijalno stanje Ti bom potem že skrbel in si ga bomo tudi sami lahko boljšali. Tvoj „pripovednik“

in enake stvari bodo nesle svoj pošten groš... Mi moramo med seboj napraviti asocijacijo in si sami pomagati naprej. S tiskarnico in delavnim peresom v roki moramo živeti in si tudi nekaj prihraniti.“ Ko se je skoro nato Jurčič odločil, sprejeti došlo mu siško ponudbo in je bil Tomšič doznal zaobljubo „zvonovcev“, je poslednji v zadnjem tednu dec. 1870 pisal prvemu: „Da ste se odpovedali beletristiki — vsaj časopisju — je psihologično nekoliko umljivo, domoljubno ni. Vprašam Te, koliko priznanja sem jaz našel, koliko podbuje in koliko sovražnikov in sitnosti, koliko delavcev, koliko veselja? Pri nas si mora vsak delavec postaviti motto: Thue recht in svetu fige kaži! Pred vspehom se vse vklanja, za ideje svet ni; Zvonu ni bilo treba umreti in Vaše kujanje se mi ne dopada. Za slovensko beletristiko boš v Sisku malo delal. Če ne boš tiskal tam, našel boš pri nas vselej poštene pogoje in če boš hotel, Ti bom jaz sam založil, kar boš želel... Povedi Stritarju in Levstiku, da jim je Nar. o priliki na razpolaganje. Saj moje mišljenje tako poznaš kakor jaz sam. Govori torej z ljudmi... Meni se zdi, da Majciger misli na beletrističen list — Smešno!... Pajk mi je napisal neko kritiko o vsem ‚Zvonu‘, ktero zdaj že 3 dni nosim po žepu in jo gruntam. V mnogem je resnica, vsa dobrohotna, a vi ste vsi občutljivi, kakor sam zlodej.“

V času, ko je bival Jurčič v Sisku in ko Slovenci niso imeli razen družinskega lista „Besednika“ nobenega leposlovnika, se je dogovarjal Tomšič glede izdaje nekega leposlovnega lista z — Davorinom Trstenjakom. Ta liberalno-katoliški sotrudnik „Naroda“ ni bil zadovoljen z dunajskim „Zvonom“ že v jeseni 1870, zlasti ne z onimi zadnjimi številkami že smrti posvečenega lista, v katerih sta se Levstik in Stritar znašala nad „prvaki“. V pozni jeseni 1870, je bil o tem sporočil Tomšič Jurčiču na Dunaj: „Iz prijaznega lista Trstenjakovega naj Ti posnamem

en stavek: „Zadnji trije listi ‚Zvonovi‘ so zelo bolehave. Za božjo voljo, tako berilo dajati naši mladini je abotno. Kdo se bode navduševal za dela prihodnosti, ako mu slovenski svet v tacem zrcalu predstavljaš. Levstik sedaj bluje vso svojo togoto, ali sam bode umrl nad tem togotenjem. Stritar je ‚Weltschmerzler‘ in res ne pozna potreboč slovenskega naroda!“ Tomšič se je po vsej verjetnosti s Trstenjakom strinjal v obsodbi ostro-kritične pa tudi — strogoliterarne smeri Stritarjevega „Zvona“ in je začel v prvih mesecih l. 1871. sam pripravljati izdajo „Pripovednika“. Glede sotrudništva je sondiral teren na Dunaju pri Levstiku, nakar mu je ta dne 17. febr. 1871 odgovoril: O ‚Pripovedniku‘ bi se zlagal s Teboj, samo to mislim, da bi bilo želeti proze in verzov ter, ako mogoče, samo izvirno delo, da bi bilo torej treba poiskati pomočnikov. Prestavljali smo že dovolj in prestavljamo vse, celo slovarje, vide Cigale! A sicer mislim, da ga prevzame Jurčič kakor je sam že na Dunaji rekel. Da ne ostane dolgo v Šišku, to sem jaz vedno mislil, ker so mi Hrvatje znani. Jaz bi sicer že delal za ‚Pripovednika‘, Levec bi morebiti tudi, vendar se težko spravim na kako leposlovno prozo. delal bi Jurčič, ako bi se vrnil, sicer ne, potem Ogrinec in Janko Kersnik pesmi. O Stritarju ne vem. Bilo bi ga treba prijeti ob ugodni volji, sicer vem, da bi odrekel.“

Nato je začel Tomšič snovati leposloven list v zvezi s Trstenjakom. Kakšen list sta pripravljala ta dva, o tem nam je sporočil nekaj zanimivih podatkov sam Trstenjak v svoji „Črtici o Antonu Tomšiču“, v kateri stari polihistor pripoveduje, da je Tomšič „namenjal v drugem polletju [1871] ‚Slov. Narodu‘ prilagati literarno doklado“, in nadaljuje: „Dogovorila sva si vso osnovo. Pisal mi je mesec dni pred svojo smrtjo: ‚Vaši nazori mi dopadajo. List pa bi vendar moral imeti polovico pripovednega blaga, naš svet je omehkužen in samo čisto

znanstvenega blaga ne bere, tako vmes pa bi se mnogo dalo tudi resnega, um in srce izobraževajočega berila utihotapiti. Mene bi stvar veselila, če bi se dalo dobiti kaj delavcev.“ („Besednik“ z dne 25. jun. 1871, str. 91.) — Iz navedenega Tomšičevega pisma Trstenjaku se razvidi, da je bil poslednji nasvetoval Tomšiču docela drugačen tip lista, kakor je bil predčasno smrti zapadli prvi letnik Stritarjevega „Zvona“ in kakor ga je po tega smrti imel v mislih Jurčič že na Dunaju v pozni jeseni 1870. Pretežno umetnostno-literarni ali vsaj beletristični značaj naj bi se bil umeknil bolj publicistično-podučni ter rodoljubno-znanstveni (Trstenjakovi) noti. To geslo, ki ga je neki „Narodov“ mariborski dopisnik že ob času snovanja „Zvona“ polagal na srce Stritarju („Slov. nar.“ z dne 23. dec. 1869, šte. 150), je bil ostanek „staroslovenske“ — „praktičnosti“, nasproti kateri je bila izdala trojica: Stritar-Jurčič-Levstik docela drugačno parolo: prvenstvo artistske beletristike in njen veliki pomen tudi v narodno-političnem zmislu. Človeku se vsiljuje domneva, da Jurčiča po njegovem povratku iz Siska v Maribor ni nič kaj mikalo, postaviti se na čelo listu, kateremu je bila že pred njegovim drugim prihodom v Maribor po še živem Trstenjaku in umrlem Tomšiču naznačena smer v duhu štajerskih „praktičnih“ „Mladoslovencev“, katerim — kakor vemo — prvi letnik Stritarjevega „Zvona“ ni ugajal, ker jim je bil premalo praktičen. Poleg tega je bil dal Trstenjak snujočemu se novemu listu tudi že noto neke regionalne iniciative. Ni izključeno, da je Jurčič po svojem prihodu v Maribor iz osebne kontakta s štajerskimi „Mladoslovenci“ čutil, da hočejo ti uveljaviti v novem listu svojo specifično štajersko akcijo in smer, ki sta se jim zdeli primernejši nego kranjska Bleiweisova v politiki in istotako kranjska Levstik-Stritarjeva v literaturi. Dne 10. febr. 1872 je v tem oziru pisal Trstenjak drju. Jos. Vošnjaku: „Naj naši brati na Kranjskem

ne mislijo, da mi Slovenci na Štajerskem brez njih ne moremo kaj zdatnega početi v slovenstvu.“ („Naši zapiski“, 1912, str. 56.) Morebiti je Jurčič tudi zato prepustil uredništvo „Zore“ Trstenjaku, ker je bil ta v očeh „staroslovenskih“ prvakov manj prononsiran „Mladoslovenec“ kakor Jurčič. Na to bi se dalo misliti po nekem pismu, ki ga je Trstenjak pisal novelistu Ogrincu, kateri je o tem pismu sporočil Levcu dne 14. januarja 1872 naslednje: „Zanimalo Te bo, kaj mi piše Trstenjak: ‚Časopis (‚Zoro‘) smo začeli izdajati baš v žalostnem razdvoju. Ko je dr. Razlag brez vsega lastnega prizadevanja postal deželni glavar, je to B.[leiweisa] in C.[osto] tako speklo, da ga od onih mal nista več prijazno pogledala, nego začela proti njemu intrigrirati; in sedaj kličeta na pomoč ‚domaćinstvo‘, ‚kranjstvo‘ in celo tropo fanatičnih mojih duhovskih bratov, češ da se zbira pod Razlagovim banderom sama radikalna, liberalna druhal. O malenkostna duhova! Ko bi bil stopil na čelo ‚Zore‘ kdo drugi, bi ga koj butala, a pred menoj imata rešpekt. Sicer je Bleiweis, ker ga nisem prosil protekcije, dolgo ignoriral moj list, a zdaj je vendar težko črhnil nekaj; ker mož zameri vsakemu in mu ne odpušča, kdor ne gre ž njim ‚durch Dick und Dünn‘. Nadalje piše: ‚Dolžnost je vsakega nesebičnega rodoljuba, delati za literarni napredek in pobijati ono malovredno stranko, ki iz same vladohlepnosti hoče vse ovirati, kar ne služi njenim egoističnim namenom. V tem smislu delajte v svojih krogih.‘ France, jaz sem njegovih misli in upam, da tudi Ti.“ — Ko se je Jurčič sredi l. 1871. povrnil v Maribor, je glede projektiranega novega leposlovnika našel najbrž že precèj opredeljen „fait accompli“, v katerem je po navedenem dopisovanju s Tomšičem zavzemal Davorin Trstenjak dokaj vidno in že skoraj vodilno vlogo bodočega urednika. To dejstvo in pa gori razbrani vzroki načelne narave so bili za novega ured-

nika „Slovenskega naroda“, do vratu zaposlenega v uredništvu političnega lista, po vsej verjetnosti odločilni, da ni stopil na čelo novega leposlovnega lista oni Jurčič, ki je imel izdajo leposlovnika v mislih že ob „Zvonovem“ prvem obmolku. Ta okoliščina je povzročila, da se ob mariborskem leposlovnem listu ni obnovil triumvirat: Stritar-Jurčič-Levstik, ampak se je zopet poizkusilo z obrobnim „glasnikovstvom“, kar je bilo v veliko škodo normalnemu razvoju slovenske lepe knjige.

Mariborski leposlovnik je torej pripravljala Trstenjak, ki je dne 28. sept. 1871 v „Slov. narodu“ (štev. 113) objavil program lista, kateremu je takrat dajal ime „Tabor“. To ime sta uredništvo in založništvo v „vabilu na naročbo“ („Slov. nar.“ z dne 9. dec. 1871, štev. 144) izpremenili v „Zoro“.

Stritar, Levstik in Levec niso nikdar sodelovali pri mariborski „Zori“, ki jo je do konca l. 1873., torej dve leti, urejeval Trstenjak, prepustivši jo nato Janku Pajku in pridržavši si v l. 1874. samo še uredništvo „Vestnika“, znanstvene priloge, ki se je tri leta (1873—1875) prilagala „Zori“. Levec je Trstenjakov list takoj po izidu prvih dveh številc precèj ostro kritiziral v goriški „Soči“, priporočajoč uredniku „Zore“, naj malo bolj pazi na čistost ter pravilnost jezika in pa na to, da se list dvigne na malo višji literarni ter umetnostni nivô. Jurčič se za ta leposlovnik štajerskih „Mladoslovencev“ ni angažiral mnogo bolj, nego je od njega zahtevala njegova služba. Slovenski literarni zgodovini je ostalo dosedaj neznano, da je bil Jurčič l. 1872. tehnični urednik „Zore“ (glej zadaj „urednikove opombe“, str. 451); poleg tega je za prve številke prispeval uvodno novelo „V Vojni krajini“, podpisano s šifro „J.“, in pa mladega graškega jurista Janka Kersnika je animiral v listnici „Naroda“ (z dne 1. nov. 1871, štev. 128) za sodelovanje pri „Zori“ z besedami: „Odpri ... svojo torbo za beletristični list, ki se

pripravlja.“ Kersnik je bil res poslal Trstenjaku nekaj svojih pesmi, katere mu je ta obljubil v svojem pismu z dne 8. jun. 1873 (tako se naj ta datum popravi v Kersnikovih „zbranih spisih“ V., 2, str. 355) priobčiti, česar pa pozneje ni storil, nakar Kersnik ni nikdar sodeloval pri „Zori“. Pač pa se je v tem listu začel razvijati bujni romantični talent Tavčarjev.

V letih 1873. — 1875. se je na Slovenskem prvič razvnel oster in pogosto strupen „kulturni boj“, katerega se je Jurčič kot „mladoslovenski“ žurnalist udeleževal s političnimi članki,oticami in tudi pripovednimi feljtoni. Čeprav takorekoč do vratu pogreznjen v to časnikarsko prekljanje, je naš pisatelj neprestano v glavi snoval svoje romane in pisal najprej v prozi, pozneje v verzih svojo tragedijo „Tugomera“ pod vplivom onega Levstika, ki je bil prišel v sept. 1872 z Dunaja v Ljubljano na licejsko biblioteko in se tu idejno docela razšel s Stritarjem, propovedujoč v privatnih gostilniških družbah nasproti Stritarjevi svetožaljni mehkoobi svoj „slovanski“ realistični dur. — Germanizatorični pritisek nemško-nacionalne vlade Auersperg-Lasserjevega kabineta je povzročil, da je l. 1875. na Slovenskem ponehal „kulturni boj“, kar je dalo povod Stritarju, da je sklenil z Novim letom 1876. zopet odvezati svoj dunajski „Zvon“. A tudi Jurčič je bil v času, ko je „kulturni boj“ pod vladnim pritiskom že nekoliko ponehaval, prišel do prepričanja, ki se mu je v „Narodu“ z dne 13. sept. 1874 izlilo v željo, „da bi ne potrosili vseh močij v politiko, da bi požgali nekoliko menj mejusobne neplodne ali celo duhóve moreče strasti v medsebojnih bojih zarad nazorov, ter da bi zlasti glede naobraženja in povzdige in razširjenja svoje literature skušali kaj več storiti nego se v resnici godi“. In dne 6. febr. 1875, neposredno po smrti zloduha doktorja Coste, je Jurčič v „Narodu“ zopet bodril: „V velicih nesrečah smo Slovani res; toda iz poznajmo jih, rešimo

se jih ... Politično ne moremo zadostno delati ... ali delajmo tam, kjer moremo, na polju literarnem.“ — Naznanjajoč v „Narodu“ (z dne 29. sept. 1875, šte. 221) obnovitev dunajskega „Zvona“, je Jurčič opremil to naznanilo z besedami: „Jako bi to oživelo zanemarjeno literarno delovanje in g. Stritar bi veliko dobrega v narodnem oziru storil, če to namero res izvrši vsaj z novim letom.“

Kako zelo je bila Jurčiču v tej dobi političnega pritiska pri srcu povečana produkcija na beletrističnem polju, se razvidi iz dejstva, da se je v tem času, ko je Stritar pripravljaj svoj obnovljeni „Zvon“, vnovič oprijel stare svoje ideje, namreč ideje „Pripovednika“, a sedaj ne več v časopisni, marveč v knjižni obliki. Ravno mesec dni po prvem naznanilu o obnovljenem „Zvonu“ je prinesel v „Narodu“ z dne 29. okt. 1875, šte. 247 notico: „(Slovenski pripovednik), ki bode, tiskan v ‚Narodnej tiskarni‘, prinašal v zvezkih po 10 pol na vsake 14 dni slov. originalne in prestavljene povesti, bode začel izhajati ... sredi decembra, gotovo pa vsaj s početkom novega leta.“ Ta praksa — knjižna izdaja zaključenih leposlovnih del ob izhajajočem periodičnem časopisu — je bila posneta po primeru Janežiča, ki je poleg „Slov. glasnika“ tudi izdajal „Cvetje“. V času, ko se je prvi zvezek nove knjižne zbirke tiskal, je Jurčič v „Narodu“ z dne 16. dec. 1875, šte. 286 javil, da je dal svoji zbirki ime „Slovenska knjižnica“, opustivši naslov: „Slov. pripovednik“. V tem naznanilu je razložil pomen svojega podjetja, med vrstami istočasno poudarjajoč, da z izdajo svoje „knjižnice“ ne misli konkurirati s Stritarjevim listom: Pri vsakem narodu je literatura najvažnejši faktor napredovanja v vseh rečeh. Nekoliko let sèm smo zane-marjali zlasti oni del slovstva, ki zahaja v najširše kroge, namreč beletristiko. Z Novim letom bo bolje. Izdajal bo Stritar zopet „Zvon“. „Gotovo ga bodo tedaj prijatelji

slovenske beletristike, posebno pa slovenska mladina z obilno naročbo podpirali, mi drugi bodemo pa gotovo vsak po svojih močeh duševno radi pomagali pri delu.“ [Res je Jurčič že v prvem letniku obnovljenega „Zvona“ sodeloval s povestico „Bojim se te“.] Poleg „Zvona“ — nadaljuje Jurčič v tem obvestilu — pa je potrebna „večja zbirka zvezkov izvirnih in prevedenih romanov, povesti, dram in pozneje tudi zbranih onih boljših del naših pisateljev, ki se ne dobé več v knjigotrštvu“.

Jurčič je v resnici začel že z začetkom prihodujega 1876. leta izdajati svojo „Slovensko knjižnico“ in je še v tem letu v nji izdal celih šest zvezkov: v prvem svojega „Doktorja Zobra“, nato Pleteršnikov prevod „Kalifornskih povesti“ ameriškega realista Bret Harteja, zatem svojo tragedijo „Tugomer“, Kersnikov prvi roman „Na Žerinjah“, Jesenkov prevod Goldsmithovega „Župnika Wakefieldskega“ (v letu, ko je v „Zvonu“ izhajal Stritarjev „Gospod Mirodolski“) in svoj roman „Mej dvema stoloma“. Pozneje je izdal Jurčič v tej svoji „knjižnici“ samo še dva zvezka in sicer l. 1878. svoj predelani roman „Cvet in sad“ ter l. 1880. zbirko Tavčarjevih novelic pod naslovom „Zimski večeri“. Vzrok, zakaj Jurčič od l. 1877. dalje ni izdajal svoje „knjižnice“ v istem tempu kakor prvo leto, je ležal v premajhnem številu naročnikov. Tekoča slovenska literarna kritika ni znala oceniti pomena Jurčičevega podjetja, katerega „mladoslovenska“ publicistika ni kaj prida omenjala in priporočala, dočim je „Slovensko knjižnico“ konservativni „Slovenec“ vse leto 1876. zelo ostro in ozkosrčno kritiziral. Izmed svobodomiselnih listov je pomen „Slov. knjižnice“ poudarila razen „Naroda“ samo goriška „Soča“, ki je dne 20. jan. 1876 pisala o nji: „Kar imamo lepega, dobrega, zrelega, klasičnega — poleg malih izjem — vse so nam ustvarili naši leposlovci. ‚Vrnimo se k literarnemu delu‘ — ta klic se mi zdi, da se zdaj razlega po naši domovini.

Število političnih časopisov se je skrčilo [prenehal je bil goriški „Glas“], a število leposlovnih novin pomnožilo. To je prav! Poleg „Zore“ smo dobili dolgo in težko pričakovani Stritarjev „Zvon“ in — Jurčičevo „Slovensko knjižnico“. Gospod Jurčič je sè svojo „Slov. knjiž.“ pričel čisto novo podvzetje, ki je samo nekoliko Janežičevemu „Cvetji“ podobno . . . A čuje se, da se nij premnogo naročnikov oglasilo.“ Ta nedostatek naročnikov je povzročil, da je Jurčič že koncem l. 1876. začel misliti na to, da bi sploh opustil izdajo svoje s tako vnemo in s tako lepim uspehom započete „Slovenske knjižnice“.

V tesni zvezi z opisanimi vnanjimi in notranjimi doživljaji v tem obdobju njegovega življenja se je oblikovalo Jurčiču leposlovje, ki ga prinaša v kronološkem redu pričujoči zvezek.

V neposredno pred tem obdobjem poteklih zadnjih 60-ih letih, v katerih se je naš pisatelj zanimal sicer že tudi za najrazličnejša vitalna vprašanja svojega naroda, je bil njegov interes vendar v najvišji meri posvečen literarno-umetnostnim vprašanjem in literarno-teoretična linija je bila zlasti v njegovih dunajskih visokošolskih letih dominantna njegove duševnosti. Ob tej liniji, ki je v teoretičnem oziru porodila celo vrsto beležk in zapiskov v njegovih notesih iz tega časa in dosegla praktično l. 1868. v realistično-karakternem „Sosedovem sinu“ svoj višek, so potekle izpod Jurčičevega peresa najprej tri povesti, ki jih je pisec objavil l. 1870. v čisto-literarnem prvem letniku Stritarjevega „Zvona“: „Lipe“, „Pipa tobaka“ ter „Moč in pravica“; v obližje teh treh pa spada tudi nekoliko pozneje drugje izišla, a pod istimi vidiki nastala „Telečja pečenka“. Na vprašanje, kakšni so bili ti vidiki, je treba odgovoriti, da so bili pretežno umetnostne narave. Jurčič ni bil sicer nikdar izpovedovatelj umetnosti zaradi umetnosti; vrhovni namen njegove novelistike je šel za tem, da se slovensko

Ijudstvo ob domači lepi knjigi osvesti kot narod ob strani drugih večjih narodov. A ta slovenska lepa knjiga naj nosi na sebi iste umetnostne kvalitete kakor lepa knjiga drugih večjih narodov. Zategadelj je Jurčič v teh letih mnogo študiral literarno teorijo, prihajajoč v tem študiju v vedno večjo bližino takrat v Evropi nastajajočega začetnega realizma, kateremu ni bilo več toliko za napeto, zanimivo zgodbo, kolikor za dobro očrtane in označene človeške značaje. Že l. 1866. je naš avtor pisal v Janežičevem „Slovenskem glasniku“, da naj pisatelj, „obrisovaje svet in mnogovrstne strani človeškega srca, našo domišljijo zbuja . . . svet in naravo, srce in umetnost naj dobro poznade“ (prim. ČJKZ, VI., str. 136). V teh in v neposredno sledečih letih se je mladi naš pripovednik, skoraj gotovo bolj nego katerikoli drugi naš leposlovec, v družbi Stritarja in v dopisovanju z Levstikom intenzivno ukvarjal z literarno-teoretičnimi študijami, oddaljujoč se tekom teh študij vedno bolj stran od konvencionalne, z izjemnimi postavami in zapletenimi zgodbami zanimajoče romantike in primikujoč se polagoma v vedno ožjo bližino onega začetnega realizma, ki se je mudil najrajši ob risanju prereznih značajev.

Takšni prerezni ali povprečni junaki so več ali manj vse glavne pa tudi postranske osebnosti, nastopajoče v imenovanih štirih povesticah. Značilno je, da so te osebnosti vzete skoraj vse iz malce boljših, a v slovenskem narodu takrat že precèj številno zastopanih krogov male gospode na deželi in v malem mestu. Človeku se zdi, kakor da je imel pisatelj, ki se je dotlej v svojih začetno-realističnih tvorbah oklepal predvsem našega kmeta, sedaj pri snovanju teh povestic namen, razširiti obseg svojega objekta z individuji, vzetimi iz onega malomeščanskega sloja, ki se je vprav v tej dobi pričel osveščati svoje slovenske narodnosti. Lipe Rodovščak je tak povprečen mali podeželski gospod, ki se v

toplo opisani ljubezni vname za pohlevno hčerko trške krčmarice in po premaganih zaprekah, prihajajočih od hladno ter ošabno računajočega njegovega očeta in istotake njene matere, ž njo končno združi v srečnem zakonu. — V „Pipi tobaka“ je ves pisateljev interes koncentriran ob risanju značaja graščinskega oskrbnika Slamnika, napol gosposkega drobnega človečka, ljubečega zgolj komodnost, stopajočega celo v zakon zaradi te ljube komodnosti, imajočega samo eno strast, namreč strast do pipe, katera ga v nekoliko pretirano opisani komični tragiki upropasti. — Ista usoda bi morebiti doletela smešno-dostojanstvenega „purgarčka“, stotnika Bitiča, ki v „Telečji pečenki“ iz istih razlogov komodnosti kakor Slamnik trenutno zahrepeni po zakonski družici, ko bi se njegova užaljena dostojanstvenost ne bila zgrudila že pod udarcem odklonjene snubitve. — V noveli „Moč in pravica“ se je Jurčič, ne več romantično kakor v „Gradu Rojinju“, marveč že bolj v duhu začetnega realizma pobavil s problemom zakonske nezvestobe. Zanimivo je, da se je Jurčič odločil obdelati ta problem v povesti najbrž pod vtiskom čitanja spisov znamenite francoske začetno-realistične romanopiske George Sandože, in sicer s tem namenom, da nad te pisateljice propoved svobodnega izživljanja postavi primat etičnega principa. Ideja za to novelo se je po vsej verjetnosti spočela v pisateljevi glavi že takrat, ko si je v svoje rokopisne „Zapiske l. 1868.“ zabeležil naslednje misli: „Thema o prešeštvu (ehebruch) je bilo in bo neogibljivo v poetičnih izdelkih posebno v romanu. Globok razloček pa je, če se prešeštvo zgodi z nravno posilnostjo (potrebnostjo) — v čemer naravni (sinnlich) motivi skupno delajo — saj duh in telo se ne more v življenju tako kakor na papirju deliti in ločiti — ali pa če izvira prelomljenje zvestobe do možá ali zaročene žene iz fizične nenasitnosti, kakor se to godi pri ženskih Don Juan-ih, ktere nam riše George

Sand, ki mečejo kot ožete pomeranče može za vrstjo od sebe in frče kot čebele od cvetke do cvetke, nikdar site. To nam ne dopade. Mi imamo pravnost vcepljeno, ločimo se od Francozov. Francozi imajo komedije iz te teme; mi moramo imeti tragedije, — tragičen konec. Umiriti nas mora kazen, katero pravna moč nadene za greh, ki ga ne opravičujemo. Celota, moč pravnosti se v tragičnem koncu vzdigne zoper napad posamnega.“ — Takšno tragedijo zakonske žene, upropastivše moža, ljubovnika in v pomračenju duha tragično završujoče svoje življenje, predstavlja kratka Jurčičeva povest „Moč in pravica“.

Z umetnostno - kritičnega stališča pogledane ne predstavljajo vse te štiri povestice, kljub temu, da so napisane iz čisto literarnih vidikov, nikakšnih globljih umetnin, ampak precēj srednjevrstno beletrijo, nekaj boljši literarni drobiž pisatelja, kateri v tem materialno nezasiguranem času svojega življenja najbrž ni našel miru za kakšno večjo in globljo koncepcijo.

Izmed sodobnih kritikov, takrat precēj redko sejanih v naši literaturi, se je samo ene izmed teh Jurčičevih povestic doteknil Janko Pajk, ki je v svoji „Besedici o ‚Zvonu‘“ pisal: „V ‚šaljivo ukovitih spisih‘ [povečini Levstikovih in Stritarjevih v prvem letniku ‚Zvona‘] je mnogo soli, pa v nekterih preveč popra, kakor je naša pripovedna literatura sploh prerada satirična, kar tudi ruskej literaturi sami ruski pisatelji očitajo. Turgen-jeva in Gogolj-eva slava izvira iz rezkih njih popisov temnih strani ruskega života. Objektivno narodna je ‚Lipe‘ Jurčičeva), kateri pisatelj je do sedaj življenje prostega slovenskega ljudstva najvernejše narisal.“ („Slov. nar.“ z dne 3. jan. 1871, šte. 1.).

Ljudsko življenje je Jurčiča zanimalo predvsem kot rojenega objektivističnega realista. K temu njegovemu interesu se je v vseh dotedanjih njegovih spisih pridru-

ževala od romantike podedovana narodopisna nota. Z etnografskim zanimanjem je Jurčič opazoval tudi naše južne brate, med katere ga je bila zanesla služba, ko je l. 1871. pol leta urednikoval v Sisku. Kot rezultat tega opazovanja se imata smatrati povesti „V Vojni krajini“ in „Na kolpskem ustju“. Iz obeh teh povesti, v fabuli dokaj konvencionalnih, odseva eden in isti idejni refleks, ki je tem bolj značilen, ker je avtor napisal ta dva pripovedna kosa v času svojega povečanega zmisla za južnoslovansko politično edinstvo. Ta idejni refleks bi se dal zgostiti v naslednji zaključek: Življenje naših bratov na jugu je krepko samobitno in zanimivo svojevrstno; radi sprejemajo medse svoje brate Slovence, a od svojega ne odstopajo pri vsej svoji gostoljubnosti tudi bratskim gostom na ljubo. Gospodar Vuk, nadlajtnant Savić in pop sprejemajo z največjo prijaznostjo Slovence Janka, a lepe devovjke Milane mu ne prepuščajo, ker ni „pravoslaven“, ker ni — Srb. Slovenske splavarje, posredujoče trgovino z lesom med južnimi in severnimi južnoslovanskimi brati, vidijo Hrvatje v Sisku kaj radi, a razdirati svoje tesno družinsko življenje ne dadé niti bratom. Anka je Josova, in če se je odločila za Martina, potem mora poginiti „prokleti Kranjac“, pa naj pri tem pogine tudi sam Joso. Visoko cenitev vsega svojinskega, to pristno slovansko individualistično noto je Jurčič povzel kot očividec iz svojega opazovanja naših južnih bratov in jo vpletel kot vodilni motiv v obe te dve svoji povesti. Ta krepko samobitna nota je kakor nalašč odgovarjala takratni Jurčičevi lastni koncepciji ideje zedinjenega južnega Slovanstva, ki naj bi državnopolitično zvezalo z južnimi brati tudi Slovenijo „kot posebno deželo“.

Kot poklicnemu novinarju se je bilo Jurčiču v teh letih njegovega življenja najpogosteje baviti s perečimi vprašanji najožjega domačega javnega življenja. Pri tem

svojem vsakdanjem delu je imel vedno pred očmi prosveto preprostega ljudstva in kulturna stremjenja naše inteligence, stremeče po tem, da se v skladu z duševnimi toki tedanje izobrazene Evrope osvobodi in izvije iz tesnih spon dotedanjega našega primitivnega konservatizma. V času, ko je bilo v Avstriji aktualno vprašanje nove šole, je napisal v prilog temu pokretu publicističen apel v drastično-pripovedni obliki, naslovljen „Županovanje v Globokem dolu“. Ostrega „kulturnega boja“ l. 1873. — 75. — naše domače prve „farške gonje“ — se je tudi on udeležil s povestico „Bela ruta, bel denar“, katere ost je bila naperjena v duhovniško sakrosanktnost, katere motiv pa je bil zopet vzet iz ljudske etike in narodopisja, našemu narodnemu pripovedniku tako priljubljenega.

„Ivan Erazem Tattenbach“ je bil prvi slovenski feljtonistični roman. V tem času, ko se je bilo v dobi obnovljenega ustavnega življenja v Avstriji razmnožilo dnevno časopisje, je takšnega literarnega blaga posebno mnogo producirala češka literatura takozvane „majevske“ in „lumirovske“ generacije, sodobne našemu „Mladoslovenstvu“. To časniško leposlovje ni bilo nič drugega nego beletristična variacija vprašanj, ki so se v člankarski obliki obravnavala v političnih listih nad črto. To so bila predvsem državnopravna, državno samostojnost zadevajoča vprašanja; istodobni češki kakor tudi Jurčičev feljtonistični roman je apologija državnostno-samostalne politične ideje. Kakor češki zastopniki tega leposlovnega žanra je tudi naš slovenski pripovednik osnoval dejanje temu svojemu romanu na sodobno razumljenem zgodovinskem dogodku s tem namenom, da čitatelja razvname za idejo južnoslovanske državne neodvisnosti in skupnosti, idejo, ki je bila po kolosalni zmagi Nemčije nad Francijo v prvih 70-ih letih v povečani smeri prevzela zlasti slovenske in hrvaške javne delavce. Jurčičev „Tattenbach“ je roman ideje. Pisec mu je vzel snov

iz zgodovine v ta namen, da s pomočjo opisa konformnih dogodkov iz prošlosti vzbudi v čitateljih zmisel za moderna državnopolitična stremljenja v tem pravcu. Avtorja niso pri snovanju tega romana zanimale več tolikanj zgodbe srca in uma človeka, kolikor bolj mu je bila pred očmi „velika ideja, katera bi, uresničena, bila našo slovensko in vso slovansko zgodovino predrugačila“ (str. 262). Zategadelj pisatelju tudi ni šlo v toliki meri za umetnostno pripoved, katera stoji precëj skromno v ozadju, toneč v poljudnem obširnem popisu zgodovinskih dogodkov zrinjsko-frankopanske zarote in še posebno onih načrtov tega gibanja, ki so imeli namen, odtrgati ob pomoči častihlepnega štajerskega nemškega grofa Tattenbacha slovenske pokrajine od nemško-centralistično vladane Avstrije ter jih zediniti z bolj ali manj državno-samostojnim južnim Slovanstvom. — Pripovedni motiv — po razuzdanem nemškem graščaku zapeljana slovenska „preprosta deklica“ pogine, nakar jo njen resnični ljubimec, ki je tudi preprostega stanu, maščuje — ta motiv je precëj običajen, a pristno Jurčičev. V umetnostnem oziru je pisec pri obdelavi tega motiva v pričujočem romanu trčil na težave, ki jih ni premagal: Glavni junak romana, grof Ivan Erazem, bi moral biti čitatelju simpatičen že zaradi „velike ideje“, pri realizaciji katere je sodeloval. A simpatije ne vzbujajo niti nagibi, iz katerih se je priključil zarotnikom, zaradi česar je slab nositelj „velike ideje“, dočim je po svojem življenju in samopašnem posezanju v lepo ljubezensko razmerje med Ribljem in Marijanico čitatelju naravnost oduren. Na ta način postaja glavni tragični junak neznatni Ribelj, ki nima z „veliko idejo“ nikakega aktivnega stika. Umetnostna stran je v tem romanu sploh degradirana in služi zgolj za začimbo v zmyslu moderne politične ideje razpredenemu opisu zgodovinskih dogodkov.

Pri vsem svojem delovanju je imel Jurčič en sam glavni cilj: kako bi se Slovenci osvestili kot enoten narodni organizem in se kot tak v kulturnem tekmovanju uvrstili ob druge večje narode ter dosegli od njih zase priznanje kvalitativno enakovrednega člana človeštva. Kakor vsi „Mladoslovenci“ je polagal veliko važnost na politiko, od katere je pričakoval za svoj narod dvojno korist: osveščenje naroda v zmislu enotnega narodnega organizma in priboritev priznanja enakopravnosti tega naroda od strani drugih narodov. To priznanje enakopravnosti Slovencev je v 70-ih letih, v dobi Auersperg-Lasserjevega germanizatoričnega režima izostalo; slovenska politika takrat ni dosegla zaželenih uspehov. V tem času je obrnil Jurčič svoje oči od avstrijskih državnih mogotcev k svojemu narodu, k njegovi izobrazbi. Zavedal se je, da kulturni narod kljub začasnemu pritisku odzgoraj ne propade, ako v sebi krepak stremi z istimi prosvetnimi sredstvi kakor drugi izobraženi narodi postati vreden član kulturnega občestva človeštva. Na svojo umetniško poslanstvo je Jurčič vedno gledal kot na misijo kulturnega prosvetitelja naroda. Vzburjen po Levstiku za slovenskega pisatelja, je bil s tem s svojim učiteljem preverjen, da se bo ljudstvo, katero čita, prej ali slej osvestilo kot narod, kateri ne bo propadel, ako bodo njegovi pisatelji ustvarjali dela, vsaj približno enakovredna umetninam piscev drugih narodov. Kakor Levstik je polagal tudi Jurčič veliko važnost na pripovedništvo, zavedajoč se, da se z leposlovjem te vrste preprosti čitatelj najprej vname za domačo lepo knjigo. In to lepo knjigo gojiti v povečani meri, nanovo povzdigniti njeno po obmolkem dunajskem „Zvonu“ nekoliko zastalo produkcijo, to je Jurčič sklenil že takoj po nastopu germanizujoče vlade, v času spoznanja slovenskih neuspehov na političnem polju. Že dne 10. sept. 1872 je bil v „Narodu“ (štev. 105) zapisal besede: „Važno polje,

na katero bi tudi trebalo, da se odslej bolj intenzivno vržemo, je slovstveno.“

V tem spoznanju je nastal Jurčičev „Doktor Zober“. V idejnem oziru je pisatelj pri spisovanju tega romana pustil na stran vsako tendenco in tudi vsako propagiranje kake časovne ideje; v „Zobru“ je hotel biti zopet enkrat samo pripovednik, oblikovatelj značajev in razkladatelj zgodb, snujočih se iz teh in takšnih človeških natur. Kot učenca „Mladonemcev“ ga je zamikala „problematična natura“ dr. Zobra, natura duhovitega, s seboj in svetom razdvojenega človeka. „Mladonemci“ in tudi še njihovi neposredni nasledniki (Spielhagen) so bili ta priljubljeni tip podedovali od one visoke romantike, s katero so tudi našega Jurčiča vezale mnoge simpatije. Dr. Zober stoji v Jurčičevem romanu vedno v ospredju, to je res „junak“, kakor ga je bila povzdignila romantika, neprestano aktiven, posezajoč v dejanje in nehanje vseh nastopajočih oseb, javljajoč se v plašču, romantično-skrivnostno zapetem, ki mu ga pisatelj le polagoma odpenja v to svrho, da čitatelja do konca ne izpusti iz napetosti. Ostalo osobje, ki ga je Jurčič pridružil temu svojemu junaku, je vzeto komodno iz galerije podob prejšnjih pisateljevih spisov: inženjer Lisec je nezatna variacija malo aktivnega grajskega domačega učitelja Kvasa in Lina je zgolj ponovitev Manice. Langmann pa na drugačen način zadolžen dr. Kaves iz „Desetega brata“. Langmannica je romantična šablona. Grad Pražanek je malce predružen Podlesek, naš podeželski gradič, okrog katerega in pod katerim žive in se ubadajo na skopi grudi naši kmetje, katerim pa posveča pisatelj v tem romanu mnogo manj pozornosti, nego jo je posvečal v „Desetem bratu“, kjer je zlasti „originale“ med kmeti risal skoraj minucioznejše nego gospodo. Nova in izborna šarža je Senčarica. Roman se konča v srečnem zakonskem življenju, docela v zmyslu Jurčičevega vedrega optimizma.

O tem, kako je sprejela Jurčičevega „Doktorja Zobra“ svoječasná inteligentná publika, kateri je bil predvsem namenjen, ne vemo mnogo, ker se o literarnih delih takrat ni bogve kaj razpravljalo v javnosti. Samo konservativni „Slovenec“ (26. febr. 1876, štef 24) ga je obširneje ocenil in ga s svojega ozkosrčnega mladinsko-vzgojnega ter verskega stališča odklonil, pišoč o njem naslednje: „Veseli nas živahneje gibanje, ki se kaže poslednji čas na beletrističnem polji, kajti dobro čutimo živo potrebo . . . branja željnemu občinstvu slovenskemu, posebno učeči se mladini, podajati v roke domače čitanke, ki bi bile vse po tem, vedriti um, blažiti srcé ter vcepjati vanj iskreno ljubav do domovine, do maternega jezika in sploh do vsega, kar je istinito blago in hasnovito, lepo in krasno. Ozír tega nam zgoraj omenjeni roman iz g. Jurčič-evega vseskozi okretnega peresa ni savsem po godu . . . Doktor Zober, ki je, kakor uže naslov znači, glavna oseba, vam je bizaren, temán značaj. Razpal sè svetom, ker mu je prihuljen prijatelj . . . nevesto in novce odnesel . . . postane črn pesimist; zlovoljen in čemerikav, jezen na-se in na svojo osodo, mu preseda življenje in svet, le dvojni čút mu tli v srcu, kakor živ ogel, črt in osveta . . . Poleg tega kolne in rentaći, preti in grozi, kakor huda ura . . . za cerkev se ne zmeni, duhovnov se ogiblje, svetim podobam ne skaže spoštovanja . . . Kje je v takem značaju najti sledi krščanskih nazorov in verskih nagibov? . . . Razen tega nam niso po volji nekatere epizode, n. pr. o onih sitnih mrčesih, ki inženirja Lisca preganjajo, o kopanju dekličev, splašenih po dr. Zobru, o vkradenem (skrivnem) prihodu starega doktorja v graščino ter sledeči bakanaliji [!] itd., nekoma iz estetičnega, nekoma iz moralnega ozira. Sploh se nam vidi vse dejanje preveč realistično in gmotno, torej premalo idealno in vzorno narisano . . . Da pa nam ne bode kdo očital, da smo strastni in pristranski, pripoznamo

očitno, da ima roman tudi marsikaj dobrega, da konec mnogo sprijazni, da je tvarina dobro umišljena in razsnovana, vendar pa ne najdemo pravega jedra, nauka ali vodila za življenje, kojega imamo iz vsake povesti posneti.“ — Kdo je bil ta „x“, ki je bil podpisan pod to kritiko in kateremu se niti sanjalo ni, da se je s tem romanom slovenska literatura skromno uvrstila ob svetovne literature, v tedanjem času s takšno vneto obravnavajoče „problematične nature“, mi ni znano. — Kot zanimivo čtivo in kot roman dobro očrtanih značajev je „Doktorja Zobra“ užival pisatelj Janez Jesenko, ki se je Jurčiču v svojem pismu z dne 22. jan. 1876 na naslednji način zahvalil: „Slava! S ‚Slovensko knjižnico‘ ste res pravo zadel, le obžalovati moram Vas, če imate do sedaj še morebiti premalo naročnikov. Jaz uže leta in leta nisem čital nobenega romana, a Vašega ‚Doktor Zobra‘ sem prav pozobal; čitati sem ga jel prvo popoldne in tako me je zanimal, da ga nisem položil prej iz rok, dokler nisem prečital vsega. To so vam značaji! pravi živi značaji, naj se uže gleda na zlobne ali pa dobre! Pri tej priliki sem pa znova obžaloval, da Vam Vaše vsakdanje trudapolno delo mori naravne moči ter Vas odvrča od obilnejšega delovanja na lepoznanškem polji.“

To je bilo edino priznanje, ki ga je bil deležen pisatelj, kateri je v tistih za Slovence težkih časih ne-utrudljivo snoval in ustvarjal nova literarna dela . . .

I.

Lipe.

Povest.

I.

Ko je bil Lipe Rodovščak dvaindvajset let star, je bil lep človek in vesel. Zaljubljen je bil in sicer, kakor je navada, od dne do dne bolj. Zakaj ne? Saj je bil mlad in srečo si je želel neizmerno veliko, kakor vsi mladi ljudje, katerim nebesa godejo, se jim svet smehlja in jim je srce odprto za vse, kar dobro de ali boli. Volje, brez pomude naložiti si na vrat mnogoiskano breme zakona, mu ni, za Boga ne, manjkalo. Ali bil je tu še težak kamen na cesti.

Njegov oče, stari bogatin Rodovščak, je visel komaj na lasu na življenje pripet, ali gospodarstva ni hotel prepustiti sinu Lipetu. In tudi po drugih straneh je bil svoje vrste mož. Porojen iz graščinske rodovine je bil dobil kot mlajši sin nekaj od očeta in si kupil posestvo Rodovje. Tu se je bil vdal popolnoma kmetiji in gospodarstvu in se kmalu tako pokmetil, da ga ni bilo šteti ne med gospodo, ne med vaščane.

Njegovim bratom je bilo prodano dedno posestvo in služili so po božjem svetu cesarja, dokler niso pomrli; — stari Rodovščak pa je kot pokmečen grajski sin bogatel in ni bil ne

ptič ne miš, samo osoren in siten je bil vsemu svetu. Celo vlade ni spoštoval, temveč zabavljaj je vsem gosposkam in vsem davkom. Kmetje okrog so ga imeli za to v čislih, vendar so ga hudobniki tudi vlekli čez zóbe, ker ni nobenemu ničesar posodil brez gotove intabulacije in ker je bil ž njimi, kakor z vsakim, malobeseden.

Svojega sina Filipa, katerega je imenoval po brdavško-kmetiško zmerom le Lipeta, je bil dal v šolo, da bi vedel toliko kakor on, to je, da bi spisal vse račune in bral in umel vse dopise s sodišča. In Lipe je res hodil do osemnajstega leta v glavnem mestu v šolo. Učitelji so ga strašno hvalili, vse je očeta pregovarjalo, naj ga da študirati, ker ima velike talente. Ali starec Rodovščak ni odgovarjal nobenemu. Iz tobakire si je v nos namašil tobaka, pa jezno je gledal. Proč je bilo! Lipe je moral šolo pustiti, k očetu sesti na voz — in domov! Pol pota sta tedaj molčala, na drugi polovici pota pa je bogatin Rodovščak udaril po konju in vprašal: „Kaj pa bi rad ti še študiral?“

Lipe ni vedel kaj povedati, temveč je rekel samo, da mu na kmetih ne ugaja, da bi bil rajši v mestu, da bi delal rajši z glavo, kakor pa kmetaril in gospodaril. -- Stari Rodovščak pa udari zopet po konju in pravi: „Oslè! Za papir je čas minil in za sabljo. Njiva bo odzdaj veljala pa vol.“

Lipe tega ni razumel tačas. Ali kmalu je izprevidel, da mora pri starcu, kateri je imel samo njega, prav res ostati. Pošiljal ga je zdaj h koscem gledat, zdaj v gozd; zdaj ga je opominjal, naj se dela vadi, zdaj pa, naj v mlinu pazi, če ni goljufije.

Lipe je bil srednje postave, tenkega života pa mehkega srca. Zaradi poslednje lastnosti so ga radi imeli hlapci in ljudje sploh, dasi se ne more reči, da bi bili tako hitro delali, če je bil on pri njih, kakor če je bil oče. Starec je to opazil in zelo zmerjal sina. Lipe je imel nadalje še eno lastnost: bral je veliko. Pa ne davkarskih bukvic, pratike ali hišnih računov, temveč druge knjige: pesmi, povesti, romane in kar je imel enakega in skrivaj mogel dobiti in kupiti od izobraženih ter polizobraženih ljudi v soseščini. Ker je starec to zasledil, se je hudoval tudi na to, in Lipe je preslišal mnogo ostrih besed. Ali očeta je imel rad, saj je še druge ljudi rad imel, vse brez razločka, ki so bili prijazni ž njim.

Ni čuda menda potemtakem, da mu stari Rodovščak ni hotel prepustiti gospodarstva, ker se mu ni še videl zrel mladi Lipe. Tem manj pa je čudno, če se pomisli, da Rodovščak od kraja do konca, ne kratko ne malo ni bil zadovoljen z nevesto, katero si je bil izbral Lipe pozneje po svojem prihodu v domačo hišo.

„Kaj hudiča bi se tak mladikovec o babi menil!“ je rohnel starec, ko je najprvo čul o sinovi zvezi.

II.

Že Bog je dejal, da človeku ni dobro, ako je sam; menda bi bila tudi naša povest slaba, če govorimo samo o Lipetu. Torej je treba povedati nekoliko o njegovi deklici in kako jo je spoznal in začel rad imeti.

Komaj dobro četrť ure od Rodovja je farni trg. Ves trg nam nič mar, samo ena majhna pa lepa hišica blizu cerkve je bila za Lipeta, torej je tudi za nas zanimljiva. Tam je namreč stanovala priletna gospa Križanova s svojo hčerjo. Bila je vdova nekakšnega uradnika, imela je majhno penzijo in imetja le toliko, da si je bila kupila to hišico z majhnim vrtom. Imeli sta s hčerjo majhno prodajalnico različnega blaga, kakršno rabijo in kupujejo kmetiške gospodinje. Hči je bila v prejšnjih, boljših časih v mestu vzgojena, pa jako lepa deklica, kakšno leto mlajša od Rodovščakovega Lipeta. Žal, da moram bravcu povedati, da ni imela nobenega interesantnega ali celo poetičnega imena: reklo se ji je prosto Marija ali kakor jo je klicala po tuji šegi njena mati: Marí.

In v to Marí se je bil Lipe zaljubil z vsem srcem in z vso dušo.

Nekega dne je bila namreč po več deževnih dnevih zalila travnike povodenj. V takih časih se prikažejo divje race, in lovci, opravičeni in neopravičeni ali tihotapski, radi puško jemljó s stene ter preže in lazijo ves božji dan ob vodah, da bi si z umorom pridobili malo trdomesne pečenke. Tako je bil tudi Lipe oprtil puško, obul visoke črevlje in šel na račjo lov. Sicer ni bil poseben lovec, ali kakor je dejal sam: nikoli ni imel sreče. Da, njegov oče, sitni stari Rodovščak, mu je rekel ravno ta dan pred odhodom: „Kaj boš! Tiste race, kar jih boš ustrelil ti, bom snedel jaz kosmate.“

A kakor se dan ne sme hvaliti pred večerom, tako se menda tudi ne sme grajati. Lipe res ni ustrelil nobene race, ker je vsaka sfrfrala iz tolmuna, preden se je on priplazil za streljaj blizu. Pa veste, da je na Gospodovo besedo sv. Peter lovil ljudi, ko je bil pustil ribe? Lipetu se je zgodilo enako.

Ko preko travnika korači že proti domu, zagleda še precej daleč pred seboj, tam, kjer je steza držala proti trgu, dve ženski postavi. Stali sta. Pa to nista bili navadni kmetiški ženski, obleka jima je bila mestna. Gotovo sta iz trga. Pa kaj tu delata, kaj stojita? — Kmalu bo mrak. Tako si je mislil Lipe in šel prav počasi bližje, ker je bil nekoliko boječé nature. Obe sta se obrnili proti njemu in ga čakali.

Takoj je videl ves položaj. Preko steze je bil namreč plitev jarek, seženj na široko je tekla po njem voda, ki ga je bila zalila od severa naraščajoča šele to popoldne. Gospoji nista mogli črez vodo, dasi je bila komaj za poldrugo ped visoka.

Bravec že ugane, da mlajša izmed njiju ni nobena druga, kakor ona Marí, katero smo izdali že prej. Starejša, rdeča, suha ženska oseba je bila njena teta. Obiskali sta bili neko bližnjo družino. Opoldne je bila pot lepa, zdaj zagrajena.

Lipe je poznal po obrazu, iz cerkve, obe. Govoril pa ni še nikoli z nobeno, ker prvič še ni bil dolgo doma, drugič sploh ni bilo prilike te družbe iskati, tudi ko bi bil imel voljo. Ni se utegnil čuditi, kako je to, da deklica njega pozna, ker ga je ogovorila takoj po domače: „gospod Filip!“ in prosila za svet, kaj storiti. Stara, rdeča teta je javkala po nemško in laško, in Lipe je précej uvidel, da ji ni noben nasvet všeč. Nazaj iti in voza iskati, to je bilo preutrudljivo, in potem bo noč, in — o dio mio: — nikoli več, kadar še pride na kmete, ne bo hodila peš obiskavat. Da bi se bila sezula, kakor je svetovala mlajša, oh, v mrzlo in globoko vodo stopiti, prehladiti se, umreti!

Lipe odkraja sam ni vedel sveta. Tudi se menda ni posebno podvizal. Deklica, ki je govorila ž njim tako, kakor bi bil njen brat, je

bila lepa in kako prijeten glas je imela! Ni bilo treba, da je bil človek dober in postrežen, za njo bi bil vsak rad delal most.

To je torej tem rajši storil. Na drugi strani so bili ob njivah debeli neotesani drogovi. On v svojih črevljih je lahko prišel črez, in iz treh drogov je bila brv gotova. A drogovi so bili okrogli, in suha teta se je zbala, ko je nastavila nogo. Koliko se je Lipe trudil trditi, da se ji ne bo nič zgodilo, da jo bo držal! Nič ni pomagalo. Zdajci se pa Lipe ohrabri in brez vprašanja jo pograbi in prenese v treh korakih.

Deklica pa je hotela prehoditi po narejeni brvi. Menda se je Lipetu hitro izpremenilo prepričanje, ker zdaj je on trdil, da se okrogli drog lahko zasuče pod nogami. Morala je verjeti.

In kako ljubo je zardela, ko jo je prijel črez pas in vzdignil! In kako kratka je bila pot preko vodnega jarka! In kako ga je po vseh udih sladko, neznansko izpreletelo, ko jo je držal nase, ko . . . .

Vse to je pravzaprav vedel dobro šele potlej, ko se je bil poslovil in je korakal počasi, počasi domov, pozabil račjo lov in ves svet. A pozabil ni bil lepih, krasnih oči, s katerimi ga je pogledala zahvaljujoč se.

In mislil je toliko, in — nič.

Ko je prenašal ono staro teto, se ga je oklenila okoli vratu. Zakaj pa ona ne?

Ko bi držala steza čez vse dolge travnike, in ko bi prišla čez vse travnike povodenj, in ko bi jo mogel nesti čez vse travnike! Do konca sveta najrajši! Tako si je Lipe zvečer mislil in zaspal šele čez dolgo časa.

Sanjalo se mu je o velikih vodah, o nji pa ne. Drugo jutro se je jezil, da se mu ni sanjalo o nji; zakaj samo o vodi, o nji pa ne?

III.

Tako se je naredilo, da je imel Lipe odslej različne potrebe: zdaj to, zdaj ono malo ali veliko stvar kupiti pri štacunarici vdovi Križanovi. Kadar je našel mlado Mari v prodajalnici, se je mudil vselej dlje, kakor bi bilo treba pridnemu mlademu človeku, ki ve, da je čas denar. Posebno vesel je bil, kadar je dobil deklico samo. Govorila sta tako navadne reči, ali njemu se je zdelo zlato in srebro, kar je prišlo iz njenih lepih ust.

A nekaj, kar bi bil rad povedal, ni šlo. Dolgo, dolgo ni mogel spraviti iz grla. Sitno, ker kdo mu je porok, da bi se mu ne smejala? In tega bi od nje ne prenesel, rajši bi se bil jokal, kakor dečaj, ki so mu vzeli jabolko.

Predpust je bil prišel, in predpustom je povsod kak ples. Tudi v našem trgu je višji svet z uradništvom in z drugimi izobraženimi ljudmi napravljaj vsaj po eno tako veselico.

Že tri tedne prej zve Lipe, da pojde na ples tudi ona, pa da pojde tja tudi učitelj, gospod Gonoba.

Vse ljudi je Lipe rad imel, samo grdega tridesetletnega učitelja Gonobe ni lahko videl. Ta je namreč tičal vedno pri vdovi Križanovi, bil je tam kakor domač, prosto govoril s teto in hčerjo, in Lipe je čul celo strašno neprijetno vest, da se hoče Gonoba ženiti in da si je izbral Marico. Istina, da je bilo tolažljivo, kar so nekateri govorili, da ga namreč dekle posebno ne mara, dasi tega ne kaže.

Ker bo učitelj na plesu, mora iti tudi Lipe. Ali plesati ne zna več, kakor kar se je navadil skakaje v šoli za klopmi s tovariši med uro. Prilike ni bilo učiti se. Kako si je pomagati iz nesreče, to je bilo Lipetu veliko vprašanje teden dni.

Pomagati se je moralo. Zato Lipe naprosi za svet domačega vélikega hlapca, s katerim sta bila prijatelja, kolikor je bilo med njima baš mogoče.

Véliki hlapec Andrejko je bil najboljši plesavec med kmetišskimi tovariši, pa bil je tudi hudobnih muh poln. Lipetu se je zasmeljal, da ga je v rdečico spravil, ter rekel: „Veste kaj, jaz sem se sam naučil plesati, še ko sem bil bosopet pastir. Na pod sem se zaprl, vzel brezovo metlo, pa sva se vrtila, jaz in metla, da sva bila oba vrtoglava.“

Taka ponudba je bila Lipetu preveč. Obetal je hlapcu zaušnico ter je bil jezen.

Andrejko je bil prezvit, da bi bil hotel nepremišljeno zapraviti njegovo prijaznost, torej se je delal resnega ter se ponudil Lipetu, da ga nauči hitro dveh plesov, skrivaj, da ne bo nihče vedel.

In res sta se zaprla več večerov v sobo nad Rodovščakovim mlinom, in ko je tisti večer prišel, je plesal Lipe prvič javno in vprvič s svojo — no, da! — s svojo Marico, ki je bila danes tako ljubezniva, da z učiteljem ni skoraj ničesar govorila, ž njim pa mnogo.

Pripovedujemo o tem plesu le zato, ker je bil važen v Lipetovem življenju. Ko se je od nje ločil namreč, stisne ji skrivaj pisemce v ročico. In kako ljubo ga je pogledala v tistem hipu, kako hitro je skrila pisemce!

V tem pismu pa je bil Lipe napisal, da jo od prvega pogleda neizrečeno ljubi, da umrje, če — — —

A kaj bi našteval! Ve se, kaj tak srčno dober človek, kakor je bil Lipe, spiše s srčno svojo krvjo, kadar mu vprvič privre čisto in pravo čuvstvo ljubezni. Ako katera lepih bravk tega še ne ve, ji želimo, da zve kmalu.

Odgovor, ki ga je Lipe dobil na svoje pismo, je bil takšen, da se je najprej v svojo sobo zaprl, da bi ga nihče ne videl v njegovi

neizmerni sreči; potem pa je bežal zopet vun, od hiše proč, da ni oče pol dne znal, kje tiči. Srečni Lipe!

IV.

Mirna, tiha, upanja polna ljubezen se tiho razvija. Kvečjemu opazijo prozaične kramarske duše tega subega sveta, da je med tema ali tema dvema „znanje“, in delajo dovtipe in suhe opombe ter preudarjajo in ugibljejo največ nedobrodušno, kakov bo pač konec. Kar pa se tiče ljubezni same, zve kvečjemu kakov dober prijatelj, kako je in kaj (saj: česar je polno srce, usta rada govore), in dober prijatelj nese to z nedovoljeno postrežnostjo drugim dobrim prijateljem.

Lipe ni imel nobenega dobrega prijatelja. Kje bi ga bil dobil okrog Rodovja? O prvih poljubih, o sladkih besedah, govorjenih na samem, o sreči sedanji in prihodnji; o vsem tem ni mogel praviti nikomur. Le s svojo domišljijo, s svojim srcem je govoril, pa ž njo, kadar jo je mogel obiskati na večer. Dolgo je celo mislil, da nihče drugi ne ve ničesar, razen njega in nje in pa njene matere, kateri ni skrivala ona, torej tudi on ni mogel.

Ali bil je tu učitelj, ta Gonoba. Ni nehal zahajati k vdovi Križanovi. Lipe je vedel od svoje Marice, da ona učitelja ne mara; kolikokrat

mu je morala to zatrditi in potrditi. Lipe je verjel, bil je prijazen ž njim in dober, ali vendar ga ni mogel videti. Ni vedel zakaj. Pač! To mu ni bilo po volji, da je imel gospod Gonoba toliko z materjo govoriti. In gotovo je bil Gonoba kriv, gotovo je on mater naščuval, da je nekoč Lipeta, ko sta bila sama, tako-le začela izpovedovati:

„Gospod Filip, vi ste še mladi. Jaz poznam svet. Ne bodite hudi, če vam ne zaupam prav. Dobro premislite. Saj vam menda ni treba pravit, kakšen namen ima in mora imeti ljubezen. Ko bi se pa vaš oče ne dal pogovoriti? Ali, ko bi se vi premislili in mojo hčer popustili? Veste, kaj ste ji dolžni pred svojo vestjo, pred Bogom in pred ljudmi? Jaz se le bojim . . .“

Lipe je prisezal, obetal, zagotavljal. Mati Križanova mu je včasih verjela, včasih ne. E, pač dobro je dela materinemu srcu misel, da bo njena hči kdaj bogata gospodinja! Ali žena je vedela, kako omahljiv je ves svet, lahko pozabi obljube, zataji srce in hodi za denarjem. Zato je rada videla, da je učitelj še in še zahajal v hišo. Mislila si je, morebiti bo še dober, zato mu ni jemala vsega upanja, temveč modro popravljala, kar je kazila hčerka. Gonoba pa je bil hvaležen.

Pridno ji je našteval vse napake Lipetove, vedno ji bil na ušesih. Tako je Lipeta vedno opominjala, vedno dvomila. Lipe pa, ki je moral „čakati“, je bil dostikrat žalosten.

Ko je zvedel pozneje njegov oče o stvari in hudoval se in klel, je imel Lipe vzrokov precèj, misliti, da je opravil učitelj Gonoba ljubeznivi posel, da je starec baš vedel. Zvedela je tudi vdova Križanova, kako nelepo je krstil starec njo in njeno hčer: kako je prepovedal sinu kratko in malo zahajati okoli takih beračij. Gospa Križanova je bila občutljiva. Lipeta je takoj prvi večer, ko je spet prišel, oštevala in mu mrzlo povedala, da je boljše, ako ga ni blizu. „Mi smo poštene, nikomur se ne silimo, pa tudi nečemo, da bi se zarad nas oče in sin pulila. Moja hči se bo možila. Vam pa dobodi oče pozlačeno nevesto. Ne hodite več k nam. Ne motite mojega dekleta in samega sebe, take reči niso za kratek čas.“

Kako je bilo Lipetu hudo! Zdelo se mu je, da žena prav govori. Upanja ni bilo, ker Rodovščak se je rotil, da zapiše rajši vse imetje državi, kakor da bi ga delila z Lipetom hči pisarjeva. Že je imel Lipe misel deklici reči: „Moži se, bodi srečna, slušaj mater, pa pusti mene moji nesreči!“

Ali lažje je misliti kakor storiti. Ko sta se sešla z Marico, je začela ona jokati, in še njemu so prišle solze, in konec je bil ta, da je rekel: „tebe ali pa nobene“ — in ona — ravno tako!

Matere pa so dobre vse, z vsemi se dá pogovoriti. Gonoba še ni bil ženin, pa obupal

ni. Lipe pa je, bolj skrivaj kakor prej, obiskoval svojo izvoljenko ter se čutil zdaj srečnega, zdaj neizrečeno nesrečnega, kakor so že taki ljudje.

Tako je bila stvar, katero smo povzeli od kraja.

V.

Zopet je prišla pomlad v deželo, mlada, lepa, zelena, poezije polna. Kar se je zaveda in ne, vse se je veselí, kar raste in ima upanje na božji zemlji!

Lep dan je bil. Po senožeti so cvele prve rože med mlado travo, po rebri sta hlapca počasno rezala brazdo. Ob robovju bližnjega loga se je veselila Rodovščakova živina po dolgi zimi prostega zraka; za njo je stal stari pastir in brez misli podpiral suho brado ob palico. Doli po loki je tropa žensk razgrabljala kupe, katere je naril jesenski krt, da bo gladko tekla kosa o Kresu. In nad vsem, kar blizu in daleč po ravnem in strmem delavno gomazí, se razpenja prijazno nebo, blagoslov obeta gorko solnce.

Lep dan je, lep je svet, ali za Lipeta Rodovščaka bi bil lahko lepši, lahko.

Veseli ga zelena loka, veseli pisano brdo in prijetna pomladnja sapa, vendar otožen sedi na kupcu obrezanega lesa tik loga ter strmi v dol, v nasprotne hribe. Obraz mu je izpremenjen, oči so vdrte, in osehlo lice nima barve prave

zdravosti. Pred nekaterimi dnevi šele je vstal po dolgi bolezni, in zdaj je namenjen v trg — k nji. Dolgo je ni videl, tudi ne mogel videti. Danes je bil oče z doma, na konjskem semnju, več ur hoda daleč. Gnalo ga je tja, pa vendar je sedel tu na rebri, blizu pasoče se črede svojega očeta, blizu delavcev. Bilo je črez poldne, še prezgodaj za v trg; tega in onega ni hotel srečati pri belem poldnevu; tudi se je tu črez dolgo na solncu sedelo tako lepo, in premišljal je: kako lep je svet in kako šele bo!

Zakašljajal je. K omenjeni misli je v hipu prišla še druga, in ni je hotel, ne mogel misliti. Lice mu je zardelo, bolj kakor prej ga je zapeklo v prsih. Podpre glavo in čuti, da se mu je približal stari pastir, ki mu je delal piščalke, ko se je še hoditi učil.

Stari, suhljati možiček molče gleda sedečega.

„Ni dobro, ni dobro,“ pravi. — Lipe povzdigne glavo in videč starca vpraša:

„Kaj ni dobro?“

„Bolni ste, bolni. In zdaj spomladi tista huda zimska sokrvcā, ki dela, da sneg škriplje in da iz zemlje kipi. Če zdrav človek spomladi na zemljo leže, se mu zaje v grlo; nikar pa govoriti o bolnem človeku. Ta sokrvcā — — —“

„Saj jaz nisem bolan!“ reče Lipe. „Kajpak, kajpak. Le ljudi poslušaj (pravi starec, ki je Lipeta včasih tikal, včasih vikal). Kjer pelinov

grm divji raste, tja pojdi, tam poklekni pa vrhove pogrizi, ki so v enem letu zrastle in snej. To ti bo pomagalo. Tudi kadar pojdeš mimo mravljišča, kjer so tisti veliki mravljinci, vzemi jih eno pest, preteri jih in dubaj tisto. Kadar bodo tavžentrože rastle, jih boš pil kuhane. Sladke koreninice so dobre. Potlej pa poznam jaz neko zobčasto zel, ki na grobeh raste, tista . . .“

„Strašno apoteko imaš!“

„Apotejko? I varuj me Bog doktorjev. Jaz sem star, poslušal sem dosti in slišal, kaj so izkušali ljudje, ki niso mladi umirali. Vi imate tak suh kašelj, kakor tisti mlinar pri nas, ki je lani umrl.“

Lipe hitro vstane in odhaja ob hosti.

Umrl!? Ta beseda Lipeta pretresne. On bi umrl, zdaj v mladosti! Vse, kar je za njim, je bila puščava brez trnja in napotja, pa tudi brez veselega cvetja. Kaj je ljubezen dobre matere, zvestega brata in rahločuteče sestre, tega vedeti mu usoda ni dala. Oče? Dober je bil, skrbljiv zanj; in vendar je Lipe čutil, dasi ni premišljal, da bi tudi ta utegnil biti drugačen!

Umreti?

Vse želje, ki so se komaj razvile v mladem srcu, bi imele poginiti neizpolnjene, nezadovoljene. Malo se mu je potrebno zdelo doseči, da bi bil srečen. In to je bil že ugledal pred seboj. „Tam za goro je svetlo!“ In dasi mu pot

do tja ni bila povsem gladka, je imel živo upanje in zaupanje. To bi presekala, vzela bi ves lep užitek, ki mu ga je življenje začelo obetati — prozaična bolezen in smrt?

Obraz Lipetov zardi in potne kaplje mu stopijo na čelo, ko mu je môra takih misli legla na dušo. Tesno mu je bilo v prsih, noge so se mu zdele strašno težke — strašna, neizprosljiva smrt se mu je zdela gotova.

VI.

Med potjo pa so mu prišle zopet druge, manj žalostne misli. Saj je bil namenjen tja, kamor ga je vleklo srce. Mislil je, kako ga bo ljubica ljubo sprejela, kako bo vesela, da ga čez dolgo časa zopet vidi — in proč so bila bridka čuvstva in morilne skrbi, katerih je bil kriv nemodri govor starega pastirja in sitni kašelj.

V prodajalnici gospe Križanove je sedela starka sama, ko je Lipe stopil noter. Ni bila navada, da bi bil hodil o tem času; zato je vdova čudeč se vstala, odložila delo, in Lipe je moral dvakrat vprašati, kje je Marica. Moral pa je še prej slišati od starke, kako slab je videti v lice, kako je shujšal, da ni še zdrav itd. — preden je zvedel, da hčere ni doma, da najbrž danes ne pride.

Kako bi človek ne bil nevoljen, ako se mu prijetno pričakovanje tako nanagloma skadi

v nič! Kam je šla? Na neko veselico k sorodnikom. Pa je vedela, da je bil on bolan! To nevoljo je Lipe tudi izrekel, morda ostreje, nego je mislil ali hotel. Morda zato ostreje, ker ni bil še prav zdrav, in bolni ljudje so baje hudih muh. A gospa Križanova tega ni hotela umetiti niti premisliti.

„To je pa vendar preveč, mladi gospod“ (sicer je rekla: gospod Filip), „da hočete zahtevati, naj bi moja hči na uro stregla, kdaj pridete in če pridete. Tega ne bi pustila jaz, ko bi tudi ona hotela. Saj sem vam že povedala, kaj bi najrajša videla, ker se bojim, da ne bo nič iz vsega.“

Lipe se popravlja, sedeč na stolu, ter jezen nasloni glavo nazaj. „Mati“ — reče — „vi ste malo sitni. Kaj mi zmerom to pripovedujete? Jaz vas ne morem siliti, da bi mi verjeli; vendar ona mi verjame, to vem.“

To je bilo Križanovi materi nekoliko preveč. Ona je bila mirna žena, previdna in z vsem svetom se je lahko sporazumevala. In zdaj ji ta mladénc očitá sitnost! Imela je že ostro besedo na jeziku, pa izgovoriti je ni hotela še. Tako sta molčala oba, in obema je bilo neprijetno.

„Mati“ — izpregovori on — „samo tega vas prosim, zmerom ji ne odgovarjajte. Pa učitelju vendar kar naravnost povédite. Mene to tako strašno peče —“

Kašelji mu ustavi govorico. Žena ga pogleda z očesom, ki je obenem naznanjalo materinsko skrb zanj in čudno sumnjo zaradi njegovega bledega lica. Njeno oko je torej hotelo reči: Ubožec, s teboj ne bo nič; ti ne boš dolgo živel!

„Njo tudi boli“ — nadaljuje Lipe — „ako ji zmerom same dvome sadite v srce. Dvakrat se je že jokala, ko sva bila sama, pa mi ni mogla povedati, zakaj. Čemu ji pomalem zopet jemljete upanje, ki ji ga dajem jaz? Jaz vam prisezam . . .“

„Nič, nič ne prisezajte. Kar je božja volja, ne prenaredi nobena prisega. Tega pa ne trpim, ne zamerite, da bi mi vi nauke dajali, ali da me dolžite, kakor bi svojemu otroku težila srce. Jaz poznam svoje materinske dolžnosti, in če moja hči zdaj, ko je mlada in zdrava (beseda je bila zategnjena, da je Lipe razumel, kam meri), nima samega veselja, ne škodi toliko, kakor ako bi kdaj sama zapuščena bila na svetu in prilika izgubljena . . . saj veste, kaj vam hočem povedati. — Vi pa, gospod Filip, skrbite, da vas enake stvari ne bodo težile, da si zagotovite zopet ljubo zdravje; zdite se mi jako slabi, in zelo trdni niste bili nikoli.“

A, tako! Odtod prihaja nanagloma ta mrzlot! Tako si je mislil Lipe, in bridko čuvstvo mu je leglo okoli srca. Stara je že tudi obsodila moje življenje, zato me odmeta! In ona, deklica,

morda — tudi! Morda je zaradi tega danes — ni doma?

Starka je govorila zopet o lahkih stvareh ter navadnih. Lipe je tiho sedel, poslušal, a ne slišal, naposled počasi vzel klobuk, niti se redno ne poslovil in šel.

Med potjo je mislil danes prvič, da je morebiti vendar res: prave ljubezni, ljubezni do — smrti ni. To je včasih slišal, ljudi je poznal, ki so enako govorili, ki so se posmehovali in zaničljivo vihali nosove, čuvši o ljubezni. Ali on je v srcu čutil, da ljubezen je, da je resnica, da je neizmerna. Čutil pa je to on sam; kako bi drugim ljudem videl v srca? Kako nji? Morda se ona samo dela táko; morda je vse hinavstvo; morda misli kakor mati: možitev, drugo je v drugi vrsti. Koliko majhnih dokazov je imel zoper to, a ta hip je vse pozabil, in domislil se je te in te stvari, ki ga je v drugem mnenju potrjevala. In dasi dokazov ni bilo, je verjel popolnoma, da se je nalašč odtegnila danes, ker je „lahko“ vedela, da pride. Hoče ga zapuščati.

Tako je mislil in vse je gorelo v njem.

Voziček je pridrdral nasproti po cesti. Četvero ljudi je sedelo na njem: Marí s svojo prijateljico, zdravnik in učitelj Gonoba, ki je bil obenem za voznika. Vsi so ga — glasno pozdravili, ona je zardela, se nasmejala, voziček pa je drdral mimo. Ozre se za vozom. Njena

prijateljica mu je migala z belo ruto, a Marí se ni ozrla. To vendar glasno govori. In vsem, ki so bili na vozu, je bilo njegovo razmerje s Križanovo Marijo znano. Zakaj torej ni rekla za trenutje ustaviti?

Da, kako bi bil Lipe mogel vedeti, da se ni ozrla samo iz jeze do učitelja, tega vsiljenca? Dejala je učitelju njena prijateljica (to je bilo seve po njeni prošnji na uho izrečeno), že preden so Lipeta srečali, naj konja podrži. Ali Gonoba je baš tačas trenil z vajeti po konjskem hrbtu, voz je zdirjal mimo. Zato se ni ozrla — in — morda tudi zategadelj ne, ker se ji Lipe ni prav nič nasmejal, nego se tako grdo držal, da Bog pomagaj, tako, kakor njegovemu čednemu obrazu ni bilo lepo. Tega obojega Lipe ni mogel vedeti. Ali že otroci iščejo „zakaj!“ in ne samo filozofi in matematiki. Razloček med otroki in filozofi ter med kakovim zaljubljencom in povrhu še potrjim Lipetom bi bil ta, da so oni srečni, kadar mislijo, da je razlog najden, a mladosrčen človek ni takšen. Človek je bašti bolj k hudemu nego k dobremu nagnjen, rajši veruje slabo nego dobro.

Kakor ji je Lipe prej pripovedoval in popolnoma verjel svojim besedam, da je njena ljubezen njegovo življenje, tako je bil ta večer v svoji spalnici z neznano žalostjo hitro gotov s to sodbo:

„Ljubezen ni nič; ni je — in potemtakem tudi življenje ni dosti prida.“

Pozno ponoči se je stari oče Rodovščak pripeljal s konjskega semnja in, luč videč v sinovi izbi, ga je prišel še zmerjat, zakaj ne spi. — Kako bi spal?

In Mari? Domov je prišla nevoljna. Mati o Lipetu ni govorila kaj prijazno. Svoje navadne nauke je dajala. Deklica, ko je bila sama, si je pomagala po žensko — jokala je. Ona ga je ljubila. Kaj bi bila storila uboga deklica, da je vedela, kako zdaj on misli!

VII.

Sčasoma je bilo Lipetovo telesno zdravje tako, da ni vedel, ali je bolan ali zdrav; danes je čutil bolečine, jutri je zopet hodil okoli, in zdelo se mu je nemogoče, da bi še dolgo ne živel. Ljudje, ki so mu od vseh strani hoteli izkazovati svoje sočutje, so mu bili prava preglavica, kakor muhe okoli ušes. Včasih bi bil vse z vragom zapodil. Ta, ki ga je videl, je majal z glavo, in govoril; „E, kako si zelen v lice!“ Drugi, ki je z očetom kupčeval, je dejal lehkomiselnost, kakor bi se menilo o hromavem konju: „Mladi gospod! Vi ne boste po Rodovju gospodarili, slab videz imate.“ Zdravnik iz okraja je strašno zdravil zapisaval in včasih govoril o

nevarnosti. A ljudje, ki so si polni protislovja, so rekali: „Zdravnik ne ve ničesar; zaradi njega more še devetdeset let živeti; vsaka stara baba več ve.“ Posebno stari Rodovščak je pognal ali sirovo zavrnil vsakega, kdor mu je govoril o sinovem nezdravju. Vendar je starega moža jako skrbelo; včasih se mu je to videlo, a včasih je znal skriti.

Lipe sam že ni mislil mnogo o tem. Imel je druge srčne skrbi, ki so ga morile in ki so gotovo mnogo pomogle, da vsa zdravila niso pregnala bledosti ž njegovega lica. Bilo mu je skoraj na neko tolažbo, da je začel o svojem življenju obupavati in da je tudi spregledaval, da sreča njegovega življenja, kakršno si je mislil v ljubezni, ugaša.

Ona mu je pisala kmalu po onem dnevu, ko jo je bil obiskal, a ne našel doma. Pismo, katero je bil prinesel majhen dečak, je bilo uborno kratko. Vprašala je, kako je ž njegovim zdravjem, zakaj ne pride. Lipetu se je zdel list tako mrzel, tako vsakdanji, da takega še nikoli ni pisala! Kaka dva stavka proti koncu (ki sta bila čisto nedolžna), sta se mu videla naravnost razžaljiva. Takoj zvečer po prejetju séde in napiše odgovor. Dolg je bil. Ko ga prebira, da bi vgozdil tu pa tam katero izpuščeno besedico ali posadil kako piko na mesto, kamor gre, zapazi, da je list preoster, prepoln očitanja.

Raztrga pismo. Drugo sestavlja je ima namen, mirno ji razlagati, kako se je izpremenila, itd. Ali naposled vidi, da so pač druge besede in drugi stavki, a iste misli. Nič! Dobro je tako, vdati se mora, opravičiti se mora. — Drugo jutro je bilo pismo odposlano.

Njen odgovor je bil kratek. Rekla je, da teh očitaj ni zaslužila, da se ji zde čudna. Prosila ga je, naj vendar pride, da se razgovorita. To Lipetu zopet ni bilo pogodi. Saj bi lahko vedela, da ne more iti od doma, kadar bi hotel, posebno zdaj ne. A zdaj tudi hotel ni. Pač ga je posamezne večere obhajala izkušnja in ga je hrepenenje, „nezvesto“ videti, gnalo na kratko pot proti trgu. Ali vselej je zmagala v njem upornost, ali pa je k njemu prišel in ga s tem zadržal stari oče, ki se je tem skrbneje bavil s sinom, čimbolj se je bal za njegovo zdravje.

Tako je rasel pismeni razpor, posebno ker si tudi deklica ni vedela razlagati Lipetovega vedenja in je začela dvomiti o njem. Saj sta dvom in nevera neizprosna preganjalska spremljevalca ljubezni.

VIII.

Iz dozdej pripovedovanega je menda bravcu razvidno, da Lipe ni bil tistega značaja, ki ga žene vsajena strast s slepo odločnostjo doseči namen, ali kateremu bežeče upanje povišuje

delavnost in strupí čuvstvo do brezobzirnosti. Veroval je to, kar se mu je utrdilo v fantaziji. Kmalu je začel iskati, in našel je razloge, da se mu deklica odmiče, kakor je mislil. Njena mati zanjo govori prav. Sebično in nelepo bi bilo, da bi jo hotel vezati nase, na svoje — negotovo življenje. Ako jo ljubi, mora ji želeti sreče, sreče tudi brez sebe.

Ta misel je bila odkraja grenka. Zdelo se mu je nemogoče, da bi jo izgovoril; v tistem hipu, ko bi jo bil izrekel, prosil bi bil lastne besede, da se mu povrne. A sčasoma se mu je ukrepila in bila mu celo ugodna, ker se je navadil misliti, da je to blago dejanje, ako nji stori dobro.

Iz misli je bil sklep, ko se je Lipe sešel s svojim tekmečem učiteljem. Gonoba mu je od veselja stiskal roko, ko je čul, da mu Lipe „ne misli dalje biti napoti“. Lipe je zdaj imel drugo, nekoliko dobrodejno čuvstvo, da je namreč s svojo odpovedjo osrečil človeka. In odpoved, koliko je vredna? Koliko junaštva je v nji? Saj mu pravijo vsi ljudje in sam čuti, da nosi smrtno bolezen v prsih. Odpovedati se bo treba vsemu svetu, ne samo nji.

Njegov oče ga je že prej silil, poslušati svet zdravnikov, in iti v daljnjo kopel. Zdaj je Lipe sam začel siliti, hotel je iti précej. Zdelo se mu je, da doma ne more ostati. Oče je bil

zadovoljen, dan odhoda je bil odločen. Stari Rodovščak sam ga je hotel spremiti do glavnega mesta.

Rad bi se bil Lipe še poslovil od deklice. Ali bal se je, videti jo. Bal se je za svoj dobri sklep. Poročil je torej zopet s pismom, naj bo zveze konec, naj posluša mater, naj bo srečna ter naj se včasih spomni tudi njega, ki ga ne bo videla več.

Poletnega jutra je Lipe s svojim očetom sédel na voz, da bi ga odpeljal iz ljubega rojstvenega kraja, iz kraja prvih mladostnih lepih sanj — morda za vselej. Oče in sin sta molčala, ko je voz drdral proti trgu. Lipe je potegnil plašč črez obraz, ko se je bližal znani hišici. Še je bil čas izpregovoriti ž njo vsaj zadnjo besedo, en pogled, in potem . . .

„Oče, ustavimo!“ zakliče Lipe.

„Kaj ti je?“ vpraša starec. Lipetu je dušilo sapo; odgovoriti ni mogel! Tik mimo njenega okna je dričal voz, cesta je malo visela, hlapec je pognal konje in voz je zavil okoli ogla s hitrim dirjanjem. A tam za okencem so se v tem hipu zmračile oči mlade deklice. Marica je nema zdrsnila od okna na stol, srce ji je otrpnilo, nobene solze ni bilo v njeno oko ob pogrebu vsega lepega upanja!

IX.

Devet let pozneje je bila v mlinu na Rodovju velika skrb. Mlinar in mlinarica sta sedela vsak na eni vreči in mislila, kaj bo zdaj zanaprej. Zunaj je bila noč in zima. Mlinska kolesa in sita so ropotala tako neusmiljeno, da sta si morala zakonska človeka glasno vpiti, da sta se razumela. Tako je ves pogovor bil prepiru enak, četudi se oba stara že kmalu nista tako dobro razumela, kakor uocoj, ko ju je družila ena ter ista skrb. Imela sta namreč mlin v zakupu za dober dobiček, odkar je bil umrl stari Rodovščak.

Stari Rodovščak pa ni bil umrl doma, temveč tam v nekem južnem mestu, tam daleč, kjer se je bil sin Lipe bogato oženil. Na svatovanje je bil šel, a ne vrnil se. In mladega gospoda tudi ni bilo več na Rodovje, nego oskrbnik bližnje erarne graščine je oskrboval in zakupnino pobiral od Rodovja. Za danes pa je bil mladi gospod čez dolgo časa zopet napovedan, da pride domov. Ali ostane za vedno ali ne, tega gospod oskrbnik ni bil povedal, in ta negotovost je mlinarja in mlinarico najbolj težila. Zakaj če ostane v tem kraju, se gotovo zvrže po očetu in najeti mlin pojde zopet v prvo roko in ž njim dobiček.

V mlinu na Rodovju utihne pogovor, ko začne na dvorišču stari pes trgati verigo in

srdito lajati. Voz je bil tu, ki je pripeljal gospodarja s tujega. Mož in žena tečeta s sve-tilnico vun. Pozdraviti se je moral, dasi sta že-lela, naj bi ostal v daljnji deželi.

Gospod, katerega jima je oskrbnik pokazal za gospodarja, in kateremu sta ponižno hotela poljubiti roko, ni bil podoben Lipetu, kakor sta ga poznala nekdej. Postava je bila širša, obraz zarjavel in porastel. Govoriti ni hotel ž njima, samo nekatere stvari je vprašal, o katerih je odgovarjal oskrbnik. Slaba znamenja.

Po večerji je bil oskrbnik odšel. Novi go-spodar na Rodovju menda ni mislil iti spat, zakaj videlo se je zdaj to zdaj ono okno razsvetljeno.

Lipe je imel dovolj misliti. V očetovo hišo, katero je bil zapustil v mladosti, se je vrnil zdaj kot mož. Oče več ne gospoduje tu; sam je, izpremenjeno je vse ter najbolj on sam. Menil je nekdej odhajajoč, da se vrne skoro ali nikoli. Vrnil se je na telesu zdrav. A na duhu? — Oh, ta se je tudi predrugačil. Izkušnje razno-vrstne so ga imele v uku, življenje, kakršno je, se mu je bilo razgrnilo, in videl je, da od njega ni dobil tega, česar je pričakoval in česar si je želel. Imel je lepo imovino, lepo ženo. Ta je zdaj mrtva in ž njo mrtva njena duša. Pred oči mu stopi spomin rajne lepe žene, v daljnjem pokopane. Toda nobene solze mu ni bilo v oko, in nje spomin je izpodrinila hitro povzeta druga

misel. Naj v miru počiva ona, ki mu je ovrгла vero, da v lepem telesu biva lepa duša, da lepa beseda kaže lepo srce.

Sam! Iz svojega zakona ni Filip Rodovščak imel nič otrok. Drugič ženiti se so ga pač pridobljeni znanci silili. Toda on že ni upal ne ljudem niti sreči. In zdaj je bil tukaj. Čemu? Obdelovati zemljo, iz nje dobivati ter množiti svoje imetje! Ubijati se in truditi, veselje imeti nad rastjo ter nevoljo nad sušo in točo in živalsko kugo! Čemu? Da nekdanj, kadar se postara, tuji ljudje, ljudje s samo sebičnostjo v srcu, stopijo pred njegovo posteljo, čakajoč poslednjega izdiha, da pobero, kar je pridobil, od črevljev izpod postelje do tolarja v omari?

Kako lepo življenje in lepo srečo si je bilo naslikalo mlado srce, ko je še oče živel in je on odrasel pohajal okrog doma, pol neveden in nedolžen, poln upanja in zadovoljnosti! Ali ni moglo biti drugače? Da.

Pa vendar ne. On ni bil kriv, da se je odtrgal od rojstvenega kraja, od kraja svojega mladostnega upanja. Moralo je tako priti. A lepa je bila mladost in lepa je bila — deklica, za katero je gorelo srce.

Kako je ž njo? Kje je? Živi li še, srečna, ali morebiti je tudi njeno srce ogrenilo življenje?

Pozno je bilo že ponoči, ko je mlinar moral teči še enkrat v staro klet. „Bog! Kako žejen

je prišel gospod. Menda tam, kjer je bil, nimajo vina,“ je mislil, postavlja joč steklenico na mizo. Gospod izpregovori zdaj najprej ž njim, mu veli sestri in ga izprašuje o tem in onem človeku po okolici. Mlinar je štel vse po redu, kdo je še živ, kdo je umrl, kdo obogatel, kdo prišel na nič. In videč, da se gospod še spominja nekdanjih znancev, pride do poguma, primakne svoj stol bližje in takoj založi zase dobro besedo, pripovedujoč, kako je gospoda poznal, ko je še nosil hlače in suktnjo sceloma narejene, kako se je on v tem mlinu izučil in kako je že tako privajen hiše, da bi mu bilo težko pri srcu, ako bi moral iti proč. Gospod ga skratka umiri, da mu ne bo treba odhajati, in vpraša dalje, kaj je z učiteljem Gonobo.

„Umrl“ — odgovori mlinar. „Njegova žena je zdaj sirota. Dvoje otrok, malo kruha.“

Filip je mislil, da vé dovolj. Njegova žena! Ta je mogla biti samo ona, deklica njegove mladosti. Ali mlinarja ni mogel dalje izpraševati. Odpravi ga.

V sobici, kjer je spal nekda j kot mladenič, najde vse, kakor je bil pustil. Še nekaj pisem je ležalo v predalu male omare. Bilo je tudi pismo, katero je nekda j on sam pisal, a ne odposlal. Ko je čital sam svoje misli, pisane pred leti, se je zdel sam sebi tuj, in otožen nasmeh mu zaigra okrog usten. Bila so tudi še nekatera

pisma od nje. Čita nekatere vrste, a skoro odloži. Pisala je nekdanj, tu stoji še zdaj: „Ti me umoriš, ako me pozabiš, življenje je samo s teboj življenje, drugi človek v mojem srcu in na moji strani je nemogoč.“ Kako dolgo je bilo to? Tak je svet, in taki smo mi! Lažemo svojemu srcu in verujemo sami sebi.

X.

Župnik v trgu je bil star in pameten mož. Poznal je vse ljudi svoje fare in na Rodovju je bil nekdanj pogostoma v hiši. Nekaj tednov po prihodu Filipovem se je na vabilo oglasil zopet. Videti je hotel nekdanjega svojega učenca, ker čudil se je, kako je mogoče, da bi se bil iz veselega Lipeta naredil preresen samotarski mož, ki se jako malo bavi z ljudmi. Govorila sta mnogo o rajnem očetu, in Lipe je zvedel mnogo-kaj, česar oče mlademu sinu ni povedal. Vendar samo o tem ni hotel govoriti. Hitro se je bil samotnega Rodovja naveličal in namerjaval je zopet oditi iz dežele. Prej je vendar hotel z župnikovo pomočjo storiti dobro delo, ali kakor je menil, izpolniti nekoliko poslednje dolžnosti. Hvaležen je bil deklici za tista — morebiti edina — srečna trenutja, kar jih je imel v mladosti v njeni ljubezni. In zdaj je slišal, da je vdova in v stiski. On je imel dovolj. Župnik je čul

strmeč njegovo ponudbo in rekel: „Učiteljeva vdova je res sirota, a ne mnogo prida ženska. Če hočete darovati, storite kaj za otroke. Ženska je kriva, da je učitelj Gonoba izgubil imetek in umrl.“

Zdaj je Filip strmel. Kako bi to bilo mogoče! Župnik, star mož, pa bi legàl? Nekaj hipov je Rodovščak nem sedel, že je roko iztegnil po novcih na mizi ležečih. V njeno poštenje, njeno dobroto je veroval tudi v spominu nanjo iz daljave. Videti je ni hotel, a skrivaj pomagati. In vredna ni?

„Kdaj je umrla njena mati?“ vpraša.

„Še živi, ali ste jo poznali? To je čudno, ker ni iz tega kraja. In očeta ima tudi še.“

„Očeta? To ni mogoče! Ali — morda se motim, se ni li učitelj Gonoba ženil pri hčeri Križanove vdove?“

„A, ne! Kdo vam je to pravil? To je poštena in spoštovanja vredna deklica. Le škoda za njo, da ni postala dobra gospodinja in dobra mati. Sama živi. Mati ji je umrla. Ona je nekaj podedovala po sorodnikih. Imela je pred leti več snubačev, vzela ni nobenega. Čudna ženska. Ona dela mnogo za ubožce, in baš otrokom, za katere ste vi po zmoti, kakor se mi zdaj zdi, mislili skrbeti, tem je ona dobra botra.“

Torej je bilo vse drugače, nego je mislil Lipe. Župnik je ugibal ž njegovega obraza,

kolikor ga ni zakrival, ali bi izgovoril ali ne, kar mu je bilo na jeziku. Mož je bil navajen, govoriti naravnost, vendar se tu ni upal. Vpraša nekaj strahoma samo to: „Vi ste jo nekdanj poznali?“

„Poznal!“ potegne Lipe z dlanjo počasi črez obraz.

„Lepa deklica je bila.“

Vendar o tem razgovor ni hotel napredovati. Lipe je utihnil in župniku je bilo odhajati.

XI.

V loncih so rasle cvetlice na obeh oknih male sobe. Za njih rast samó je imela Mari skrbeti in je skrbela. Sicer ni bilo nič živega, nič rastočega na svetu, na kar bi še bilo navezано njeno srce. Vse, kar je bilo nekdanj zasadilo svoje korenine v nje srce, je bilo mrtvo: samo cvetlice so jo ljubile, ker so rastle veselo ter lepo dišale. Da, mati je bila mrtva in na njen grob je kanila že mnogotera solza, zakaj ona in ona sama jo je ljubila. Ali on, čigar je nekdanj bilo srce?

Videla ga je, že večkrat, v nedeljo v cerkvi. Spoznala ga takoj ni; ljudje so rekli, da je on. Ljudje so rekli, da se je oziral po nji; govorili so še več in pripovedali o njem posebno radi nji. Ona je govorila, da ji to ni nič mar, in

prav mrzlo se je držala. Saj so bile sanje, in pozabljene! .. A zakaj se ne more čisto iz spomina izbrisati, kar se hoče, kar bi se izbrisalo rado! Zakaj se vrača po dolgem, dolgem času zopet spomin, ki je neprijeten, četudi se tiče prijetnejših stvari?

Tako si je mislila, sloneč na poličici pri oknu. Zunaj je tonilo solnce v zahod in poslednji odsev je razsvetljeval njeno obličje. Bilo je izpremenjeno: leta so bila nalahko, a neutajno zapustila nekoliko sledu, in to kar je pretrpela duša, je bilo pregnalo cvet prvega razvoja. Ker se je bilo srce utešilo, ko je menilo, da je od sveta prejelo vse, kar mu je previdnost odmerila, je mislila deklica, da je njeno srce póstarno in póstarna ona sama. A bil je baš ta duševni mir, ki se je razlival po njenem obrazu ter ji dajal neko drugo mladost nego je ona, katero ji je jemal čas.

Zdajci skozi okno vidi bližati se moža. Filip je; naravnost gre proti njeni hiši. Ona vstane, kri ji stopa v glavo. Kaj hoče tu, zdaj, on! Govoriti ž njim! Kako? — Strežajki veli reči, da je ni doma.

A pol ure pozneje pride kesanje, da si je pomagala z lažjo. Zakaj bi se ogibala mirno z oči v oči vprašati ga, kaj hoče — ona, ki si nima ničesar očitati, a njemu, ki ni — ne, tudi on ne more biti hudoben človek! Odpuščeno

mu je bilo že davno. Morebiti je bila kriva ženska radovednost, kaj bi on rad? Morebiti je bilo krivo še kaj drugega, da je bil sklep drugič storjen: ne ogibati se ga, če pride.

In prišel je.

Stara dekla, ki je že dolgo služila pri Križanovi Mariji, se je sešla drugo nedeljo s starcem, ki je bil na Rodovju pastir, a je zdaj v vasi osebenkoval. Ker sta bila oba gluha, sta vpila oba. Ona je hotela, da bi se pastir Peter čudil, a Peter je dejal, da se treba ni.

Starka je namreč pripovedovala, kako je novi gospod iz Rodovja prišel „k nam“, kako je ona skozi ključalnico videla, da sta dolgo govorila gospod in njena gospodična, da jo je naposled za roko prijel in da je od veselja jokala. Od zdaj pa je vedno pri nji. In zagotovo je slišati, da bo skoro oklic.

II.

Pipa tobaka.

Pavlu Slamniku, graščinskemu oskrbniku na Koprivnjaku, so začeli že v njegovem štiridesetem letu izpadati lasje. Ne zaradi tega, ker bi bil v mladosti preneizmerno užival življenje. Moj Bog! Gospod Slamnik ni ničesar užil, kar bi dejal, da je greh. Preveč je bil Boga in sveta boječ. Tudi zaradi velike učenosti ne, zakaj po četrti latinski šoli je bil prinesel študent Slamnik strašno trojko v izpričevalu svojemu rajnemu očetu domov. To je bilo krivo, da ni potem zopet šel v šolo, nego bil nekje za pisarja in pozneje za oskrbnika na graščini. Lasje so izpadali s Slamnikove glave iz lastnega nagiba. Da bi to ustavil, se je strigel na gladko in zaradi tega je imel glavo, kakor bi bil človek majhno luno posušil. A posebno neprijetnega lica ni bil.

V istem štiridesetem letu je gospod Slamnik začel opazovati, da perica njegove srajce slabo pere; da se pri suknji zmerom odtrga kak gumb, ki bi ga dobro bilo prišiti, ko bi ga kdo prišiti imel; da je hrana pri bližnjem krčmarju, kjer je moral kositi in večerjati, zares predrago plačana. In več enakih tožb je našel.

Ko bi se oženil, bi bilo vse drugače. Gumbi bi bili prišiti, perilo v redu, je mislil Pavel Slamnik, in mislil je še druge reči, ki bi tudi bile, a katerih ni da bi baš naglas pripovedoval.

Pavel ni imel navade mnogo govoriti. Ali mislil je mnogo in vse do zadnje črte. Tega se je bil naučil pri številkah, katere mu je bilo pisati v knjigo dan na dan in iz katerih je bilo treba iskati natančnih rezultatov, da je gospodar našel vse v redu in bil ž njim zadovoljen. Torej je Pavel tudi ženitev preštudiral do dna. Najprej je v poštev vzel svojo mesečno plačo in je račun, kako in s koliko bi dva izhajala, to se ve, pošteno in precej dobro. Potlej je število, koliko bi žena prigospodinjila, kar je zdaj gotovih stroškov. Račun je na vse kraje in po vseh preudarkih kazal vrlo dobro. Samo ena stvar mu je hodila v križ — in pobožni Pavel je sam pred seboj notri do kratko postriženih las zardel pri tej misli — v križ mu je hodilo, kako bo potlej, ako Bogu v glavo pade, da ne bosta samo dva, nego sčasoma trije, štirje (več ne!) v Slamnikovi družini. Ni znano, kako je Pavel ta pomiselk premagal, a premagal ga je gotovo, zakaj preden je minilo šest tednov, že je rojila po njegovi glavi samo misel, kako pač dobiti ženo.

To je bila težava. Slamnik je povsod, kjer so ga poznali, veljal za človeka, ki ne mara

videti ženskega rodu. Še njegov gospodar graščak, ki je bil oženjen in starejši od njega, je bil na slabem glasu, da poleti rad z mladimi delavkami na polju govoriči in se šali. On pa z nobeno ni govoril, razen kar je bilo potrebno, in še to tem osorneje, čim mlajša ženska je bila. Dostikrat je videl, da so se mu smejale. Jezilo ga je to pač, ali kadil je svojo pipo, katero je zmerom imel v ustih, in je modro šel. V družbe pa zahajal ni.

Razen tega pa tudi izbire v okraju ni bilo velike. Takih deklet, ki so znale brati in pisati in še malo več, in baš take se je zdelo njemu treba, ni bilo mnogo. Lepe in bogate se Slamnik ni upal dobiti. Njegova letna plača je bila že še dobršna. Ali Pavel ni bil ničemuren, da ne bi vedel, da njegovo lice, njegova redkolasa glava in njegovih štirideset — niso posebno vabljive stvari.

Vsemu temu vprek se je stvar vendar razvila. Neki z otroki bogato oblagoslovljen davkarski uradnik je imel sedemindvajsetletno hčer, o kateri se je govorilo, da je v svojem cvetju imela več častivcev, a snubača nobenega, ker je bil oče ubog. Na to je Pavel Slamnik obrnil oči. Več kratov je šel tja, a svojega namena ni mogel povedati, ni šlo z jezika. Naposled je davkarja povabil na lov, in ta, vedoč, da se po graščinskem lovu prigrizuje dobra slanina in

dobra klobasa pri poštemem vincu, je sprejel povabilo z veseljem. V hosti je skrbel gospod Slamnik, da sta na enem mestu dobila čakališče, in tam je davkarju počasi razložil svojo željo. Ubožnemu državnemu služabniku so se od veselja zasvetile oči, segel je Pavlu v roko, zagotavljal, da ni nikakega zadržka in vedel mnogo legati, kako njegova hči Doroteja s spoštovanjem in posebno rada govori o gospodu Slamniku.

Gospod oskrbnik sicer ni bil duševen velikan, ne poseben poznavatelj sveta in ljudi, a tega vendar ni veroval, da bi se bila prej zanimala zanj. Ni bilo vzroka niti prilike. Vendar nemogoče se mu ni zdelo, in bodisi, kakor je, vesel je bil. Vesel, ker je srečno svojo željo spravil od srca, vesel, ker mu je oče takoj obljubil in še tako srčno brez okolišev.

Ko je prihodnjič zopet prišel v davkarjevo hišo, se je poznalo, da Doroteja že zna njegovo prošnjo, in še več, da je zadovoljna. To je oskrbnik Slamnik takoj videl ž njenega preprijaznega lica. Odvalil se mu je drugi kamen od srca, ker mu ni bilo treba ljubezni razkladati, česar se je najbolj bal; zdelo se mu je, da bi bil smešen, in pravzaprav si ni mogel izmisliti, kako se enaka stvar prične. Tako se je naredilo vse samo ob sebi v pogovoru. Doroteja je znala biti ljubezniva. Saj je bila že sedemindvajset let stara, lepota je minevala, čas se je bližal,

ko se začenja strašna ženska usoda starega devišтва. Zdaj je veljalo z vso ljubeznivostjo prepusti in privezati zadnjega rešitelja iz ne-ljubega samskega stanu.

Pavel je bil ves navdušen, kar se je njemu dalo navdušenemu biti. Ni mislil, da je še kje kakšna bolj dobra, bolj ljuba ženska stvarca od Doroteje.

Précej jeseni je bila poroka, in gospod Slamnik je imel ženo.

Prvi čas je bil gospod Pavel v zakonu ves v nebesih. Kako bi ne bil, saj je bilo zdajci vse v redu po stanovanju, v omarah in po vseh kotih! In Doroteja je znala kuhati, da se je samo jedlo. In kako varčna je bila!

Da, varčna! In tu je vir Pavlove usode.

Zakaj za nekoliko časa se mu je začelo dozdevati, da kadar od kosila vstane, bi ne bilo težko in neprijetno, še obsedeti. Ker se je svoje Doroteje malo bal, ji je potožil občutke svoje nezadovoljne notranjosti prav nalahko in pohlevno v obliki krotkega vprašanja. Ona je naredila resen obraz, rekla, da on o gospodinjstvu ničesar ne ume, da je njegova plača majhna in da je treba skrbeti za starost. To vse je bilo za Pavla menda prepričevalno, ker je molčal.

Za tri mesece pa je prišel véliki udarec. Ljuba Doroteja je namreč nanagloma iznašla, da vse njegove suknje od praznje do delavniške

strašno — smrde po tobaku in da se grozni duh tobakovega dima prijemlje sten, kar je preko glave sitno.

A pipa, oh, pipa! Bila je Pavlova prva ljubezen odnekdaj že!

S kislim obrazom ter otožnim srcem obljubi, da ne bo več doma v stanovanju kadil, nego samo na polju in pred hišo na klopi. Težko je bila storjena trda obljuba, ali ženi na ljubo gre nekaj žrtvovati, posebno skrbni, mladi, pridni in lepi ženi, kakršna se je Pavlu Doroteja še zmerom zdela. Zato je dobrodušni mož potrpel leto in dan, pušil samo zunaj dóma in samo, kadar žene ni bilo blizu. Tobak je kupoval skrivaj, kolikor se je dalo, da žena ne bi vedela, koliko se zanj potrosi, zakaj več potov je strahoma čul, da Doroteja računa, koliko denarja on zavrže v ničev dim, ki nikjer nič ne zaleže, na teden, na mesec, na leto itd. Vselej, ko so jo obšle enake misli, je Pavel vstal, se iztegnil, molčal in, samo če se je dalo, zbežal od nje, dokler ni pozabila.

Zastonj! Oblaki, ki so se nabirali ob njeni ženski hudobnosti, so porodili naposled vendar vihar.

Sedela sta v nedeljo popoldne, ko Slamnik ni imel nobenega opravka, vkup pred hišo. Ona je imela svojega in njegovega prvorojenca v naročaju. Pavel se je bil prav blizu k nji

primeknil in preko njegovega neumnega obraza je bilo razlito veselje, katero ima oče o krvi svoje krvi.

To veselje ga je bilo menda zamotilo, da se je izpozabil in, gledajoč smehljajoče se dete, izvlekel pipo iz žepa ter del v zobe.

To je bilo preveč. Dorotejo prime jeza. Kakor bi švignil blisk, je ležala Pavlova pipa razbita daleč proč in v zobeh mu je bil ostal sam kaniš, zgornji konec cevi. In preden se je Slamnik zdramil in vedel, kako, kaj in žakaj, že je bil ženski jezik v urnem diru in tiru, in kakor toča je sulo na ubogega moža različnih imen in priimkov in očitanih grehov. Sokratu enako bi bil Pavel to vse tiho pretrpel; a da mu je žena potegnila pipo iz ust, da ni dosti manjkalo, in zob bi bil izbit: to je bilo več nego more prebiti najpametnejši mož. Pavlu se torej povesijo obrvi in ustna stopijo v podobo krive podkve. Takšen je bil v najhujši svoji jezi.

Mlada žena opazi, kako po ljubem možu vse gorí. Vendar misli, da je zdaj čas za odločni boj proti pipi in za zmago.

„Ne nehaš, da kdaj še kaj zažgeš,“ pravi. „Meniš, da moraš tako neumen biti, kakor vidiš druge bedake, ki denar mečejo, da kurijo to smrdljivo listje. Jaz tega trpeti ne morem. To ti povem danes za vselej.“

Gospodu Pavlu so migala ustna, hotel je tudi on izgovoriti svojo zastavno besedo danes za vselej; a bodisi, da ga je preveč jeza trla, ali da ni mogel ubrati prave besede, še zinil ni nobene. Tudi utegnil ni, zakaj Doroteja je vstala, pomeknila dete višje na prsi in kričala:

„Jaz te kar videti ne morem poleg sebe s tobakovo pipo. Od danes se ti je odvaditi; ne kaditi, ne doma, ne nikjer!“

Zdaj je bil konec njegove potrpežljivosti. Zardi, klobuk nazaj pomakne in s kazavcem trikrat potrka ob klop, rekoč:

„Jaz bom delal, kar bom hotel jaz, veš!“

Take upornosti še ni bilo nikdar v njem ves čas blaženega zakona. To je tudi žena videla in ni postavila kakor po navadi mnogo besed in govora proti njemu v boj, nego po kratkem pomiselku je rekla samo:

„Je že prav!“

Ali kako so bile izgovorjene te tri besedice! Ne samo, da so izrekale baš nasprotje svojega pomena, bile so samosvestno pozivljanje, da prihodnjost pokaže, čigava volja je močnejša.

„Prav, prav, prav!“ — vpije zato Pavel srdit. „Kar bom hotel in kadar bom hotel in kolikor bom hotel. Kaj misliš, kdo sem!“ In pogumno vstane, gre ubito pipo pobirat in mrmraje odhaja po poti od hiše. — Še ko je bil tako daleč od svoje žene, da ga že ni bilo

slišati, je govoril sam s seboj. Žena pa je sedla na klop, položila dete tako trdo v naročaj, da je zavečalo, in po obrazu njene odcvele lepote so pridrle solze ženske jeze. Sklene maščevati se nad njim, ne podati se, zdaj že celo ne, nalašč ne!

Pavel je bil zgled zmernega in z malim zadovoljnega moža. Zapravljivosti ni bilo v številu njegovih slabih lastnosti. V krčmi ga torej niso poznali za pivskega brata. Zlasti kar je bil oženjen, se je držal dóma in posla. A danes je tako delalo v njem, da je brez prave volje in brez preudarka zavil po potu mnogih nezadovoljnih zakonskih mož, k vinu, pri katerem je sedel ves dan, do trde noči. Govoril ni z nikomer, mislil je o stvareh, kakor so bile. Do danes ni čutil, kako svojeglavna je žena, kako se mora povsod in vselej vdajati njeni volji. To ga je začelo peči, in hladil si je srce s pijačo. Ljudje okoli njega sedeči so takoj opazili, da mu nekaj ni pogodi, in težavno jim ni bilo ugeniti, da se je z ženo razprl. Ker je eden dovtipnežev udaril na to struno, je menil Pavel, da že ves svet govori o njem in njegovi nesamostojnosti. To je bilo olje v ogenj.

Noč je bila, ko je koračil domov z jako opletalno nogo, z nejasno glavo, in novo pipo v zobeh držeč. Mesec mu je hudobno kazal svoje rožičke, zvezde so mu plesale pred očmi.

Pogum in odločnost sta se mu bila vselila v srce in izmišljen je imel hud govor, katerega bo slišala, samo ako zine.

Takšen pride domov. Pred pragom malo postoji, nehote poseže po pipi, premišljujoč, ali bi jo spravil ali ne. Ne! — Na pragu se spotakne in zave, da je vendar malo preveč pil. To ni prav, žena bo divja. Sitno je pač.

V sobo stopivši ni bil Pavel pozdravljen, a tudi ne ozmerjan. Čisto preko svoje navade se ni žena zanj niti zmenila. Nosila je najresnejši obraz, kolikor jih je poznal na nji, in kakor bi se nič ne bilo zgodilo, niti ugovarjala ni, da je on tako predrzen in izjemoma puši nocoj celo v sobi.

„Saj vendar ni tako napačna,“ si misli on in se začenja sramovati svojih maščevalnih namenov. Hitro vtakne pipo v žep. Celó nekaj mehkega mu leže okoli srca, večkrat pogleda po nji: zakaj ne govori? Baš zdaj je čutil potrebo, razgovoriti se ž njo. V več rečeh je bil sedaj pripravljen miren biti in se podati, da bi le začela. Otrok se v drugi sobi zbudi, ona odide tja; obsedi sam. Nazaj je ni. Moral je on začeti, pokliče jo; ona pride.

„Zakaj ne govoriš z menoj?“ jo vpraša in precèj njegovega poguma se razkadi.

Namesto odgovora začuje Pavel glasan jok in vidi, kako ženi izmed prstov, ki ji pokrivajo

obraz, teko debele solze. Posamezni, v ihtenju zatirani stavki Pavla podučje, kako nesrečna je njegova žena zaradi njegove svojeglavnosti in njegovega zametovanja vsega, česar ona želi in prosi; kako nelepo je, pustiti jo ves dan samo doma in v takem stanju priti domov.

Če je Pavel to natanko preudaril, je videl, da je resnica, da žena govori prav. Ali jokati bi vendar ne imela; to mu je hudo delo, solz ni mogel videti.

„In zakaj si tak?“ — pravi ona. — „Ker ti je vsaka razvada ljubša nego jaz, ker nimaš toliko srca zame, da bi ti smela reči katero besedo. Pipa tobaka ti je več nego jaz.“

To pa ni bilo res. V njem se je v tem hipu boril odvažen sklep. Dokazati je hotel zdaj-le takoj, brez pomiselka, da je zanjo pripravljen žrtvovati vse.

Česar ni opravila njena ostra beseda, so storile njene solze. Vstane, gre k nji, ji rahlo potegne roke z objokanih oči ter pravi z glasom, ki se je tresel: „Ne jokaj. Jaz nisem brez srca, obetam ti vse, nič več me ne boš videla kaditi.“

Obljuba je bila storjena. Pavel Slamnik je bil sam s seboj zadovoljen. Mir je bil sklenjen.

Mnogočesa se človek nauči lahko pogrešati, nekatero staro lastnost, ki sedi na njem kakor železna srajca, sčasoma sezuje, samo vedeti

mora, da je storil to iz svobodne volje. Pavel Slamnik je bil takoj ob prvem treznem času drugega dne čemereren in nezadovoljen sam s seboj.

Ali obljubil je bil in moral je obljubo izpolnjevati. Že po nekoliko dnevih so delavci na Koprivnjaku opazili, da gospod oskrbnik brez pipe hodi okrog. S čudno histroumnostjo so précej pogodili, zakaj in kako je ta stvar. Hoteli so mu poredno pokazati, da vedo, v kako nemoški odvisnosti živi gospodarjev namestnik in njih zapovednik. Ta in oni, ki se mu je smel bolj prijateljski bližati, ga je nalašč prosil pipe tobaka. In eden hlapcev je bil tako hudobnega srca, da je tri večere na dvorišču pel pesem:

Moral se boš postiti,
Tobaka ne boš smel kaditi.

Pavel je bridko čutil, da letí to na njega; popadla ga je jeza, in predrzni fant je bil kaznovan s strašnim pogledom, ki je naznanjal: o Kresu boš iskal druge službe.

V teh razmerah je bila torej izkušnja že od vnanje strani velika, ko bi že mnogoletna navada ne bila budila poželjivosti, besedo prelomiti in zopet seči po prepovedanem sadu.

O Kolumb! Ti bi ne bil šel tobakove domovine iskat, ko bi bil videl, kako je Pavel Slamnik skrivaj padel v stari greh in zdaj spoštovanje izgubil do samega sebe in svoje moške besede. Pred ženo se ni mogel (morebiti tudi

ne upal) ponižati, torej je skrivši in kradoma zopet častil pipo.

Dve leti pozneje je nekega večera v prvi pomladi oskrbnik Slamnik sedel samotno v bukovem gozdiču, ki se je skoraj dotikal pristave, kjer je on s svojo ženo stanoval, potem pa je ta gozdič preraščal ves hrib na vzhodno stran. Tu je bilo eno njegovih skrivnih pribežališč, kjer se je neviden utezal veseliti svoje pipe, kadar se je mogel svoji ženi in ljudem izgubiti izpred oči. V duplu trhlega drevesa je imel shrambo za vse, česar je treba za užitno tobakovo dimovanje.

Tu sedi torej, s komolcema v kolena uprt, s klobukom pred nogami, in razne nezgode zadnjega časa mu vstajajo iz glave. Otrok mu je umrl, žena leži že dolgo bolna, in njegov prejšnji dobri gospodar, plemeniti zapravljivec, je prodal graščino in njega ž njo sitnemu tujcu, kateremu nobena stvar ni oskrbljena povolji, kateri je pravi zgled umazanega skopuha, da naj ga vrag služi. Hudo in bridko je na tem svetu živeti, a vse naj bi že bilo, ako drugače ni; samo ko bi žena pol toliko pravičnega potrpljenja imela ž njim, kakor ga ima on ž njo in ž njeno boleznijo. Čemu se mora tu po listju potikati, kakor tat, da pokadi pipo tobaka?

Tako se je bil zaglobil v žalostno filozofijo tega življenja, da ni čutil, kako so krvilačni

komarji brenčali okoli njegovih ušes in se pripravljali, da bi mu zdaj na ušesih zdaj na nosu puščali. Precèj močna sapa je tresla prisušeno listje še od lanske jeseni kosmatega bukovja na tla, kjer je vse polno enakega nastila ležalo na debelo in nepograbljenega, odkar je rastel mladi gozd. Nebeškim prebivavcem menda ni bila ugodna oskrbnikova kadilna daritev, zakaj dim se ni dvigal nakvišku v lepih vrtincih, nego Kajnovi žrtvi podobno ga je odnašala sapa v pretrganih oblakih poleg tal med goščavo, kjer so ptiči brskaje iskali golazni za svojo večerjo.

A ne to opazovanje, nego neka čudna nemirnost ni dala nocoj gospodu Slamniku tukaj zaužiti navadne druge pipe. Nažge jo, vrže še goreče otrinke žveplenk od sebe v listje, vstane in odide. Zdelo se mu je, kakor da bi ga čakala kakšna nesreča, zato krene, da se znebi skrbi ter popije v tovarštvu kozarec vina, v krčmo. Povprek iz gozda vun do krčme po onem kraju hriba pot ni bila dolga.

Stori se noč. Oskrbnik je baš svojo stvarco plačal in bil namenjen odhajati domov, ko priteče mlad deček usopihan v izbo in zavpije: „Gori!“

„Kje! Kaj!“ vpijejo prestrašeni vsi, a ne čakajo odgovora, nego hite iz izbe, kjer se ustavijo pod orehovim drevesom. Zadnji med njimi pritava, kakor ves v omotici, oskrbnik.

„To je graščinsko bukovje,“ pravijo skoraj vsi obenem.

„Bog! Bog! Pomagajte!“ vpije oskrbnik in pade na obraz ter se valja kakor iz uma; in samo posamezno stokanje se čuje izpod njega.

Pol gozdiča je bilo v ognju. Sapa je gnala na vse strani s strašno hitrostjo. Odsev in svetel dim se je visoko razpenjal. Plamen je dvigal pepel subega listja, ki je po vejah odgorevalo, žarki so vstajali v hitrem plesu in sapa jih je odganjala proti zapadu.

„Ustavljati ognja ni mogoče.“ — „Ves gozdič mora zgoreti.“ — „Črez goro ne more seči.“ — „Na levo in desno črez posekove tudi ne pojde.“

Tako so brž ugenili kmetje, in ko so videli, da se njih posestev ogenj ne more prijeti, jim je prešel prvi in glavni strah.

Zdaj šele zapazijo oskrbnika na tleh.

„Nu, nu!“ kriči star mož. „Kaj bi si lase rval in cvilil, neumnost! Kakova škoda vam je? Prava reč je to, če bogatina enkrat Bog potiplje. Vam nič ne zgori, kakor meni ne. Saj ima novi graščak denarja, kolikor hoče.“

Oskrbnik si na tleh ruje lase in stoka.

„Vaša pristava je blizu ognja, do tja je že morebiti seglo, od tu se ne vidi, pojdimo tja.“

Pavel tega ne sliši. Eden mlajših kmetov zakolne, stopi k njemu in ga pobere s tal ter

dvakrat pretrese, kakor vrečo. „Domov, domov! Da vam žena ne zgori, ali pa če se vam nje škoda ne zdi, vsaj svoje srebrnike pojedite otet!“

On tega niti ne čuje.

Kmetje steko okoli hriba, zakaj po bližnji poti skozi gozd zdaj ni bilo mogoče priti do pristave. Oskrbnik, ki bi bil imel največ vzrokov hiteti, tava počasi za njimi. Tema se mu dela pred očmi, zdaj ter zdaj se prijemlje za glavo in stoka: „Jezus, kaj sem naredil!“

Jasno mu je, da je v hosti kadeč on sam po nevednem ogenj vrgel v suho listje. Pred seboj že vidi ječo, vešala, pekel!

Ko pride onkraj hriba, je bil velik del gozda že pogorel. Listje in drobnejše vejice so bile hitro odgorele, in ta ogenj ni imel toliko moči, da bi se bil prijel débel, katera so se smodila in razširjala gost dim; samo še ob krajih, ob tleh in tam, kjer je bilo kaj suhljadi, je gorelo s plamenom.

A pristavo, stanovanje svoje zagleda — vse je v ognju! Ženo je pustil bolno doma, v postelji!

Ta domislek ga prebudi iz obupne otrpnosti. Spusti se v tek in sopiha, kar ga neso noge.

Okoli dóma stoji mnogo ljudi, kmetje iz okolice, hlapci in dekcle z grada, vse vpije, nosi, gasi, podira.

„Kje je ona, moja žena!“

Pokažejo na stran, na vrt.

Pod debelo jablano, na deblo naslonjena, čepi žena, glavo ima zavito in joka. Ko Pavel vidi, da se ji ni ničesar zgodilo, se mu vrne prejšnja obupnost in kakor besen skoči proti nji in kriči:

„Ti si kriva, da sem zažgal, ti in hudičeva tvoja sitnost sta pehnili mene in tebe v nesrečo. Ti . . .“

Dalje ne more, usta se mu penijo, oči vrte, divji se vrže na ženo, potegne ji ruto z glave . . .

Hitro ga zgrabi eden grajskih hlapcev in odtrga proč rekoč: „Kaj ste zblazneli?“

Med ljudmi pa se je zdajci raznesel glas: oskrbnik je sam zažgal, sam pripoveduje. Drug za drugim se pomiče od ognja, sumno gledajo gospoda Slamnika, ki s čelom ob drevo uprt stoji kakor bi od pijanosti dremal; in ogenj je imel kmalu vso pristavo v svoji oblasti, nikomur ni bilo več mar gasiti.

„Žandarji prihajajo!“ se začuje. In še preden sta dva čuvaja reda in postave prišla do pogorišča, so jima povedali ljudje, kdo je zažigalec. Oskrbnik vidi, kako kaže vse nanj, kako žandarja neverno gledata. Zagrohota se, kakor ga ni še nikdar nihče čul; ljudje so uverjeni, da je iz uma, da je zblaznel, in župan, ki je bil navzočen, pravi: „Če ga pustimo tako, požge še nam.“

Zvežejo in odvedo ga. On ne zine nobene besede, le pri odhodu zaničevalno pogleda svojo ženo, ki se od strahu ni mogla geniti.

Minilo je nekoliko let.

V bližnjem malem mestu so mladi dečki vreli iz popoldanske šole in se usipali po trgu kakor roj čebel. Po ulicah je ležal prvi sneg in z neba se ga je v gostih plahticah nametavalo vedno več in več.

Iz umazane žganjarske krčme pride na ulico mož v zapuščeni, raztrgani obleki, z divje poraslo sivo brado. Lica je bledega, upalega, in mraz ima na raztepenem obutalu duri in vrata odprta do golih nog. Sam s seboj govoreč tava po sredi ulice, noga se mu vedno spotiče ob celi sneg na straneh gazi, večkrat zabrede v kraj, postaja, kakor bi hotel naslednje svoje korake še premisliti, roke proti nebu dviga in kriči: „Bog!“ kakor bi nebo in vse njegove prebivavce pozivljaj na boj maščevanja.

Zdaj ga zapazi nadepolni mladi mestni zarod šolarskih dečkov. Ob straneh in spredaj tekajo ti po snegu, ubogemu pijanemu možu kažejo jezike ter kriče na vse pretege: „Pipa tobaka, mož, pipa tobaka!“ Eden izmed njih, kodrolas rjavec, poseže v sneg, naredi kepo ter jo

grohotaje zažene pijancu v hrbet. Hipoma posnema vse mlado tovarištvo ta zgled, in ubogi žganjarski brat je v ljutem boju proti neštevilnim sneženim bombam, ki letajo vsekrižem okoli njegovih ušes.

Večé dvigne palico in se zažene tja, kjer je največje krdelo sovražnikov. A noga se mu v sneženem zametu zaplete in po vsem dolgem pade v sneg. Večjega veselja pa menda ne bi bil mogel narediti svojim napadovavcem. To je pričalo radostno smejanje porednih šolarčkov, ki so vstajajočemu zopet jeli kričati: „Pipa tobaka, mož!“

„Peklenško seme!“ rečeta dva moža, ki prideta po trgu in z vzdignjenima palicama zapodita mlado paglavsko četo v beg ter tako rešita pijanega napadenca, kateri se počasi v hudi kletvi obrne v stranske ozke ulice.

„Gnusen človek, taka živinsko pijana reva!“ reče eden izmed mož.

„Ali ga nisi spoznal?“

„Koga?“

„Tega pijanega, ki so ga otroci kepali? — To je tisti Slamnik, ki je bil oskrbnik v koprivnjaški graščini.“

„Ni mogoče!“ odgovori oni in se hitro obrne, da bi ga pogledal, a pijanec je bil že zavil okoli ogla in ni ga bilo več videti.

„To je tisti, ki je imel za ženo . . .?“

„Da, da, saj si ga dobro poznal. Žena je umrla, ko je bil on zaprt. Zdaj je ves izgubljen, pamet je izgubil, beráči in pije. Zdrav razum se mu strašno malokdaj povrača. Nekaj časa so ga imeli že v bolnici za blazne.“

„Zakaj je bil zaprt?“

„To je čudna stvar, rekel bi, da je neumna, ko bi ne imela tako žalostnega konca, kakor si videl. On sam se je bil obtožil, da je požigalec. Potem se je izkazalo, da je samo iz neprevidnosti, v hosti tobak kadeč, zatrosil ogenj v listje. To ga je tako prijelo, da zdaj skoraj človek ni. Čuden je bil vselej. Zdaj ga lahko vidiš, kadar je napol pri umu, da se ti bo jokal kakor majhen otrok in tožil, kako ga je ena pipa tobaka spravila ob srečo. Kadar je pa v svoji blaznosti, ne moreš ga z nobeno rečjo bolj razkačiti, nego ako mu omeniš pipo tobaka. Tačas tudi svojo rajno ženo kolne, da je groza.“

III.

Moč in pravica.

I.

Napoleona I. sijajna zvezda je zahajala. Od juga so pritiskali na Kranjsko graničarji, in po malih bojih so popuščali nekdanj zmagonosni Francozi dotedaj pokorno deželo.

Zamišljen in slabovoljen je sedel kranjski graščak na Dolenjskem nekaj ur pod Ljubljano poznega večera v svoji sobi. Pred seboj je imel več pisem, pisanih v nemškem ali francoskem jeziku. Naznanjale so se mu iz glavnega mesta in od njegovih visokih prijateljev neugodne novice. „Ilirija oživiljena“ je bila zopet pokopana; velikanski duh francoski je bil strt, vračalo se je staro avstrijsko gospodarstvo, in do tega ni imel vitez F. — francoski guverner ga je bil postavil za mêra (župana) — nobenega sočutja. Bil je eden izmed malega števila onih, ki so z Vodnikom vred imeli pred očmi sicer nejasno, a boljše bodočnost naše domovine. Bil je domačin po rodu; njegovo plemstvo ni bilo staro, njegovi očetje se niso bili od germansko-frankovskih časov naselili med Slovence. Šele njegov ded, ki je bil odkraja preprost trgovec in si je bil pridobil bogastvo, si je bil kupil naslov in

ponemčil ime, katero se je vendar med graščini podložnim ljudstvom na njegovo jezo še dolgo edino držalo njegove hiše.

Vitez F. (vsega imena ne pišem zaradi njegovih še živečih potomcev, in zlasti, ker ga stvári treba ni) je bil izobražen mož, kakor jih je bilo tačas med njegovimi vrstniki malo. Čital je mnogo francoskih pisateljev iz predrevolucijske dobe, kar je imelo velik vpliv na njegovo mišljenje in mu je obudilo zlasti veliko spoštovanje do vsega francoskega, odkoder je mislil, da pride vsemu svetu nova doba omike. Napoleon je bil njemu izrastek francoske velikosti, in kakor je Napoleon tačas povsod imel častivcev, je bil tudi F. eden njegovih častivcev. Pa dec tega velikana ga je genil torej globoko.

A tudi druga stvar mu je delala skrbi. Preveč je veroval v stalnost in gotovost tega, kar je po svojih nazorih želel. Videč začetek, je veroval tudi v zvršetek. Zatorej ni samo z veseljem prevzel časti okrajnega mēra, nego nikjer in nikoli ni skrival svojih misli. Bil je torej pri starem uradništvu počrnjen za slabega Avstrijca, in to bi mu utegnilo zadajati zoprnosti in sitnosti. V tem premišljevanju je bil, ko naglo stopi v sobo njegova žena.

„Graničarji gredo!“ reče ona prestrašena.

„K nam? Po kaj?“ A tudi on izpremeni lice in hiter odgovor na sebi zastavljeno vpra-

šanje mu šine skozi glavo. Morebiti ga je že kdo obtožil? Morebiti ga hote zapreti? Vendar ne! Dejanjsko ni pregrešil ničesar.

„Kdo ti je to rekel? Pač ne bo res! Vojaštvo gre po cesti, hoditi dobre četrt ure v stran nimajo nobenega namena niti časa.“

Ona mu pomoli odprt listič. Bilo je nemški pisano naznanilo, da pridejo trije c. kr. častniki in deset mož še nocoj na večerjo v grad.

„Kaj hočem! Mesa ni dovolj v hiši, danes je sobota, prepozno je koga poslati ponje, in morebiti ga niti dobiti ni, in tako pozno! Ura je že devet. Bog ve, kaki ljudje so to, moj Bog!“

„Stori, kar moreš,“ odgovori on ter gre nevoljen skozi okno gledat v črno noč, ali se morebiti že bližajo neprijetni pozni gosti. Žena je šla v tem po stopnicah dol in je v naglici sklicala ženske posle na delo, pripravljanje in pomaganje.

Gori na kurjih gredéh, kjer so pri petelinu kimale kokoši, ne pričakujoč smrtne ure, so se prikazale luči in déklina debela roka je posezala v perotninsko večéče krdelo. V kleti je prestrašena smuknila miška izpod nenadno obiskanega vinskega soda. A v konjskem hlevu so trije hlapci sedeli na jasliah, zvečili tobak in govorili:

„Kaj hudiča, da soldat prihaja ponoči! Saj je pri cesti več gosposkih hiš!“

II.

Pol ure in še pol ure je bilo prešlo. V najlepší sobi malega gradu — posebno lepih sob sicer ni bilo — je bilo pogrnjeno za večerjo častnikom. Spodaj v družinski izbi so bile gotove vse priprave za proste vojake, ki so bili naznanjeni. A nikogar še ni bilo.

Zadovoljna, ker so bile vse težave premagane, je hodila gospa, slovesneje nego navadno oblečena, okoli mize, popravlja je tu in tam.

Še prijetna žena. Stara šestindvajset let, sicer malo nizka, pa polnega telesa — gladek, bel obraz, velike, žive oči je imela — nič podobne, da bi to bila soproga čisto nič lepega, koščenega, petnajst let starejšega gospodarja.

Zakon teh dveh je bil navadne sreče. Včasih je bil majhen hišni razpor, ali ni trajal dolgo. On je bil precèj strasten mož, ona je imela malo svojeglavnosti, a vselej se je o pravem času upokorila možu. On se je ženil iz ljubezni do nje, in ona je mislila, da ga ima zelo rada. Saj jo je bil povzdignil k sebi, ne gledajoč dobička, ker njena rodovina ni bila bogata. V samostanu vzrejena, je bila zelo pobožna, morebiti ne toliko iz nagona, nego iz naravnega vzroka, ker ji je bila potreba, napolniti s kakim drugim čutom srce, ne viseče na starejšem možu in ne poznajoče materinske ljubezni (otrok nista imela).

Možu je bila zvesta; za nezvestobo niti prilike ni bilo, ko bi je celo pobožnost in dolžnost ne bila vezala.

Spomini njene mladosti — v vsakdanjih skrbeh — so bili že pozabljeni.

Čuj, na dvorišču se začuje žvenket jezdecv! To so bili gostje. Gospodar jih sprejme; po stopnicah se jim posveti.

Štirje častniki so bili, čisto sami; naznanjenih vojakov ni bilo ž njimi.

Graččaku je bilo to zelo neprijetno. Ljudje so bili osorni, niti imenoval se mu ni nobeden. Ropotali so s sabljami po stopnicah gor kakor doma in gospodinjo pozdravljali kakor stari znanci. S precěj neprijazno vljudnostjo ga eden poprosi, naj dá konjem dobro postreči. Gospodar odide, da bi bil tem ljudem izpred oči.

Ko pride iz hleva nazaj v sobo, jih najde okoli mize. Ob kratkem se mu imenujejo. Dasi častniki v graničarskem polku, so bili vendar trije nemškega rodu, a vsi so govorili samo po nemško. Izmed imen si je zapomnil baron samo eno, ime najmlajšega lajtnanta, ki je sedel tik njegove žene in, s preširno lehkoto svoj lakat na ročo njenega stola naslanjaje, vedno govoril vanjo, ako ni jedel ali pil. Bil je lep mož.

„Gospod lajtnant je prejšnji moj znanec iz mesta,“ reče gospodinja svojemu možu, ki se ni nadejal tega hitrega prijateljstva.

Baron sam ni vedel, kaj je na to odgovoril, a jezen je bil, da bi bil izmetal vse goste. Ali vojaki so bili, ter njemu se je bilo posebno bati.

„Lepi časi so bili,“ reče lajtnant in pripoveduje gospe o nekem plesu, o nasprotnem stanovanju in več stvari, ki niso bile vsem razumne. Gospa je bila rdeča, a poslušala je vidno rada.

Govor je bil živahen. Pa z gospodarjem so malo govorili gostje, katerim je vino izvrstno ugajalo; dostikrat mu niti odgovarjali niso, ako se je hotel vtikati vmes.

Pilo se je mnogo.

Kakor slučajno se zunaj pred sobo na prehodih snideta mladi lajtnant in eden njegovih tovarišev. Hišna, ki je prej služila v mestu in razumela tuji jezik, je odslanjala tiho vrata svoje izbe v kotu in radovedno gledala, kakšni so ti vojaki. Saj mlade častnike rada ogleduje vsaka ženska. Čula je pogovor.

„Kako ti je po godu ta ženska?“

„Dobra bi bila. Žal, da jo ima tak bedènj! Ali odkod jo ti že od preje poznaš?“

„Ha, jaz sem ji pisal zaljubljena pisma, ko se ji še sanjalo ni, da mi bo kdaj v tem gnezdu vino točila! A ni še pozabila tega. Stavim, da me ima še zapisanega. Prokleta me jezi, da ne morem tukaj ostati,“ reče lajtnant.

„Zakaj ne?“ odgovori tovariš.

Med pogovorom sta prišla na drugi konec. Tam se pomenkujeta še tiho, da hišna že ne more ničesar slišati, a nazadnje si smeje stisneta roke in se vrneta v sobo.

III.

Jako pozno je že bilo, ko so častniki vstali. Starejša dva sta malo omahovala na nogah, zakaj dosti čaš vina je bilo minilo pri tej mizi.

Gospa, ki je bila šla dalje časa vun, se vrne s prijazno ponudbo, naj gospodje ostanejo nocoj tu, noč je temna in pot je slaba. A rečejo, da jim to ni mogoče, ker je treba jutri zgodaj biti pri bataljonu. Samo mlajši lajtnant se ne brani in po kratkem spogledu s tovarišem, s katerim je govoril preje, reče:

„Meni ni dobro. Jaz ostanem do jutra tu. Opravičite me.“

Hišnemu gospodarju nikakor ni bilo ljubo. Čakal je že komaj, da bi se izgubili ti tovariši, ker prijazni nikakor niso bili; da, celo vinjeni, začeli so zbadati njega in njegovo francozovanje. Videl je, da se je bil res nekdo potrudil, njega natanko popisati tem vojnim možem, ter zdelo se mu je, da njegovo vino uničujejo skoraj bolj iz maščevanja nego iz iskanja njegove gostoljubnosti. Ali bil je mirne krvi in je rekel lajtnantu, da ga veseli, ako si vzame na službo

vse, s čimer mu je mogoče postreči. In baš tega gizdavca bi se bil najrajši znebil. Nesramno lehkotno se je vedel nasproti ženi, katero je bilo prej zadelo že več kaznovalnih pogledov tihega gospoda soproga, ki danes svoje žene in nje-nega vedenja ni razumel.

„Bo skoraj bolje, da gremo peš,“ reče eden izmed častnikov, ko so bili na dvorišču. Po kratkem razgovoru je bil ta čuden nasvet sprejet. Graščak je dal dva svoja hlapca, da sta vedla konje pred njimi. Oni trije pa so še pre-cèj dolgo stali v mrzloti na dvorišču in govorili ter se grohotali. Dva druga hlapca sta stala s prižganimi smolnatimi plamenicami, da bi spre-mila gospodo do ceste.

„Čujte gospod F.,“ reče naposled eden čast-nikov graščaku, ki je že malo nepotrpežljiv stal pri njih. „Vi bi nas morebiti malo spremili. Vsaj črez to grmovje. Čujemo, da ste spremljali tudi francoske goste, ki so bili pri vas.“

Gospodar se temu nepovoljnemu pozivu ni mogel ustavljati, posebno, ker se je zadnje skli-cevanje nekako čudno zatezalo. Napoti se ž njimi, meneč, da bo dovolj, ako pojde kakih trideset ali petdeset korakov. Pijani najstarejši častnik ga prime kakor prijateljsko pod paz-duho, in tako odidejo z dvora.

„Vedeli smo, da tudi cesarskim častnikom storite, kar ste tem prokletim Francozom!“ vpije

častnik, ko so bili že precèj daleč in ga je še vedno držal za pod pazduho.

„Mislím, da se gospodje zaradi postrežbe ne bodo tožili. Storil sem, kar mi je bilo mogoče. Mnogo . . .“

„A več, več morate storiti nam nego Francozom. Pokažite, da ste dober cesarščak,“ reče drugi. „Pogledite, tako prokleta nerodne ljudi imate. Naša dva svetivca sta zaspanca! Vrag ve, kam naju privedeta! Morebiti celo med vaše kmete, katerim ste dajali lepe nauke. Ha!“

Graščak molči. Ali so ti tako pijani, ali se delajo. Položaj njegov je bil gotovo neprijeten.

„Jaz se poslovím, gospodje!“ reče in se hoče nalahko izviti svojemu vzporedniku. A bilo je vse izgovarjanje zastonj. Treba je bilo še dalje iti ž njimi.

„Pošljite ta dva človeka nazaj, svetimo si lahko sami,“ reče tretji, vzame enemu hlapcu plamenico in jo vrže po senožeti, da svital žar v belem oboku daleč pade na tla, kjer slabeje in slabeje gori ter naposled ugasne. Od drugega pa vzame svečavo sam in stopa ž njo dalje. Debelo gledata hlapca in postojita. Ker jima nobeden ničesar ne ukaže, se obrneta in mrmraje vračata. Skoraj pa obstaneta zopet in se pogovarjata, gledaje za onimi.

„Gospod F.“ reče za nekaj časa oni, ki je nosil plamenico, „saj vi greste z nami do našega

kvartirja in izpijete kozarček na zdravje našega cesarstva ter na srečen propad vašega Bonaparta. Brez ugovora! Vemo, da ste patriot, ha, ha! — Zdaj pa — jaz sem že dolgo svetil, pod noge ne vidim po teh vaših kámenatih potih; nate, svetite vi!“

Graščaku dá plamenico. Ta se od jeze trese, a ne odgovori ničesar. Vzame plamenico in sveti pred njimi.

„Zakaj se držite tako kisto, kakor bi si v nečast šteli, postrezati brambovcem svoje domovine?“ reče starejši.

To se je zdelo potrpežljivemu možu preveč.

„Gospodje, zasramovati se ne dam!“ Rekši vrže plamenico ob tla. Kratek prepir se vname, pijani častnik potegne sabljo, treznejši drug, ki je menda čutil, da je porednost prišla že predaleč, ga hoče utolažiti — a že je bilo prepozno.

IV.

Hlapca sta se čudila, oddaleč za njimi opazujoč, da mora gospodar opravljati posel, ki je prej pripadal njima. Sicer nista bila nikakor romantične nature „zvestih služabnikov“, ki svoje življenje dadé iz gole zvestobe in pokornosti za gospodarja; ne, klela sta ga pošteno v konjskem hlevu ali na polju, kadar ju je zaradi kake zamudnosti ozmerjal, in če se je dalo o mlačvi kakov mernik pšenice prisvojiti si ter

skrivaj prodati in potem zapiti ga — lehkò vest sta imela. Vendar sta zdaj z zobmi škripala, ko sta hodila v temi od poti proč vedno bližje častnikov in vse videla. Gospodar je vendar bil eden domačih.

„Samo, da bi ti vragi onih dolgih pralic v nožnici ne imeli! Posvetil bi jim, ne s plamenico, nego s polenom, da bi hitro poti iskali in vse božje martre videli,“ šepetá prvi. Drugi zamrmra tiho nekaj enakega in pobere velik kamen.

„Ne meči!“ svari prvi.

Zdaj je bil oni trenotek, da so se ustavili. Zelo blizu je bila že cesta, videli so se ognji vojakov, ki v hišah niso dobili prostora, kako so kurili in kuhali. A hlapca nista gledala proti cesti, ne proti ognjem. Videla sta, da je gospodar plamenico odvrigel, in ker je na tleh še gorela, sta zapazila, da se mu jeza bere na obrazu. Besed nista razumela, nemško nista znala, a da eden poteza sabljo, to je bilo razumno v vsakem jeziku,

„Čakaj, hudič!“

In v tistem hipu zadene debel kamen enega častnikov na ramo; précej jim pade več manjših in debelejših kamenov preko glav, ali pred noge, ali v hrbet.

„Kaj je to!“ zavpije graščak. — To je bilo svarilo. Hlapca začneta bežati, v temi sta se

njiju postavi dali razločiti kakor dve črni senci. Eden se spotakne in pade. Preblizu poti je bil. Preden je vstal in se mogel zopet spustiti v dir, je bil s sabljo vsekan čez roko in vržen na tla. Nekdo je z nogo stal na njem, vpil, in ostrina sablje je bila prodrla njegovo debelo kamižolo, njegovo debelo srajco in kožo njegovega hrbta. Genil se ni, ker se je bal, da bi oni ne porinil. Obujal je izpovedno kesanje v grešni duši in nič ni vedel, kako, kdaj, in kdo mu je plamenico molil pred obraz, da so ga spoznali, z jermenom zvezali, s sabljami suvali ter vpili na njegovega gospoda.

Poleg svojega gospodarja je bil zdaj gnan, in začelo se mu je bleščati. Morebiti bodo ti ljudje mislili, da je njega in njegovega tovariša naščuval gospod. In ni se motil. Iz malo besed, s katerimi ga je zmerjal gospodar, ki zdaj že ni govoril s častniki, je uvidel, da se ne moti.

A mislil si je hlapec: „Kaj si je to, če jih kakih petindvajset dobim! Gospodu pa nič ne morejo; zakaj je pa gospod?“

Ko so prišli do ceste, so zaprli hlapca v hlev. Kaj se je zgodilo, ali kaj se bo godilo z gospodom, to mu niti na misli ni bilo. Ugibal je samo, kako bi eno roko iztrgal iz vezi in hlače podložil s slamo ali s čim drugim, da bi palico manj čutil. A ni šlo.

V.

Zjutraj so, kakor navadno, delavni posli na gradu zgodaj vstali. Hodili so okoli oglov, govorili tiho in glasno važne ter imenitne stvari. Hlapec, ki je ušel, je vedel svoje. Njegovega tovariša ni bilo, gospodarja ni bilo.

Hišna je povedala stari kuharici nekaj na uho, ogledavši se, ali nihče ne čuje. Stara kuharica je strašno razprla oči in usta, roke iztegnila nad glavo, kakor v bogomolju, in zavpila: „Lažeš!“ Hišna se ozre, nikogar ni blizu, a vendar kuharico prime za roke in ji še nekaj pošepeta. Starka sede na stopnico in vzdahne: „Usmiljeni Jezus, komu bomo še verjeli? Kje je strah božji?“ S tihim glasom, a naglo pristavi hišna: „Za božji čas, molči, molči!“

Pobožno šestdesetletno dekle potem samo sedi cele četrte ure na stopnici in moli ter moli očenaš za očenašem in: „Ne vpelji nas v izkušnjava.“

Gospa pride. Bleda je in kuharice niti ne pozdravi; tudi ona se je izogiblje. Odide zopet v sobo. Za eno uro pride vprašat hišne, ali je — njen mož „gospod“ že dobil zajtrk. Torej ni bila še pri njem, kakor vselej; ni pogledala po njem, ker ni vedela, da ga niti doma ni. Ko ji hišna to pove, ona ne vpraša dalje, kje je, kdaj je šel, kdaj pride. Vrne se v sobo. Tam

gleda skozi okno. Hlapci govore za hišo. O čem? O nji? Ona posluša, posluša in — zve, kaj je. Njen mož ni prišel domov; ujet je; to noč, to noč!

Pokliče hišno, vpraša. Res je.

Kmalu potem prižvenketá lajtnant, ki je bil črez noč ostal tu, po stopnicah dol, ozira se in kliče dva hlapca, ki sta stala na dvoru. A nista ga razumela. Morebiti tudi nobeden ni imel volje razumeti ga, ker sta mrmraje obrnila hrbet in odšla. Vse se ga je nekako ogibalo. Gospodarja ni bilo videti nikjer, niti ne gospodinje.

„Kje je gospa?“ vpraša hišno, ko se vrne zopet po stopnicah gor.

Hišna odgovori, da ne ve, kje je.

„Ukažite, da se osedla moj konj. Hočem précej oditi iz te odurne hiše. A posloviti se vendar hočem pri gospe. Kje je njena soba?“

Hišna mu pokaže vrata ter odide gostov ukaz izpolnjávat, a odhajaje ga pogleda z zadržanim hudobnim smehom. Lep mož je bil res!

Lajtnant začne nalahko trkati na pokazane duri. Trka zopet. Ona se ne oglasi.

„Ana!“ kliče skozi ključalnico z najprikupljivejšim glasom. Toda odgovora ni.

„Jaz ne odidem, dokler te ne vidim,“ ponovi on.

A ker vidi, da je zastonj, se spogne z lehkomiselnim nasmehom, zaviha brke in reče sam s seboj poluglasno:

„Neumna mačica! Ima še nekaj vesti.“

Ko sedi na dvorišču že na konju, se obrne zopet, pregleda celo vrsto oken, a razen hišne ni bilo na vseh oknih videti nobenega obraza. Nevoljen spodbode konja in zdirja iz grada, kjer prej ni bil nikoli, kjer bi bilo bolje, da bi ga ne bilo nikoli.

A zgoraj v sobi je ležala mlada žena na divanu, zdaj vročo glavo rinila v blazinico, zdaj roke lomila k usmiljenemu Bogu, da to, kar je bilo, ne bi bilo!

VI.

Šele čez več tednov se je bil graščak zopet vrnil na dom. Težko je bilo njemu in njegovim prijateljem odbiti razna sumničenja. Zahvaliti se mu je bilo samo privilegiju njegovega stanú ter nekoliko celo novcem, katere so njegovi prijatelji skrivaje potrošili za dobro rešitev te stvari, da se je izmotal brez hujše kazni.

Vendar je bil osramočen. Za to, kar je delala sirova moč ž njim, za kratki sramotilni zapor, ni dobil nikakega vračila, a pravice ni mogel iskati nikoder, ker povsod, celo pri znanjih, je nahajal tuje obraze. Njegovi sosedje so se ga odslej vidno ogibali, patrimonijalni uradniki v okraju mu niso izkazovali več prejšnje uklanjivosti; celo kmetje, vekomaj vajeni misliti, da je kazen, gospôska, ječa, in kar je še kaj

nečisanega, samo za ubogega kmeta na svetu, so delali škodoželjne obraze, dasi je bilo dognano med njimi, da je on izmed vseh, ki pobirajo desetino, vendar tisti, s katerim se izhaja najlažje.

Zato je bil gospod F. zdaj nekako čudno pobit in zamišljen. Doma se je malo držal, skoraj po cele dneve je bil na lovu ali pri delavcih, ki jih je mučil bolj nego kdaj prej.

Pri tem je bilo lahko, da ni opazil velike izpremembe na svoji ženi. Povsem naravno se mu je zdelo, da je zdaj tišja; da ga ni mučila z izpraševanjem. Dasi se mu je zdela prelehkè nature, da bi razumela, kaj peče njega, vendar je menil, da ga mora razumeti tudi ona. O onem večeru ni nikdar govoril ž njo in z nikomer ne.

Prav pogodu mu je bilo, ko je dobil naznanilo, da pride njegov mlajši brat na dalj časa k njemu. Imel je vsaj nekoga, komur je lahko izlil svoj srd.

Brat je bil krepka, zdrava natura. Prej vojak, je bil zdaj imovit mlad vdovec, sam svoj in brez vsega vzroka ves krivi in nedolžni svet kolnoč samo zato, da je klel.

„Ti se nisi vèdel po moško,“ reče prvo uro, ko je doznal iz graščakovih ust natanko čul, kako se je godilo. „Za vrstjo vse štiri bi jaz bil nasadil, ali se sam dal nasaditi. To se mora še popraviti.“

Mlajši brat je tudi začel takoj opazovati gospo. Prijatelj ji nikdar ni bil. Nezadovoljen že tačas, ko je precèj uboga deklica prišla za nevesto in tudi sprejela njegovo „častno“ ime vitezov F. Torej je bil zdaj jako oster sodnik.

„Tvoja ljubezniva mi nič več ne godí. Prej je človek ž njo še potrpel, imela je vsaj nekaj otroškega. A zdaj dela obraze, kakor „prosi za nas grešnike!“ Meni se zdi, da ni posebno zadovoljna s spoštovanim gospodom soprogom; niti z oči v oči nikogar ne pogleda.“

A o tej stvari se ni dalo šaliti. Jezno starejši brat enkrat za vselej prepove enako govorjenje o svoji ženi in jezen odide.

Hladnokrvno kliče brat za njim: „Počasi, počasi! Samo ognja ne!“

A sam s seboj reče: „Skoro bomo videli, kako stoje stvari. Siromak ni imel oči, zdaj nima niti ušes.“

VII.

Lepega dne popoldne se je vračal graščak iz svojega gozda. Na robu tam je postal ter ogledoval obrezano hrastovje, na kupih pripravljeno za prodaj, ko zagleda brata, da se mu bliža.

„Nekaj bi te hotel vprašati,“ reče ta z jako resnim obrazom. „Hodijo li pisma tvoje žene skozi tvoje roke?“

„Ne. Zakaj to vprašaš?“

„Jaz sem danes eno njenih pisem vzel od hlapca, ki mu ga je bilo oddati na pošto. Ali ga hočeš?“

Graščak zardí. „Čuj brate, ti si prepostrežen! Tega ti ne morem dovoliti, da se mešaš v take stvari . . .“

„A če naslov slove tako-le!“ Rekši mu pismo podrži pred oči.

Jedva je graščak pogledal papir, že hlastno iztrga bratu pismo in srepo pogleda. To je bil res rokopis njegove žene, in naslov mu je bil znan — od onega večera, ime mu je bilo znano. Ona dopisuje nekomu, in ta je eden njegovih sovražnikov! Z enim potegljajem raztrga ovoj, znotraj je bilo zapečateno, nanjo namenjeno pismo, torej neprečitano; od nje ni bilo nobene vrste. Težak kamen je bil, ki se je nesrečnemu možu odvalil od srca.

„No, to je lepše, nego sem mislil,“ reče brat. „Vsaj njo opravičuje, a sleparia ne, ki tako povrača gostoljubnost. Tega poiščeva, ljubi moj prijatelj! A zato je treba da prečitava, kaj možek hoče pravzaprav.“

„Jaz ga ne bom čital,“ reče starejši brat.

„Jaz pač. Tako hladnega moža nisem še našel. Ti si slep,“ reče mlajši in hipoma odpečati pismo. Čitajoč viha brke. Graščak mu iztrga prečitano pismo, čita, in — naposled naglo zmane papir v klopčič. Barvo izgubi z lica.

Nekaj časa ne izpregovori nobeden. Potem sede graščak na kup zloženih hrastov, skrije obraz v dlani in joka.

„Ne bodi baba! Zdaj je treba delati, précej, dokler ni prepozno. Pojdi, pohitiva še danes v mesto. Sodim, da ga še dobova. — A to se mora shraniti, to je dokaz,“ rekši pobere zgnetenno pismo.

Skoro potem sta se s počasnim korakom bližala gradu.

„Morebiti vendar napačno sodiva,“ reče graščak.

„Morebiti — morebiti! Izkaže se. Malovrednik vendar ni tako brez vsega poguma, da nama ne bi odgovoril, odločno odgovoril, kako je in odkod, da se je predrznil tvoji ženi tako pisati in meriti na stvari, katerih ne vemo, a jih vendar slutimo.“

„Moj Bog! Ne samo sramoto, nečast in . . .“

„Zdaj molči! Storiš, kar ti veli tvoje ime in kar mlajši brat!“

„In kaj hočem početi ž njo?“ zavpije obupno nesrečni mož.

„Nič ne počneš zdaj, prav nič! Preden se ne vrneva, je niti videti ne smeš. Tako bodi! Pojdi v svojo sobo, preskrbi, kar veš, da je treba, če se ne vrneš. Jaz bom skrbel, da te ona tačas ne bo nadlegovala in da ne najdeš prilike prenačiti se.“

Uro pozneje je voz z obema zapustil dvorišče. Gospa je videla voz odhajati in vprašala, a nihče ji ni mogel povedati, kam gresta. Kočijaž je pred odhodom rekel, da ga več dni ne bo nazaj, sicer nič.

Za več dni odhajati in ničesar povedati! Ženi je bilo tesno pri srcu, glava jo je začela boleti; mislila ni ničesar — a slutila je, da sta se nesreča in gorje utaborila v hišo in vanjo. Lepi časi sreče — prešli so bili, ona jih ni več vredna, zaupanja ni — niti ga ni vredna.

VIII.

Pet dni je bilo minilo, pet dni skrbi in strahu. Niti gospodarja niti brata ni bilo domov, niti nobenega poročila.

Šesti dan je bilo deževno. Kakor izpod kapa je lilo z neba, ko je znana grajska kočija pridrdrala na dvorišče. Gospa je tekla dol. Kočijaž odpre vratca, z voza stopi samo brat. Nenavadno resno lice ima, temno gleda, gospe ne pozdravi.

Moralo se je nekaj zgoditi, nekaj strašnega.

„Za božji čas! Kje je moj mož?“

„Z menoj pojdite v sobo!“ reče njen svak.

V sobi gre trikrat semtertja, v tla zroč, a nazadnje se postavi pred njo in reče:

„Povem vam vse obenem. Ne boste imeli več prilike, za hrbtom svojega moža prejemati

pisma, niti ne mladih častnikov prenočevati tisto noč, ko se sramoti vaš soprog. Oba sta —“

„Mrtva!“ zavpije žena.

„Moj brat je umrl za svojo čast, in prokletniku, ki mu je vzel srečo in življenje, sem jaz pomagal do pravice . . .“

Hotel je še pristaviti: „A vam Bog odpusti, jaz ne!“ Vendar ni ga imel kdo poslušati, ker žena je omedlela in obležala na divanu.

Pogleda po nji, pogled brez usmiljenja, z zaničevanjem na ustnih. Potem pokliče služabne ljudi ter odide.

IX.

Na črno pregrnjenem vozu so bili dan potem pripeljali mrtvega grajskega gospodarja na njegov dom.

K pogrebu je privrelo mnogo ljudstva. Smrt, in zlasti tako nesrečna, je bila spravila vse njegove nasprotnike ž njim, vsi prijatelji in neprijatelji so se zbrali na malem pokopališču vaše cerkve, kjer je imela grajska rodovina svojo grobnico.

Njegove smrti vzrok ni bil še znan, vsaj gotovega nihče ni vedel, torej so se govorile čudne stvari. Kmetje, ki o dvoboju niso imeli prilike kdaj slišati in jim je nedostajalo razuma za ta običaj, so sodili po svoje in rekli: „Stepel se je bil z drugim gospodom, in ta ga je ubil.“

Ali z glavo so majali in govorili: „Če se nas kdo pijan spoprime, ni da bi dejal; a da učena gospoda ni pametnejša . . .!“

Vendar danes so bili vsi enih misli: da je rajnega gospoda „škoda“.

„Ali gospa, ta se mi smili,“ reče dobrodušna pogrebka svoji družbi, domov gredoč. „Ni je bilo pri pogrebu, govore, da je zbolela na smrt.“

„A! Kakšna sila ji je. Baba je baba! Možila se bo zopet čez leto in dan, kakor vsaka,“ zamrmra póstaren mož.

Vendar je bil ta mož slab prerok. Stoprv čez več tednov se je čulo, da gospa ne umrje, nego da ozdravlja.

Vaška cerkev je bila na samoti. Cerkovnik jo je obiskaval samo po trikrat na dan, kadar je bilo treba zvoniti. V mraku nekega dne je videl pri graščakovem grobu sedeti žensko in se je ustrašil, da je odskočil. Počasi in moleč se je zopet bližal, pazil in poslušal. Spoznal je grajsko gospo; govorila je sama s seboj, zdaj tiho, zdaj naglas, zdaj hitro, zdaj počasi. Pod pazduho je imela rdeč dežnik in v roki velik molek.

„Gospa! Mračí se,“ jo ogovori.

„Res, dež gre in v dežju ga peljejo,“ odgovarja gospa, vendar ne pogleda moža. Govori še več, čudne stvari; cerkovnik ni razumel

vsega. Zbal se je in hitro odšel v zvonik. A videl jo je pozneje še mnogokrat tu, vselej enako.

* * *

In ko sem bil majhen dečak, sem poznal to gospo iz grada. Kadar smo pekli otroci od blata hlebce, delali v zemljo hišice in murina, božjega volka, zvali „sejat proso“ pod veliko črešnjo, je korakala proti večeru mimo nas, tiho kakor senca, z rdečim dežnikom pod pazduho in z velikim molkom za pasom.

„Gospa, dež gre!“ smo vpili, kadar je najlepše zahajalo jasno sonce.

„Dež gre, otroci, dež,“ je odgovarjala in šla dalje proti cerkvi molit.

A mi smo mislili: svetnice v nebesih, o katerih so nam pripovedovale matere, so menda take, kakor je grajska gospa.

IV.

Županovanje
v Globokem dolu.

Prišli so novi patenti
in nove ferordnenge.

Nar. pesem.

Kako bizarne podobe ima politika v skrajnih koncih naših slovenskih gorâ, ve samo tisti, ki je imel priliko popotovati po deželi in študirati ljudstvo. Bilo je l. 1867. poletnega dne. V hribovski vasi Globokem dolu je bil prišel župan Martinec ravno domov od okrajnega poglavarstva pol tretjo uro daleč in s seboj prinesel polno glavo novejšega časa in — neko knjigo.

Možje, v tej vasi oblastni, so delali po polju daleč okrog, ko je župan Martinec s sebe zmetal pražnjo obleko in se v prtnenih hlačah ter usnjatih oprtnicah postavil na kameneni prag svoje hiše in v velik rog zatrobil, da se je razlegalo od hiše do hiše, po polju in senožetih. Trikrat je rog zapel, in kmalu so počasno, posamič prihajali kmetje, več in več. Posedli so na ograji vrta pred županovo hišo, otirali pot z rjavih lic in vratov in mrmrali, da bo pač zopet kaj novega, kar ne bo prida, slišati od gosposke. Kaj takega je največkrat pomenjal rog župana Martinca, ko jih je sklicaval, prišedši od gosposke.

Ko jih je zbranih kakih dvajset in nekateri začenjajo povpraševati, kaj prokleti škrici v kanceliji hočejo, izvleče Martinec malo, novo knjižico, ki jo je hranil pod srajco ter izpregovori možem:

„Za to-le sem dal osem grošev.“

Eden starejših vzame knjigo v roke, nerodno oprijemlje vse štiri ogle, povsod ilovnat sled svojih palcev na papirju puščaje, ter vpraša: „Kaj se pa bere tukaj? Večna pratika?“ Nobenega med njimi ni, ki bi znal brati. Globoki dol je daleč v gorah, štiri ure od ceste.

„Ni pratika,“ odgovori župan. „Komesar je rekel, da so tukaj nove postave, ki so jih naredili tisti, ki smo jih šli volit, da gredo k cesarju v posvete.“

„Kakove so? Da bo davek proč? Če se to ne bere v njih, précej jih nazaj ponesi, osem grošev naj ti vrnejo, pa si tobaka kupi zanje,“ svetuje najbogatejši Globočan.

Dasi se je županu Martincu zdelo, da v novi postavi ni ničesar o davkih, vendar tega možje niso mogli verovati. Sklenejo poslati po pijanega krojača Matijčka, kateri zna brati. Ko ta pride, se mu ustavi razum takoj na prvi strani, ker vsi vkupe ne morejo razvozlati, kaj pomeni „občinska“ postava. Krojač že sicer ni imel med možmi posebne veljave, ker ni imel niti juncev niti koz, kar je bil cenzus v

Globokem dolu. Samo s svojo glavo se je nekaj ponašal in s svetim pismom starega testameta, ki ga je bral. Neprijetno mu je bilo torej, da si tu ni mogel pomagati.

„Ali nič ne razločiš, kako je tam notri nekaj zapisano o sto goldinarjih, katere bi moral plačati tisti, ki noče biti za župana?“ vpraša Martinec s strašno resnim obrazom.

„Ahà, nov davek je v postavi,“ rekó brž trije obenem.

„Jaz nisem mogel dobro razumeti,“ pravi Martinec. „Trideset županov nas je bilo. Komesar je vsem vkupe razkladal, tako da je eden malo slišal. Ker so te bukvice kupili Poljci, kupil sem jih še jaz.“

„In pravega hudiča si naredil. Zaradi teh bukvic nas pridejo rubit in davek bodo povzdignili,“ vpije eden mlajših gospodarjev. — „Ti in vsi drugi županje niste za nič. Ne upate si gospôdi tja pod kosmati nos naravnost povedati, kar ji gre; zato je tako hudo na svetu.“

Vzdigne se župan Martinec in jezno odgovarja: „Pa bodi ti župan! Pa ti hodi okrog gosposke in se ji ustavlja na devet pretegov! Tu imaš rog, pa ti sosede vkupe trobi. Tako dolgo jih ne boš, kakor sem jih jaz in moj oče in mojega očeta oče.“

„Župana nam trebé ni,“ odgovori oni.

„Ni ga trebé!“ zavpijejo v en glas vsi in vstajajo s kamenene ograje. Čudijo se, da česa tako pametnega že prej niso sklenili.

Martinec, pri čigar hiši je bila že od vekov županska čast, in s katero se je on vendar nekoliko ponašal, nevoljen vstane, zapahne duri svoje hiše in gre na polje. Drugi odhajajo počasi, pa se v sredi vasi zopet vstopijo v posvet.

„Nove bukve ne smejo ostati v vasi!“ To je sklep. Krojač hiti nazaj in prinese knjigo, ki so jo bili pustili ležati na Martinčevem pragu. Najstarejši mož dobi nalog, ponesti nazaj h gosposki pisano neumljivo stvar. Ako je gospoda zlepa ne vzemó, se jim ima po sili pustiti. Prihodnji dan je bil sklep izvršen in vrnivši se poslanec je mežikaje razkladal, koliko so si prizadevali prekaniti in prevariti ga, da v teh bukvah ni nič napačnega.

Ko pride prihodnja županska volitev, so bili gnali Globočanje kozé na semenj, ali so šli pa v senožeti meje obrezovat. Ko so bili vdrugeč poklicani v urad, ni prišel nobeden, poslali so bili samo krojača, kateremu je bilo naloženo, da ne sme ničesar govoriti, kakor besede: „Ni ga trebé!“ Ker se je krojač po teh podukih vèdel, je bil zaradi upornosti 24 ur zaprt. Globočanje so videli v njem mučenika za dobro stvar, postal je popularen, in kdor je žganja premogel, dal ga je krojaču piti.

Da bi v Globokem dolu občinske anarhije ne bilo, je bil župan uradno postavljen.

A pasivna opozicija vlada tam še dalje. Martinec je županov rog, ki se je od pomnenja po dolu razlegal, vteknil za streho.

Poduka! Šole!

Na Dunaju 14. julija 1870.

V.

V Vojni krajini.

—•—
Povest.

Po slučajnem poslu, ali, morebiti bolje rečeno, brezposlu sem obiskal glavno mesto naših bratov Hrvatov, „kraljevi grad“ Zagreb. Iz lepih časov študentovskih ropotov na vseučilišču sem poznal primerno mnogo mlajših mož, o katerih sem vedel, da so, v Zagrebu tako ali tako nameščeni, nekateri ostali značajni, sami sebi in mladostnemu svojemu prepričanju zvesti, nekateri koristolovno zobljochi iz jasli tačas vladajočega slavnega Raucha. Ali prvo popoldne nisem srečal niti enega znanega obraza, in ker jih tudi iskati nisem znal kod in kje, sem preživel v Zagrebu nekoliko prav dolgočasnih in neprijetnih ur.

Zvečer sem sedel v eni boljših gostilnic sam pri svoji vkotni mizi. Velika soba je bila polna gostov; bili so tu penzionirani graničarski oficirji, tam trgovci, uradniki in zagrebški filistri - vse pomešano. Vino pred seboj, cigaro-viržinko med zobmi, sem se uprl s komolcema v mizo, glavo stisnil med ramena in začel študirati te obraze ter poslušati pogovore. Pogovori so se vrteli okrog tedanje čudne hrvaške vlade in njene siseške opozicije, a še več o baš začeti

francosko-pruski vojni. Obraze pa sem imel pred seboj, kakor se običajno nahajajo v večjih javnih prostorih. Ker sem v Lavatrovi znanosti precej velik „laicus“, se ne morem hvaliti s posebnimi dobički teh opazovanj — bodi samo povedano, da me je kmalu začelo jeziti, ker sem čul tu v glavnem gradu staroslovanske troedine kraljevine toliko preveč — nemškutariti v razgovorih. Toda osobito dolgo nisem mogel premišljati o germanskem krtu, ki nam zemljo pod nogami rije in vse dalje proti vzhodu širi svoj živelj. Začujem namreč besedo „špicelj“. Ozrem se in vidim, da je šest obrazov pri neki mizi obrnjenih proti — meni. Takoj mi je bilo jasno, da imajo ti poštenjaki mene samotno sedečega in z zanimanjem jih opazujočega za skrivno prisluškujoče madžaronsko vladno orodje! Prvi mah me je tako jeza prijela, da sem pet žveplenk ali „šibic“ spraskal in zmetal po tleh in stoprv s šesto prižgal čik ugasle svoje cigare. Kmalu pa se mi je stvar zdela komična in najrajši bi se bil smejal, ko bi se mi ne bili odslej bolj tiho razgovarjajoči se moji sosede zaradi njih strahopetnosti tudi zaničljivi zdeli. Kesneje sem se seveda domislil, da so mi hrvaški narodnjaki pravili, kako je bilo ob času Rauchove strahovlade skrivno policijstvo toliko v cvetju, da so imeli skoraj vsakega nepoznatega, samoč sedečega za kakega

„skrivnega“. Bog jim grehe odpusti, jaz — pa „puran“?!

V šumu krčemskega gibanja, prihajanja in odhajanja gostov, nisem opazil, kdaj je bil prišel eden gostov, ki je sédel k edini popolnoma prazni mizi meni nasproti. Sumničenje, ki so ga po videzu imeli filistri do mene, se je obračalo tudi na onega, zakaj sprva so tudi njega oddaleč ogledovali. Vendar on ni nikakor tako radovedno gledal po njih kakor jaz prej, zakaj potem ko je jedilni list tako dolgo obračal in ogledaval, da bi se ga bil lahko na pamet naučil, je uprl dlan nad oči v čelo in njegovega mladega obraza ni bilo dosti več videti nego gosta, pristrižena brada.

Stoprv, ko je natararju nalagal svoje naročilo, sem videl vse njegovo lice. In zdajci se mi je zdelo, kakor bi moral ta obraz poznati. Gledam, spominjam se mest in družb, kjer sem kdaj bil, a domisliti se ni bilo mogoče. Obraz je obrazu podoben, si mislim, obrnem svojo pozornost k vinu, snamem s klina hrvaški časopis in dasi sem bil že prej vsega z inserati vred prečital, jamem zopet brati kar sredi nekega dopisa in občudovati lepi, naivnonarodni stil dotičnega dopisnika.

Ali izpod časopisa sem hote ali nehote vedno moral pogledovati tja k njemu. Zagleda me naposled sam, in gledala sva se en hip

prav — kakor bi se navadno reklo — nesramno ali neumno. Imel je boljši spomin za obraze nego jaz, ker hitro vstane in pride k meni.

„Menda se ne motim,“ mi reče po slovensko ter imenuje moje ime, podavši mi roko preko mize. Zdaj, ko sva si stala z oči v oči, roko v roki nasproti, sem ga spoznal tudi jaz: bil je dr. Janko V., drag prijatelj moj, katerega pa že več let nisem videl niti čul o njem. Bilo mi je neizmerno prijetno najti ga baš zdaj in govoriti ž njim o preteklosti, o veselih letih, ko smo še upali, česar nismo in ne bomo dosegli, t. j. jaz. — Kako je ž njim? Kaj on?

Sedeva vkup. „Kako ti prihajaš semkaj?“ sva se vprašala obenem. Jaz mu to razložim in odgovarjam tudi na druga vprašanja. In vpraševal je mnogo; kako se godi temu in onemu najinim prijateljev, s katerimi smo skupaj imeli ozbiljne govore, ukrepali o domovini in njeni blagosti, delali črteže, upali, veselili se in žalostili, učili se in tudi — „lumpali“ pri sladkem vincu v trde noči.

Bil sem od veselja takoj nekako izjemno mnogobeseden. Poslušal me je marljivo, vpraševal pridno, celo za malosti, vendar sem takoj opazil, da se tudi pri mojem pripovedovanju, ki ni bilo vse za resen obraz, enakomerno ozbiljno in mirno drži.

Prijemši ga za ramo mu rečem: „No, Janko, zdaj sem ti precèj mnogo napovedal, zdaj poznaš usodo najinih znancev in moje mizerije. Ne bi bilo napak, da mi tudi ti kaj poveš o svoji sreči.“

Zasmeje se glasno. A to ni bil vesel smeh. Drugega odgovora nisem dobil.

„Kaj vraga, menda vendar nisi tudi ti dobil v srce kakega črva, ki ti zadovoljnost izpodjeda kakor preroku Joni senčno bučo pred kočó; ti, ki si bil v naši družbi zgled razuma, mirne premišljenosti in prav Horacijeve filozofije?“ pravim jaz.

„Lehko je teoretizirati, lahko staviti načela, drugo je —“ pri tem obstane, ne da bi svojo misel izgovoril. Videč, da sem se tu doteknil ene izmed prav svežih ran, sem si mislil: to pride kesneje že še iz njega in bo morebiti dobro zanj. Vzdignem torej čašo in mu napijem: „Bog te živi, Janko! In ker sva se steknila dva mrzla Slovenca brez vsega pričakovanja po toliko letih na vročekrvnem Hrvaškem, ponoviva svoje bratovstvo: po južnoslovansko ga moraš izpiti!“

Tega si ni dal dvakrat reči, natočil je polno čašo in jo polno izpil. Govorila sva potem nekaj časa druge reči, včasih tudi malo pomolčala. Precèj kesnò je že bilo, in gostilnica se je praznila, ko sva v razgovoru zopet zavila

na njegove razmere. Ne vem, kako je prišlo do tega, to pa sem videl, da je bil postal nekaj bolj pripoveden.

Zvedel sem torej glavne stvari o njegovem življenju od tistega časa, kar sem ga nazadnje videl, do zdaj.

Midva sva se bila namreč seznanila, ko je bil on ravno zvršil svoje zdravoslovne študije. Sprijateljila je naju — dasi je bil on po študijah in po letih precěj starejši od mene — politika, ali da te, ne vedno čistopojmne besede ne rabim, ljubezen do domovine, ali ena in ista želja, pomagati po moči ubogemu, zaničevanemu in vendar tako lepa svojstva imajočemu, tako lepe prihodnosti vrednemu slovenskemu narodu, iz katerega so očetje naši. In sprijateljila je naju tudi enaka ljubezen do književnosti. Dasiravno ni bil proizvoden „genij“ — vsaj prijatelji ga nismo mogli pregovoriti, da bi bil prijel za pero — vendar je imel povsod ostroumno, dobro sodbo, in je nam, mlajšim, kateri smo bili okoli njega, dajal mnogo sicer kratkih pa dobrih navodov, svetujoč: beri to in to! In kadar sem čital, sem moral ž njim govoriti o predmetu, in vselej sem se česa naučil od njega, dasi sva si bila dostikrat protivna. Vsekako je bil on, učeč se realističnega prirodoznanstva, mnogokrat nam „idealistom“ (družba naša je bila jako majhna) popravljajoč, posredovalen korektiv.

Vselej, v mali in večji družbi, pa sem občudoval njegovo mirnost, točnost in si mislil — ta mož ima vse talente za srečno življenje. Srečno življenje? Kako sem se motil!

Odkar sva se midva ločila, je bil prehodil on mnogo sveta pisane Avstrije. Zdaj pri tem, zdaj pri onem polku bivši vojaški zdravnik, je videl aristokratične, sanjarske Poljake in borne Rusine v Galiciji, gnezda dolgočasnega „kulturnega“ avstrijskega Nemštva, delavne Čehe, brezobzirno za svoj namen intrigujočega Italijana in Slovenca, kako radovoljno v svoji nevednosti trpi krivice in si je v nji sam po volji.

Da je v malo letih toliko obhodil, to je bila naravna posledica njegovega poklica kot vojaškega zdravnika. Nekoliko pa je bil svojih vednih prestavljanj sam kriv, ker je, hoteč svet spoznavati in povsod ne nahajajoč prikladne družbe, sam izprosil ali prisilil svoje premeščenje.

Tako je naposled prišel v vojaško granico, z boljega na slabše, sam po svoji krivdi in volji. Tu v hrvaški granici je bil c. kr. zdravnik leto in dan — danes je bil zasebnik, brez javne službe, tu, kjer sem ga našel. Zakaj? Kako je to prišlo? Je li sam kriv? Je li žrtva svojega političnega prepričanja? To sem ga izpraševal ali prav tu je bil zadirljaj, tu nisem zvedel ničesar.

„To je moja žalostna, ali kakor jo boš morebiti imenoval ti, neumna stvar,“ mi reče, a pristavi takoj: „Pustiva to, pijva! Morebiti pijeva poslednjikrat skupaj.“

Moder srbski pregovor pravi: v vinu se je več ljudi utopilo nego v morju. Dostaviti se dá tej resnici: najmehkejše in najodkritosrčnejše si videl znance pri vinu, ali kakor že obrabljen latinski pregovor veli: *in vino veritas*. Tako sva tudi midva z mojim prijateljem sčasoma prišla vkup. Rad sem se mu dal pregovoriti, da sem nocoj pustil svojo že naročeno sobo in šel v njegovo. Tam sva — vem, da to ne bo pogodu poštenim zmernim ljudem; ali kateremu pravilu bi se človek ne izneveril na ljubo dolgo ne videnemu prijatelju? — tam sva po črni kavi sedela pri novi butelji, ko me prijatelj moj prime za ramo, in zdelo se mi je, da ima solzne oči.

„Tako pride, ljubi moj, da se človek potroči“ — mi reče — „ko misli, da je mož, da se stara, da je že iz nevarnosti, o katerih bere v domišljije polnih romanih. Ali jaz sem ti nov dokaz, da je življenje dostikrat roman; seveda ni dobro za njega, kdor je živ njegov predmet. Moj ni zanimiv, kakor sem ti rekel, celo otročji, nepraktičen in neumen se ti bom zdel, ako si „zdrav“ in „pameten“ na srcu. A vseeno, povedal ti bom svojo stvar, povedal,

zakaj tu nosim rano, zaceljeno sicer, ali vendar tako, da mi ostane zmerom, in poleg te telesne, tudi še „srčno rano“, katerim smo se, kakor veš, nekdam z grohotom smejali, beroči naše sentimentalne slovenske pesnike.“

Rekši odgane telovnik in srajco in mi med desnimi rebri pokaže zaceljeno globino, v katero bi se bil lahko vteknil skoraj mali prst.

„To je od svinčenke.“

„Kako?“ pravim čudeč se. „V boju nisi bil. Menda se vendar nisi . . .“

„Dueliral? To ravno ne. Pa skoraj kaj takega.“ In daleč proti vratom gorečo svojo cigaro vrgši, da so iskre odletele po podu, se zasmeje kakor iz srda na samega sebe in na ves svet:

„Kaj praviš ti na to?“

Jaz res v hipu nisem vedel, kaj bi rekel.

Zapali si novo cigaro in se nasloni z enim komolcem na mizo, napol od mene proti vratom obrnjen.

„Kako sem se bil odločil iti v granico“ — začne — „in sem tudi takoj dobil mesto na turški meji, to sem ti pravil že prej. Reči moram, da sem se prav veselil, videti in na svoje oči in svoja ušesa spoznavati narod, ki je posebno l. 1848. igral tako veliko vlogo v avstrijski zgodovini in o katerem sem čital po naših slovanskih virih toliko hvale, po nemških toliko graje.“

Takoj prvi vtisek ni bil slab. Slučajno sem se vozil z nekim trgovcem. Ker sem popotoval v civilni opravi in sem govoril njegov jezik ter nikakor nisem skrival svojih misli, mi je kmalu zaupal. Tako sem zvedel, da je sam graničar, in sicer navdušen narodnjak in Slovan, pa prav tako ljut sovražnik Madžarov, zakaj, kadar je govoril o njih, nikakor ni rabil vljudnih besedi, nego je pridno in vestno pristavljajl preveč narodno kletev: „da jim vrag majku!“ Trdil mi je na vero, da, ako bi car ukazal pograbit puško na Madžara, ne bi ostalo ne mlado ne staro doma, nego še hujše navdušenje bi bilo nego l. 1848. za slavnega Jelačića-bana, katerega je moj sopotnik imel v najvišji cenil. Da bi mi dokazal, da ves narod tako misli kakor on, ustavi kar na potu tri proste graničarje, dva mlada in enega starca, ki so naju, vsak svojo puško in torbo črez ramena obešene, srečali, in jih vpraša:

„He, čuješ brate! Vi dodjete pod Madžara.“

Na hip se ustavijo vsi trije, stisnejo dvomno obrvi, naju gledaje, in starejši reče: „Bogme, nećemo!“ Moj sosed jih potolaži: „Bogme, i ja neću.“

Ta narodni ponos, katerega sem kesneje videl povsod, me je veselil Slovana, ravnotako me je veselilo videti, da je poljedelstvo, posebno sadni vrtovi po Krajini v mnogo boljšem stanju, nego sem si mislil.

To ti pripovedujem, da veš, kakšen sem bil, ko sem šel dol. In tako je bilo še precèj časa. Dolgo me je zanimalo vse, vse mi je bilo novo, vse me je veselilo, prišel sem bil v druge običaje, naravnejše, značajnejše in bolj slovan-ske, nego sem jih bil vajen v našem po Nemštvu in Italijanstvu že oblizanem severnem delu juž-nega Slovanstva.“

„Pripoveduj mi to bolj natanko,“ rečem jaz, videč, da ga ta še tako živ spomin dela vese-lejšega. „Kakšno družbo si dobil, ko si prišel na mesto?“

„Jako prijetno“ — nadaljuje on. — „Kraj je bil samotni, in večkrat so se tam pokazovale bolezni, prav zato sem jaz prišel tja, dasi vas ni bila „stabsort“ — da govorim po nemško-graničarskem upravnem jeziku. Ker so v Kra-jini, kakor menda veš, vsa oblastva v vojaških rokah, je bil tu nastavljen za upravo nadlajt-nant“ — (pozabil sem ime, katero je moj pri-povedovavec, dasi večkrat, imenoval; zdaj se mi, da je rekel) — „nadjutant Savić. Ta je vedel za moj prihod in mi je bil uredil stano-vanje ter drugo potrebno.

Prvi dan sem bil pri njem gost. Imel je s starikavo svojo sestro, ki bi po letih bila lahko njegova mati, svoje hišno gospodarstvo. Takoj pri prihodu me je pogostil z „rakijo“ in hitro sem ogledal tudi njegovo bivališče, ki se mi je

zdelo originalno. Poleg neštevilnih pištol in drugega orožja, ki je viselo po steni, poleg steklenic rakije so bile nakopičene hrvaške in srbske knjige in so ležali različni hrvaško-srbski časopisi, katerih materialno stanje je kazalo, da so popotovali skozi roke vse „inteligencije“ njegove okolice. Med starejšimi in novejšimi knjigami sem jih tu videl mnogo, katere niso bile niti prerezane, na pr.: „Rad jugoslavenske akademije“. Tu sem imel moža, ki je narodno literaturo tako zvesto podpiral, ker je bila narodna, kakor je bil pripravljen s sabljo braniti dom in narod, in takoj sva bila prijatelja s Savićem. Pogodu mi je bil tembolj, ker je bil jovialen, zdrave veselosti in brez vse posiljenosti naraven.

Drugi dan sem se bil v svojem stanovanju udomačil, kakor je ravno šlo. Bila je nedelja, in Savić je bil, ne da bi jaz prej vedel, povabil nekoliko boljših in imovitejših ljudi iz okolice na obed, seveda tudi mene, zakaj, kakor sem takoj videl, je bil obed na „dobrodošlico“, v čast mojega prihoda. Družba je bila majhna — velike bi v tem kraju ne bi mogli spraviti skupaj. Bila sta tu dva pravoslavna srbska popa, trije oficirji, dva seljanska trgovca, nekoliko imovitejših izobraženih posestnikov ter njih žene in eden vseučiliški študent. Seveda je bilo prvo, kar sem moral po starem običaju hrvaškega

gostoljublja izpolniti, da sem izpil „dobrodolico“, t. j. skoraj polič vina, ki mi ga je hišni gospodar prinesel na krožniku s ključem od kleti, v znamenje, da sem ta večer gospodar vsega vina, kar ga ima, in iz čaše, na kateri je bil na eni strani Strossmayer, na drugi Miletić. Kakor boš videl, ako prideš kdaj tu v južnoslovanske družbe, ne pomaga braniti se; izpiti moraš, če nečeš razžaliti družbe. In pili smo vsi še preveč po južnoslovansko, tako da se je družba oživila in sem bil zdajci v „bratovščini“ z večino navzočnih gostov.

Vendar najvažnejši dogodek tega gostovanja je bil dogovor, da napravimo na tretjo nedeljo, ko je „proštenje“ — po naše žegnanje ali cerkveni „semenj“ — pri bližnji pravoslavni cerkvi svetega Nikolaja, pod milim nebom „piknik“, „kolo“ in družabno zabavo. Hitro je bil črtež narejen. Nekateri obljubijo skrbeti za vino, drugi za janjca, kateri se bo na planem pekel, tretji za mlado prase i. t. d. Tudi so hitro našteli družine in lepotice, katere gotovo pridejo na povabilo. Meni je bilo vse to novo, ali vsi so mi obetali, da se bom izvrstno zabaval in da so devojke, katere pridejo, krasne, da je ljudstvo na tak dan neobičajno veselo pri „proštenju“ itd.

Štirinajst dni do tiste nedelje je hitro preteklo. Ta čas sem se bil seznanil v kraju in

posla sem imel takoj od početka precej mnogo, tako da sem bil že skoraj pozabil na dogovor.

V nedeljo našega dogovorjenega zleta je bil lep poletenski dan. Solnce je vroče pripekalo že v jutro ob devetih, ko moj prijatelj in sosed Savić pride pome, pripovedujoč mi, da je že mnogo povablencev z vozovi pred njegovo hišo, da je treba takoj odriniti, ako nečemo zamuditi „propovedanja“ starega popa. Gostje, katerih še ni, pridejo naravnost k cerkvi. Cerkev je bila na gori, dobro uro daleč.

Ko sva prišla, je bilo posedenih že šest voz. Z večino navzočnih sem bil že znan, nekaterim, ki jih prej še nisem bil videl, mnogo predstavi prijatelj, obetajoč, da se bomo že na gori podrobneje seznanili. Potem pa me vede do prvega voza, tam je bil zame prostor pribranjen. Sedeli sta dve ženski na njem.

→ „Gospodična Milana Vukova in mati.“ Hitro sem moral prisesti. Sedel sem prvič poleg nje — da bi ne bil nikdar!

Ne boš zahteval, da ti popisujem lepoto nove moje znanke Milane Vukove. Videl si že morebiti dosti lepših, saj je ženska lepota jako različna in mnogokrat subjektivna. Imela je ljub obrazek, nekoliko sličen dobrim podobam srbskih žensk, kakor si jih videl včasih na slikah, slušajoče „sljepca“, ki na gusle poje svoje „junačke“ ali „ženske“ pesmi. Ne morem reči,

da bi se bil prvi hip zaljubil, ko sem jo videl, dasi menda to spada v potrebna svojstva vsake zaljubljene pripovesti. Temveč: med potjo sem moral največ govoriti ž njeno materjo, staro ženico, ki me je takoj od početka nagovorila nemški, da bi pokazala, da zna tudi nekoliko več nego navadni ljudje. Hčerka se mi je zdela nekoliko dekliško boječa, tudi sem ji videl na obrazu, da se slabe materine nemščine pred menoj sramuje, in zato sem jaz sam navedel govor na domači jezik.

Vendar med vožnjo ni bil daljši razgovor niti mogoč. Zakaj po preteku četrte ure smo zavili s slabe ceste na še slabšo kolovozno po vrtnih ulicah. In tu sem imel dosti posla, da sem odrival slivove veje, ki so se bočile od obeh strani kakor streha črez pot in stavile naše obraze v pogibelj.

Okoli cerkve je bila precèj velika planinica. Razgled na vzhod in sever je bil krasen, na drugih dveh straneh ga je zapiral majhen lipov in gabrov gozdič in grmovje za njim. Pri cerkvi je stalo mnogo ljudstva, ženske v svojih belih oblekah, s tolarji v rešto nabranimi na vratu, moški mnogi v pisanih kratkih kožuhih, dasi je solnce pripekalo. Vsi so čakali, da pride pop, in so nas civiliste ogledovali s spoštljivo radovednostjo, kakor čudeč se, odkod se nas je danes toliko vzelo.

In res je bila naša družba precèj mnogoštevilna, z nami in z onimi, kar smo jih bili že gori dobili, okoli trideset oseb. Tam pod lipami so bile narejene dolge mize za silo, in ogenj, na katerem so se imeli peči naši janjci in praseta, je že veselo gorel. Da bi se ohladil, sedem tam, in se pri tej priliki seznanim z očetom Milane. Bil je velik, močan mož, imajoč okoli petdeset let, bogat posestnik kake pol ure od mojega stanovanja stran. Nisva govorila z dobrodušnim možem niti dobre četrt ure, ko me povabi, naj pridem, kadar in kolikokrat hočem, na njegov dom. Obljubil sem rad, da se hočem tega poziva često posluževati, obljubil tem rajši, ker se je lepa Milana naivnoveselo in brez okolišev pridružila očevem vabljenju.

Idemo v cerkev. Bil sem prvič pri pravoslavni službi božji. Mnogokaj izmed ceremonij se mi je zdelo čudno, a zopet mnogokaj mi je ugažalo. Staroslovenski jezik in otožno petje, vedno vračajoči se refrên ljudstva: „gospodin, pomiluj; gospodin, pomiluj!“ — se mi je zdel tako povzdigujoč in slovesen, da sem, akoravno „šokac“ (katolik), kmalu tudi sam začel peti. Propovedanje ali pridiga starega popa je bila najoriginalnejša, kar sem jih čul. Govoril je res krasen srbski jezik, kakor bi čital Vuka Karadžića. Ali videlo se je, da se mu ni potrebno

zdelo, prej pripraviti se, zakaj počenši pri svetem Nikolaju, je govoril dalje o „sveštenikih“, dokazoval, da „šta pop kaže, to je tako istinito, kao bi sam Bog kazivao“, prešel na ljubav do roditeljev, na poslednji dan, na cesarja-gospodarja, in naposled je bila pridiga razlaganje, kako se mora domovina ljubiti, kako se mora vse žrtvovati zanjo, kratko: konec je bil uvodni članek političnega časopisa, tako, da sem se obenem veselil vrlega starca, obenem pa gledal okoli, ali ni koga, ki bi šel popa denuncirat.

Po službi božji smo posedli pod lipami k pikniku ali pojedini, kakor je mogoča samo med južnimi Slovani. Okoli nas so bili posedli ali polegli trato kmetje, menda jih ni šla tretjina domov; in krčmarji, po večini pohrvačeni „Kranjci“ ali pa — Židje, so tržili izvrstno. Izbral se je tudi pri nas „stoloravnatelj“, in počeli smo po običaju prav parlamentarno piti in napijati in zdravice govoriti in poslušati. Toda mene je najbolj zanimalo moje sosodstvo. Gledal sem namreč, da sem sedel poleg svoje vozne tovarišice Milane Vukove. Lehko je bil mogoč razgovor samo med nama, in deklica mi je bila čedaljebolj povšeči — ali, da ti nakratko povem: zaljubljen sem se, da sam nisem vedel, kako in kdaj.

Zdaj sem imel priliko spoznati, da ima deklica poleg svoje lepote tudi dobro srce in

toliko duha, kakor bi ga v tem osamljenem kraju nikdar ne bil pričakoval. Mogel sem ž njo govoriti skoraj o vsem, v vse se je vdala in povsod je vedela toliko, kolikor ženski treba, da se lahko ponaša z izobrazbo duha in srca. Pripovedovala mi je, da je bila do 16. leta v Zagrebu, da je s svojim bratom, kateri je pred letom na graškem vseučilišču umrl — solze ji pri tem spominu stopijo v oči — bila nekoliko tednov tudi v Gradcu in na Dunaju. Brala je mnogo, in sicer skoraj vse, kar sem jaz srbsko-hrvaške literature poznal, pa tudi večina nemških klasikov ji ni bila nepoznana. Začudil sem se posebno, kako je umela in čutila poezijo narodnih pesmi, začudil zato, ker sem predostikrat videl, da Hrvati in Srbi skoraj manj cenijo te velike zaklade svoje literature nego oni izmed nas, ki jih poznajo. In celo v politiki je bila dobro domača.“

„Ženska politika!“ rečem jaz smehljaje se malo porogljivo, a vendar vesel, da vidim prijatelja pred seboj tako dobrovoljno pripovedujočega.

„Kaj? Poznam tvojo in najinega prijatelja N. teorijo, da ženska postane navdušena Kitajka, ako bi bil njen ljubljenec — Kitajec. Ali to je teorija. Lepo je vendar, če imaš bitje, ki te razume po srcu in umu v vseh rečeh, tudi v domovinskih; in lepo je, če najdeš polje že obdelano, če ti ni treba stoprv vsajati . . .“

„Vem, vem. Zabavljivi ljudje ne mislimo tako hudo, kakor govorimo. — Pripoveduj dalje, koliko let pa je imela tvoja nova znanka in kako sta prišla do odločne besede?“ vprašam jaz.

„Imela je devetnajst let. — Kakor veš, da sem človek hitrih sklepov, povedati sem ji hotel še tisti dan, da mora biti moja. Zato sem pa hotel biti sam ž njo. To sicer ni bilo lahko, ker je naju družba vedno motila. In več nego enkrat sem bil ali po kaki napitnici ali po kakem vprašanju potegnjen v običajni pogovor. Naš „stoloravnatelj“, moj dozdanji prijatelj Savić, je skrbel posebno, da me je večkrat v pogovoru motil ter mi po svoji „oblasti“ naložil to ali ono. Delal je to vedno s humorjem, in nikakor nisem opazil, da ima globlji vzrok za to.

Okoli treh popoldne — mnogi člani naše podlipske mize so bili že vinjeni — se je našla prilika, da sva odšla. Bilo je v tej družbi zdaj pač mogoče. Čul sem namreč, da na travi za cerkvijo ljudstvo pleše „kolo“. Rečem, da nisem česa takega še nikdar videl, da poznam pač nekoliko z umetelnostjo in kulturnostjo prena-rejene kolo-plese naših slovanskih dvoran, ne pa narodnega originala. Bila je takoj pripravljena iti z menoj gledat in mi vse razložiti.

Kolo so plesali na dveh krajih; na vsakem po več nego po sto ljudi, deklic in mladeničev, ženskih in moških, vse zmešano. Vsak čas bi

me bil takšen prizor neizmerno zanimal, zdaj pa sem jako razmišljen poslušal razkladanje svoje tovarišice, ki je bila vsa vesela in je govorila z menoj, kakor bi bil njen brat. Stala sva okoli deset minut med drugimi kmetiškimi gledavci. Jaz nisem mogel skoraj ničesar govoriti, ali njena beseda mi je bila vsaka ljuba. Govorila je tu z menoj nemško, najbrž, da ne bi poslušali okoli stoječi. Naposled jo naprosim, da greva okoli cerkve, kjer je razgled prost. Tam na prednjem koncu cerkve ni bilo nikogar in ko sva bila sama, se je précej začel zopet hrvaški pogovor.

Postaneva. Ona mi s svojim belim prstom razkazuje okolico in s posebnim veseljem kraj, kjer stoji njena rojstvena hiša, kjer je zdaj njena mamica ž njeno mlajšo sestrico sama doma. Pripoveduje mi, kako je ljubo in lepo doma pri nji, zmerom še najljubše in bolje nego povsod po svetu, kjer je bila.

„Pridite k nam!“ mi reče s sijajočimi očmi. Prilika je bila dana. Rečem ji, da pridem, da bom prihajal z največjim veseljem, rad in mnogokrat, ali pa — da me nikdar ne bo, da je vse to — odvisno od nje.

„Kako?“ me vpraša in me pogleda s svojimi lepimi očmi, da sem v hipu izgubil pogum povedati, kar sem hotel. Vendar sem moral, zakaj odgovora je vsekakor hotela.

Bil sem precèj okoren v tem položaju, zato ti ne morem povedati, kako sem spravil iz sebe, da bom prihajal samo zaradi nje, da pa brez upanja nečem dohajati, ker čutim že danes, da bi bilo nevarno.

Zdaj me je razumela. Zardela je preko vsega lica in povabila obraz. Zdelo se mi je, da se ji malo trese roka, katero je bila ovila okoli mojega komolca.

V tem hipu začujem izza cerkve glasove. Bilo jih je več iz naše družbe izpod lip. Ona mi ni odgovorila. A vsekakor sem hotel imeti odgovor, zdaj, takoj.

„Ali smem priti?“

Najini družabniki so bili že izza cerkve; videli so naju. Potrudim se brž nabrati najmalomarnejši obraz.

„Pridite!“ reče ona poluglasno.

Kako sem bil srečen te ene besede! Vendar sem mogel stisniti njeno roko samo enkrat in se vdati v navadne pogovore, katere so začeli drugi.

Nasvetovano je bilo, da plešemo tudi mi kolo. Gospe in gospodične so bile vse pripravljene in jaz sem izrekel, da sem tudi pripravljen, ne pomislivši na prvi hip, da niti ne znam.

Naučili so me hitro, in plesali smo dobro uro pod milim nebom. Kmetje so radovedno in s smehljanjem gledali in tudi svoje opombe

delali, da „i gósпода pleše“. Milana od početka z menoj ni več govorila, vendar, kadar je bila na nji vrsta, da je bila v sredi kola „ujeta“, je izbrala trikrat zaporedoma mene, da sem jo „rešil“ z običajnim poljubom, kar me je delalo tako srečnega, da si čudnega obraza svojega prijatelja Savića, ki mi na dve vprašanji ni dal niti odgovora, nisem mogel razložiti, niti ga nisem utegnil razlagati.

Bilo je že precèj pozno popoldne, ko se začne družba razhajati. Med prvimi je bil gospodar Vuk s svojo ali — mojo Milano.

Jaz sem ostal z drugimi še na gori. V le-seni popovi „palači“ smo bili povabljeni na kavo — ako se more tako imenovati rjavo-črna tekočina, brez vsega vkusa. Tam sem moral poslušati patriotične govore do trde noči — dasi mi je bilo srce polno vse druge reči.

Ko smo se vozili domov, je bil moj prijatelj Savić strašno malobeseden. A mislil sem, da je utrujen od govorjenja, pitja in petja.

Od tega dne se je pričel najlepši čas mojega življenja. Zahajal sem na dom gospodarja Vuka od početka vsak teden, kmalu se nisem mogel zdržati, da ne bi bil hodil skoraj vsak dan. Pri teh pohodih sem spoznal, da se nisem motil v deklici, o kateri sem bil tako hitro storil dobro sodbo in s katero sem — nagel kakor sem v vseh svojih odlokih — sklenil tako brez

vseh okolišev za življenje skoraj najodločnejši dogovor. Sedevala sva navadno ob lepih dnevih na vrtu, in najprostejši pogovor ž njo mi je bil milejša zabava, nego kar sem užil na svetu.

Strastno zaljubljen, sem hotel, ker se mi je videlo, da zadržka spričo medsebojne ljubezni ne more biti, razmerje izvesti do naravnega konca — do ženitve. Da zadržka biti ne more, sem mislil s tem večjim prepričanjem, ker je bila moja služba primerna temu, kar bi bila ona po očetu dobila, razen tega, da sem se mogel izkazati sam z nekoliko imetjem, podedovanim po mojih umrlih starših. Tudi starec me je sprejemal vedno z enako prijaznostjo. In nisem zapazil, da bi mu bili pohodi moji ne-ljubi ali nepovoljni.

To je trajalo tako kakšen dober mesec. Ves ta čas si samo ene prikazni nisem mogel razložiti. Moj prijatelj Savić ni bil več moj prijatelj. Izogibal se me je, in ako sva občevala službeno ali slučajno, je bil on kratek v razgovoru, resen; in ako je govor došel na Vukov dom in Milano, se je zasmehnil vselej tako zaničljivo, da me je razburilo in sem se ga torej izogibal tudi jaz. Zakaj mi je sovražen ta mož, ki sem ga spoznal za vseskozi poštenega, tega si nisem mogel razložiti. Da ni moj tekmeč, to sem videl, ker razen tega, da je redkokdaj bil videti pri Vuku, sem vedel po drugih ljudeh,

da ima nevesto ter da čaka samo svoje pre-mestitve, da se oženi.

Poleg Savića tudi stari pravoslavni pop ni bil moj prijatelj, dasi sva bila pila bratinstvo in me je prej poljubljal in zagotavljal vsega prijateljstva in spoštovanja. Ali ž njim se itak nisem dostikrat shajal.

V drugem mesecu sem zapazil neko izpremembo na starem Vuku. Bil je meni nasproti nekako nemiren in stare prijaznosti ni bilo več. Sosebno ob nedeljah, kadar je stari pop prihajal na svojo obligatno južino, sem videl včasih, kakor da bi Vuk z menoj ne bil zadovoljen. Mislim sem, da to prihaja odtod, ker se mu za glas hčere ne zdi dobro, da zahajam v hišo, pa hčere še nisem snubil. Da ga prepričam o poštenih svojih namerah, sklenem, ob prvi priliki govoriti ž njim. Prej pa sem moral biti z deklico na čistem. Zato razodenem svoj namen najprej nji. Ko me je čula, je zardela na prvi mah, potem se obrnila molče proč.

„Menda vendar nimaš ničesar proti temu?“ jo vprašam. Kadar sva bila sama, sva se tikala.

„Ne stori še tega, zdaj še ne!“ reče nekako nemirno. Zakaj ne? Tega nisem mogel spraviti iz nje. Prvič sem odšel jako slabovoljen z Vukovega doma, s sklepom, da me dolgo ne bo nazaj.

Vendar samo do prihodnje nedelje sem mogel držati svoj sklep. Doma mi ni bilo več

prebiti, nagnjenje do deklice mi je postalo strast in imeti sem jo hotel za vsako ceno.

Prišedši v nedeljo popoldne k Vukovim, najdem nepričakovano veliko družbo. Bil je tu Savić, pop in nekaj drugih moških in ženskih. V oči mi je padel, takoj ko sem vstopil, mlad mož, zgled moške krepkosti in lepote, ki je sedel poleg Milane. Ona je sedela sredi med Savićem in njim. Savić mi predstavi v mladem neznancu svojega brata trgovca, ki se je dalj časa bavil v Trstu, ki pa zdaj ostane več časa v domovini. V tem predstavljanju je bil čuden ton, ki me je nekako žalil, dasi nisem vedel zakaj. Nevoljen sem bil tudi, ko sem takoj zapazil, da je Milana, katere veseli smeh sem čul že oddaleč, umolknila po mojem vstopu.

Ker nisem mogel sesti poleg nje, sem sédel bolj na zadnji konec mize in precèj mnogo molčal.

Novi prišlec, trgovec Savić, je imel toliko posla in toliko besedi za Milano, da me je kmalu grizla neznanska ljubosumnost, to tembolj, ker sem précej zapazil, da ve za moje razmerje do nje, zakaj večkrat me je pogledal preko mize in to ne posebno prijazno.

Nekoliko kesneje so prišli še trije novi gostje. Bila sta dva uradnika in neki mlad človek (nisem se brigal za njegov poklic) iz civilne Hrvaške, znanci našega kučegazde Vuka.

Razen mene je bila vsa družba odlično vesela, precèj dolgo.

Ne vem, kako se je naposled, po zaužitku obilih steklenic vina vnel prepir o „srbstvu“ in „hrvaštvu“. Dokler se nisem mešal vmes jaz, je bil prepir še razmeroma miren. Ker sem bil nevoljen, sem bil pil več kakor po navadi. Zato sem menda z nekim sarkazmom govoril, prav dajaje Hrvatom, dasi bi bil po svojem uverjenju in v mirni uri gotovo mogel biti samo posredovavec in bi ne bil mogel niti enim niti drugim pritegniti. Ali tu so précej na moje prve besede strastno in srdito padli po meni: pop, Savić in zaničljivo njegov brat trgovec.

Nečem ti obširno risati neprijetnega prizora; postal sem v obrambi sam ognjen, krivičen in trmoglav. Razžalil sem vso družbo. Po takem nastopu sem zapustil hišo, kjer je bila ona, od katere sem pričakoval vso srečo svojega življenja.

Tisto noč sem blodil dolgo okoli. Drugi dan je prišla iztreznitev. Razumel sem, da sem bil sam kriv tega prizora. Ali ta prizor me je tudi podučil, zakaj sta pop in bivši moj prijatelj Savić proti meni. Ker nisem „pravoslaven“ in ker je Savić namenil Milano temu svojemu bratu, o katerem do tega dne niti nisem vedel, da živi!

Svoj greh sem hotel popraviti. Nekoliko dni kesneje sem bil na potu k Vuku. Dobil

sem gospodarja v veži, ga pozdravil, ali obrnil mi je hrbet in nakratko povedal, da mi po zadnji nedelji njegova hiša ni več odprta. Ko sem tako osramočen odhajal, goječ ljut srd in globoko boleost v srcu, sem videl na oknu trgovca Savića. Mislil sem, da se moram vrniti, da mu moram iztrgati, kar je moje — a premagal sem se in šel.

Vso svojo filozofijo in hladnokrvnost sem zbiral, da bi postal malomaren za vse, tudi za njo; da bi se sam odrekel svojim upom. A ni šlo. Moral sem zvedeti, kako ona misli; ako je ona zame, potem mi je vseeno, ako so tudi vsi proti meni. Pisal sem ji in ji po plačanem človeku poslal pismo, v katerem sem jo prosil, da se na tihem snideva v mraku na določenem kraju.

Prišla je. Bila je bleda in objokana; ali v nji se nisem zmotil. Ona mi je bila to, kar prej. Obetala mi je zvestobo, me rotila, naj čakam, naj nji verujem, a naj je zdaj ne iščem. Dogovorila sva se, da si bova pisala. Upokojen sem šel domov.

Drugi dan dobim pismo, pisano z neznano roko v cirilici. Pisec je znal, kaj sem jaz prejšnji večer govoril z Milano. Ali je poslušal? Ali drugače zvedel? To mi je še dandanes neznano. Navestil mi je v pismu samo, naj svoje namere na deklico opustim, ker bo on skrbel,

da je nikdar ne dobim, in da ona meni snoči danih obljub nikdar držala ne bo. Izdan je bil tudi najin načrt, da si bova dopisovala; zakaj moj sel pisem ni mogel oddajati tam, kjer je bilo dogovorjeno, in jaz nisem dobil dva tedna nobenega pisma.

Kdo je bil moj skrivni sovražni dopisnik? Da sem imel ves sum na Savića, to se razume samo ob sebi. Da bo tako „skrbel“, da Milane ne dobim, kakor je, tega si nisem bil v svesti.

Nekega dne sem bil poklican dve uri daleč v gozd k ranjenim delavcem. Sekali in obrezovali so tam kranjski delavci in Čiči hraste, in velik sklad, ki se je bil podrl, je bil enega ubil, drugima dvema pa podrobil noge. Ko sem v ubožnih, za silo iz vej in lubja narejenih delavskih bajtah dovršil delo usmiljenega Samaritana, je bila že noč. Delavski nadzornik mi je hotel dati spremstvo enega delavca črez gozd do doma. Ali nisem ga hotel. Za svojo osebno varnost se nisem bal, ker sem imel pri sebi revolver in je mesec svetil; pot mi je bila znana in pri tem duševnem mojem stanju mi je bila takšna samotna pot ugodna za razmišljanje. Tako sem korakal peš in sam med starim hrastjem, v katero je sijala mesečina. Bilo je vse tiho, niti sove nisem čul ta večer.

Ko sem bil sredi gozda, začujem na strani poti glas, kakor bi se strla suha veja pod nogo.

Dasi nisem boječ, vendar so mi vstali lasje pokonci in mahom sem napel revolver.

Ta hip počí puška. Zadet sem bil, padel sem in zdajci sem bil v nezavesti.

Kake tri dni potem sem se zavedel. Ležal sem doma, sosednji zdravnik mi je vzel svinčenko iz telesa. Prodrla je bila tu, kjer sem ti kazal prej. Polotila se me je huda vročica, več tednov se zopet nisem zavedel, okreval sem šele v dveh mesecih.

Potem sem šele zvedel, kaj se je zgodilo med tem časom. Trgovec Savić je bil odšel, njegov brat je bil prestavljen. In Milana! Tudi nje ni bilo več pri očetu; odšla je k neki teti v mesto, nisem čul, v katero.

Odslej se me je polotila neka tožnost; telesno nisem popolnoma ozdravel, zakaj še zdaj čutim svojo zaceljeno rano ob vsaki vremenski premeni. To je delovalo tudi na moje duševno življenje. Včasih me prime gnev, da bi kakor Samson hotel prijeti za svetovne stebre in razsuti vse; včasih sem apatičen, za nič bi se ne briga.

„Ali ni bilo nobene sodne preiskave o napadu nate?“ ga vprašam.

„Bila je! Ali jaz nisem hotel nikogar osu-
miti, vojni sodniki tudi ne in stvar je ostala
tajna za druge. — Prosil sem odpusta in sem
ga dobil. Ker sem ranjen, so mi dovolili nekaj

penzije, a kakor veš, živim lahko tudi brez nje. Samo, da bi se mi bolj ljubilo živeti.“

„In kje je zdaj ona?“ vprašam.

„Tega ne vem in nečem pozvedovati. Videti bi je ne hotel, kri je med nama — vendar pozabiti je do zdaj nisem mogel. Živim zdaj tu, zdaj tam, ali prejšnje zdravosti menda ne bo več. Tudi ne vem, bom li kdaj mogel delati za občo korist. — Bog te živi!“

Trčila sva s čašama in molčala oba.

Drugo jutro sem se moral posloviti od njega. Obljubil mi je, da mi bo pisal. Ali dobil sem od njega samo kratko karto kmalu po najinem razhodu. Slôve tako: „Zbogom! Na barko kliče strel!“ Moje geslo: vive la republique!“

Ravno tačas so vreli iz vsega sveta prostovoljci na Francosko pod Garibaldijevo zastavo. Slutim iz gorenjih besedi, da je tudi moj prijatelj ostal kje pri Dijonu bojevnik za samodoločbo narodov — zakaj od tačas nisem čul o njem ničesar.

VI.

Telečja pečenka.

Obraz iz našega mestnega življenja.

I.

Gospod Bitič je stanoval že mnogo let v majhni izbi v hiši mestnega mesarja Kriva. Njegov posel je bil najlažji ali najtežji na tem svetu, kakor že hočemo soditi: Bitič namreč ni imel za Boga ničesar drugega opraviti, nego potratiti prazni čas, ki traja od jutra, ko iz ženske porojeni slabi človek slabe volje zleze iz postelje, pa do večera, ko mrmraje zopet zleze v posteljo. In Bitič je spal kakor polh, spal od zgodaj do poznega. To je bilo morda krivo (vsaj Eskulapi govoré tako), da je nosil Bitič po mestnih ulicah vedno čemerén, nezadovoljen, kisel obraz, kadar se je „prsi vun, trebuh notri“ soldaško pokonci vzravnan, roke pod hrbtom držeč, hodil šetat, korake počasi broječ, počasi, kakor se spodobi človeku, ki nima nobenega dela.

Ta kisli obraz, rastoč iz vratu, z belo ruto mnogo ovitega, in čepeč pod velikim, precèj zbeganim in menda večkrat posedenim in zmečkanim vehastim klobukom, čigar oglavje je smelo rastlo v vzvišeno štulo — ta kisli obraz z upadlim licem, dolgim nosom in malo zmršeno brado, je nosil v kavarno, kjer je stal po

cele ure poleg biljarda ali poleg kvartne mize, igravcem napotje, natakarnjem izogibek, kvartačem neljub „komar“; — ta kisli obraz je nosil tudi vsak dan v krčmo k staremu Zeleniku — — vendar, ne! tu v krčmi je ginila njegova čemernost, njegov obraz se je tu jasnil.

A treba, da vas prej natančneje seznanim z možem, preden povem vzrok njegove edine zadovoljnosti.

Bitič je bil penzioniran oficir. Ker je bil že okoli petdeset let star in že jako dolgo v mestu, se ne dá zvedeti, pod katerim slavnim generalom je služil in kako. Kdor si je ogledal njegovo suho, majhno postavo, bi ga bil pač prej imel za kakega starega advokatskega pisarja ali davkarskega uradnika, zakaj njegova vnanjost ni bila nikakor marcijalna. Ali kar je, to je: on je bil penzioniran oficir, in sicer že davno penzioniran. Njegovo dostojanstvo v slavni cesarski vojski gotovo ni bilo veliko, zakaj pri kasi je potegoval prav malo več nego po trideset forintov na mesec. Sploh se o njegovi prošlosti ni vedelo mnogo.

S tem pičlim dohodkom je baje prejšnje čase dolgo izhajal, ne da bi imel krajcar dolga, in ne da bi bila njegova večkrat okoli ovita ovratnica kdaj bolj ali manj bela, kakor v zadnjih časih, ko so ljudje pravili, da je nekje poddedoval prilično veliko vsoto novcev, kar se je

poznalo na tem, da si je bil kupil novo zimsko suknjo, da njegovi črevlji niso več tako brez šuma po mestnem tlaku stopali in da je hodil ne samo zvečer, nego tudi opoldne v krčmo k starem Zeleniku, dà, poznalo se je celo po tem, da je več večerjal in nekaj pol-maseljcev več vina popival nego prej.

Pri starem Zeleniku je imel svoj stol. Bog varuj in joj natararici in krčmarju, če bi bil, preden je on prišel, kdo drugi sédel zvečer tja, kjer je „hauptman“ Bitič posajal neimenljivi del svojega telesa.

Kadar je pozimi ura udarila šest — punktum šest! — so se odprla vrata in Bitič je počasi vstopil, ni pogledal ne na desno, ne na levo, klobuka ni snel, dokler ni prišel do svoje mize, in nikogar ni pozdravil, tudi ako je bila vsa nizka, staro-krčemska izba z okajenim obokanim stropom dolbkom polna. Da pa pride vsak večer, v burji in nevihti, kakor ob vedrem vremenu, na to se je smelo priseči.

Tu v krčmo prišedši je obešal „stotnik“ svojo vrhnjo suknjo na klin, potem nekaj v papirje zavitega potezal iz žepa, to deval na mizo, stol z žepnim robcem otepal prahu in počasno sedal. Ali njegov obraz je bil še vedno kisel, tudi še, ko mu je lepa natararica, ki je niti pogledal ni (kar ga bo gotovo prikupilo pri sovražnikih žensk), prinesla vina in vode. Pil je

en požir, se odstokal, potem začel razvijati v papirje zavito stvar. Prišli so na dan odrezki salame ali kak finejši sir. S tekom je to zaužil in si včasih pa včasih primakal grlo. Ali obraz se mu ni zvedril, niti ni govoril z ljudmi, če so sedeli pri isti mizi.

Ko je ura bila sedem, mu je prinesla natakarica telečje pečenke! Lepa porcija, lepo opečena, rumena; in duh udarja prijetno v nos in golt. To je „stotniku“ pogodu! Zdaj se mu razsveti obraz, oči zadovoljno gledajo na krožnik, roke polagoma razvijajo servieto, katero zna Bitič tako obvezati okoli vratu, da gledata dva uhlja zadaj na straneh kvišku, tako, da se baš vidi, kakor bi gospod stotnik imel štiri ušesa, in sicer dve daljši nego dve. Potem primakne kadečo se rumeno pečenko bližje in jo pogumno nasadi na vilice.

Nos gospoda stotnika se približa mizi, od mize pa se porcija na vilicah približa nosu, obadva prideta v sicer ne posebno estetičen dotik, a samo za hip, zakaj z zadovoljstvom se vrne stotnikov obraz v prejšnji ravni položaj nazaj. Zdaj poje nož po krožniku. Zanimljivo je gledati to lice, na katerem se pozna, da stotnikovi zobje in čeljusti že nimajo več zapriseženih osnovnih temeljev, a da z veseljem še opravljajo službo. A lice je vedro, malo oko bistro: zdaj je gospod Bitič videti srečen, kakor

je srečen mladenič, čigar čisto srce je polno čiste ljubezni, ko prvič poljublja nedolžno — trepetajočo nevesto.

Tako je bila telečja pečenka edino, kar je Bitiča na tem svetu veselilo, edina sladkost njegovega življenja!

Filozofski slaninar in prodajavec klobas, gospod Jugec, ki je vsak večer sedel pri sosednji mizi, je včasih razkladal, kadar je Bitič ob udarcu desete ure napasen in zadovoljen zapustil krčmo, svojim poslušavcem prav psihološko, zakaj se gospod „stotnik“ tako veseli telečje pečenke. „Prej, dokler je bil stotnik ubog in navezan samo na svojo penzijo“ — je govoril Jugec — „ni mogel pošteno zajtrkovati, niti obedovati. Jedel je samo večerjo, samo svojo telečjo pečenko in prinašal torej s seboj velik apetit. Kadar se pa človek navadi kaj ljubiti, ljubi to tudi kesneje, ko mu že ni treba tako. Tu pomaga domišljija, spomin.“

Tako je bilo z Bitičem, dolgo, več let — — ko naposled odurna roka neizprosljive usode iztegne neusmiljene svoje prste in pretrga Bitiču vse to veselje na življenju.

II.

Kakor vsi penzionirani vojaki, je bil tudi Bitič velik nemškutar. „Jaz sem tudi rojen Slovan.“ Kadar je Bitič to izgovoril, tačas si

smel biti v svesti, da bo pripovedoval, kako bi bilo najbolje, vse te slovenske, češke, hrvaške rogovileže in motoboreže, šuntarje in puntarje kar pozapreti, pobesiti, postreljati.

Tako se je tudi nekega večera, to se ve šele po telečji pečenki, malo poljutil na svoje slovenske rojake, ki zdaj „nore“. Neki mlad človek izmed one vrste ljudi, ki radi v krčmah kako sulico zlomijo za domovino, ga je zavračal. To je Bitiča jezilo, tembolj, ker že vobče mladih ljudi, „ki ničesar ne vedo, ničesar niso izkusili, a hočejo povsod vtikati nos“, ni mogel trpeti. Da si jezo ohladi in pa (e, saj veste zakaj!) — mora Bitič iti za čas iz izbe vun. Tu ga zaleti usoda.

Na hodnik vun se je moralo iti mimo kuhinje. Le-tá je bila navadno zaprta; Bitič se je za vse na svetu premalo brígal, da bi bil prej kdaj v kuhinjo pogledal. Danes so bila slučajno vrata na iztežaj odprta, ko je Bitič stopil iz sobe; in Bog ga vedi, kaka muha ga je prijela, da je obstal in pogledal v kuhinjo.

Tam je na ognjišču cvrčalo, kipelo in se kadilo iz ponev in lončičev, da je bilo na prvi vid zanimljivo. Ali kuharica! Ta stara, debela, grda baba torej pripravlja njegovo pečenko? Nekoliko las, napol sivih, ji gleda izpod glavače, umazan, krvav in sajast zastor ima pre-pasan! In glej, baš jemlje telečje meso z žreblja,

nevkusno, z obema rokama, in — cmokne ga na ploč, ki niti obrisan ni! In sekira, s katero meso seka, niti očejena ni! In mačka, naj-gnusnejša žival Bitiču, skoči v tem hipu na okno tik poleg pečenke, kuharica je niti ne podi stran!

„Fej te bodi!“ zavpije stotnik. Medlo mu je bilo pred očmi. Tako se torej pripravlja njegova pečenka!

Kakor je sveti Peter vun šel, je šel Bitič vun, ali ni se milo zjokal zunaj kakor sveti Peter, pač pa se mu je nekaj prigodilo, zavoljo česar je prišel bled kakor zid v sobo nazaj, vzel klobuk in suknjo, nobenega odgovora dal in odšel.

„Fej te bodi!“ je mrmral po poti domov in zima ga je stresala.

Vso noč ni spal, proti jutru je zadremal, ali imel je hude sanje.

Od tistega večera ni bilo Bitiča več videti na davno-navadnem stolu pri Zeleniku. Zahajal je v druge gostilnice, v največje in srednje, ali nikjer ni ostal dolgo, nikjer ni imel prejšnjega teka, nikjer zaupanja. Telečje pečenke ga ni videl nihče več jesti, pač pa je rad jedel kaj celega, kaj takega, kar si človek pripravlja sam.

Ali to mu ni teknilo. Sušil se je in slabel je. Čemerni in kisli obraz je še bolj očemerel in se skisal. Sam sebi je bil neznosen.

V tej zadregi si je kupil kuharske bukve in sploh knjig o kemični sestavi jedil in o njih racionalnem pripravljanju. To ga je navedlo, kupiti si umetelen železen lonec novejše iznajdbe, da bi si kuhal sam. Dva dni je poizkušal, zjutraj sam hodil po meso, tja, kjer ga je prodajala najlepša mesarica, sam varil in cmaril. Prvi dan je imela jed čuden duh, drugi dan je bila preslana, tretji dan — je Bitič dobil sitno želodčno bolezen! Za božji čas, kaj početi?

To svojo težavo je Bitič potožil naposled enemu svojih tovarišev. Ni imel sicer navade pritoževati se, sosebno ne sam o sebi. Torej je bil ta slučaj nekaj izredno nenavadnega, in njegov tovariš, tudi star samec, a jovialnejše vrste — se je smejal.

„Oženi se, oženi se!“ mu je vpil in se zopet grohotal. „Čemu čepiš na novcih — čemu ješ po gostilnah, čemu si še močan mož? Vzemi si snažno, čedno, lepo, čisto gospodinjo, in zopet boš jedel lepo pečenko in čisto.“

Bitič je zveržil oči in svojega prijatelja hudo pogledal. Oženiti se! To se mu je zdelo smešno, vsaj javno in glasno je prijatelju rekel, da je „smešno“.

A ko je šel domov, je gledal v tla in zmerom mu je po ušesih brenčal prijateljjev svet: „Oženi se! Oženi se!“

In ko bi tudi hotel, kje, koga? I — — i!

To sicer res ni dosti prida življenje, če mora človek za vse, za vsako postrežbo, vse plačevati. In v krčmi plačevati, pa še nesnago in nečistost uživati, fej! Oženjenim ljudem gotovo ni tudi tako dolgčas, kakor je njemu. Hm!

III.

Misel, oženiti se, ki je že toliko pametnikom in nerazumnikom prišla v glavo in že tolikokrat s preudarkom ali brez preudarka bila izvedena, kolikor je nesrečnih in srečnih zakonskih ljudi bilo in jih je — ta misel se je utrdila tudi Bitiču v glavi kot edina rešitev. Če je reč bolj in bolj premišljal, bolj mu je ugajala, in kar škoda se mu je zdelo, da prej ni tega sklepa storil in izvršil, ko je bil še mlajši. Sicer se pa sam sebi nikakor ni vdal, da bi bil star, a drugim ljudem še manj, ker ni nikogar vprašal za svet.

„Lepa, bogata, dobrosrčna, izobražena“ in bogve kake so še lastnosti, ki jih zahtevajo oni, ki nimajo drugega posla nego iskati neveste. Moj penzionirani znanec vseh teh lastnosti ni terjal. „Dobra kuharica, čedna in mlada ter dobra postrežnica“, to je bilo vse, kar bi bil rad. Koliko jih nosi zemlja, ki imajo te lepe lastnosti v izobilju in ki niso, kadar jim migne Himen, niti toliko po mladezni hrepeneče, da

bi bile i Bitiča vzele in mu pred poroko obe-tale pripravljati pečenko po najboljšem vkusu! Ali Bitič ni imel znanstva in vobče si ni znal pomagati, kje in kako dobiti, po čemer je začel želeti, čimbolj si je o koristnosti stvari belil glavo.

A nekaterim ljudem Bog srečo dá ob pravem času, akoravno jim je ni bil že v zibel položil. Tudi Bitiču je pomagal slučaj, da se mu je zasvetilo upanje, lepo upanje!

Baš v tem času je bil njegov hišni gospodar, mesar Kriv, iz službe dal svojo staro hišno in dobil novo.

Ta je bila mlada, lepa, skakala je iz sobe v sobo, po stopnicah gor, po stopnicah dol, da so ji ključi veselo v žepu žvenkljali, da so ji goste rumene kite las opletale okoli lepega vratu. In pela je pesmi nabrane od vseh vetrov: zdaj o „mili lunici“, zdaj o „moji ljubici“ ali „ljubčku mojem“, zdaj „kje dom je moj“, zdaj Garibaldijevo himno, h kateri teksta ni znala, zdaj zopet nemško študentovsko o „pijani luni“, ali „knezu Tornu“. In kadar je pesmi zmanjkalo, je nabrala rdeča ustna v čudno ali poljubiljivo šobico in si zažvižgala katero, baš ne slabše kakor mlad voznik na veliki cesti, kadar je pod klancem kola odvril, klobuk na uho nameknil in vesel poleg konjičev korači po cesti, preko travnikov zelenih. In kadar je utegnila dol spodaj na veliki prag stopiti za

trenotek in pogledati, z delavno roko v bok uprto, da so mimogredoči občudovatelji lepe ženske rasti ukradene poglede metali na okrogle bele lakti, rastoče iz kratkega rokava — ej! kako so pogledovale njene iskre oči po svetu, kakor bi hotele reči: „Kaj pa ti veljaš, lepi beli svet, jaz te kupim, poljub dam zate, pa si moj!“

„Ta bi bila!“ je rekel Bitič — a to je rekel samo sebi.

Ali kako se seznaniti ž njo? To bi bilo za vsakega lahko, za njega ni bilo. Vsak dan je hodila bogve kolikokrat mimo njegovih duri, srečaval jo je na stopnicah, iz svoje sobe jo je čul vsako jutro v sosednji, gospodarjevi sobi peti, kadar je pospravljala. Ali kako jo ogovoriti, da bo „spodobno“? To je bila težava.

Bitič se z ženstvom ni pečal prej, to smo že rekli. Kako je delal v svoji mladosti, kako je izhajal zlasti pri vojakih, le-teh naglavnih deležnikih ženskega čislanja: o tem vlada za pripovednika te povesti in za njegove vire neprodorna temota, ne da se torej čisto ničesar povedati. Poznali smo ga samo v njegovi priletnosti in v tej je bil, kar se tiče vseh ženskih alotrij, soliden in pameten kakor menih, to stoji, kakor da bi notar potrdil.

Torej je naravno, da ni mogel začeti tako brž, kakor bi on rad. Vendar se je vestno in hrabro pripravljaj. Da se je z novo obleko, s

česanjem las itd. pomladil, kolikor se je dalo. tega bi ne bilo treba niti omenjati, ker baje večina kandidatov sv. zakonskega jarma tako ravna. Bolj vredno je menda omeniti, da je izkušal odložiti čemerni svoj obraz in natekniti prijazen (kadar je njo srečal: smehljajoč) obraz. istotako, da je več stvari nakupil, ki bi jih nji podaril. Res neki nemški pisatelj pravi, da se lepi ženski ne sme nič drugega pokloniti nego cukrnine, rožice ali k večjemu še knjige — a Bitič se te zapovedi ni mogel držati, ker je poznal ni. Tudi ga lahko oprostimo, da je skupljeval grobejših in praktičnejših reči, ako v zamemo, da se morda hišne vobče ne kapricirajo samo na cukrnino in rožice; knjig niti omenjati ni treba.

Ko je bil pripravljen, se še zmerom ni ponudila prilika, stopiti v delo.

In tak čas, ko se nekaj hoče, a se ne more, ko bi se nekaj rado, a se neče, ki je lahko in težko doseči — tak čas človeka vznemiri. Tudi Bitiču je bilo tako. Mahoma je pozabil vzrok, pečenko, kuharico, vse, samo namen je imel pred očmi; rad, neizmerno rad bi bil dobil ono lepo, veselo igračico ali stvarco. Kaj bi ž njo, kadar bi jo imel, o tem ni niti mislil več.

Česar je srce polno, usta govoré. Izpregovorila so naposled tudi Bitičeva, in sicer zjutraj ali popoldne, kadar je bila kje na hodniku.

Dolgo dni sta se menila s hišno: ali je lep dan, ali ni lep dan. A dalje med njima ni moglo priti v razgovoru. Stari „stotnik“ je imel vselej grlo zadržneno. Kadar je bil sam in malo slabe volje, si je upal misliti, da je deklina pravzaprav neumna. Zakaj ne vidi, zakaj ne ve, čemu jo ogovarjam, čemu —? Naj bi k meni prišla, potem bi ji rekel: Na, tu imaš, vzemi!

In ko je nekoč zopet tako premišljal, mu pride srečna misel. Ta misel rodi v njem odvažen sklep in pogum, kar na hip — poseči po vsem, naravnost priti do konca.

IV.

Sicer je Bitič že dolgo let stanoval v mesarjevi hiši. Točno vsak mesec na prvi dan je sam in osebno v roki nosil svojo mesečno najemnino za stanovanje in plačilo za postrežbo gospodinji mesarici, ali kljub temu ni bil znan niti z gospodarjem niti z gospodinjo. Z nobenim ni govoril več nego je trebalo za posel. Minilo je po cel mesec, da ju niti ogovoril ni. V tem je bil aristokrat in je mislil, da imajo ljudje največ respekta pred človekom, ako jih zanemarja.

Zdaj je bil prišel trenotek, ko mu je bilo žal, da se ni sprijateljil z gospodinjo. Ona ima oblast črez svojo hišno, ona ji lahko ukaže, da se mora možiti, in tako odpade sitni posel,

da bi on sam moral goveriti z deklino. A je tudi spodobno in pravično, da ženska sama pride, in ne da bi jo mož, kakor je on bil, šele moral prositi. To delajo mlada zijala, ki imajo preveč besed. Saj je že v svetem pismu o ženski zapisano, da bo vse zapustila in hodila za možem.

Tako je Bitič stvar temeljito preudaril in nekega popoldne dal sporočiti gospodinji, naj pride k njemu v njegovo sobo.

Debela mati mesarica Krivka se je čudom začudila tej prošnji. Hitro je — radovedna kakor vse priletne majke — vstala s svojega stola v mesnici in šla v Bitičevo sobo, kjer ni bila nikdar, kakor kadar je dekla na vsake kvatre imela umivati tla, ob kakršnem času pa Bitiča ni bilo doma. Mislila je, da ima gospod „stotnik“ gotovo kako veliko pritožbo zaradi postrežbe.

V njegovo sobo prišedši je morala sestiti na zofo. Bitiču se je videlo, da ne ve, kako bi začel. Žena ga torej jame izpraševati, kako je s tem in onim zadovoljen. Bitič je bil z vsem neizmerno kontent: dekla je pridna, šum v hiši ga nič ne moti, postrežba je izvrstna, postelja dobra, skratka: boljšega in ugodnejšega stanovanja ni najti, nego je to njegovo.

Krivka je že mislila, da ji je stotnik hotel samo to povedati, in ker je imela mnogo opravkov, je hotela oditi. Zdajci je Bitič moral

govoriti. Reče torej, da ji ima nekaj povedati, za pomoč prositi jo, kar pa težko izgovori. Mesarica misli, da je morda v denarni zadregi, da bi rad prosil naposodo. Reče torej hitro in z veliko prijaznostjo:

„Oj, gospod stotnik, ne sramujte se, kolikor hočete vam posodim, če ste v zadregi. Kolikor hočete, samo imenujte vsoto. Takšen natančen mož, kakor ste vi, dobi pri nas vedno. Hvala Bogu, imamo zmerom denarja pri rokah. Takoj vam prinesem.“

Bitič zardi v lice, naglo vstane s stola in se z obema rokama brani: „Ne, ne, ne; tega ne potrebujem; imam, imam.“ Rekši dirja naravnost k svoji miznici, odklene predal in razkazuje ženi svoje novce in denarne papirje.

Zdaj bi bila na ženi vrsta sramovati se, pa ni utegnila, ker se je morala zopet čuditi. Da je gospod Bitič po nekom precèj podedoval, odkar je v njeni hiši na stanovanju, to je čutila, ali da je tako bogat, tega ni slutila. „Za božji čas, in vse to pustite tako hranjeno, ne da bi uživali, ne da bi bolje živeli! Za koga hranite? Ne zamerite, gospod! Otrok nimate, žene nimate . . .“

„To je, to je, to je,“ vzklikne Bitič vesel, da mu je vzela pravo besedo iz ust, in od veselja raztegne usta na smeh, da so se po suhem licu še bolj videle goste gube. „To je, to

je, otrok nimam, žene nimam, rodbine nimam, nobenega človeka nimam, sam sem, prav sam! In drugi ljudje so tuji ljudje, nič se od njih ne dobi, niti za denar se ne dobi čista jed, ukanjajo, varajo, sleparijo, kjer morejo. Vso grdobo mora človek jesti, a niti ne ve, da je grdobo jedel. Kdor je doma, ve vsaj, kako je, reče lahko, ukaže lahko, kako hoče. Kaj mislite, ali bi . . .“

Do tu je bil Bitič hitrojezičen, a tu je od sramu zardel na svojem starem obrazu kakor štirinajstletna deklica.

In mati Krivka je tudi zardela, ker razumela ga je. Ženiti se hoče! Bog in sveti Anton! Katera ženska se more v te stare gube zaljubiti, v tega odurnega moža, ki ni za ta svet, ki ne govori z ljudmi! To je bila njena prva tiha misel, ali ženske bajne govore, kar mislijo. Poleg tega ima tudi vsaka omožena ženska manijo, omožiti ali oženiti še druge, naj bo na dobro ali ne. Tudi je tu denar, tega je ves svet lakomen, tudi ženstvo, torej bi bilo kaki ubogi deklici pomagano iz nadlog. Bitič ne bo dolgo živel, in njegova vdova bi si nadomestila po njegovi smrti vse, kar bi ne bilo ugodno ž njim v življenju. To je bila njena druga misel, in obljubila mu je vso svojo pomoč.

A da bi se moglo pomagati, je moral Bitič več povedati, kako hoče, kakšno, katero? To

mu je bilo težko, a bilo je zadnje, in tudi to je premagal srečno.

Mesarica pa ni mogla več smeha zadrževati, ko je čula, da je oko starega Bitiča obtičalo na veseli, vrtavi in živi njeni hišni. Da bi Bitič ne bil s tem smehom razžaljen, je pohitela žena popravljati ga s tem, da je rekla: „Oj, ta deklica je uboga, ako je pametna, z obema rokama bo prijela po tej lepi priliki.“ In to je razkladala še na dolgo in široko ter govorila mnogo tudi zato, da bi se sama znebila osuplosti in začudenja zaradi nenavadne tajnosti, katero je čula. Končno je obetala še danes govoriti ž njo, takoj, kadar pride domov.

Pol ure kesneje je vedela vsa Krivova družina in vsa hiša, da bo stari stotnik hišno za ženo vzel. Dekle so po kuhinjah roke sklepale, vsaka je rekla, da ga ne bi marala, pomočniki in hlapci so delali kosmate opombe, a Bitič, ki, to se ve, o vsem tem ni slišal ničesar, je slonel na oknu, staro srce mu je mladostno utripalo in iskrece male oči so prežale ob hišah po ulici, kdaj pride deklica domov. Kakor bi ga kača pičila, se odmakne od okna, ko jo zagleda prihajati.

Razburjen koraka po sobi gor in dol. Sluti, da ji bo gospodinja zdaj v tem trenutju razložila njegovo željo. Njegova usoda se bo torej odločila. Ker je tako nemiren, meni, da je najbolje iti na izprehod. Izid stvari bo čul lahko

jutri. Vzame klobuk in palico, sobo zaklene in tiho kakor tat stopa po stopnicah navzdol.

Mimo gospodinjine sobe gredoč sliši, da se notri govori, čuje tudi svoje ime. Kdo na njegovem mestu bi se bil premagal in ne bi bil storil, kakor je on: postal in poslušal? Gospodinja je bila hišni menda baš dopovedala, kaj ji Bitič ponuja, in jo prepričala, da ni šala, temveč gola in prava resnica. Pa kaj odgovarja prevzetno, neumno dekcle? Smeje se z grohotom!

„In ko bi imel celo dolino polno zlata, ne bi vzela takega bedastega, starega krampa!“

„Krampa, krampa!“ Bitiču se vrtoglati. Palica ni zadostna zaslomba, z roko se opre ob zid. „Bedast, star kramp! In to pravi ona, ta opica, ta . . .“

Bitič tava ob zidu do praga, črez prag na ulico, po ulicah dalje, kakor pijan. In one grde besede mrmra vedno predse.

Ničesar ni zahteval Bitič od veselosti tega sveta, samo poštene pečenke si je želel in dobre postrežbe! In za to bi bil dal, kar je imel, storil, kar storiti more človek, kakor je bil on. A kaj je dobil za to? Ljudje, katerim je dobro hotel, ga zasramujejo.

Ubogi mož! Danes je videl, da je pravzaprav nepotreben na tej zemlji.

Star, bedast kramp!

V.

Eno črez polnoči je ura odbila. Po ulicah je bilo temno, tudi medla luč svetilnic ni dosti svetila, zakaj naredilo se je bilo z mrakom za dež in lilo je curkoma z neba.

Pri vratih velike hiše je pod podstreškom stal zaspan policaj. V tem dežju sluga zakona in javnega redu pač ni imel dosti posla; tudi je bilo ugodneje pod streho čakati, nego po ulicah zasledovati, je li kaj nevarnega.

Zdajci prideta dva kesnà ponočnjaka z brzim korakom mimo njega. Zagledavši ga obstaneta in mu pripovedujeta hlastno in brzo, da tam gori pri tej in tej hiši leži v dežju na tlaku tik poleg stene človek, ki se ne gane, ki je morebiti pijan ali ubit. Policaj meni, da ga hočeta za nos zvoditi, tembolj, ker se jima pozna, da prihajata od vesele kaplje. A naposled, ko se mu grozita, da bosta njegovo ime naznanila na komisariatu — zapusti policaj svoje zavetje in korači proti naznanjenemu mestu.

Tam najde res v polutemi človeško truplo ležeče. Kliče in suje z ного — vse zastonj. Zažvižga, in kmalu pride na znan klic drugi tovariš njegov z bližnje postojanke. Pobereta na tleh ležečega človeka. Bil je mrtev. Pri bližnji svetilnici spoznata — Bitiča.

Preiskavanje drugega dne je pokazalo, da je bila starega „stotnika“ zadela kap. Tisti večer je bil odšel v krčmo, enkrat zopet k staremu Zeleniku. Ni jedel telečje pečenke, ni govoril z nikomer, a pil je mnogo, toliko kakor nikdar. Odšel je kesnò iz krčme, noge ga skoraj niso hotele nositi. Zavaljo mnovega ne- navajenega pitja, pitja iz obupa, in zavaljo ne- navadnih duševnih vtiskov tega dne, je doletela moža — smrt ter ga rešila skrbi za pečenko, za ženitev in ga osvobodila žalostnega čuvstva, da je — nepotreben na tem svetu.

VII.

Ivan Erazem
Tattenbach.

Izviren historičen roman iz sedem-
najstega veka slovenske zgodovine.

Prvo poglavje.

Erat inter illustres Styriae proceres Erasmus
Tattenbachius, nobilitate opibus nulli secundus
in Franconiae circulo et in sacratione Styrorum.

Wagner, star kronist.

V sredi sedemnajstega stoletja so se pripravljale na našem slovanskem jugu, na Hrvaškem, v Primorju in tudi na Slovenskem, najbolj pa na Ogrskem velike stvari, katere bi bile sredini Evrope in posebno naši domovini odmerile ves drugačen tok zgodovine, nego ga je imel naš narod, ako bi usoda ne bila zadela glavnih početnikov prej, nego so mogli izvršiti svoje namene. V te velike načrte državnih prevratov je bil vpleten glavni član na slovenskem Štajerskem naseljene plemenite rodovine, bogati in veljavni grof Ivan Erazem Tattenbach, knez Ravenštajnski, posestnik štajersko-slovenskih graščin: Konjice, Račje, Podova in Orehova vas pod Pohorjem, Tribenek, Podčetrtok, Štatenberk, Frajštajn, Sonnenberg in Vidršnik; dalje posestnik hiše v Mariboru, v Wildonu itd. Šlo je v teh velikih političnih namerah za nasilno odcepitev Ogrske in južnoslovenskih dežel od

nemške Avstrije in za ustanovitev svobodne Ogrske ter za osnutek neodvisne Hrvaške, kateri bi se bila pridružila Slovenija.

Za razumevanje razvitka usode tega moža, katerega glavni kos življenja in truda opisati je namen te vseskozi na našo zgodovino opirajoče se pripovedi, je vsekakor treba, da prej ob kratkem opišemo obče zgodovinski položaj tedanjega časa ter bravec seznanimo z osebami, ki so stale na čelu velikega pokreta, katerega druge vrste faktor je bil naš Tattenbach in kateri bi bil kmalu vso mogočno habsburško državo vrgel iz starih tečajev.

Odkar so bili Čehi v slavni usodepolni bitki na Beli gori premagani, je bil začel v Avstriji veti nemški duh, protiven drugim narodnostim. Najprej so to bridko čutili Madžari, potem Hrvatje. Oba ta naroda sta bila pristopila iz svoje svobodne volje pod habsburško vladavino. Oba niti nista svojih narodnih pravic „izgubila“ s takimi upori kakor Čehi. Zato se je nezadovoljstvo razvilo najprej v teh deželah, in sicer v narodni aristokraciji madžarski in hrvaški. Do vrhunca pa je v obeh deželah vzkipela nezadovoljnost z nemško-dunajsko vlado cesarja Leopolda I. po bitki, ki se je vršila leta 1664. (1. dne avgusta) pri Št. Gothartu (cistercijanskem kloštru na meji Štajerske in Ogrske, med ogrskimi Slovenci); v tej bitki so

bili Turki tepeni od cesarske armade, vojene po vojvodu Montecuccoliju.

Ta bitka je bila jako važna, a za habsburško monarhijo dobljena samo po posebni hrabrosti Slovanov, osobito Hrvatov, ki so se bili pod vodstvom grofa in bana Zrinjskega, dalje po bodrosti Madžarov in celo Francozov, kateri poslednji so bili poslani Avstrijcem na pomoč. Vendar se je cesarju Leopoldu in njegovim nemškimi svetovavcem tako mudilo sklepati s Turki mir, da dobljena bitka ni imela skoraj nobene koristi za kristijane. Za Hrvate in njihovega bana je mirovna pogodba, katero so napol skrivaj sklopili nemški diplomati s turškimi, ne vprašaje ne Hrvatov ne Madžarov, bila tembolj razžaljiva, ker je Dunaj izrečno pritrdil Turkom na njihovo terjatev, da se po njih razsuta, prej od Zrinjskega eno uro od Kaniže na Muri zgrajena in po Zrinjskem imenovana trdnjava Zrinivaroš ne sme sezidati nikoli več.

A ne samo taka in enaka mala preziranja in ničev mir s Turki, tudi druga važnejša naredba dunajskega dvora je madžarske in hrvaške veljake v dušo pekla. Po bitki pri Št. Gothartu so namreč ostali nemški vojaki na Ogrskem in Hrvaškem. Povsod so se ti Nemci nosili med domačini kakor gospodarji, sirovo, prisvojevalno, razžaljivo. Tudi se je zlasti med Hrvati s srdom opazilo, da se višje vojne in civilne službe

oddajejo Nemcem, domačini se pa odrivajo. Tako je bil Nemeč Herberstein postavljen za višjega vojnega poveljnika v Karlovac, dasi je imel na to mesto po svojem dostojanstvu in domačinstvu pravico samo hrvaški ban in „velmož“ Petar Zrinjski. V Vojni krajini, ki je imela še samostalno narodno organizacijo, se je opaževalo, da se domači hrvaški vojvode, kakor so bili: Mitar Ostrovljanin, Petar Trifunac, Sima Omudjević iz Krbave, Stevan Orlović iz Like, Pavle Ornovčanin s Posavja, Gruica Vukašin, uskoški vojvoda itd. — ne vidijo radi, in da dela cesarjeva gospôda na to, kako bi dobila vso oblast nad krajišniki. Vse to je razburjalo kri. Na Ogrskem je k temu še prišla nezadovoljnost luterancev, katere so preganjala in zatirala versko netolerantna oblastva cesarja Leopolda.

Póčiti je torej moralo, in zgodilo se je to v zgodovinskoznani zaroti Zrinjskega in Frankopana, ki se je raztegnila čez Ogrsko, Hrvaško in (po Tattenbachu) čez naše Slovensko ter je razprostirala svoje mreže daleč na Poljsko, Francosko, Benečijo, dá, celo — — na Turško, torej pri enem sovragu iskaje pomoči proti drugemu sovražniku.

Najprej so stopili ogrski veljaki in plemiči v dogovore in zvezo. Na čelu zarotnikom so od početka stali med ogrskim plemstvom naj-

veljavnejši možje: palatin ogrski grof Wesselényi, grof Nádasdy, najvišji deželni sodnik ali „judex curiae“, škof Lippay, in Nikolaj Zrinjski. A nesreča, ki so jo zarotniki imeli, je hotela, da so prej nego je bilo vse urejeno, umrli trije izmed teh: Nikolaja Zrinjskega je bil na lovu veper ali merjasec raztrgal, Wesselényi je tudi hitro umrl (baje zaradi družinskih razporov od nekoga zastrupljen), in škof Lippay ni dolgo preživel teh svojih dveh tovarišev.

Tako je snujoča se zarota v početku že izgubila tri genijalne, odvažne može. Izmed zgoraj imenovanih je torej ostal Nádasdy, kateri je z mladim knezom Rákóczyjem sklical tajen shod v Trenčinu in kesneje v Banjski Bistrici. Tu se je ogrsko plemstvo navdušilo za svobodo svoje domovine.

V tem, ko so ogrski veljaki preudarjali, kako bi organizirali upor proti nemškemu Dunaju, je hotel neki fanatičen Madžar nemudoma delati. Ta mož, ki se je imenoval Vitnyédy in je bil luteranski duhovnik iz Šopronja, sklene cesarja Leopolda uloviti ob priliki, ko se je ta imel voziti v Schottwien svoji nevesti nasproti. Čim bi bil fanatični Vitnyédy cesarja ujel, je hotel od njega imeti potrjene svoboščine ogrske dežele; ako pa bi cesar ne bil vseh podpisal, ali, ako bi Vitnyédy bil zavoljo zapiranja cesarja nadlegovan, ga je nameraval umoriti. Da bi ga

ulovil, je zahteval od Petra Zrinjskega vojaške pomoči. Petar Zrinjski, Hrvat, najbrž ni luteran-skemu, na svojo pest delujočemu popu zaupal, ali pa se mu je tako energično početje zdelo še prerano, zato mu ni poslal vojaške pomoči. Zaradi tega cesar ni bil ujet, pač pa so se zarotniki tovariša duhovnika Vitnyédyja in njegove možne izdaje tako bali, da so ga hoteli s sveta spraviti, in je le-tá res kesneje (1669) nagle smrti umrl na Nežiderskem jezeru.

Glavni zarotniki na Ogrskem so spočetka mislili na vse. Prva stvar je bila, dobiti si denarja za vojsko. Dasi so se zarote udeležili bogati plemiči, vendar so hoteli imeti gotove vsote. Zato je bilo sklenjeno, s silo odvzeti državni denar, kateri se je imel voziti iz gorskih mest na Dunaj. Nádasdy sam je potoval v Kremnico, da bi zvedel, kdaj se bo denar vozil. Ali iz tega ni bilo ničesar, ker vojaški stotnik Čobornjak (po drugih virih Sobijanič) se je tačas napil, ko je imel voznike napasti. Tako so se prvi načrti ponesrečili in so ogrski zarotniki dalje delali brez prave organizacije.

Začutivši, da jim je po takem treba vnanje pomoči, so poslali nekega Ladislava Ballója v Carigrad. Ali tu je bila zopet kal neuspeha, ker to, kar je Balló govoril v Carigradu, je izdal neki navzočni Grk z imenom Panajotti, tolmač na dunajskem dvoru. Zarotniki so za to ob

pravem času zvedeli, ker je bil vodnik Nádasdy svetovavec dunajskega dvora; tedaj so znali izdajstvo paralizirati in so od odločnega delovanja upali vse. Tudi v drugih vnanjih državah so ogrski zarotniki iskali zaveznikov. Škof Lippay se je bil obrnil v Rim. Še več pa so računali na Poljsko in na Francosko.

Drugo poglavje.

Za domovinu, za veru krščansku
Boga višnjega na pomoč zazovte,
vaših starih glas ponovte,
na svoje sprotivnike navajte ognjeno,
jedan drugoga izručite ljubljeno,
živte bratinski, poginite viteški.

Grof Fran Frankopan.

Na Hrvaškem je bil duša zarotnih priprav grof Petar Zrinjski, hrvaški ban. On je bil vseskozi pravi narodnjak. Zato je Madžare mislil samo upotrebiti, a namen njegov je bil vidno, vzpostaviti zopet hrvaško državo, katera bi bila obsezala vso troedino kraljevino z Vojno krajino in bi se bila potem raztegnila na jug med Srbe in na severozapad med Slovence. V tem njegovem namenu ga je podpirala duhovita, krasna njegova žena, Anka Katarina Zrinjska, ki je pridobila za to idejo tudi svojega brata, mladega Frana

Krsta Frankopana, kneza trsatskega. Na dvorih Petra Zrinjskega in Frankopanov, namreč v Čakovcu, Ozlju, Bakru, Grobniku in Novem v Vinodolu, posebno pa na prvoimenovanih gradovih, so se udomačile po teh hrvaških veljakih domače slovanske modrice, govorilo in pisalo se je hrvaško, ne pa samo latinsko in nemško, kakor je bilo tačas drugod v navadi.

Dokaz za to se nam je ohranil še do današnjega dne. Fran Frankopan, bogataš in veljak, se že tačas ni sramoval peti in pisati hrvaške pesmi in delati drame celo v našem — slovenskem jeziku.*) Ravno tako je preložil Petar Zrinjski „Sireno morja adrijanskega“, katero je speval brat njegov Nikola. Žena Zrinjskega je sama napisala hrvaški molitvenik. Koliko spisov pa je utegnil uničiti kruti čas, ki je vladal teh dveh sto let, odkar so živeli ti junaki!

Misel, da se mora raztezati velika slovanska država na jugu tudi na naše Slovensko, je imela in vršila baš duhovita Anka Katarina Zrinjska. To misel izvesti pa ni bilo lahko, zakaj tačas narod ni veljal dosti, tačas je bila vsa početna moč v rokah višjega duhovenstva in

---

*) Njegove hrvaške pesmi in odlomek njegove slovanske veseloigre je deloma na svetlo dal, kakor jih je našel v dvornem arhivu na Dunaju, g. Ivan Kostrenčič leta 1871. v Zagrebu. Pis.

plemstva. Pač so imeli Madžari in Hrvati tačas domače, narodno plemstvo. Na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in drugod pri nas pa je bilo plemstvo nemško, iz tujine naseljeno. To plemstvo in višje duhovenstvo se ni dalo prijeti pri narodnem, domoljubnem čutju. S srcem za svobodo slovenske domovine se ni dalo prijem opraviti ničesar, ker ni imelo srca za slovensko stvar.

Katarina Zrinjska je morala torej misliti ter svojega moža in brata na to nagovoriti, da sta izkušala drugim potom delati preko meje, z drugim vabilom vabiti zaveznika. Častilakomnost, želja po oblasti, moči, veljavi, gospodstvu — to so lastnosti, ki mogó nadomestovati (čeprav ne nadomestiti) rodoljubje v velikih početjih.

In to je Katarina Zrinjska razumela. Poznala je moža, ki je bil na slovenskem Štajerskem dovolj vpliven, da je mogel pomoči, moža, ki je bil tudi, dasi Nemeč in torej tem protinemškim težnjam ne po naravi nagnjen, vendar pridobljiv, ker je imel baš zgoraj omenjene lastnosti. Leta 1660. ob sijajni priliki, ko so velikaši in ljudstvo cesarju Leopoldu I. v Gradcu prisezali vernost in zvestobo in kjer je bila z možem in bratom Franom Frankopanom tudi ona, je spoznala Ivana Erazma Tattenbacha. Ta je bil tačas stoprv devetnajst let star, a že dve leti oženjen z Ano Terezijo grofico Forgačevó.

Katarina Zrinjska je, kakor vsaka žena take reči hitro opazi, tudi razvidela, da je storila na mladega, neizkušenega in v ljubezni vsekoliko razkošnega grofa Tattenbacha globočji vtisek, nego bi mu smel Tattenbach sprejemljiv biti. Ni je torej tudi kesneje stalo težko, ponoviti znanje z mogočnim Tattenbachom in rabiti svoj vpliv — kakor je bila prepričana — za domovino. To se ji je zdelo ž njenega, nad navadnim ženstvom vzvišenega stališča (katere soditi ni nalog pripovednika), dovoljeno, dá, celo — ukazano. Tako je bil grof Ivan Erazem Tattenbach pogosto vabljen gost na Zrinjskega grad Čakovec, ali na grad Zrinjskega prijatelja barona Locatellija, v Lepšino, kjer so ga počasi pridobivali. Dali so mu v njegovo okolico tudi ljudi, kateri so bili popolnoma podučeni in so prevzeli nalog Tattenbacha vneti za skrajne namere, ki jih je imela zarota. Imena teh so: Bukovački, prej stotnik hrvaških strelcev, poslanec Zrinjskega, kapetan Caldi, Zrinjskega konjušnik Rudolphi, in več drugih. Ti so pridobili tudi Tattenbachovega tajnika Baltazarja Riblja.

Preden je Erazem Tattenbach vedel, kako, je bil v zaroto zapleten; misel, svoje ime imeti oslavljeno, svojo oblast, bogastvo povečati, ali — celo — morda — vladarski prestol zasesti! — komu v oni dobi bi ta misel ne bila laskala!

V neki veseli družbi v Lepšini pri baronu Locatelliju je bil Tattenbach podpisal tako imenovano „ligo“, to je pismo, v katerem se je zavezal zarotnikom z vsemi pomočki pomagati in na štajerskem Slovenskem, noter do Gradca, pripravljati tla za upor. Za pomočnike so mu bili zgoraj imenovani možje: Bukovački, Caldi, Rudolfi, Ribelj.

Tretje poglavje.

„Le vkup, le vkup uboga gmajna.“
Pesem slovenskih upornikov l. 1515.

Juri Gorník (v nemških kronistih tedajnjega časa n. pr. v ostankih mariborskega arhiva se nahaja njegovo ime spačeno v ime: Gurnigg) je bil glavni viničar, ali, kakor so ga delavci in mali kmetje v okolici imenovali, „majer“ (pristav) v velikem vinogradu, ki ga je imel Erazem Tattenbach v Visovljah, vinski górici na Pôhorju blizu Slovenske Bistrice. Bil je petdesetleten mož, visok in krepak. Dasi je bil sam sluga, je ravnal ostro z delavci in kmeti, ki so morali tlako delati njegovemu gospodu. Pri tem pa tih in nezgovoren; vedel je o samem sebi, da človeku lahko škodi tudi ena beseda. On ni ljubil nikogar, in njega nihče —

razen edine njegove hčere, najlepše deklice pod faro Sv. Benčesla, kakor je ondotnji narodno-slovenski govor krstil češkega svetnika Vaclava, kateremu na čast je tam cerkev zidana ob času, ko so Čehi pod Otokarjem (preden jih je Rudolf Habsburški zmagal na Moravskem polju) izkušali oblast dobiti in si jo utrditi tudi na Slovenskem.

Juri Gorník torej je bil lepega dne avgusta meseca l. 1669. v velikih skrbeh in je imel opraviti okoli gosposke hiše v vinogradu toliko, da si je želel danes imeti štiri roke. V jutru mu je bil namreč posel iz bližnjega Račjega gradu, kjer je tačas bival njegov gospodar, močni grof Tattenbach, prinesel poročilo, da se popoldne ali proti večeru več gospode in veljavnih mož zbere v vinogradni gosposki hiši, med temi grof sam. Ukazano mu je bilo pripraviti vse, kar je za pogoščenje potrebno.

Juriju Gorníku se je to, ker nenavadno, sicer čudno zdelo, zakaj ob tem času, ko niti grozdje ni zrelo, ni bil običaj, da bi gospoda prihajala. Da, poslednje dve leti niti v jeseni „v branje“ ni bilo nikogar.

Samo pisar ali tajnik grofov, mladi Baltazar Ribelj, je prihajal. Ta pač mnogopot. Večkrat, ko ni bilo zaradi gospodarstva in računov čisto nič treba. A Juri Gorník, star poznavavec sveta in ljudi, je dobro vedel, da grofov pisar

Baltazar Ribelj prihaja — zaradi njegove hčere Marijanice.

Danes pa ni utegnil ugibati, zakaj pride več gospode. Treba je v kleti stare pajčevine omesti, sobe osnažiti, posodo pripraviti, misliti za jed, okoli hiše in vinogradov odstraniti nerednosti.

Popoldne je bilo precèj vse prirejeno. Marljivo je Gorníku in njegovim ljudem pomagala hčerka, lepa Marijanica. Zanjó je bilo v sobah, v kuhinji in kleti še dosti dela. Vendar ko je oče videl, da se bliža ura, ob kateri imajo priti visoki gostje, je ukazal hčeri, da mora za danes iz hiše proč, in sicer v malo viničarsko kočó, ki je dva streljaja od gosposke vinogradne hiše stala na gori, vrhu vinograda.

Marijanica se je veselila videti krasno gosposko družbo. Ko so bili zadnjič tu, je bila ona še napol dete, in vendar so bili prijazni ž njo; ta in oni gospod jo je prijel za obradek in hvalil njene lepe oči, rumene lasce in pre-rokoval, da „bo lepo dekle“. In kako lepo so bili oblečeni! A danes ji oče ne pusti, da bi vse to gledala!

Posebno pa enega med njimi je želela videti, in tudi tega oče ne dovoljuje! Stari Gorník se ni dal preprositi, ena beseda pri njem je bila volja, kateri se ustavljati ni mogel nihče, komur je imel on ukazovati.

S solzami v očeh, a brez ugovora se je morala mlada deklica seliti v viničarsko kočo, kjer navadno ni prebival nihče.

Solnce je popoldne stalo še visoko, ko so jeli od raznih strani posamič ali po dva, trije vkup prihajati gostje. Bilo je med njimi več duhovnikov iz obližja, od Sv. Martina na Pôhorju, iz Tinj, od Sv. Benčesla s Poljskave, Prihove i. t. d. Razen njih je bilo prišlo tudi županov in svobodnih kmetov s Pôhorja in s Ptujskega polja. Videlo se je, da drug za drugega ni vedel, vsi vkup pa niso poznali vzroka, zakaj so povabljeni. Stikali so torej glave, ugibali in v glavni reči morda ugenili.

Kmalu za njimi pride grof Erazem Tattenbach sam.

Tattenbach je bil lep, visok viteški mož, ki je zanimal vsakega, kdor ga je videl. — On in spremljevalci njegovi so pustili konje pri cesti in peš prišli po stezah med vinogradi. Spremostvo Tattenbachovo je bilo majhno. Razen dveh manjših plemičev iz bližine, katerih imen ne vemo povedati, so bili ž njim samo še: Zrinjskega agent stotnik Bukovački, stotnik Caldi, Rudolfi in pisar Baltazar Ribelj. Razen teh nekoliko služabnikov z jedili in z drugimi za postrežbo potrebnimi rečmi.

Duhovniki, županje in kmetje so sprejeli grofa s ponižnostjo, kakor je slovenskemu

značaju prenavadna in kakor se običajno daje visokemu pogostniku.

Pod podstreškom pred vinogradnim hramom je bila kmalu pripravljena miza. Tam so posedli. Tattenbach je bil prijazen z vsakim, akoravno bi bilo bistro oko opazilo, da se nekoliko sili; njegovi spremljevalci so storili vse, da bi se povablencem prikupili. Pogovor je bil dolgo splošen, gospodje so izpozivljali od duhovnikov, županov in kmetov, da so le-ti pravili o različnih pritožbah in javnih nepravilnostih, katere imajo. In ko je kmalu močno, staro vino iz grofovske kleti razvezalo jezike in je nenavadna gosposka prijaznost odvzela prvotno boječnost, ni manjkalo gradiva. Navedli so govor tako, da se je ostro zabavljalo o cesarskih in drugih gosposkah, o hudem stiskanju ubogega ljudstva in krivičnosti mnogih davkov in davščin. Vse to je može navdušilo, tembolj, ker je tudi vino burilo duhove.

Hrvat Bukovački, velikanski mož, istotako dober vojak kakor dober govornik, napije grofu Tattenbachu, katerega slavi kot prijatelja slovenskega ljudstva, kot plemiča, ki je pripravljen braniti „stare pravice“, kakor jih branijo ogrski in hrvaški plemiči.

Enako govori eden duhovnikov, in to ohrabri navzočega preprostega kmeta, da vstane in pove, kako se vse vzdigne za tistega, ki bi odpravil davek in tlako.

Ta odkritosrčnost kmeta ni bila povolji Tattenbachu, ki je poslednji čas že večjidel tiho sedel in bil prepustil govor svojim spremljevalcem. Mrklo je zavlekel obrvi in se obrnil proč.

To je opazil njegov tovariš Caldi in, boječ se, da bi gospodar ne izpridil vsega dobrega vtiska agitacije, je skrbel z drugimi vred, da se je družba poslovila in razšla.

Pred odhodom so možem zabičevali, ne govoriti o tem shodu, skrivnostno pristavljaje, da se bodo kmalu godile velike izpremembe. Tattenbach sam je na Caldijev migljaj vsakemu posebej pri slovesu vendar še v roko segel.

„Ta komedija s kmeti in pokmečenimi popi, ki mi jo napravljate zdaj tukaj, zdaj tam, je precěj dolgočasna, gospodje,“ pravi Tattenbach, ko je bil sam s svojimi drugovi.

„Ali potrebna,“ odgovori Bukovački. „Ako hočemo, da ob pravem času z veliko močjo udarimo, moramo ljudi pridobiti, da vstanejo za nas.“

„A jaz bi rajši videl, da to pridobivanje opravite sami, meni se gnusi.“

Bukovački se od jeze ugrizne v ustna. Ali premagati se mora in pravi:

„Milostni gospod grof, to delo je za vas. Ako hočete nositi klobuk štajerskih vojvod, ali (če srečno poteče, kar nameravamo) ako hočete

doseči, da se boste dejansko opravičeno imenovali vojvoda vseh Slovencev, katero ime so si v zadnjem času pridevali celjski grofje,*) toda ga ne dosegli — potem morate tudi sami kaj storiti za to.“

„Celjski grofje, ha, ha!“ — se roga Tattenbach in zardi v lice — „vi in Zrinjski mi vedno prinašate na um celjsko grofovstvo. In kolikokrat sem vam že povedal, kar sami veste, da je celjski Urh za svoje prizadevanje dobil — smrt! Kadar se tega domislím, bi vas pognal najrajši vse hudiču v pekel.“

„Ali zdaj . . .“ ugovarja Caldi.

„Dosti tega! Idimo!“ pravi Tattenbach naglo in vstane. Kadar je bil take volje, so vedeli, da ni govoriti ž njim. A vedeli so tudi, da dolgo eno mišljenje ne traje pri njem. In précej se je to pokazalo. Komaj tri korake stori, pa se obrne in pravi:

„Kesnò je že. Lep večer je. Kaj bi bilo, če tu ostanemo črez noč? Ali o svojih rečeh mi ne govorite nocoj več. Naredimo si veselo noč. He, Gorník!“

Viničar pride upogibaje se.

„Pošlji strežaja na cesto in reci, naj ostanejo konji do jutri v krčmi. Mi prenočimo tu.“

„Kakor zapovedujete, gospod.“

---

*) Celjski grofje so si, kakor znano, pridevali naslov: „Herzoge aller Winden“.

„Stoj, bedak! Je li kaj deklic tod okoli? — Ne gubaj tako neumno svojega obraza, temveč teci in poglej po viničarskih in kmetiških gnezdih okoli. Za zvéčer mora tukaj biti nekaj mladih deklin, ki znajo lepo peti. Če jih ne bo in če ne bodo lepo pele, dobiš batin, in v klado bom dal utekniti tvoje stare kosti. Si li razumel? Zdaj idi brž!“

Gorník odide s poklonom. Za njim grofov pisar Ribelj, kateri starca ustavi in mu zašepeta: „Za Boga, Marijanice ne kličite! Ste jo li skrili, kakor sem vam rekel?“

„Sem,“ odgovori Gorník.

„Kam? Kje je?“

„V mali viničarski koči nad vinogradom.“

„Dobro. Nikomur ne povejte. Grof je ne sme videti.“

Četrto poglavje.

Zdaj klije tebi dvojni cvet,
pomladi cvet, čas mladih let.
S. Jenko.

Med tem² je mlada hčerka Jurija Gorníka morala sama biti v mali viničarski koči nad vinogradom. Sama, in niti ni vedela, čemu in zakaj! Da — prepričana je bila, da je to samo

trma njenega očeta; in v lepi glavici Marijaničini se je vzdigovalo kakor mala jezica na očeta, katerega je sicer rada imela. In ni bila šala, sama brez dela tu stati in čakati, da odidejo gospoda! Ali je mar tako grda, da se ne bi smela pokazati ljudem? Nevoljno strese glavico, da se rumeni lasci uneredé in se plave oči zasvetijo od solz. — Veliki pes Gorníkov, sicer njen prijatelj, on edini jo je prišel obiskat, dobrikal se ji, a ona ga je jezno pognala od sebe, česar ji pa on ni jemal za zlo, zakaj vedoč, da neprijateljstvo ne bo trajalo dolgo, je legel ob ogel in čakal. —

Doli v dolini pa je šla baš pred mrakom njena prijateljica Anka po vodo na studenec in je pela veselo, da se je razlegalo po dolu in ob górici gor do nje. Kako rada bi bila Marijanka zletela po stezi za vinogradom k studencu, da bi bila vsaj ž njo govorila, da bi ji bila naročila (šele na koncu razgovora in tiho), naj nese vodo mimo gosposke hiše preko vinograda ter naj — malo pogleda, malo po strani, ali — ali je z drugimi vred prišel tudi mladi grofov pisar Ribelj Baltazar.

V tem hipu je začula šum med zelenim trsjem po stezi proti sebi. Pes je bil zalajal, a précej utihnil, torej mora biti znan človek, ki prihaja. Trte so bile ob kolju previsoke, pregošte, da bi videla, kdo je, dasi je bil prav blizu.

Odskoči nazaj in se na pragu oprime stebra in čaka: je li oče, je li stara dekla, je li pa morda . . .

V tem hipu zagleda klobuk, roko, mlad moški obraz; in lice, prej solzno, se ji zjasni, kakor bi ga obsijalo jutrnje solnce. On je bil, on, njen Baltazar. Že je bila naglo storila dva koraka, da bi mu z veselim vzklikom hitela naproti, toda v njeni glavici se je baš tako naglo izrodila druga taktika. Stopi v vežo nazaj, vrata pripre toliko, da je samo njena smehljajoča se glava molela vunkaj. Ko Baltazar Ribelj pride do vrat, mu jih ona pred nosom zapre in tišči. A po kratkem parlamentiranju se trdnjava vda brez pogojev, njena poveljnica odpre in stopi vun, da od truda zardeli obraz skrije v naročju ljubljenega mladega moža.

Sedeta na klopco pred kočo.

In zdajci so letela vpraševanja in odgovarjanja, očitanja in zatrjevanja preko in preko: „Kje si bil tako dolgo, zakaj te ni bilo, kako si hudoben,“ pa zopet: „Kako si dober, samo to ni prav, da nisi prišel večkrat.“ A on ji je odgovarjal kratko. Videti pa je mogla ž njegovih oči, da jo ljubi z vso strastjo mlade duše. Dvomiti o tem ji seveda ni prišlo na um, bila je prenedolžna. In v tem je imel poroštvo tudi on, da je našel v tej deklici diamant, sicer nebrušen in nelikan, a čist.

Med tem, ko srečna mladost ljubeje, utegnemo mi o glavnem udeležencu izpregovoriti obširneje.

Baltazar Ribelj, pisar ali tajnik pri grofu Erazmu Tattenbachu, je bil kakih osemindvajset let star, srednje postave, a čvrstega telesa. Obraz njegov je kazal umnega človeka, in pri prilikah, kakor ga nahajamo tu, je bil celo lep, dasi je bilo sicer opaziti na njem nekoliko znamenj nezaupne lokavosti, ki ga na prvi pogled ni prikupovala, baš tudi nasprotno nezaupanje budeča. Vendar mu je Tattenbach zaupal vse. Kar je Tattenbach vedel, to je znal tudi njegov pisar Ribelj, in skoraj nobenega pisma ni brez njega pisal ali pisati dal. Pisem, ki so se tikala Tattenbachove zveze z Zrinjskim in Frankopanom, ni pisal nihče drugi kot Ribelj. Da mu je smel zaupati, o tem se je imel dovolj prilike prepričati, ker ni imel nikdar niti najmanjšega dokaza, da, niti sumnje, da bi bila katera tajna stvar po Riblju prišla na dan. Istotako je bil marljiv in zvest delavec. Edino, kar se mu je moglo očitati, je bila precèj vidna lakomnost — ne po časti, zakaj Ribelj je bil skromen in se nikomur ni silil vznak svoj krog, temveč po imetju. Ribelj je varčno živel in svoj zaslužek, kakor tudi darila, katera je dobival, je pazno spravljajl in množil. A radi tega mu ni bilo zameriti. Vzrastel je bil iz bornih razmer,

naravno, da je skrbel za brezskrbnejšo bodočnost.

Ribelj se je imenoval po materi, očeta ni poznal ne po imenu ne po glasu. A tudi mati mu je bila umrla, ko je imel šele sedem let. Pustila je bila toliko imovine, da ga je dal varih njegov, star župnik, po želji materini v šolo v nemški Gradec. Ker je tudi varih umrl, preden je Ribelj dorastel, ni poslednji o sebi in svojih roditeljih zvedel nič dokazanega. Spominjal se je, da sta živela z materjo sama na kmetih, da ga je ona rada imela, da se je ljudi ogibala. Ljudje so mu mogli povedati, da je mati, nekdanja lepa deklica, služila daleč nekje na neki graščini, odkoder je prišla v to vas in porodila njega. Da je bilo malo imetje, katero je poteklo za njegovo učenje in odgojevanje, vsota, s katero je kak gosposki zapeljivec njegovo mater odpravil daleč proč od sebe, to si je mogel misliti.

Ribelj je imel kot tajnik pri Tattenbachu dobro službo. Lehko bi bil izbiral neveste v mestu, a poleg tega, da je imel svoje misli o ženskah (in prilike je imel mnogo, opazovati svet), je hotel tudi, odkar je poznal malo Marijanico Gornikovo, greh svojega nepoznanega očeta, storjen na lastni materi, oprati s tem, da je bil trdno namenjen v zakon vzeti to preprosto deklico, katera je z vsemi žilicami prve ljubezni visela na njem, odkar ga je spoznala.

Eden najlepših večerov je razgrnil svojo poletno tišino črez dol in goro. Črički so med trtami živo in kakor za stavo strigli in žvrleli svojo večerno pesem. Mesec je velikanski vstajal izza vzhoda in dvigujoč se dobival vedno manjši obraz, kakor bi ga minevalo začujenje, kaj se mlada človeka, Ribelj in Marijanica, katera je obseval njegov obraz, pred viničarsko kočo tako ljubo drug drugemu nasmihata in govoričita sto nepotrebnih otroških stvari, dasi bi mogla in imela ukrepati pametnejše reči.

„Čakaj, ti“ — pravi po mnogih drugih razgovorih deklica. — „Ne vprašaš me, zakaj nisem doma, doli; zakaj sem tukaj? In pa, povej, kako si ti vedel, da sem tukaj?“

„Oče so mi povedali. A vedel sem že prej, jaz sam sem očetu rekel, da te morajo poslati sèm, kadar pridejo drugi z menoj, veš?“

„Ti? Ti hudobnež si hotel, da sem morala več kot dve uri sama čakati tu! Nič več te nimam rada!“ In dekle klubujoč prekriža pod prsmi roke in se obrne od njega.

On je imel levo roko okoli njenega tilnika. Objemši jo še z drugo, vpraša s smehljajem: „In mi ne boš odpustila?“

„Ne!“ pravi ona. A resno ji ni bilo, to je videl.

„Bilo je tako prav, a ti tega ne razumeš, ljubica moja.“

Ta hip pride deklici misel, in preden jo izgovori, se otrese njegovega objetja, zalijo jo solze — to se ve, ne baš težke, temveč dekliške — in pokrije obličje.

„Razumem, vem,“ ihti ona.

„No, kaj ti je?”

„Ti se me sramuješ. Nečeš, da bi me kdo videl pri tebi. Pojdi, jaz ti ničesar ne verjamem.“

To je bilo vendar preresno, in Ribelj spočetka niti vedel ni, kako bi to sumnjo odvrnil; mogoče, da se je čutil tudi nekoliko zadetega.

„To ni tako, Marijanica . . .“

„Je! In dekla Mreta prav govori, zdaj vidim, ko pravi, da si gospod in me nimaš zares rad, ampak samo za kratek čas. Sram te je, da bi tvoji gosposki tovariši vedeli . . .“ Dalje od plakanja ne more govoriti ter hoče vstati.

Ribelj jo potegne k sebi na klop in pravi: „Poslušaj me, dete ljubo. Jaz se te ne sramujem. Počakaj še malo in pred vsem svetom boš moja žena, ako me boš ljubila. Zakaj zdaj précej ne moreš biti, to vprašaj očeta, njemu sem povedal. Dokler sem v službi, se ne smem ženiti. A kmalu se zgode velike reči, jaz dobim potem imetja in vsega dovolj. Tačas pridem pote in moja boš za vselej. In poiščeva si tih kraj in tam si hočeva znesti gnezdo kakor dva ptička spomladi, ako me boš ljubila zmerom kakor zdaj. Me boš? Reci!“

To je bilo dovolj. Solze se ustavijo in razgled v tako lepo bodočnost razvedri dekličino lice. Nagne glavico njemu na prsi.

„A da boš vse vedela“ — nadaljuje on — „povem ti tudi, zakaj sem želel, da danes, ko je grof prišel sem, ne strežeš ti, temveč da za ta čas greš iz hiše. Zato, ker moraš moja biti, samo moja. Da bi ti to razlagal dalje, ne bi razumela vsega, ker ti, ljubica, ne poznaš sveta. In zato te imam rad. — Svet je izprijen, grd, nič mu ni sveto, ne ljubezen, ne druga lepa čuvstva. Jaz nečem, da ti, ki si moja, prideš v dotiko z ljudmi, kakor so navadni, kakor so ti-le doli.“

„Ti, povedi mi, ali je tudi naš grof tak?“ vpraša deklica.

„Tudi,“ odgovori Ribelj, a po kratkem premiselku pristavi: „Vendar je v drugih rečeh tudi dober. Samo nečem, da bi te videl.“

„Zakaj ne?“ vpraša deklica otroško.

„Ne govoriva o tem. — Ti samo glej, da ostaneš pridna, poštena moja deklica. Nimam rad, če se z ljudmi preveč pečaš, razen z očetom, katerega moraš ljubiti, in z menoj. Vidiš, tako bodo morali vsi ljudje, ki bodo o tebi slišali, reči: ta je dobra, pametna, poštena. In moje srce bo tega veselo in moja ljubezen ti ostane na vedno.“

Kako hvaležna mu je bila deklica za te ljube besede! Tako — je mislila — ji ni govoril še nikdar prej, dasi je bil ljubezniv ž njo zmerom.

Zdajci prinese stara dekla Mreta mladi jetnici večerje in naznani, da ima nalog od Gorníka ostati za varstvo pri deklici.

Ribelj, ki si je moral misliti, da ga družba doli v vinogradu že pogrěša, vstane in se poslovi od ljubice, obetajoč, da pride, ako bo mogoče, nazaj še nocoj ali pa vsaj pred odhodom zjutraj.

Peto poglavje.

Dekleta napajal,
pa sam ga je pil,
Narodna pesem.

Gosposka hiša v Tattenbachovem vinogradu je bila obširno poslopje. Zidali so jo nekdam menihi. Ti pa so si znali narejati povsod na dobrem vinskem prostoru lepe kleti in za kako pojedino ali popivanje dobre božje kaplje — tudi primerne prostore. Tako Gorník ni mogel priti v zadrego, kam bi del goste, dasi mu ni bilo ljubo, da ostanejo tu črez noč. Na solnčno stran sta bili dve véliki sobi, že od nekdam oskrbljeni za take prilike, istotako je bila pod streho čedna spalnica za dve osebi.

V eni vélikih sob spodaj so kesno v noč pri vinu sedeli Tattenbach in njegovi spremlje-

vavci. Družba je bila vesela po svoje, vsaj glasno petje se je razlegalo iz sobe. Juri Gorník je bil namreč Tattenbachov ukaz, poiskati nekoliko pevk, kolikor se je dalo, srečno izpolnil. Pol ure je tekal okrog po viničarnicah in ubožnejših kmetiških kočah, kjer je vedel za kako deklino. Ker je bil mož zvit, ni pravil naravnost, da je pri njem večja moška družba, temveč je zatrjeval, da je sam grof, ki je danes prav dobre duše in hoče kaki deklici, ako mu zapoje lepo pesem, pokloniti drag dar. Poleg tega tudi ni mnogo prosil, nego kar rekel, da, ako dotična deklina ne pojde takoj, ne sme na jesen in pomlad pričakovati nobenega dela za plačilo. Žugal pa je tudi na druge načine. Tako je dovedel štiri dekline, katere so morale, premagavše prvo boječnost in sramežljivost, prepevati narodne pesmi in pridno piti in jesti na zabavo gospodom ali pravzaprav Tattenbachu.

Tattenbach je bil nocoj posebno razposajen, in uboge štiri žrtve so imele dovolj posla, braniti se njegovemu, ne preveč aristokratskemu vsilju. Ker pa je že pred večerom mnogo pil in tudi zdaj pri vinu sedel ne brez zadoščevanja svojemu grlu, je bil kmalu tako omočen, da je zaspal. Hitro za njim tudi drugi veseljak, konjušnik Rudolfi. Ker je Ribelj tiho zopet odšel in Gorník odpravil svoje dekline, sta ostala stotnik Caldi in Bukovački sama.

Štefan Caldi, dolg, suh mož kakih petinštiridesetih let, je bil eden takih vojakov, kakršnih je tedanji čas imel dosti. Služil je razne vladarje in vojskovodje in z raznih bojišč si je bil prinesel toliko imetja, da je samec in brez posla ob njem živel toliko časa, dokler ga ni Bukovački, s katerim sta bila znana iz ogrskoturških vojn, pridobil za namene Zrinjskega in Frankopana in priporočil Tattenbachu. Od tačas je živel pri Tattenbachu, zdaj na tej, zdaj na oni graščini, in njemu je bil nalog namenjen, pri splošnem uporu, kateri se je imel ob pravem času vneti po spodnjem Štajerskem, organizirati in voditi vojsko.

Bukovački je bil med nižjimi zarotniki duša vsega dela. Kakih petintrideset let star, po postavi junak, kakor nam jih predstavlja srbska divna narodna pesem, je bil on zdaj pri Tattenbachu na Račjem, v Mariboru, Gradcu, Konjicah ali kje drugje, kjer je baš Tattenbach bival, zdaj zopet v Primorju pri Frankopanu, zdaj v Zagrebu ali v Vojni krajini ali pri Zrinjskem v Čakovcu.

Vanj sta imela Zrinjski in njegova pogumna žena največje zaupanje, zato je bil že prej v Carigrad poslan, da bi Turke, katere je Zrinjski hotel porabiti in potem prevariti, pridobil za načrt, kakor je bil viden. On je bil med njimi eden tistih, ki je delal iz srca in prepričanja.

„Glej, brate,“ izpregovori Caldi, ko sta bila sama, „meni se včasih roka dviga, da bi tega našega gospoda grofa treščil okoli ušes. Trudimo se mi drugi za resno stvar, za njegovo slavo in moč, a hudiču tolikrat ni mar nič drugega nego vino in babe in bedasto petje. Včasih bi pa zopet imel rad na en hip zgotovljeno vse in z glavo rinil v zid. Ni veliko manjkalo in bil bi nam pokvaril vse, kar smo storili danes. Vdrugeč pa res ne vem, ali ne zdi se mi nemogoče, da se zdajci odtegne in vse naše delo bo zastonj, ali pa nas še za naše glave prikrajšajo. In vrag me je dal, če bi mi to bilo ljubo.“

Bukovački mirno izpije vino iz svoje čaše in reče: „Ne boj se še za svoj vrat. Preden prideva na vrsto midva, bi morale prej padati druge glave.“

„No, da! Jaz strahu baš ne poznam. Tudi vem, da mora tisti zgodaj vstati, kdor hoče lisjaka zasačiti. In prej ga ni še nihče deval iz kože, preden ga ni imel v pesti, ha, ha!“

„Kolikokrat si že imel v bitvi glavo bolj na vagi“ — pravi Bukovački. — „No, kar se tiče Tattenbacha, imaš nekoliko prav, tudi meni se zdi bolj omahljiv, nego je bil. Ne vem, kako bi se temu pomagalo.“

„Grofici Zrinjski piši, naj mu zopet zravna in popravi pamet. Zanj je ves v ognju, v pekel ga zapelje, ako hoče.“

„Res, tega bo treba,“ pravi Bukovački zamišljen. „Ali večkrat že je bilo treba, mi bi ga morali navezati še kako drugače.“

„Čemu neki? On dobro ve, kaj je podpisal v lepšinskem gradu pri Locatelliju. Podpis ga veže, ker cesar bo rekel, ako je on tako brez-pameten, da sam pokvari vse, kar je storil, da je podpis sam že veleizdajstvo.“

„Da. Ali strah dela slabe zaveznike. Ni dovolj, da se boji storiti kaj proti nam, on mora na svoje ime in odločno delati. Zaradi njegovega imena smo ga vzeli v zvezo.“

Caldi se primakne Bukovačkemu bližje in napol smehljaje se reče tiho: „Brate, zdaj-le si mi nehote nekaj povedal, kar sem si že sam v svoji pameti mislil, da drugače ne more biti.“

Nagne se k Bukovačkemu in mu na uho zašepeče, dasi ni nikogar v sobi: „Vi upotrebuje samo Tattenbachovo ime in njega, dokler ne zmagamo. Potlej bodo drugi sedli na stol!“

Bukovački stisne obrvi skupaj in s prebodljivim pogledom svojega žarkega južnoslovanškega očesa pogledavši tovariša pravi:

„Kako ti je to prišlo na um?“

„Tiho, brate, tiho,“ odgovori Caldi. — „Menda se vendar pozna za dosti časa, da se ne boš bal mojega jezika. Kar se pa tiče te reči, ne moreš mi je utajiti. Kaj meniš, da nimam zdravih možgan in ne morem preudariti?“

Da nimam bistrnih oči, ki vidijo malo preko nosa v daljavo? Vi imate svoje hrvaške in slovanske misli in načrte. Zato hočete tudi Poljake pridobiti, zato ste poslali onega patra Bargiglio v Varšavo. Vaš boj — nič se ne strašite, moj meč je tudi vaš, dokler ga more nositi desnica — vaš boj velja Nemcem, katerih videti ne morete. In bogme, v pravici ste. Ta Tattenbach je pa vendar tudi nemške rodovine, čeprav se je od kmetov svojih naučil slovanskega jezika. Nemške krvi in nemškega mišljenja in nagnjenja mu koncem ne moremo odvzeti. In kadar bo zmaga naša, boste skrbeli, da boste vi želi, njega boste pa odpravili tako ali drugače. In tu ste zopet v pravici, zakaj tak nezanesljiv človek, ki vas naposled ne bo umel, ni za vašo stvar.“

Bukovački je strmel. Caldi nadaljuje: „Ti veš, da je Caldi italijanskega rodu in nima vzroka biti zaljubljen v Nemce. Prokleta! Povsod so me odrivali in golobrade nemške dečake porivali predme. Bodi brez skrbi: z isto vernostjo s teboj na Nemce, kakor prej z Nemci na druge. To je naš posel. In kadar končamo, veš, se zanašam na tebe, da se ne bo treba pritoževati.“

„Gotovo ne“ — odgovori Bukovački. — „Ali prosim te, ne govori več in z nikomer o onih svojih mislih, z nikomer!“

„Ná roko, in posuši naj se ter v živi koži naj me vrag odnese, če bom s kom govoril o tem“.

Nekoliko časa razgovor utihne in moža pridno posezata po čaši. Caldi je opazil, da Bukovačkega njegova slutnja ali njegova ugenitev stvari ni razveselila. Izkušal je torej hitro izbrisati vtisek, pripovedujoč tovarišu to in ono nevažno bajko, da bi se razmislil. Tako je ponevedoma zašel zopet na Tattenbacha. Na vse Bukovački ni odgovarjal, samo ko je Caldi med drugimi slabimi svojstvi (dobrih ni hotel videti) naštel tudi to, da Erazem Tattenbach zelo veruje v vraže in čarovnosti, je povzdignil Bukovački glavo in ga začel natanko izpraševati o tem.

„To bi se dalo izvrstno porabiti,“ pravi Bukovački zamišljen. „Opomni me jutri ali kesneje; o tem je treba preudariti.“

Juri Gorník pride v sobo in ko na vprašanje pove, da je že kesnò čez polnoč, se vzdigneta tudi zadnja dva pivca, da bi šla k pokoju.

Šesto poglavje.

Iz spanja grof se prebudi,
tako mi pravi, govori:
„Brž, hlapci, konje osedlat’,
tak se hoče dozdevat’,
da mlada vpije Alenčica.
Narodna pesem.

Drugo jutro je bilo solnce že visoko na obzorju, preden je bil Tattenbach pripravljen na odhod. Mnogozaužito snočnje vino mu je bilo spanje podaljšalo in nasledki tudi niso izostali. Bil je razdražljiv in sluge so morali to neugodno občutiti.

Okoli desetih se vzdignejo. Četrtno ure navzdol so morali po slabem, bolj stezi nego kolovozni cesti podobnem, strmem potu peš hoditi do ceste, kjer so jih v samotni krčmi od včeraj čakali osedlani konji.

Bili so komaj šestdeset korakov od vinogradne hiše, ko zalaja prav tik njih v vinogradu med gostim, zelenim trsjem Tattenbachov veliki pes in se obenem začuje prestrašen krik ženskega glasu.

Eden strežajev zažvižga psu in žival pride mirna nazaj. A Tattenbach, ki je krik čul, obstane na potu in reče Gorníku:

„Pogledi, kdo je v vinogradu. Kaj ima zdaj delati v njem? To bo kak tat. Ti premalo

paziš. Glejte, da mi tega človeka privedete sèm; pokažem vam, kako se kaznuje.“ Gorník in dva hlapca stopijo med trte in koga najdejo?

Namesto tatu, ki bi kazen zaslužil in dobiti imel, pride na videlo Gorníkova Marijanica.

„Ah, krasno dete! Kako je to vzrastlo v tej pusti rebri?“ pravi Tattenbach ves obveseljen.

Dva pa sta bila med grofovimi spremljevalci, katerima ta prikazen nikakor ni godila: Ribelj in Gorník.

Marijanica je namreč hotela, nagnjena po svoji ženski zvedavosti, pogledati iz skrivališča „hudobnega“ grofa in „izprijeni“ gosposki svet in morebiti tudi, da bi še enkrat videla svojega ljubega, kako hodi v visoki družbi. Nesrečni pes jo je izdal. Tu stoji zdaj osramočena in tresoča se od strahu. Nikomur si ne upa pogledati v lice.

„Čigavo je to dekle, starec?“ vpraša Tattenbach Gorníka.

„Moje!“ odgovori ta.

„Hči tvoja?“

„Dà, gospod!“ odgovori stari vinogradnik.

„In zakaj nam je nisi snoči pokazal? — Pojdi sem, dete, ne boj se!“ pravi grof, in ko se dekle ne gane z mesta, stopi on k nji in ji pogladi podbradek, da šine deklici rdečica preko ušes, Riblju pa se stisne pest za hrbtom.

„Čedno dekletce, krasno, ne?“ se obrne Tattenbach k tovarišem.

„Škoda velika, da bo taka rožica tu v divjini ocvela,“ pravi dolgi, suhi Rudolfi, poželjive poglede metajoč na Marijanico.

„Prav govoriš“ — reče grof. — „Semkaj malokdaj prihajamo. Presadimo jo. Kaj praviš, Baltazar, kam?“

Ribelj se obrne v stran, kakor ne bi čul. Tattenbach, ki je sicer imel dober spomin in je natanko spregledal vse svoje gospodarske razmere, se domisli, da na svojem gradu Podčetrtku nima oskrbnika.

„Ti stari, Gorník, ki imaš lepo hčer in ker si zanesljiv — se preseliš iz teh drč na moj grad Podčetrtek. Tam se ti bo bolje godilo.“ — K deklici obrnjen pa pravi: „Da se vidimo, srce!“

Družba odide.

V svoji radovednosti zasačena in osramočena deklica se razjoka. Dà, plakaj dekle, ne veš — kaj si storilo!

Sedmo poglavje.

Kaj mi mar je domovina,
kaj mi slava mar in čast?
Ti si moja domovina,
ti si moja sladka last!

Boris Miran.

Nad trgom Konjice se dviga majhen grič. Tam so še današnji dan razvaline konjiškega gradu, ki je bil ob času naše povesti eno velikih posestev Tattenbachovih.

V Konjicah je gospodoval Tattenbachov oskrbnik Simon Juda Stupan. Tu je tudi najrajša bivala grofica. Z okna ene najlepših sob konjiškega gradu je po cesti, katera se vije čez griče med Konjicami in Slovensko Bistrico, pričakujoč pogledovalo oko mlade gospe domačice.

Ana Terezija grofica Tattenbachova, rojena grofica Forgačeva, je bila blaga, mehka ženska duša, kakor jih Bog malo posadi na ta svet — da v svojem srcu svoj svet stvarjujoče hrepeneč ne nahajajo v istini tega, česar iščejo, da venejo kakor nežne cvetke med osatom.

S Tattenbachom se ni bila omožila tolikanj iz ljubezni in iz svoje volje, temveč omožili so jo bili njeni starši in sorodniki. Oni, slavni ogrski magnati, so ji pripovedovali, kaka čast in sreča je zanjo, da jo snubi Tattenbach, najboga-tejši in največjavnejši plemič štajerske dežele.

In ona, svetá ne poznajoč, niti ne poznajoč svojega srca, vajena pokoriti se volji izkušenejših sorodnikov, se je vdala brez ugovora. In kaj ter kako bi bila tudi ugovarjala?

On, ki jo je snubil, Erazem Tattenbach, je bil lep, mlad junak, kakor si ga misli fantazija mlade deklice. In on, ki se ji je bližal ljubezniv, je moral biti dober človek, srca, ljubezni polnega in ljubezni potrebnega.

In zares je bilo tako prva leta. Srečno je živela ž njim, srečna — akoravno se morda niso izpolnile vse njene nevestinske lepe sanje.

Ali zdaj, zadnji čas, je postajalo drugače. On se je izpremenil. Malo je doma, malo se briga zanjo. Njegove nekdanje ljubeznivosti ni več in — čudno razmišljen in zamišljen se ji zdi, kadar je doma in sam. Večkrat je že doživela, da jo je osorno odbil od sebe. Na svoja vprašanja ni dobivala lepih odgovorov, zakaj, si niti vpraševati ni upala. Vendar ga je ljubila. In ostro je žensko oko, ako gleda z ljubečim srcem. Slutila je mnogo, vedela pa zagotovo ni ničesar. To boli. Slutila je, da njenega moža častilakomnost goni iz navadnih prejšnjih kolo-vozníc življenja, slutilo je morda njeno srce, da zavoljo tega — in Bog večni védi, zakaj še — gine njegova ljubezen do nje.

To jo je peklo v srce, globoko v dušo in se izraževalo na njenem še vedno krasnem

obrazu, katerega lice je bilo vidno obledelo in upadlo. Opazovali so to drugi ljudje, opazila je to v zlatookvirnih zrcalih svojih sob ona sama — le on, on tega ni opazil nikdar.

A tožila ni. Upala je, da se zopet vrnejo stari časi in stara moževa ljubezen. Samo, da bi pustil svojo sedanjo družčino, svoje zlete, da bi ostajal pri nji! To si je mislila dan na dan, sama v sebi. In zdaj je bila polna sklepov in misli, katere mu je nameravala na vsak način kdaj naravnost povedati.

Zato ga je danes težko čakala domov. A ne samo zato, da bi razložila, kaj tare njo, ne, tudi zato, ker ga je ljubila z vsem nepopisnim ognjem ženske ljubezni in je njega želela videti srečnega. Da zdaj ni bil, to je videla iz njegove nemirnosti.

Glej! Trije jezdecji jahajo proti gradu. Ta, prvi, ta je on, Erazem!

Kako je mladi ženi hipoma poskočilo srce. Ni mogla obsloneti na oknu, odmeknila se je.

Na stopnicah, kamor mu je šla naproti, ji je podal roko, hladno, in rekel, da pride takoj v njeno sobo za njo, naj gre tja.

Ona odide v sobo nazaj. Solza ji zaigra v očesu, a otare jo in se vzravna. Bila je prej deklinška postava — zdaj nekako veličastna, odvažna.

Erazem vstopi. Ali je imel slučajno dober trenotek, ali se mu je vrnilo kaj stare ljube-

znivosti, ali pa ga je spodaj na dvoru posebno razveselila kaka novost: ko vstopi v sobo svoje žene, se smehlja. Ana pozabi ta hip vsa očitanja, steče možu naproti, objame in poljubi ga. Tudi on oklene desnico okoli nje in smejoč se pravi:

„Kako si danes ljuba!“

„Bog, ali nisem zmerom enaka?“ reče ona, pogledavši ga iz oči v oči.

„Ha-ha, misliš li, da bi igrala zopet zaljubljenca,“ odgovarja grof ter obenem odrine ženo rahlo od sebe, vrže klobuk na stol, korakajoč proti srebrnemu ptičniku, kjer jame malomarno dražiti malega ujetega pevca.

Grofica sede. Vzdihljaj njen je bil tako glasan, da ga je Erazem čul in se obrnil kakor z začudenim obrazom vprašujoč, kaj to pomenja. A ona ni odgovarjala. Belo lice ji je oblila lahka rdečica, oko je obračala od moža na stran.

„Meni se zdi, da mi imaš nekaj povedati; kaj novega?“

„Pač bi ti imela dosti reči. Ali ti me ne poslušáš kakor nekđaj,“ reče ona.

„A! Poizkušajmo! Vsa moja pozornost je vaša, milostiva. Govorite,“ pravi on, si primakne k nji stol in sede nji nasproti. „Prosim, grofica!“

Mladi ženi je igrala solza v očesu; a ko je čula, da jo mož ogovarja na ta način, je zatrla solzo in rekla:

„Ne grofica! Ti si nekdam z drugim imenom imenoval svojo poročeno ženo . . .“

„In kake pritožbe ima moja poročena žena? Ali ji ni postreženo, kakor se spodobi njenemu imenu? Ako ji je dolgčas tu v Konjicah, zakaj si ne izbere stanovališča na kateri drugi graščini Tattenbachovi, ali v Mariboru, ali v Gradcu, ali kjer poželi? Ali nima svojega stanu vredne veljave v sosedstvu in svetu?“

„Vse to ima, vendar to ženskemu srcu ni vse, to je malo. Erazem, kaj mi je vse to bogastvo, ves sijaj — ko izgubljam tebe, tvojo ljubezen?“

„Pozabljaš, da nisem več dvajset let star,“ reče on, a videč, da so se ženki prej zatirane solze ipak polile po licu, omeči se ter prijemši jo za roko pristavi: „No, kaj pa naj storim, da boš zadovoljna?“

„Oh, Erazem, boš li slušal prošnjo ljubečega srca? Ti si se izpremenil, zelo izpremenil. — Zame, za svojega mladega sina ti ni mar, doma te ni . . .“

„Zate in za sina? Ti tega ne umeješ. Jaz hočem skrbeti, da bosta ti in moj sin več nego zdaj.“

„Ne, ne! Kaj tega treba? Srečen si lahko s tem, kar si. O, jaz slutim, kaj misliš s temi besedami. Jaz slutim, kaj pomenjajo tvoji skrivni pogovori z onim Bukovačkim, s tvojim Ribljem, kaj namerava tvoje vedno bivanje

v Čakovcu pri Zrinjskih, na Lepšini pri Locatelliju . . .“

„Molči o tem! Kdo ti je kaj šepetal? Gotovo Stupan.“

„Ne morem, nečem molčati. Jaz ne razumem, kaj nameravate, ali bojim se za tebe, bojim se za tvojega sina, za tvojo srečo. Častilakomnost ti je izpodrinila ljubezen do tvoje žene, ona te lahko pritira do pogubnih korakov.“

On je bil vstal in je hodil po sobi.

„In po čem ti je treba hrepeneti?“ — nadaljuje Tattenbachova žena. — „Kaj ti je treba teh tihih shodov in sklepov, tega tovarštva z ljudmi, ki nameravajo bogvekaj. Tu doma imaš vse, kar je k sreči potrebno. Imaš neskončno ljubezen žene, ki bi ti rada vsako željo brala na očeh, da jo izpolni; imaš ljubo dete, ki bi bilo lahko tvojemu srcu na radost; imaš blaga dovolj in ime spoštovano.“

„Vse to morda imam, vse mi tudi ostane, in k spoštovanemu imenu pride še slavno ime. A ti tega ne umeješ. Zato te prosim še enkrat, da ne govoriš ne z menoj ne z nikomer o tem, kar praviš, da veš. Mogoče, da prav veš.“

„Moj Bog, ti si na potu v pogubo.“

„Na višino, na višino!“ reče on s smehljajem.

„Erazem! . . .“

„Tiho“ — ji osorno prestriže besedo Tattenbach. „Sicer bom naposled prepričan, da

midva res ne spadava skupaj. Vem, da bi ti rada, da bi jaz kot večno mladeniški častivec tvoje vse slave vredne lepote in milote bil od jutra do večera pred teboj na kolenih, da bi našemu malemu Antonu (ki ga sicer rajši imam kot ti, čeprav drugače kot ti) gladil lasce s čela, da bi se kakor mestni ded veselil samo svojega kruha; — vse to vidim. Ali to ti bodi za vselej povedano, da bi jaz bolj potreboval žene, ki bi bila toliko duhovita, da bi me povzdigovala, da bi me hrabrila, a ne vedno zavirala — kakor izkušaš ti. Poznam žene, ki imajo drugo srce do moževskih dejanj. In prav obžalujem, da ti ne razumeš tega, niti mene. Zato me pusti pri miru. Zbogom!“

Rekši odide Erazem Tattenbach iz sobe.

Ana pokrije obličje z belimi rokami in nasloni glavo na mizo. Ali solze, ki so tekle izmed tenkih prstov, niso mogle utolažiti nesreče te ženske.

Na dvorišču je stal suhi, stari oskrbnik Simon Stupan, lokav in prebrisan mož, z Bukovačkim v živem razgovoru, naštevajoč mu, koliko orožja in oborožencev se dá ob potrebnem času v nekih dneh spraviti skupaj.

Ko Tattenbach pride k njima, umolkneti. Razgovora ž njim nadaljevati tudi ni bilo kdaj, zakaj Tattenbach ukaže oskrbniku pripraviti lovske pse in kmalu odjezdi na lov.

Osmo poglavje.

Povejte vendar,
odkod imate čudno vest, zakaj
ustavljate nam pot po suhi pušči
s preroškim tem pozdravom?

Macbeth.

Na Ptujskem polju je stala poleg Drave samotna koč. Ribiči so jo bili nekdam postavili. Stene so bile spletene od vrbovja in ometane z blatom. Streho je imela od ločja in hičja, na katero je bilo po vsem slemenu naloženo kamenje in polenje, da ni veter, brijoč preko širnega Dravskega polja, vsega skupaj odnesel.

V to koč ljudje niso radi zahajali. Govorilo se je po okolici, da tam vrag gospodari, zakaj zadnji ribič, ki je prebival tam, je bil izginil v viharni noči, da živ človek ni vedel kam. Utopiti se ni mogel, so rekali, ker so našli njegov čoln privezan, koč pa zaprto; samo v strehi so odkrili veliko luknjo. Ker je mož rad klel in ne rad molil: kdo je bil ljudem porok, da ga ni skozi ono luknjo odnesel sam vrag? In ko je bila koč potem dolgo let prazna, so pravili ponočni potniki, da so čuli včasih čudno žvižganje okoli one bajte.

Še bolj so bili v tej veri potrjeni, odkar je tam stanovala stara baba Grgulja, katere so se ljudje ogibali, dokler so bili zdravi in srečni,

in je samo iskali, ako je bolezen prišla v hišo ali hlev, ali če se je oglasila sploh kaka nesreča. Čeprav ne radi, so hodili ob takih ne-zgodah od blizu in daleč h Grgulji po zdravila in svèt. Vsekakor niso smeli hoditi s praznimi rokami, zakaj zastonj dajani niso koristili njeni pomočki.

Ob Dravi po poti, ki je držala od Ptuja proti Mariboru, jahajo trije jezdeci. Naši znanci so: Tattenbach, Caldi in Bukovački. Nekoliko za njimi sledita dva oborožena hlapca, tudi na konjih. Tattenbach je bil baš na gradu Turnišču in je tam prejel pismo od grofice Katarine Zrinjske. Ljubeznivih besedi menda ni manjkalo v pismu. To je vzrok, da je danes Tattenbach izredno dobre volje.

Ko prijezdijo blizu Grguljine kolibe, namigne Bukovački, tako da ni grof opazil, Caldiju, ki je bil za nekaj konjskih korakov zadaj ostal. Ta je moral migljaj razumeti, ker, izpodbodši konja, dojaše grofa in mu z jahalnim bičem pokaže kočo rekoč:

„Gospod grof, tam v le-oni koči stanuje prekleto razumna in vešča stara baba. Pred nekoliko leti, ko sem bil tu, mi je prerokovala, da bom, preden mine leto in dan, dvakrat v vidni smrtni nevarnosti, a da se bom obakrat srečno rešil, in sicer prvič brez izgube, drugič z izgubo. In res, kmalu potem bi me bili Turki

pred Zrinivarošem skoraj ujeli, v bitki pri Št. Gothartu pa sem obležal in okreval od rane na desnih prsih šele v šestih tednih. Vse to je vražja baba že prej vedela, dasi me niti poznala ni, kdo sem in kaj.“

„Čudno“, pravi Tattenbach. „Kako pride to sirovo ljudstvo do te znanosti brez učenja?“

„Gotovo se je v prostem narodu ohranilo mnogo poročil, tradicij iz najstarejše dobe. Kdo bi ne veroval, da prosti ljudje, ki so zmerom med zelišči, bolj ne vedo, kaj to in ono pomaga, nego mi, ki se za to ne brigamo.“

„A vi ste govorili o prerokovanju te babe,“ pravi grof.

„No, povsod se nahajajo taki ljudje, ki vidijo v prihodnost in znajo več nego drugi,“ reče Caldi in skrivaj porogljivo namežikne Bukovačkemu.

„Ob vsakem času so bili taki vedeži“ — se vtiče Bukovački v govor. „Kaldejci in Egipčani, Grki in Rimljani so imeli svoje preroke. Mislite samo na Mojzesov čas, ali na rimsko Sibilo.“

„In mislite li, da ve ta baba tudi bodočnost?“

„Poizkusimo!“ pravita oba obenem. Njiju namen je bil dosežen.

Vštric kočje razjašajo, dadé hlapcema vajeti in korakajo proti bajti.

Vrata pri koči vešče babe na Dravskem polju so bila zdaj od znotraj zaprta. Bukovački potrka z roko in, ko se nihče ne oglasi, sune z nogo v trhlene deske, da so vrata skoraj v zapahu odnehovala. Hitro se čuje v veži ropot in polagoma se odpirajo vrata.

„Kaj hočeš!“ zagrci starka, pomolivši vun svoje suho, rjavokožno, velo lice z lisičjim pogledom.

Tattenbach se obrne k Bukovačkemu, in ta odgovori namesto njega:

„Gospod hoče, da mu prerokuješ, poveš, kaj bo doživel.“

„Naj čaka!“ pravi starka in zopet zapre duri.

Tattenbacha zalije rdečica. Sram ga je bilo nekoliko, da se druží s takimi ljudmi.

„Pojdimo“ — pravi — „jaz bi več veselja imel dati babo pretepsti, nego svetov iskati pri nji.“

„To so čudne šege takih ljudi. Potrpíte! Précej pride. Grgulja, odpri, če ne, tebe in tvojo kočó prekopicnem v Dravo!“

Starka odpre vrata na iztežaj. V veži, potlakani z ilovico, napol temni in od dima zakajeni, leži na tleh butara tenkih šibic. Baba, ne zmenivši se za gospode, razveže butaro in zloži šibice v krog.

„Tu noter stopi, kdor hoče kaj vedeti od mene,“ pravi potem Tattenbachu z zadirljivim

glasom. On stopi v krog smejoč se. A smeh njegov je bil prisiljen; poznalo se mu je na obrazu, da mu je položaj nevšečen, dasi mikaven.

„Štirje rumeni morajo tu biti,“ pravi starka in sune obenem velikega mačka Tattenbachu pred noge.

Bukovački vrže babi štiri cekine. Ona dene na vsako stran ob robu šib po en cekin, potem pa spodi Bukovačkega in Caldija in vežo zapre.

„Kaj to?“ pravi Tattenbach v temi in poseže nehote po svojem nožu za pasom.

„Luči daj!“ zavpije baba v hišo, kakor bi se ne brigala za Tattenbacha; in majhna, razcapana, umazana deklina prinese iz kočice užgano trsko in sveti.

Starka začne pobirati šibine okoli njega, postavljajoč jih okoli mačka, katerega vedno drži, da ne bi ušel, pokonci v piramido. Kadar skoraj vse postavi, izpusti in s klicem „v-š-c!“ v beg zapodi mačka. Maček skoči in podere pokonci nad seboj postavljene šibine, katere padejo vse vprek na kup.

Čudne besede momljaje starka premišljuje nad kupom šib, vzdigne zdaj to zdaj ono in jo vrže proč, tako, da ostane samo malo šibin na tleh, ki delajo dve figuri.

Starka vzame gorečo trsko deklini iz rok in si sveti sama ter pravi tihotno in zamolklo:

„Stara Grgulja, ki pozna ljudi brez števila, tiste, katere je videla, in tiste, katerih ni videla, tebe ne pozna. Ne ve ali si iz jutrovega ali večernega kraja. To pa vidi in to ji pravijo palice, da si velik gospodar in da boš še večji.“

In še tišje, v tla zroč in le semtertja s svojimi sivimi, malimi očmi namežikujoč, začne baba strmečemu Tattenbachu praviti reči iz njegovega življenja, o katerih je mislil, da jih živ človek ne ve. „To je prava coprnica,“ je mislil. — „Srečo si imel in nesrečo,“ nadaljuje ona. „A še večja sreča te čaka, če jo hočeš; če je pa nečeš, pa še večja nesreča. Tebe so ženske, lepe, bele in mlade, rade imele; in te še imajo. Dosti sladkosti si že užil, pa še večje te čakajo. To pomenijo te-le palice na križ.“

„Če se pa palice premaknejo — tako-le — vidiš mēče tri! To pomeni, da boš zbral dosti vojščakov, ali zbrali se bodo za tebe, in tvoje bo, kar boš hotel. Velik vojvoda in tak gospod, kakor so kralji in cesarji!“

Tattenbach se zgane.

„Če se pa palice zlože tako-le, in drugače se zdaj ne smejo, vidiš skrinjo zaveze. To pomeni bogastvo, katero pridobiš, in dobre prijatelje, katere imaš. Teh se moraš držati in prijateljstva ne razdreti. Ne razdreti! Ker gorje tebi in tvojemu rodu in tvoji duši in tvoji glavi,

če razvežeš zvezo s prijatelji. Glej, kaj nastane iz tega, če vzamem od teh štirih palic eno ali dve proč, če zvezo razderem? Kaj je to?“

„Ne vem,“ pravi Tattenbach.

„Poglej!“ — kaže starka, moleč gole čeljusti s hudobnim, zoprnim smehom na ogled.

„Sama povej!“ reče grof nevoljen in nestrpljiv.

„Vešala!“ — zavpije baba reže. —

Tattenbach obledí in odskoči k durim, tipajoč po zapahu, da bi odprl vrata.

„Vešala, ha, ha! — Obesili te bodo, gospod véliki, tebe, da, tvoje plemenite kosti, obesili na taka-le vešala, ako razdereš zveze in pustiš prijatelje,“ ponavlja z grohotom starka, pobere cekine s tal in visoko dvigne gorečo trsko, da bi videla učinek svojih besedi. Videč, da je junaški mož bled kot zid in da se mu roka trese, povesi svetilo in pravi še enkrat:

„Visoko kakor kralji in cesarji ali pa nizko kot tatovi in razbojniki!“

V tem hipu se Tattenbachu posreči najti zapah pri durih. Hlastno odpre in plane vun, na zrak.

Tam se oddahne.

„Kaj vam je prerokovala stara vešča?“ vpraša Bukovački.

„Nič!“ odgovori Tattenbach in naglo krene proti poti, kjer so stali konji.

„Dobljeno je, vtisek je, kakor sva si mislila,“ šepeta Bukovački Caldiju na uho.

Précej potem so jezdecí v divjem diru odjahali preko Dravskega polja.

Deveto poglavje.

Stoji, stoji tam beli grad,
v belem gradu mlad gospod,
mlad gospod, mlada gospa.
Narodna pesem.

Priprave za upor so se s časom množile na Ogrskem in Hrvaškem.

Posebno hrvaški ban Petar Zrinjski je nabiral doma vojsko, še bolj pa se trudil, da bi dobil zaveznikov. Njegova pogumna žena Katarina je dopisovala s francoskim poslanikom v Benetkah, škofom bezièrskim, kesneje je Zrinjski sam imel osebne pogovore s francoskim poslanikom na Dunajskem dvoru, nekim Gremonvillejem. Ravno tako so madžarski veljaki Nádasdy, Rákóczy in Štefan Barkoczy posredovali s Francosko.

Še bolj pa je izkušal Zrinjski zaveznikov dobiti na Poljskem. K poljskemu kralju Wišniowieckemu je bil Zrinjski poslal nekega patra Bargiglio.

Iskal je pa Zrinjski pridobiti tudi Turke, najbrž, da bi si varno ohranil stališče za hrbtom. Med drugimi poslanci, ki jih je Zrinjski poslal v Carigrad, je bil zadnji: bravcem že znani — Bukovački.

Zdi se, da so vse te države bile bolj ali manj voljne upornikom pomagati, vendar obljuditi in takoj začeti ni hotela nobena; pričakovali so pčvsod, kako se bo stvar razvila.

Po prizoru na Dravskem polju je bil Tattenbach mnogo delavnejši za svoje in svojih zaveznikov namene. Obhodil je mnogo svojih prijateljev in začel oskrbovati svoje gradove z orožjem.

Bukovački, to videč, je bil odšel k Zrinjskemu v Čakovec, odkoder je bil, kakor baš prej povedano, précej poslan v Carigrad.

A ker so se v Čakovcu vedno bali Tattenbachove omahljivosti, ga sklene grofica Zrinjska sama obiskati v gradu na Račjem.

Lepega dne se krasna vélika gospa res pripelje, na Tattenbachovo nemalo veselje.

Katarina Zrinjska je imela blizu trideset let. Vendar je bila njena veličastna postava ohranila še vso svežost in brdkost mlade ženske. Visoka rast in polne, bohotne oblike njenega telesa, kakor tudi energija, izražena v njenem obrazu, so ji dajale nekaj moževskega, dasi nič trdega. V vedenju, govorjenju in na finem, nežnem

licu se je izražala slovansko-italijanska njena mešana kri rodbine Frankopanov. Obenem, ali kakor je slučaj zahteval, je bila sama živahnost in ogenj, takoj zopet pa resna preišljenost in duhovitost.

Sedita s Tattenbachom sama v sobi.

Grofica Zrinjska mu je znala mnogo ljubeznivega pripovedovati. Največ je govorila o njihovem velikem političnem podjetju. In on je radostno poslušal njen glas, navdušilo ga je njeno oduševljenje, ohrabrila ga srčnost te pogumne žene.

A ko tako sedita, se odpro duri in noter stopi Ana, Tattenbachova žena.

Slučaj je hotel, da se je bila baš ta dan odpravila iz Konjic, svojega navadnega bivališča, na Račje. Ker je Tattenbach zadnji čas še bolj nego običajno zanemarjal njo in sina — ni bilo nenaravno, da ga je prišla sama obiskat.

Da nahaja tu pri možu lepo, tujo gospo, to jo je osupnilo. A tudi njega je neprijetno zadelo, da prihaja žena ravno v tem času. Vpraša jo torej z ne prav prijaznim začujenjem:

„Ti si tukaj? Tako nepričakovano?“

Žena odgovori: „Vidim, da vaju motim, odidem.“

„Pojdi v svoje sobe. Jaz se imam z gospo grofico Zrinjsko še nekoliko razgovoriti, potem se takoj zopet vidimo,“ pravi grof hladno.

„Kjer me moj mož pred tujko tako sramoti, da mi kaže vrata, tam ni ostanka za mene,“ odgovori grofica bleda, in glas se ji trese od jeze in od bolečine.

„Prosim te, ne žali mi gosta,“ reče Tattenbach srdit.

„Ne odhajajte tako, grofica,“ reče obenem Zrinjska, vstajajoč in podajajoč ženi svojega prijatelja roko.

Toda Ana Tattenbachova se obrne proč z zaničevalnim pogledom na gospo, o kateri je sodila, da ji krade ljubezen poročenega moža, solze se ji udero po licu in odide.

„To ni bilo prav“ — pravi Zrinjska. — „Pojdite za njo, prosite jo oproščenja in ji razložite zmoto. Ona je vaša žena.“

„Vsa stvar nič ne de. Prenaglil sem se malo, ali lahko bo popraviti. Takih dogodkov je bilo med nama že več, a vse se poravna, kakor se dá,“ pravi on.

„Jaz želim, jaz hočem, da to storite takoj,“ pravi Zrinjska.

„Ako Vi želite, moram,“ reče Tattenbach in odide počasi vun iz sobe.

V tem hipu plemeniti ženi njen prijatelj gotovo ni bil povšeči. Zakaj dasi jo je vodilo preračunjanje za stvar njenega moža in njene domovine, vendar ji je kazalo žensko srce krivico, ki se je godila eni njenih sospolovnic.

Nekaj časa potem se Tattenbach vrne in reče napol jezen, napol miren:

„Moja milostiva je smatrala stvar resneje nego jaz. Baš zdaj se je odpeljala zopet nazaj, odkoder je prišla. A to nič ne de. Poiščem jo in sprava bo lahka, če je bo treba.“

Grofica Zrinjska je morda zdaj pomislila, da je žena njenega „prijatelja“ in zaveznika eden glavnih zadržkov v stvari, katero pri Tattenbachu zastopa baš ona, zato je umolknila in govorila zopet druge reči.

Vendar jo je ta prizor toliko motil, da se je še isti večer odpeljala z Račjega.

Drugi dan se je odpeljal tudi Tattenbach.

A vendar ne v Konjice k svoji ženi, da bi jo prosil odpuščanja in poravnanja, temveč v svoj grad Podčetrtek.

Tam je bil grof Tattenbach, kljub svojemu delovanju za svoje naklepe, zadnji čas natihoma mnogokrat, zakaj tam je bil zdaj oskrbnik gradu Gornik, prejšnji viničar na Pohorju.

In novi oskrbnik Gornik je imel, kakor vemo — lepo hčer, mlado Marijanico. Baltazar Ribelj, pisar ali tajnik, je imel mnogo posla, on ni mogel dostikrat v daljnji Podčetrtek.

Tem pogosteje je tja hodil njegov gospod — zakaj on je rad gledal mlade, lepe deklice, kakor že vodi ta grešni svet. Da bi ne!

Deseto poglavje.

Visoko na hribu je stal utrjen grad Podčetrtek.

Za obzidjem je bil na površini hribca vrtič. Gospoda so ljubili cvetje, in poleti je moral oskrbnik ta vrt hraniti zelen in cvetoč. Med senčnim drevjem so morale biti uravnane lepe grede. Tako je bila navada od nekdanj, in tudi zdaj, ko je tu ukazoval grof Tattenbach in vladal novi oskrbnik Gornik.

In zdaj je bilo vrt in cvetje lahko oskrbovati, ker je imel oskrbnik Gornik mlado hčerko, Marijanico. In kako veselje je Marijanica précej od početka imela z vrtom in cvetjem! To je oskrbovala vse sama, z ljubeznijo in pridnostjo. Kaj ne bi, saj je znala ljubo in mehko govoriti z vsako cvetko, z vsakim cvetom, z vsako bilko. Vse so bile lepe in nedolžne kot njeno srce. Vse, vse te lepe cvetice bi bila potrgala, pa jih dala njemu, ljubljencu! On naj bi se jih veselil!

Précej od početka je namreč bilo tako. A zdaj? Mnogo mesecev je bilo prošlo od tedaj, ko smo jo videli zadnjič.

Popoldne je, na mrak se bliža dan. Marijanica je na vrtu in opravlja svoj posel: rože in cvetice poliva. Ali mladostne, rdeče barve na belem licu, te barve, ki jo je tako krasila, ko

sta z očetom sem prišla -- ni več. Oko, ki je nekdanj veselo pogledovalo po vsem svetu, je bilo zdaj najrajši uprto v tla in od tihega boljenja mokro. Mehanično, brez radosti so delale roke, iz navade.

Grof je bil večkrat sam na Podčetrtku.

Ljubo in lepo je znal od početka delati ž njo visoki, krasni gospod.

Kaj je hotel, prej ni vedela. Zato ji je ugajalo. Zdaj?

Grof je že zopet dva dni tu. Sam je prišel.

Delo je zvršeno. Na robu, vrhu vnanjega obzidja, spusti deklica iz rok svojo posodo in pogleda — ne da bi hotela baš kaj posebnega videti — po dolini. Cesta se vije od gradu daleč vidna. In po cesti proti gradu jadrno jaše jezdec. Še je daleč, tako daleč, da ni spoznati, kakov je, tem manj kdo je.

A vendar, kaj ti je, deklica lepa, da se stresaš? Da ti vsi živci igrajo od strahu, ko pozoriš na prišelca vedno s tem večjo razburjenostjo, čim bolj se bliža?

Dâ, prav je slutilo tvoje notranje, prav ti kaže ugibajoča duša, vedno bolj razločujejo tvoje napete oči: — on je! On, Baltazar Ribelj, na katerem je visela vsa tvoja deviška duša, čigar misli si mislila, kateremu si pila z usten srce in dušo, ko je še hodil k tebi v tihi vinograd.

Zdaj, le - sèm ga dolgo ni bilo. Poročal je pač očetu in nji, da ne utegne. Zakaj ti ne zavriska srce v prsih, ko zdaj zopet prihaja? Že je pod gradom in že je zasuknil upehanega konja proti gradu navkreber. Motiti se ne more več: Baltazar Ribelj je, ženin njen.

Deklica séde na travnat jarek; skrije se pred njim. Roko dene na oči, in izmed prstov teko solze, ne solze radosti, temveč solze, ki prihajajo prekasno — po grehu!

Srce njeno je njegovo. Vleče jo k njemu. Padla bi pred njega in ga prosila odpuščanja. In za odpuščanje njegovo bi dala zemljo in nebo — ali noge so preslabe, teži jih kakor centi težka vest, morilna zavest, da ni več vredna njegove ljubezni. Odpustiti? Ali more on to storiti? Nikdar!

Kača — ki je prvo žensko zavedla, da je padla v izkušnjavi, se oglasi tudi tu. Kdo ve za tvoj greh? Samo on, grof, zapeljivec! On bo molčal. Bog? Ta je milostiv! — Deklica si izbriše oči, se skloni pokonci. Hoče se premagati, vesela mu hoče priti naproti, kakor nekdam.

Ali pa ni na njenem čelu zapisan znak njene sramote, njene tajne nezvestobe?

Zaide med grmovje globlje od gradu. Tu naj jo poišče. Med tem časom se vrne vsa pamet, se zbero moči.

Juri Gornik je imel opraviti na dvoru, ko prijaše Ribelj.

„Kje je Marijanica?“ je bilo Ribljevo prvo vprašanje.

„Deklina? Na vrtu sem jo videl prej.“

„Sicer kaj novega?“

„Nič!“ odgovori Gornik.

„Je li res, da je bil grof že večkrat tukaj, kar mene ni bilo?“

„Bil,“ pravi stari. — Da je tudi zdaj tu, to se starcu ali ni zdelo zanimivo povedati, ali je morda mislil, da mora Ribelj to sam vedeti.

Grofov tajnik zavije potem okoli ogla proti vrtu.

Enajsto poglavje.

Kaj od mene proč oko,
proč obraz obračaš mili?
Prešeren.

Prva žena se je po grehu skrila. A ona je imela moža v tovarištvu. Marijanica se je morala skrivati za grmovje sama, ne pred Bogom — pred možem. Delala je, kakor bi trebila gredico. Čula je stopinje njegove, srce ji je reklo, da gre k nji on.

„Marijanica!“ je zaklical on. Deklica se skloni pokonci in pogleda njega. Obraz se mu

je od veselja svetil in roke so se morda odpirale nehote, kakor bi hotel reči: „K meni, srce moje!“

In vse je pozabila, stekla k njemu in se ga oklenila, skrivši svoje lice na njegove prsi. Tiho jo je pritisnil k sebi.

„Ne plakaj, ljubica, glej, jaz sem zopet pri tebi in odslej bom skoro zmerom pri tebi,“ pravi on in vzdigne njeno glavicico od svojih prsi.

To so sladke solze ljubezni, solze veselja, je mislil, in samemu so se v genotju zarosile oči.

„Pogledi me!“ pravi on.

Ona povzdigne oči, ga pogleda boječe, tresoče se. A samo za en hip. Takoj zopet skrije glavo na njegove prsi in se ga strastno oklene.

„Kaj ti je?“ vpraša on nekaj prestrašen.

Ona ne odgovori.

„Pojdi, sédiva na ono klop. Pa mi poveš vse od srca, kaj te teži. Pojdi, ne plakaj, ubožica.“

Vendar ona se ne gane z mesta.

Pol s prošnjami in nežnimi besedami, pol s silo jo privede do klopcé, tam séde in jo potisne k sebi.

„Kaj ti je, Marijanica?“ vpraša zopet.

„Nič,“ odgovori ona tiho.

„Ali me ljubiš?“

„Dà!“

„In zakaj me ne pogledaš? Zakaj nič ne govoriš? Nimaš nobene ljube besede zame?“

To vprašanje je bilo stavljeno bolj z ostro besedo. Ona se ne zgame. On izpusti njeno roko.

„Ti nimaš čiste vesti!“ zavpije Ribelj, oči se mu zablinkajo in obrvi stisnejo.

„Jaz te ljubim!“ pravi ona strastno in iztegne roke po njem.

Obadva sta bila tako zatopljena vase, da nista čula stopinj tretjega, ki se je bil približal.

„Ha!“

Ta glas je bil grofov. Ribelj se obrne k njemu. Tattenbach je stal tu, paličico v roki, iznenaden in srdit, pogledujoč zdaj tajnika svojega, zdaj deklico.

„Kaj delaš tu? Kdo te je klical? Kaj hočeš temu dekletu?“

„Za to nisem odgovoren nikomur, gospod grof! Kar se tiče tega dekleta, nimate mi ničesar ukazovati, niti prepovedovati,“ odgovori Ribelj osorno.

„Moj gospod pisar je učen dovolj, da bo vedel stare navade, da namreč gospod sede k obedu, da se nasiti najprej on, potem prihaja na vrsto hlapec,“ reče zaničljivo Tattenbach.

„Kaj mislite! Ta deklica . . .“

„Je zdaj moja“ — odgovori grof porogljivo. „Črez nekoliko časa bo gospodu pisarju morda slobodno.“

Ribelj se prime za glavo. Bilo mu je, kakor bi ga bil kdo z debelim kijem udaril po glavi,

v možganih mu je vrelo. Zdaj je razumel vse. Njegov gospodar je samopašno, brezobzirno in brezsrčno uničil vse upanje, vse srečno življenje.

Na deklico, ki se je bila pri tem prizoru zgrudila s klopi na tla, ni mislil, videl je pred seboj samo hladnokrvnega tatu svoje sreče, stisnil pesti in zavpil:

„Prokletstvo na tvojo dušo, ti ...“ Še ni končal, ko ga grof s paličico udari preko lica, obenem pa za dva koraka odskoči in glasno zažvižga klic hlapcem, ki so bili nedaleč na dvorišču.

Ribelj skoči razljučen na svojega gospodarja. A Tattenbach je bil močan, in oba moža sta se borila, ne da bi bil drug drugega mogel podreti na tla, dokler niso pritekli hlapci in odtrgali Riblja od gospodarja.

„Zvežite ga! Zaprite!“ ukazuje grof, ko se je bil oddehnil od nenavadnega truda in boja.

Služabniki store po ukazu. Ribelj, ukročen, se je dal brez ugovora, brez daljše brambe tiho zvezati in odpeljati. Odhajaje je pogledal na stran. Gornik je vzdigoval svojo hčer s tal, toda obraz starčev ni bil nič izpremenjen, resen kakor zmerom. Ribljev pogled je veljal Tattenbachu in je bil divji, kakor bi hotel reči: „Čakaj, vidiva se še!“

Še tisto popoldne so Riblja zvezali, naložili na voz in odpeljali v Konjice. Tamošnji

oskrbnik, Simon Juda Stupan, je dobil od svojega gospoda Tattenbacha ukaz, da mora imeti Riblja v varnem zaporu in skrbeti za to, da se stvar čim manj razzve, sicer pa da mora reči, da je Ribelj svojega gospodarja prekanil za velike denarje, prodajajoč na svojo roko les iz graščinskih gozdov.

Gornikova hči Marijanica je nevarno zbolela na vročici. Stara dekla iz Visovelj je bedela pri nji in molila.

Oče pa je osoren in nezgovoren lazil po dvorišču in po hodnikih, ko je na večer Tattenbach odšel. Kaj se je in zakaj se je vse to zgodilo, tega ni razumel. Prav mu ni bilo, ne. A naučen je bil pokoren biti in je bil. Ko mu je s strahom stara dekla povedala, kaj se povzemlje iz deklčinih besed, katere v svoji bolezenski nesvesti govori — je vrgel stari Gornik jezen svojo kapo v kot, poklical enkrat vse hudiče, pretepal pse na dvoru, lasal pastirje, kmete, ki so prihajali na grad, metal skozi duri — a zoper gospodo ga ni nihče čul govoriti nobeno besedo. Bolj pogosto kot prej pa je starec hodil v klet, kjer je bilo, kakor kronika natanko pripoveduje, štiritisoč veder Tattenbachovega vina.

Dvanajsto poglavje.

Po neprijetnem prizoru s svojim možem in grofico Zrinjsko Tattenbachova žena ni hotela ostati doma na Račjem gradu. S svojim mladim sinom Antonom je šla k svoji prijateljici Regini Purgstallovi, porojeni Galler na Riegersburgu, ženi deželnega svetovavca Ernesta barona Purgstalla. Tej edini je tožila svojo nezadovoljnost. Ž njo je bila prej in pozneje v pismeni zvezi, in nekoliko teh pisem se je rešilo še do današnjega dne.

Na Konjicah je torej vladal oskrbnik Simon Juda Stupan sam.

Ta človek, majhen in suh možiček, je bil po Bukovačkem precèj zamotan v politično stvar Tattenbachovo. Ker se mu je obetal, da bo, ako se reč srečno zvrši, tudi on našel svoj račun, in posebno ker je bil tam domačin in po rojstvu kmetiškega rodu — mu je ugajalo kaj takega, kakor velik upor in velika domača država, prav zelo. Zato je med prebivavstvom pridno delal za namenjeni načrt in bil med kmeti v poslednjem času razmeroma priljubljen. Ker si je bil še preveč v svesti, da sam igra veliko vlogo v velikanski stvari, je nosil glavo pokonci in imel na rovašu tega in onega svojih

sovražnikov, katerim je vsem obljubil maščevanje, kadar pride čas.

Eden tistih ljudi, katerih Stupan ni rad imel, je bil Baltazar Ribelj. Ta je njegove račune pregledaval, in Stupan je mnogokrat imel sitnosti ž njim. Ker je bil Ribelj vedno pri grofu, se ga je Simon Stupan bal in je bil ponižen in pokoren, dasi je mislil v svojem srcu: „Kako bi te jaz strl, ko bi te mogel in smel!“

Lehko je torej presoditi, kako neizmerno veselje in zadoščenje je imel oskrbnik konjiški, gospod Stupan, ko so mu bili ponoči iz Podčetrtka na vozu zvezanega pripeljali njegovega sovražnika, Baltazarja Riblja, in izročili grofov ukaz, naj ga zapre in v ječi hrani tako dolgo, dokler ne dobi drugega ukaza.

Roke so se mu od veselja tresle, ko je ogledoval veliki ključ od kletne ječe, s katerim je zaprl v svojo usodo vdanega in kakor duševno topega Riblja.

Kadar je opoldne hlapec, ki je bil obenem jetničar, Riblju nosil jesti, je stopical Stupan mnogokrat ž njim, da bi jetnika zbadljivo povprašal, kako mu je, ali se ima kaj pritožiti?

In ko je nekoč zapazil, da jetničar preveč prijazno in premnogo govori z jetnikom, brzo je upotrebil svojo gospodarsko oblast ter hlapca-jetničarja zapodil iz službe.

To je bilo pač slabo preračunjeno in bolje bi bilo za Stupana, da bi si bil prej premislil.

Nekaj dni kesneje se namreč na Konjice pripelje iz Celja gospod Pavel Ahac, véliki sodnik, ali kakor se je tačas po nemško imenoval „bannrichter“ v celjskem okraju ali v „četrtri“ (viertel).

Pavel Ahac je bil oblasten gospod. Cesar-skega sodnika so se bali celo plemiči, zakaj z možem, ki je naravnost s cesarskimi namestniki in celo z ministri neposredno občeval kakor on, se je moralo postopati rahlo.

V konjiški grad prišedši je vprašal po grofu in potem po grofici. Ko mu Stupan razloži, da ni nobenega tukaj, nevoljno mrmra.

„Vi imate prejšnjega grofovega tajnika Riblja zaprtega?“ pravi čez nekaj časa sodnik.

Stupan, ki je imel nalog, da o tem ne sme govoriti, se začudi in taji.

Sodnik mu pokaže, a ne dá brati, majhen listek. Pisanje je bilo od Riblja. Izpojeni hlapec ga je bil nesel od jetnika v Celje. Ker je Ahac iz prejšnjih časov poznal in spoštoval Riblja, je šel takoj v Konjice, da bi mu pomagal.

Simon Stupan je debelo gledal, čuvši to obtožbo. Pač se je bal vélikega sodnika iz Celja, a ravno tako se je takoj spomnil, da je on sam Tattenbachov sluga in zdaj njegov pooblaščenec. Zato je Pavlu Ahacu moško govoril:

„Mi že vemo, kaj delamo. Moj gospodar, gospod grof, ima pravico svoje nezveste služabnike kaznovati, kakor hoče. In ta Ribelj je storil velike prevare v prodajanju lesa iz gozdov; on je malopridnež, zato ga kaznujemo.“

„Čast visokorodnemu grofu,“ odgovori Pavel Ahac — „ali vsi smo pokorni cesarju, in tak mož, kakor je gospod Ribelj, mora biti preslišan in sojen. O grofu se marsikaj govori, kar cesarju morda ne bi bilo povšeči — jaz vsega tega ne verjamem — ali povejte mu, da želimo stvar preiskati. In jaz sam bi rad danes govoril z Ribljem.“

„Kaj, o grofu Tattenbachu se govori?“ vpraša Stupan hud, toda vendar bled.

„Nič hudega nisem hotel reči,“ pravi sodnik. „Ali o Riblju ne morem verjeti, da bi se bil v gozdih pregrešil. Tu morajo biti tudi druge stvari, ali pa niso. Jaz bi se rad prepričal. In ko bi bil grof tukaj, gotovo bi mi to dovolil.“

Oskrbnik Stupan je bil tu v zadregi. Poznal je oblast celjskega sodnika in samovoljno mogočnost Tattenbachovo ter svojo odgovornost. Vendar ni dolgo dvomil, kaj mu je storiti.

„Brigajte se vi za svoje Celjane in druge lopove,“ je rekel, tukaj pri nas nimate iskati ničesar. Svoje pregrešnike bomo mi vam že izdali tačas, kadar se nam bo dobro zdelo. Jaz ničesar ne rečem. Kadar pride grof, potem boste slišali.“

Sodnik Pavel Ahac vstane in pravi: „S teboj se ne bom prepiral. Drugič bomo govorili.“

Précej potem odide.

Simon Stupan mrmra: „Kako so ti mestni gospodje ošabni in prevzetni. Da bi prišel čas, ko bomo poračunali tudi ž njimi.“

A vendar ga je stvar pekla. Višji cesarski sodnik je izrekel besede, ki so kazale, da o Tattenbachu sluti več, nego je prav. In da se zanima za Riblja, kateri pravzaprav tudi po njegovem prepričanju ni po pravici zaprt, to — se mu ni vse varno zdelo. Zato še tisto popoldne osedla konja in sam odjezdi h grofu.

Trinajsto poglavje.

Na Treh kraljev dan leta 1670. je dajal grof Erazem Tattenbach na svojem gradu Frajštajnu pri Poljskavi, med Mariborom in Slovensko Bistrico, veliko pojedino. Povabil je bil najodličnejše plemiče s slovenskega Štajerja v gosti.

Ker se je odločilni čas bližal in je bil tudi Tattenbach pripravljen in bolj nego kdaj odločen, je hotel tukaj tudi svoje tovariše in soplemenitnike vneti za stvar, dasi jim je ni

mogel razkriti povsem, ker se mu je zdelo to nepotrebno. Vsega svojega in svojih rodoljubnih hrvaških zaveznikov črteža razložiti po dogovoru ni smel. Vsi so namreč računali na zadnji trenotek in so svoje delovanje sistematično tako osnovali, da so samo tla pripravljali, zaupajoč, da bo iskra, kadar je ukresana, užgala vse v plamen. V tem zmislu je delal tudi Tattenbach na tem zgodovinsko znamenitem gostovanju v Frajštajnu.

Vseh tukaj zbranih spodnještajerskih plemičev imen nam zgodovinska kronika ni ohranila. Pač pa iz zanesljivih historičnih pisem vemo, da so bili navzočni veljavni možje kakor Volk Christofer, Kristijan iz Führenberga, Žiga Friderik iz Grottenave in drugi.

Vina se je pilo po stari navadi naših prednikov mnogo. In pri vinu so govorili marsikatero moško besedo. Da nemško vladanje na Dunaju ne velja dosti, da bi to in ono bilo lahko boljše, da bi posamezne dežele mogle in morale imeti večjo samostalnost, kakor jo dovoljujejo ministri cesarja Leopolda I., o tem so bili vsi edini.

In na podlagi tega je Tattenbach vzdignil čašo na spomin celjskih grofov, kateri so znali braniti svojo samostalnost z mečem v roki in kateri so, „vojvode vseh Slovencev“, raztegnili svoje gospodstvo čez južno Štajersko, Kranjsko

in Koroško; spominjal se je hrabrih Ogrov in Hrvatov, kateri od nekdanj branijo svojo državo in narod svoj. In vsa skupščina mu je pritrjevala.

Med gosti Tattenbachovimi v Frajštajnu pa je bil tudi eden, kateri se je bil povabil sam. Tattenbach je bil nepreviden dovolj, da ga je z veseljem sprejel in se zaradi njega čisto nič ni zadrževal v prostem ravnanju in govorjenju. To je bilo morda tem naravneje, ker je bil ta gost — Juri baron Losenstein je bilo njegovo ime — prijatelj Tattenbachovega bratranca Otona Tattenbacha, kateri je za vse podjetje napol vedel in bil pripravljen pomagati. Baron Losenstein, prej v cesarski vojski major, pa je bil baš zavoljo prejšnje ovadbe in izdaje Grka Panajottija od cesarskih poslan, da opazuje Tattenbacha. To častno mesto je baron tudi zvesto izpolnoval, kolikor se mu je baš dalo. Da mož ni mogel poročati o pozitivnih rečeh, toliko previden je Tattenbach pač bil, sosebeno pa njegova okolica. Danes pač, na tem gostovanju je Losenstein mnogo čul, in tega tudi ni znal zakrivati. — Dasi tega Tattenbach ni zapazil, je brzo spregledal stvari njegov novi tajnik Rudolphi, kateri je zdaj nadomestoval Riblja in Bukovačkega. Ta je tudi hitro skrbel za to, da je grofa dobil na stran, prej nego je mogel ta, vina vesel in v svojem pre-nagljenem oduševljenju, vse povedati.

Rudolfi, prej konjušnik pri Zrinjskem in že dalj časa v enaki službi pri Tattenbachu, Italijan po rodu (kakor sploh vidimo, da je bilo ob tistem času mnogo Italijanov v enakih službah po naših krajih) — prej ni imel veljave pri Tattenbachu, dokler je bil v milosti Ribelj in Bukovački še ni bil odpozvan. Zdaj je duševno vladal nad Tattenbachom. Bistroot je bil dovolj, da je vso situacijo spregledal in ljudi opazoval tako, kakor tega hitro oduševljivi, nagli pa vendar površni plemič Tattenbach ni mogel. Tako je uvidel tudi ta dan, da ni bilo politično od strani njegovega gospodarja, v društvu nezanesljivih mož preveč izpovedovati.

Še bolj pa je bil v brigi, ko mu je baš ta dan konjiški oskrbnik Simon Stupan prinesel poročilo, da se cesarski sodnik celjski, Pavel Ahac, zavzemlje za zaprtega Riblja, da torej to grofovo nasilje ni ostalo skrito. Rudolfi je namreč dobro vedel, da Ribelj pozna vso zaroto, da je mnogo najvažnejših pisem pisal za grofa on, da torej lahko vse izda, ako pride do sodnega izpraševanja. Da pa Pavel Ahac to sodno preiskovanje lahko doseže in tudi hoče doseči, to mu je bilo tudi znano.

Gospôda gostje so bili še veseli pri polnih čašah vina, ko je poklical Rudolfi grofa na stran. Razložil mu je sumljivost Losensteinovo.

Tattenbach se je takoj domislil mnogih znamenj in indicij v Losensteinovem vedenju, tako da je bil brž prepričan, da ima njegov sluga Rudolfi dobro sodbo. V svoji naglosti je hotel dirjati nazaj v sobano in ogleduha z najkrajšim postopkom vreči iz družbe. Previdnejšemu Italijanu pa se je posrečilo, grofa utolažiti in na premišljenejšo pot navesti, to je, pustiti ga na miru in ne govoriti več o važni stvari.

To je bilo tem laglje, ker mu je takoj povedal drugo stvar: kar se tiče Riblja. V tej stvari je imel Tattenbach sam slabo vest. Zaradi proste deklice, za katero mu ni bilo mnogo, je bil izgubil prej najpotrebnejšega slugo. In baš ta sluga je mogel največ izpovedati proti njemu. Da se s Pavlom Ahacem ni šaliti, to je tudi vedel. Kako to stvar popraviti?

„Izpustite ga iz zapora!“ je svetoval Rudolfi naravnost, dasi je Riblja sovražil kot svojega tekmeča.

„A baš potem mi lahko največ škoduje,“ pravi Tattenbach.

„Prepustite to meni. Ribelj še ne ve, da nam je nevaren. Tudi ga zdaj ne moremo lahko uničiti tako, da bi nihče ne vedel. On se bo bal dolgega zapora. Jaz si upam od njega dobiti prisego, da bo molčal. Samo denarja mu morate dati toliko, da bo mogel iz dežele proč in da bo iti hotel.“

„Delaj, kakor hočeš. Denarja dobiš, kolikor treba,“ pravi Tattenbach.

Veselica na Frajštajnu je minila precèj v neredu. Tattenbach ni govoril ničesar več.

Rudolfi pa se je odpravil précej drugi dan v Konjice po svojem novem poslu.

Štirinajsto poglavje.

Preti odpreti grada trdna vrata.
Prešeren.

Bilo je 8. dne marca meseca 1670,

Tattenbach je bil v Mariboru in je stanoval v svoji hiši, katere ime se je z nemškim priimkom ohranilo do današnjega dne, „Freihaus“, kesneje lastnina Lanthierijeva.

Mariborsko mesto je bilo tedaj pač za tri četrtine manjše nego danes.

Ali vendar je bilo v črtežu Tattenbachovem, polastiti se tudi tega mesta. Ker je vedel, da so mariborski meščanje boječe duše, katerim vlada tisti, ki ima le malo oblasti in kopo oboroženih ljudi, se ni baš mnogo brigal za mariborsko prebivavstvo.

Pridobil je bil na svojo stran najvplivnejšega meščana, nekega Bernarda Paumgartnerja. Temu

je zaupal vse in ta mu je obetal vso pomoč, ker se je po eni strani bal mogočnega Tattenbacha, po drugi pa je pričakoval iz gotove izvršitve vsega črteža dober dobiček. Prebivavstvo mariborskega mesta je bilo tačas izključno slovensko. Paumgartner sam je bil sicer naseljenec, a udomačen. Ker je bil kot bogataš prvi mestni svetovavec in poleg tega po šolah izobražen človek, je razumljivo, da ga je Tattenbach izbral za svojega zaupnika.

Ob tem času je vladal že v vsem slovensko-štajerskem prebivavstvu nenavaden duh. Narod ni vedel, kaj ima priti; ali kakor se pred viharjem čuti težak zrak, tako je bilo tudi te dni čutiti, da se pričakujejo velike reči, dasi ljudje niso mogli vedeti, kaj pride.

V Tattenbachovi hiši v Mariboru se je skrivaj rezal in sekal svinec v krogle, speljavalo se je skupaj orožje, strelivo itd. Vse to se je godilo tajno, vendar pred vsemi ljudmi ni moglo ostati skrito. Temne in zamolke govornice so se širile med ljudmi, povečjem je bilo vse Tattenbachu ugodno, ker nezadovoljnost je bila velika, sosebno cesarskih oblastev meščanje in kmetje niso mogli prenašati. Med prvimi, katere so sovražili, je bil mogočni mestni pisar Jakob Koder v Mariboru.

V zadnjih dnevih so se pa prigodile posebno tri reči, ki so vzbudile velik nemir ne samo

med ljudstvom po vsem dolnjem Štajerskem, temveč zmedle tudi one može, ki so prav slutili, kaj se godi in pripravlja.

Zrinjskega vojaki, posebno jezdec, so bili namreč nanagloma prodrli iz Čakovca v slovensko Štajersko in se razsuli povsod, ogledujoč in opazujoč. Kjer se jim ni nihče ustavljal, tam so bili prijatelji z ljudmi, a kjer so našli bran, tam so se hrvaški vojniki tudi v slovenski zemlji vedli kot sovražniki.

V Svetinjah in v Mali nedelji so se jim domačini postavili na pot. Začel se je bil boj, hrvaška vojska Zrinjskega je neusmiljeno vrgla ob tla od nemških graščakov vojene nerazumne Slovence, in Mala nedelja je izgubila mnogo ljudi in blaga, in med nevednim in nepodučenim ljudstvom se je širil strah.

A ne samo to. Dne 7. marca 1670 so prodrli isti vojniški jezdec Zrinjskega tudi v celjski okraj in so požgali Sv. Florijan pri Žetalah in še nekatere druge kraje, ki so se jim ustavljali.

Vse te strašne dogodbe so se zvedele v Maribor. In zvedel jih je tudi meščan Paumgartner. Zato je takoj tekel k Tattenbachu.

„Za Boga, to se ne izteče dobro,“ je rekel Paumgartner Tattenbachu, tresoč se od straha, ko je bil razpovedal vse govorice, ki so prišle v mesto.

„To ni nič hudega,“ odgovori Tattenbach mirno. „Vse mora tako biti.“

„Ali da Hrvatje vpadajo v našo deželo! Da bo ljudstvo mislilo, da so naši sovražniki? In ti požari in poboji? Nazadnje pridejo celo do nas in ne bodo ločili ne prijatelja ne sovražnika?“ vprašuje meščan.

„Večina vojske pride s Hrvaškega. Prej pa je treba, da poznajo našo zemljo. Samo zato so se bile prikazale one čete. Čas se bliža. Vam se ni bati ničesar. Samo gledite, da ste vi pripravljeni in mi mestno sodrgo držite skupaj, da vsaj proti nam ne bo divjala.“

„Pa kaj, če vas cesarski prehite? Tega se jaz bojim. Že se o stvareh preveč govori, a nikjer še ni ničesar videti, da mislite kaj začeti. Pripravljeni niste, gospod grof! Meni se tako zdi . . .“

„Nič vam se naj ne zdi,“ pravi grof in potegne iz žepa pismo, ki ga pokaže meščanu.

Pismo je bilo od Frankopana, pisano po latinsko.

Razložen je bil v njem ves načrt, po katerem naj Tattenbach dela.

Zarotnikom je bilo največ do tega, da dobodo v svojo pest Gradec, to vladno središče. V tistem času to ni bilo tako težko. Kdor je imel grad in je vanj vrgel nekoliko vojakov, ta je imel v roki vse mesto in se je mogel polastiti vseh vladnih poslov in prostorov.

Posadka je bila tačas, kakor povesod, tako tudi v trdnjavi graškega gradu majhna. Vendar ni bilo mogoče Tattenbachu na tihem in brez hrupa spraviti toliko vojske skupaj, da bi se bil mogel s silo polastiti trdnjave. Kar s silo ni moglo iti, se je snovalo z zvijačo. Za to je Frankopan naredil črtež.

Z izgovorom, da hoče zaradi nevarnosti pred tolovaji spraviti svoje zaklade v svoji hiši na Lugeku v Gradcu na varno, je imel po tem črtežu Tattenbach odpraviti več pokritih voz v Gradec. V teh vozovih bi bili skriti najčvrstejši hrvaški vojaki iz granice. Pri „železnih vratih“ bi se moralo polomiti kako kolo pri vozovih, ali sploh najti kak zadržek, da bi se vozovi ustavili, hrvaški junaki iz njih poskakali in ti naj bi v zvezi z vozniki in nekaterimi že v Gradcu pripravljenimi Tattenbachovimi zaupnimi vojniki in hlapci stražnike pri mestnih vratih pobili, v mesto vdrli in skozi skrivno podzemljsko pot, ki drži iz cesarske hiše do gradu, posadko na gradu nenadno napadli ter se tako polastili gradu. To dobljeno, vse dobljeno.

Vse to je bilo v Frankopanovem pismu, katero je znano dandanes v celoti samo po obsežku; iz originala so ostale dokumentarično samo početne besede: „Care frater, significo tibi, quod Turcae jam sunt in procinctu progressus facturi.“ (Dragi brate, naznanjam ti, da

so Bošnjaki že pripravljene prodreti.) — Čudno je, da se imenujejo v aktih vojaki z juga „Turcae“, najbrž je to zaradi osebnega zmenka, ali pa zato, ker so imeli tačas pri nas vse vojne čete z juga za Turke, kakor še dandanes naš najprostejši kmet, kadar čuje o bodoči vojni, meni, da bo vojna s Turkom.

Meščana strese groza.

„Zaupal sem vam mnogo, a zanašam se, da nikomur, niti enemu človeku ne izpregovorite o tem,“ pravi grof.

„Jaz nisem ničesar čul, nečem ničesar vedeti . . . Bog nas varuj!“ šepeta Paumgartner.

In ker mu tu ni bilo dobro pri srcu, se poslovi. Iz Tattenbachove hiše gredoč se ozre na pragu gori in doli po ulici, ali ga ne vidi kakšen oseben sovražnik, da prihaja od Tattenbacha. Zavije se potem v plašč in s trdnim sklepom, da se bo odslej bolj varoval, ničesar vpraševal, ničesar govoril, temveč čakal, kako se razvijo stvari same brez njega, koraka brzo domov.

Petnajsto poglavje.

Kak on hitro v hišo stopi,
ona mrtva že leži.

Narodna pesem.

Nekoliko dni prej nahajamo mladega popotnika na koncu svojega pota, pred gradom Podčetrtkom. Bil je to Baltazar Ribelj.

Kako se je izpremenil v tem času! Zdel se je za več let starejši, vsa postava je bila nekako bolj sloka, lice upadlo in vsa vnanjost zanemarjena.

A ni čuda, da je bilo tako. Zadnje mesece je doživel več, nego mu je bilo ljubo, duševno in telesno prebil toliko, da se je moralo to izraževati tudi na vnanje.

Zaradi strahu, katerega sta imela Tattenbach in Rudolfi pred Pavlom Ahacem, je bil prišel Rudolfi nemudoma k Riblju v ječo. Prigovarjal mu je, ako hoče biti prost, naj priseže, da bo: prvič nasproti vsem in vsakemu molčal o tem, kar ve o Tattenbachu, drugič pa, da odide précej iz dežele. Za to poslednje mu je ponujal znamenito vsoto denarja.

Pač se je v samotnem zaporu Riblju razkipelo sovraštvo do njegovega dotedanjega gospodarja po vseh žilah. Maščevati se nad onim, ki mu je z drzno, kruto roko pometal

vse lepe podobe o prihodnji sreči na tla ter jih tam hladnokrvno poteptal, to je bila njegova vroča želja. A kako jo izvesti? Oni, kateremu velja sovraštvo, je visoko zgoraj. Sto in sto rok mu je postrežnih. On pa, Ribelj, je bil zdaj v njegovih rokah, zaprt, sam, razorožen, brez pomoči in prijatelja. In poznal je dobro svoj čas, vedel je, da se ne šteje, niti ne premišlja dolgo za eno človeško življenje. Kako lahko ga puste do smrti v tej temni ječi, ali kako lahko dobi jetničar ukaz, spraviti ga natihoma v kraj. Taki grozni preudarki so počasi strli Ribljev vzklonjen duh in — ko je bil prišel Rudolfi s svojo ponudbo, poprijel se je te ponudbe Ribelj brž, kakor v strahu, da mu ne bi bila ta rešilna vrv zopet odtegnjena.

Prisezal je najsvetejše prisege, kakor mu je Rudolfi nalagal.

Namenjen je bil na Nemško. Pa sam? Kam? To so bila vprašanja. In zopet je vstajala slika iz megle spominov, podoba one deklice, na katero ga je vezala prva in edina srčna vez.

Ni mogel na pot, da bi je ne bil še enkrat videl. A ipak ni tudi k nji mogel. Kaj je ž njo, o tem ni vedel ničesar. Ni imel nobenega človeka, s katerim bi mu bilo mogoče govoriti o tej stvari.

Prihajala mu je večkrat misel, da deklica ni kriva, da ves položaj ni tak, kakor ga je

on v prvem hipu videl, da se je prenaglil. Z nekakim zadoščenjem se je oklepал te misli in vedno bolj se mu je zdelo nemogoče, da bi se mu bilo moglo izneveriti ono prej tako srčno vdano bitje.

Po drugi strani mu je govorilo srce, da lahko morebiti nji odpusti mnogo, vse, vse. Ž njim naj gre deklica daleč v širni svet, kjer bo mogoče pozabiti preteklost, kjer ni brezvestnih zapeljivcev, kjer je mogoče začeti novo življenje.

Tih in skrit je živel Ribelj nekaj časa v Celju, odlagajoč od dne do dne izpolnitev svoje prisege, pa tudi pot v Podčetrtek.

Naposled se je odločil za odhod v Podčetrtek, in nahajamo ga tam.

Ko stopi na dvorišče, mu priteče véliki Gornikov pes nasproti, a neče v njem več poznati starega hišnega prijatelja, katerega je prej pozdravljal. Sovražno laje nanj in mu zastavlja pot.

„Česa iščeš tod?“ ga osorno vpraša Gornik, kateremu so te mesece, kar Riblja ni bilo tukaj, vidno osiveli lasje.

„Kaj je z Marijanico?“ vpraša Ribelj.

Gornik trpko namižkne, se obrne proč in pravi: „Le pojdi, odkoder si prišel, tukaj nimaš česa več iskati. Bolje bi bilo, da bi ne bil nikoli prišel pod streho, kjer sem jaz spal.“

Rekši mu obrne hrbet in odide.

Ribljevo klicanje je bilo zastonj. Na dvorišču je obstal sam. Od raznih oglov so ga sumljivo in kakor boječe gledali posli in stikali glave.

A tako ni hotel oditi. Stopi črez prag, da bi šel sam pogledat v grad. V veži najde staro deklo Mreto. Zagledavši ga iztegne starka svojo velo roko po njem in zavpije na ves glas.

„Prekasno ste prišli, prekasno!“ govori in solze se ji polijo po nagubanem obrazu.

„Kje je Marijanica?“ ponavlja Ribelj svoje vprašanje in v strahu, ki je zdaj obšel mladega moža, videčega vse izpremenjeno, je bila pozabljena vsa preteklost, živo je bilo v njem samo hrepenenje, deklico zopet videti.

„O, zakaj niste prišli, gospod Baltazar!“ tarna starka. „Kako vas je klicala po imenu, zmerom, podnevi in ponoči. Baltazar, je rekla, pridi k meni, odpusti mi, je rekla. Lepa je bila, ko se ji je v glavi mešalo od vročinske bolezni, rdeča kot roža in bela kakor mleko, pa molila je k Bogu za vas, tako lepo. In ko so prišli duhovni gospod k nji, je tudi lepo molila, in pri Bogu ji je odpuščeno, gotovo je v nebesih za angela. O zakaj niste prišli prej, kako bi jo bili obveselili, in še ozdravela bi bila, tako vas je želela.“

„Mrtva!“ Bled kakor zid, na katerem je bil naslonjen, Ribelj globoko vzdahne. Starka

pripoveduje na drobno in gostobesedno, kaj je deklica govorila, kako nikogar ni bilo blizu, le ona sama je trpela in bedela pri nji vse noči.

„In kaj so ljudje vse pripovedovali: da ste vi, gospod, zaprti, da vas ne bo nikoli več k nam. Ona tega ni verjela, niti jaz nisem verjela ter ji nisem ničesar pravila, kaj ljudje govoré. Zmerom me je vpraševala, če ste že prišli. In mislite si, ona je mislila v svoji bolni glavi, da se je vam zamerila tako, da ji ne odpustite. Gospod Baltazar je dober človek, tako sem ji jaz vedno pravila, on te ima rad, sem rekla, in na pomlad gotovo spet pride, sem rekla, in glej, res ste prišli, ali ona vas ni čakala, ubožica.“

„Kdaj je bil grof tu?“ vpraša Ribelj.

„O, gospoda ni bilo več od tistega dne, kar je z vami tako grdo ravnal. Précej potlej je Marijanica zbolela; potem ji je bilo bolje, a vesela ni bila nikoli več; in potem je spet zbolela. Grof, da! Ona ni mogla slišati o njem. Mene je bilo groza imenovati ga, ker se je ubožica kar tresla, kadar je slišala kaj o njem. Jaz sem že prej rekla, da to ne bo prav, ko se je on začel sladkati okoli nje. Pa je res tako prišlo; Bog me varuj, da bi o gospodu grofu kaj hudega govorila, ali nesreča je k nam prišla ž njim. O, da bi bili ostali v vinogradu

na Visovljah, a ne šli v grad. Kako je bilo tam gori lepo, dokler ni grof prišel.“

„Preklet bodi!“ mrmra Ribelj med zobmi, srepro gledajoč v tla.

V tem hipu pride oskrbnik Gornik na prag. Ugledavši Riblja pri svoji stari dekli obstoji, kakor bi premišljal, ali bi stopil naprej ali bi se ognil nazaj.

Ribelj stopi k njemu in pravi: „Pojdi sem, stari, zadnjikrat je, da te nadlegujem. Ti nisi imel poguma, da bi bil nož zasadil v človeka, ki ti je pogubil pošteno hčer. Zato poglej zdaj mene; česar ni storil njen oče, to bo vendar storjeno.“

Preko trhlega obraza starega oskrbnika zaigra čuden nasmeh. Gornik je rad čul te besede, a poznalo se je, da govornika tudi prezira.

„Prinesi vina!“ pravi starec dekli. In ko starka odide po vino, sede Gornik k mizi, ki je stala v veži, in Riblju odkaže prostor poleg sebe. Ribelj sede in pokrije obraz z rokami. Ko imata vino na mizi in stara dekla odide, prične Gornik:

„Nož? Dà, imel bi ga za njega in za tebe. Kaj si hodil k meni? Kdaj sem te klical? Gospôda mi je dajala kruh, ti in tvoj gospod in drugi. Ali s pelinom ste mi ga belili, z nesrečo solili.“

Nema sedita potem oba moža.

Gornik, v služabnosti ostarel mož, nevajen odkrivati svojo notranjost, vajen molčati in pokoren biti tudi tačas, kadar se mu ni godilo prav, je izrekel v kratkih besedah več nego kdaj prej. Ko je bil nekaj prej izgubil ženo, ni tožil; ko je zdaj izgubil hčer, edino bitje, do katerega je imel toliko srca, kolikor ga more imeti človek njegove nature — zdaj je delal dalje in služil dalje svojega gospodarja, kakor mrtev stroj.

Ribelj bi bil sicer protestiral pač vselej, da starec tudi njemu očita povzročevanje svoje nesreče. Zdaj ga niti čul ni. Bil je poln svojih misli. Nadvladovala pa je ena misel: maščevati se!

Pri vinu jo je povedal Gorniku. Ta mu ni prigovarjal, a tudi ne odgovarjal. Delal je obraz, kakor bi hotel pokazati, da mu je vseeno, ali svet še dalje stoji, ali se pogrezne.

Šestnajsto poglavje.

Ne vid'lo ga sunce!
On izdade čestitoga kneza,
gospodara i moga i tvoga.
Srbska narodna pesem.

Pozno na večer 9. dne marca meseca l. 1670. je korakal v plašč zavit samotен mož počasno skozi Gosposko ulico v Mariboru in zavil na Glavnem trgu proti mestni hiši.

Čim bližje je prihajal k tej, tem počasnejša mu je bila stopinja. Nekoliko korakov pred svojim ciljem postane. Mesečina mu obsveti obraz. Naši braveci bi spoznali takoj Baltazarja Riblja.

Bil je bled in zmršen in ko je pogledal, ali je v stanovanju mestnega pisarja Jakoba Kodra še luč, in je zapazil še osvetljena okna, se je stresnil in se obrnil proč.

Tako je utegnil premišljati tudi Juda Iskariot pri poslednjem koraku, ko je stopal k sovražnikom izdajat svojega Gospoda. A premislil se ni.

Ribelj stresne z glavo in kakor bi hotel odbiti od sebe klic boljše vesti, odgrne s pestjo eno plat plašča ter zavije proti vhodu mariborske mestne hiše.

Mestni pisar tačas nikakor ni bil kaka taka uboga služabna duša, kakor so današnji mestni pisarji. Temveč ob onem času je bil pisar

pravzaprav prva oseba v mestu, ker čeprav so uživali drugi večje naslovne časti, se je v rokah učenega mestnega pisarja združevalo vse važno delo, sosebnost vse pisanje — v onem času redka znanost.

Tak oblasten mestni pisar mariborski, Jakob Koder, je imel čez dan vprav toliko posla, da se niti najesti ni utegnil ob pravem času. Zato je sedel ravno pri večerji.

Koder je bil debel mož. Sedel je pri večerji široko razperjen. Poznalo se mu je, da mu je zadoščenje želodčevim potrebam njegovo največje veselje. Ker je bil neoženjen samec in že precěj v letih, je bilo to morebiti naravno. Baš si je bil Koder po zadnjem založaju svoje večerje natočil vina in ga zadovoljno izpil, ko stopi njegov sluga v izbo in mu naznani, da čaka zunaj mož, ki hoče z gospodom mestnim pisarjem précej govoriti.

„Naj pride podnevi!“ zareži Koder. Sluga odide, a se vrne kmalu nazaj in pripoveduje, da tujec neče oditi, temveč da hoče vsekakor še *nocoj* govoriti z gospodom, da ima nekaj imenitnega povedati, za kar bi bilo drugi dan morda že prekasno.

„Kaj še! Morda je kak tat ali razbojnik, odpravi ga!“ reče Koder.

„Ne vidi se, kakor bi bil tat. Mlad gospod je, čedno oblečen.“

„Pusti ga noter; a potlej ostani tukaj v sobi, ne more se vedeti, kdo je in kaj hoče.“

Précej potem privede sluga Baltazarja Riblja v Kodrovo stanovanje.

„Gospod Ribelj!“ gleda začujeni Jakob Koder in vstane od mize. Nabere debelo lice in čelo v take gube, da se je poznalo, kako si z nepričakovanim obiskovavcem nista v posebno dobrem prijateljstvu. „Kaj hočete od mene?“

„Imam važno stvar govoriti z vami,“ pravi Ribelj in nepovabljen sede na stol. Koder se odmakne, videz Ribljev mu ni bil pogodu, niti njegov srpi pogled. Ali hlapec je bil v kotu sobe; ni se bilo torej bati ničesar.

„No, storite brž,“ pravi Koder. „Noč je, treba iti počivat.“

„Vi ste prijatelj deželnega profosa Franca Vilskega?“ vpraša Ribelj.

„Prijatelj? Ne! Kdo se more imenovati prijatelj takih visokih gospodov?“ odgovori plaho Koder.

„A znani ste ž njim. Rabelj je on, in vi tudi delate v tem. Ali hočete, da vam izročim plemenito glavo pod meč, da se vam bodo vaše duše smejale od veselja?“

Rekši se Ribelj zagrohoče. Koder se odmakne še nekoliko dalje od njega.

„Vidim, da se me celo bojite,“ se roga Ribelj. „Neumni ste; hvaležni mi bodite, da

vam tako postrezam. Poglejte! (Iz žepa vzame listino in razvije pismo.) Poznate te podpise in imena?“

Jakob Koder pogleda v veliko pismo, katero mu Ribelj moli naproti ter bere:

„Tattenbach... Zrinjski... Frankopan...“

„Veste, da so to izdajavci cesarja in njegove države?“

Jakob Koder ni mogel od kraja besedice ziniti, usta je odpiral in kakor nehoté roko iztezal po pismu.

„Ne tako brž. Povedite mi, kaj boste storili s pismom, ako ga vam dam? Ali mi obljubite, da ga pošljete brez zamude deželnemu profosu Juriju Francu Vilskemu? Ali obljubite, da vse storite, da upropastite grofa Tattenbacha s temi dokazi njegovega izdajstva, katere vam izročim jaz?“

„Obetam, dajte sèm!“ pravi Koder.

„Tattenbacha v prvi vrsti. Tega hočem poteptati kakor črva v prah, tako in še bolj, kakor je on mene in mojo srečo. Maščevanje me je prignalo k vam, naredilo iz mene izdajavca.“

„In kaj je v tem pisanju?“ vpraša Jakob Koder.

„To je original ‚lige‘ ali pogodbe, katero je Tattenbach sklenil s hrvaškimi zarotniki na Locatellijevem gradu v Lepšini, v kateri jim

je obljubil vso svojo pomoč pri uporni vojni zoper cesarja. Pogodbo sem pisal jaz. Tattenbach misli, da ima original v rokah, a original je tu, on ima samo moj prepis pisma in po mojem peresu ponarejene podpise. Ta dokument sem spravil, da mi prinese srečo, da ob svojem času oblast dobim zanj. Zdaj mi sreče ni več treba, mrtva je zame; zato naj prinaša maščevanje in smrt. Náte! Pošljite takoj, sicer bi bilo prepozno. Že so njih priprave skoraj gotove. Uničen mora biti!“

Ko je Ribelj zapuščal Jakoba Kodra, imajočega zdaj velevažno dokazilo v rokah, in bil baš vrata zaprl za sabo, so se mestnemu pisarju tresle roke od razburjenosti in veselja, da mu je nenadoma dana prilika, prikupiti se najvišjim gospodom.

A Ribelj se je sam obtožil, da je on pisal to veleizdajno pogodbo. Bil je sokrivec. Mogel bi se svoje izdaje pokesati prej, nego bi to pismo prišlo v prave roke.

To je Jakobu Kodru po bliskovo izpreletelo glavo, in ker hvaležnosti ni nikdar poznal, ker je po svoji naturi sovražil vse ljudi, katere je mogel ovaditi in izdati, pokliče brž slugo in mu pravi:

„Teci, skličí stražo, pa tiho, in veliko plačilo dobite od mene, če mi ulovite in zaprete tega gospoda, ki je šel zdaj od mene.“

Sluga odhaja, da bi izpolnil povelje: mestni pisar pa se vglubi v branje dragocenega dokumenta, in kakor ne bi verjel, če ga ima resnično v rokah ali se mu samo sanja, bere zopet in zopet od početka.

Sedemnajsto poglavje.

Dne 21. marca je bil petek. Petek je po ljudski veri dan nesreče in nezgode.

Nad stolnim mestom štajerske dežele Gradcem je visel meglovit, pust dan. Po graških ulicah je bil zmrzel sneg, dasi se je že bližal čas pomladi. Ljudi je bilo ob desetih dopoldne malo na ulicah. Vzrok temu so bile morda zamolke govorice, ki so šle od ust do ust. Vojakov je bilo tu in tam mnogo videti, posebno dragoncev na konjih.

Tattenbach je bil v Gradcu. Danes predpoldnem so bili plemiči z dežele sklicani k nekemu posvetovanju. Med povabljeni je bil tudi on.

V svoji hiši na Lugeku se je bil baš svojemu dostojanstvu in bogastvu vredno opravil, da bi v krogu svojih sostanovnikov sijajno izpolnil svoje mesto. K njemu pride stotnik Caldi.

„Kaj novega?“ ga vpraša Tattenbach mirno.

„Meni se vidi, da ne bo ničesar dobrega. Ni nemogoče, da smo izdani. Bil sem pred dvorcem. Tam so gospodje zbrani in tiho govorijo med sabo. Meni ni dobro pri duši, in dozdaj sem še vselej prav slutil. Jaz bi vam svetoval, da se tiho unaknete iz tega gnezda in da odidete naglo na svoja posestva.“

Tattenbach se nasmehne.

„Kdo se bo upal nam kaj storiti ali samo reči?“ vpraša ponosno. „Slabo vam vojniku pristoja tak strah.“

„Kot vojniki nimam strahu, ako vidim sovražnika pred sabo, zakaj pred takšnim se lahko branim. Drugačen je sovražnik v temi, za hrbtom, kjer ga ne vidim. In jaz se bojim, da imate vi takih.“

„In kaj zato?“

„A! Mi imamo glave tikoma blizu zanke, gospod grof! Cesar ima še dosti ljudi, ki se mu s tem želé prikupiti, da mu izdado svojega so-plemiča,“ pravi Caldi.

Tattenbach stresne z glavo, kakor bi hotel z lica, za hip obledelega, in iz glave otresti vsako bojazen; dvakrat naglo prehodi sobo gori in doli in vpraša:

„Ali misliš, da bi se kdo upal roko položiti na grofa Tattenbacha, kneza Ravensteinskega, tajnega svetnika cesarjevega?“

„Tu v Gradcu ni nič nemogoče,“ odgovori Caldi.

„Ne poznaš ti naših ljudi“ — odgovori grof. „Ako tudi kaj slutijo, dokazov še nimajo, ne morejo imeti. In preden se odločijo do tega, da proti moji osebi količkaj počnejo, zvem gotovo vsaj nekaj, toliko imam že prijateljev. In šele potem bo treba misliti na odmikanje. — A zdaj je čas, da grem. Me spremite? — Ne! Ostanite tu, grem sam. Kmalu se vidiva.“

In šel je sam.

Ko pride pred cesarski dvorec, najde mnogo znancev, v gručah stoječih in tiho med sabo govorečih. Okoli je stalo mnogo vojakov. Opazil je, da se vse oči obračajo nanj.

Pristopi k eni gruči, kjer je stalo več njegovih znancev: grof Breuner, grof Stubenberg, baron Jöchlingen in drugi. Vpraša, kaj je novega, a nihče mu ne da pravega odgovora.

Začenja mu prihajati neizrečno tesno. Ko bi bil mogel iti nazaj, bi bil to précej storil. Ali potem bi se bila še bolj vzbudila sumnja. Ni se dalo. Moral je naprej, naj pride, kar hoče. Da hudega ne bo, to je še upal.

Ogovori potem Kellersperga. Ta se vda ž njim v legák, navaden razgovor o vsem in ničem, kakor je navada. A Tattenbach opazi tudi na njem, da se vede neobičajno hladno.

„Kaj pa imate danes vsi?“ ga vpraša Tattenbach. Glas se mu nekako trese.

Preden je bilo treba Kellerspergu odgovoriti, pristopi k njima baron Losenstein, tisti, ki je bil že prej, pri znanem obedu v Poljskavi, vzbudil Tattenbachovo sumnjo. Baron je imel danes čuden, prijazen nasmehljaj na ustih, ko je Tattenbacha pozdravil in mu rekel:

„Grof Tattenbach, prijatelji vas čakajo pred posvetovalnico. Hočete li vstopiti?“

„Greste z nami?“ vpraša Tattenbach Kellersperga.

„Ne z vami!“ odgovori ta resno.

Ko Tattenbach vstopi v prednjo sobano, najde zase strašen prizor. Ob stenah je bilo polno oborožencev, spredaj so stali: graški mestni sodnik, njegov najhujši sovražnik grof Franc Adam Dietrichstein, deželni profos Juri Franc Vilski (ali kakor se je nemški pisal: von der Will), obristlajtnant dragoncev Ivan Tomaž Sahier in drugi. Vse oči so bile prebodljivo uprte v Tattenbacha. In preden je mogel zbrati svoje misli, so bila vrata za njim zaprta, oboroženi vojaki so mu stopili za hrbet in ob straneh.

Obristlajtnant Sahier in graški mestni sodnik stopita pred Tattenbacha, in prvi dvigne roko in glasno ter slovesno pravi:

„Gospod Ivan Erazem grof Tattenbach in Ravenstein, jaz vas v imenu cesarjevem

devljem v zapor zaradi veleizdajstva! Dajte svoj meč sèm!“

Ponosni veliki mož ni mogel izustiti nobene besede, ko je nanagloma videl, da je izgubljen. Njegov pogum, kateri ga je v zadnjem času spremljal povsod, ga je zapustil v trenutku. Tresel se je na vsem životu. Mehanično je prijel za svoj meč. A ne da bi se postavil v bran, zakaj bil je tu sam množici nasproti, vsaka bramba bi bila zastoj. Hotel je meč odpasati in ustreči ukazu, naj ga izroči kakor jetnik. Toda roka se mu je tresla tako, da je potreboval precèj časa, preden je odpasal orožje.

Sahier vzame Tattenbachov meč in migne vojakom.

Dva podoficirja Jacque-Gerhardovih dragoncev pristopita, vsak prime Tattenbacha pod eno pazduho in, s Sahierjem na čelu, odpeljejo oboroženci grofa skozi skriven hodnik na grad.

Na gradu ga izroče stražmeštru Juriju Vambrehtu, kateri ga zapre v posebno, dobro zatvorjeno sobo. Obilo straž se nastavi na gradu. Govorica o tem, kar se je bilo ravno zgodilo, se razširi zdajci po vsem mestu, in jako povečano, olepšano in spačeno pripovedovanje o strašni zaroti, ki je zdaj preprečena, gre od hiše do hiše, od soseda do soseda.

Osemnajsto poglavje.

Pismo, ki ga je bil Ribelj izdal mariborskemu mestnemu pisarju Jakobu Kodru, je leta précej drugi dan poslal v Gradec deželnemu profosu Vilskemu, kateri ga je zopet nemudoma poslal na Dunaj knezu Lobkovicu, ministru cesarja Leopolda. Na Dunaju so bili že s Hrvaškega in Ogrskega o zaroti precèj podučeni, tudi baron Losenstein je bil Tattenbacha ovadil že prej. Ravno tako je bil poslal celjski sodnik Pavel Ahac kmalu po Ribljevem izpuščenju iz ječe obširnejše, čeprav nejasno ovadno poročilo o Tattenbachovih namerah v Gradec predsedniku grofu Breunerju. Zdaj, ko so imeli dokaz v rokah, se niso več mudili, temveč ukaz je bil prišel Sahierju v Gradec, naj z vso previdnostjo pa z vso odločnostjo postopa zoper Tattenbacha. Kako se je to zgodilo, smo povedali v prejšnjem poglavju.

Obristlajtnant Sahier je ravno tako brž in odločno postopal tudi po zaporu Tattenbachovem. Že prej je bil povsem natihem poslal na slovensko Štajersko, v Maribor, Slovensko Bistrico in Celje čete vojakov, ki so imeli čakati nadaljnjih ukazov. V Mariboru so bili cesarski dragonci že pred 10. marcem, ko je bil Tatten-

bach tam. A vse te priprave Sahierjeve so se vršile tako na tihem, da preveč brezskrbni Tattenbach ni slutil nobene nevarnosti. Tudi je v poslednjem času v svojo srečo že tako zaupal, da bi noben svèt v tem zmislu ne bil nič izdal.

Takoj po zaporu grofa Tattenbacha se je mogel torej obristlajtnant Sahier polastiti njegovih gradov in imenja ter razorožiti posadke na Tattenbachovih gradovih. Ker je bil namreč že blizu čas, ko je imel bukiniti glavni upor po slovenskem Štajerskem, so bili zbrali in nekoliko tudi oborožili Tattenbachovi oskrbniki razmeroma veliko število kmetov. Tako so čete čakale na konjiškem gradu, v Stattenbergu, Podčetrtku, na Račjem itd. Posebno v Konjicah je bil nabral Simon Stupan na Tattenbachov ukaz lepo četo. Semkaj je bil Tattenbach tudi ukazal pripeljati svoje izbrane zaklade z Račjega, ker se je bal za poslednji grad, kot čisto na planjavi stoječ in (tačas) samo z obdajajočim ga močvirjem le nekoliko zavarovan. Dne 21. marca je bil on v Gradcu zaprt, dne 22. marca so, kakor kažejo protokoli, trije težko obloženi vozovi pripeljali te dragocenosti v Konjice.

Ali že tri dni potlej, namreč dne 25. marca so prišli v Konjice in potem précej na druge Tattenbachove gradove Sahierjevi dragonci s cesarskimi komisarji na čelu, kateri so vse dragocenosti in imetje zapečatili in odvzeli.

Strah je obšel Simona Stupana, ko je čul, da je njegov gospodar zaprt: Dasi je imel na konjiškem gradu trikrat toliko oboroženih mož, kakor je prišlo iz Maribora in Slovenske Bistrice cesarskih dragoncev — se ni upiral, temveč takoj izročil komisarju vse ključe, dal svoje podložnike razorožiti ter jih poslal domov. Za cesarska komisarja sta bila namreč imenovana Gašper Kellersperg in grof Adam Dietrichstein. Da bi dokazal svojo vernost cesarju in svojo nedolžnost v vsej zaroti, se je pozival Stupan na svedočbo gospoda Pavla Ahaca, toda ta je moral slabo pričati zanj, zakaj prijeli so tudi Stupana in ga odpeljali v Gradec kot pričo v veliki pravdi, ki se je imela vršiti zoper Tattenbacha.

Istotako se je zgodilo z oskrbnikom v Stattembergu, nekim Krištofom Jamnikom, s stari Jurijem Gornikom in Avguštinom Šmidom, oskrbnikom na Račjem.

Ko so Tattenbachovi prijatelji čuli o njegovem zaporu, so se podvizali, uničiti sledove sporazumljenja in prijateljstva ž njim, povsod zatajevati ga, in so pokorno in priliznjeno lazili, da dokažejo svojo vdanost cesarju. Drugi so naglo zapustili deželo. Med temi je bil Tattenbachov bratranec Oton Tattenbach, kateri je bil (ne ve se kam) pobegnil. Rudolfi se je umeknil v Čakovec. Tretji pa, med temi naj-

odličnejši, grof Karel Turn, deželni glavar gorški, so bili moške dovolj, da Tattenbacha tudi v skrajni nesreči niso zatajili, a so zato delili njegovo usodo, to je, bili so zaprti. Grof Turn je bil na gradu v Gradcu zaprt dolgih osemnajst let, namreč do svoje smrti l. 1689.

Tattenbach je bil komaj šest dni na gradu, ko se je že sestavila sodna komisija za njega. Med svojimi sodniki je Tattenbach našel večinoma svoje sovražnike, in to mu je moralo podirati upanje, da bi srečno izšel iz zapora, ali da bi otel življenje. Sodišče, ki je bilo sestavljeno samo za ta slučaj in je imelo skrivne seje ter se imenovalo tudi skrivni svet, je bilo sestavljeno iz naslednjih mož: predsednik grof Breuner, grof Juri Žiga Herberstein, kancelar baron Jöchlingen, grof Stubenberg, Stürgkh, Dietrichstein, Auersperg, barona Türndl, Jauerburg, Argento, Hirschfeld, Markovič, Calanci, Prentegg in Kellersperg. Cesarski tožnik o veleizdajstvu Tattenbachovem je bil komorni prokurator dr. Megerle, nevaren protivnik, ker eden najjezičnejših pravnikov svojega časa. Branili so Tattenbacha trije odvetniki, doktorji Jan Pfeiffer, Matija Patricius in Julij Tentius.

Preiskava in sodna zaslišava se začne vršiti z vso odločnostjo. Tattenbach je bil kesneje zopet dobil pogum in upanje v lastno srečo se mu je zopet povrnilo.

Devetnajsto poglavje.

Kmalu za Tattenbachom je enaka usoda zadela tudi ogrske in hrvaške zarotnike. Vse je bilo, posebno na Hrvaškem, pripravljeno, da upor vzplamti in velikanski vzraste, ko bi ne bil prezgodaj izdan in ko bi bili zarotniki sami med seboj zanesljivejši in previdnejši.

Zrinjski je zbiral vojsko na Hrvaškem. Nabral je bil že 8000 mož. Računal je povsem dobro, da, čim bo imel primerno veliko število izurjenih vojakov v roki, vstane vsa Hrvaška zanj, upor se kakor požar razširi na sever, in vse bo dobljeno.

Frankopan je delal v Primorju in v Zagrebu. V Zagreb je vrgel 200 svojih mož in imel na ta način glavno hrvaško mesto v roki. Isti dan 21. marca, ko je bil v Gradcu Tattenbach zaprt, je dobil Frankopan od Zrinjskega pismo, v katerem ga že svari, naj pazi na cesarske regimente, sicer pa naj se požuri, zakaj ako se vse ponesreči, bo kriva njegova (Frankopanova) in drugih zaveznikov počasnost.

Posebno pa naroča Zrinjski v tem pismu Frankopanu, naj pazi na pisma, katera mu piše Bukovački iz Carigrada, ker ta pisma bi mu utegnila vzeti življenje. To je dokaz, da je

Bukovački do zadnjega delal z vso odločnostjo in tudi druge vzpodbujal k odločnosti.

Ko je bil Tattenbach prijet, in še nekoliko dni prej, so bili poslani iz Gradca cesarju natančna poročila o gibanju na Hrvaškem. Ravno tako je cesarjev minister Lobkovic dosti zvedel iz Karlovca in Zagreba. Istotako so Turopoljci, ti slivarski hrvaški „plemiči“, hiteli cesarju poročati o svoji zvestobi. Škof zagrebški, Martin Borković, je sam šel na Dunaj.

Cesarjeva vlada, na tak način za Zrinjskega prezgodaj podučena, je mogla začeti z močjo delati. Prosila je več državnih knezov za pomoč in jo dobila. Po ogrski dvorni kancelariji je sporočila Hrvatom, da ni Zrinjski več ban in da ga ima „in iuridicis“ namestovati zagrebški škof, „in militaribus“ pa grof Nikolaj Erdödy.

Feldobristvahtmajster baron Spankau pa je dobil od cesarja povelje, nemudoma iti v Gradec in tam stopiti na čelo onih regimentov, ki so se tačas zbrali, in kolikor mogoče pomnožiti to svojo vojsko ter udariti na Zrinjskega, *preden ta utegne urediti svojo vojsko.*

Tako se je zgodilo, a ne brez nekolike male nepoštenosti. Sporočilo se je namreč, da hoče vlada poslušati svete zagrebškega škofa in se z Zrinjskim pogoditi. Zaradi tega je bil zadnji hip Zrinjski, videč, da je Tattenbach zaprt in da on sam nima upanja na veliki

uspeh, poslal na Dunaj nekega patra Forstalla s svojim sinom. Temu patru je Zrinjski dal polnomočje, sklepati in doseči zanj pogodbo in mir s cesarjem. Pogoji, pod katerimi se je hotel Zrinjski vdati, so bili med drugimi: domačini v Hrvaški naj lahko postanejo brez pristranosti generali, obristi in kapetani; grofu Zrinjskemu naj se dá zazmerom generalat Varaždin, grofovina Pazin in Kočevje, Reka in Trsat; dovoli naj se splošna amnestija; cesar plača 40.000 gld. dolga Zrinjskega; v Koprivnici mora biti podkapetan kak Kranjec, takšen mož, ki mu more on zaupati; ako mogoče, naj se začne ofenzivna vojna zoper Turke; on (Zrinjski) ne zahteva prvega poveljništva vojske, pač pa takega poveljnika, ki ni sovražnik hrvaškega naroda. Gotovo delajo ti pogoji Zrinjskemu čast, a so tudi dokaz, da je mož, ki jih je mogel cesarju diktirati, imel tudi potem še mnogo poguma, ko je bil Tattenbach — že v ječi.

A baš ob tistem času, ko so se cesarjevi svetovavci s slom Zrinjskega dogovarjali in pogajali, so delali za hrbtom z dejanjskimi pripravami zoper Zrinjskega.

Več dni so namreč visoki gospodje za nos vodili in varali meniha, prijatelja Zrinjskega, da ni vedel, pri čem je; dà, celo to so mu hoteli vbiti v glavo, da je bil Tattenbach zaprt samo zavoljo svojega razsajanja v pijanstvu.

To je trpelo tako dolgo, dokler ni med tem general Spankau svoje vojske organiziral in se Herberstein iz Karlovca vzdignil proti Frankopanu.

Tako so stvar zavlekli do 15. dne aprila. Zrinjski je mislil, in pater Forstall mu je moral to poročati, da so njegovi pogoji sprejeti. A 15. dne aprila pošljejo z Dunaja patra z naročilom, naj Zrinjski izroči gradove Čakovec, Legrad, Bakar, Kotoribo in Bakarac. Ali v tem hipu so vedeli, da je Zrinjskega usoda že določena.

Spankau je bil namreč Zrinjskega in Frankopana v Čakovcu, kjer sta bila skupaj, iznenada prijel. Ker je imel Zrinjski v Čakovcu samo 2000 mož, Spankau pa nad 6000 dobro oboroženih in izurjenih vojakov, je bil boj težak.

Grad Čakovec ni bil pripravljen na brambo proti toliki vojski. Dolgo ga tudi ni bilo mogoče braniti, ker ni bilo v njem živeža za 2000 ljudi. Zrinjski je vsak dan pričakoval, kdaj z Dunaja pride to, kar mu je po poročilu obljubil pater Forstall, namreč pogodba s cesarjem. A z Dunaja le ni bilo ničesar. Spankau je pritiskal čimdalje bolj, Čakovec se je mogel držati samo še nekoliko dni, Zrinjskemu in Frankopanu je bilo vse na tem ležeče, da ju poveljnik cesarske vojske ne dobi v roke kot ujetnikov. Sama sta hotela iti na cesarjev dvor. Zrinjski je bil hrvaški

ban. Od cesarja samega še ni bil dobil svoje odstavke. Na dvoru ga ne bi bilo lahko zapirati zaradi starih ceremonij, zato je dvorna konferenca že v seji 9. dne aprila meseca sklenila, da bi bil „škandal“, ko bi prost prišel na dvor, da ga mora torej Spankau na vsak način ujeti. Dober svèt je bil drag, kako uiti.

Tu je bila zopet grofica Katarina Zrinjska, ki je mislila in delala. Ona je imela hitro črtež gotov, kako naj uideta njen mož in brat, a ona sama naj bi branila grad, dokler bi bilo mogoče.

Sklenjeno je bilo na nasvet grofice, da se v temni noči napade Spankauvova vojska, ki je ležala na strani proti Dravi. Ni bilo dvomiti, da se bo Spankau, kateri ni mogel poznati Zrinjskega moči, z vsemi silami ustavil ponočnemu napadu. Med tem Zrinjski in Frankopan lahko uideta.

To se je zgodilo koncem aprila. Noč je bila meglena in hladna. Na dravski strani je oril vojni krik, kočje po polju so gorele. V gradu Čakovcu pa je bil Zrinjski s Frankopanom in kakimi petindvajsetimi izbranimi vojaki-spremljevalci pripravljen na beg. Junaška njegova postava je bila kakor strta, in Frankopanu se je videlo, da tega koraka ne dela rad, temveč ker je prisiljen po svaku in sestri, grofici Zrinjski, katera se pa sicer ni dala pregovoriti, da bi šla ž njima.

„Idite, za domovino je tako prav. Jaz pa ostanem tu do zadnjega, da se ne bo reklo, da smo vsi zapustili mesto. Vidva morata iti, jaz hočem ostati.“

Zrinjski jo prime za roko in stoji nem. Ona in drugi ga nagovarjajo, naj se odpravi brž. Nazadnje poljubi ženo in reče z drhtečim glasom:

„Bog s teboj!“

Obrne se in vsi odhajajo, izgube se za oglom grajskega hodnika in iz grada tja na polje megleno. Nobena solza ni močila belega lica visoke gospe. Še je imela upanje in pogum.

V divjem diru je jahala četica ubežnikov preko polja po stranskih potih.

Pri Muri so bili pripravljene ribiči, ki so že čakali. Imeli so samo tri večje čolne, broda ne. V čolne so mogli samo Zrinjski in Frankopan s spremstvom, konji so morali plavati. Tako so prešli preko Mure, na oni strani zopet osedlali mokre konje in jahali vso noč dalje.

Drugi dan opoldne so se ustavili v Sigetu pri grofu Széchyju. Zopet vse popoldne so jahali dalje na severovzhod na poti proti Dunaju ter prenočili v Kermendu pri Bathyaniju. Ta je bil tudi vpleten v zaroto, a se je že umikal, ni ju hotel spremiti, dal jima je pa nekoliko ljudi za spremstvo. Drugo noč so spali v neki madžarski vasi v kloštru pri jezuitih. Tudi ti pobožni

očetje so gledali, da so goste kmalu odpravili. Tretjo noč so nočevali pri grofu Kéryju, enem zaveznikov svojih, blizu mesta Kisek. Ker so bili preutrujeni, so ostali pri tem madžarskem „prijatelju“ več časa in mu popolnoma vse zaupali. A vrli madžarski prijatelj in kučegazda grof Kéry ni imel bržega posla, kakor da je izdal svoje goste. Poslal je namreč natihoma cesarju Leopoldu sla z naznanilom, da sta Zrinjski in Frankopan pri njem in na poti na Dunaj, kjer mislita oprati svoje izdajstvo. Zaradi tega je bilo vse pripravljeno, da bi ju na poti tu ali tam prijeli, ako ne bi sama šla naravnost na Dunaj.

Tam so ju zaprli, preden sta prišla k cesarju. Brž potem so ju poslali v ječo v Dunajsko Novo mesto. Takoj se je začela velika „pravda“ proti njima. Preiskovalni sodniki se imenujejo: dolnjeavstrijski kancelar baron Hoher, baron Hohengran, Krištof Abele; prisedniki sodišču: grof Windischgrätz, Ivan baron Herwart, feldmaršal-lajtnant baron Zdenko Caplir in drugi.

Njuna usoda je bila odločena, preden so sodniki izrekli svojo sodbo; zakaj že 20. marca l. 1670. piše cesar Leopold svojeručno svojemu poslaniku na španskem dvoru, da, ker se je Zrinjski hotel narediti za hrvaškega in južnoslovenskega kralja („pro principe Croatiae et aliarum partium“), mu bo na prste potrkal, da

bodo glave odskočile („will sie schon ad mores bringen, und auf die Finger klopfen, daß die Köpf wegspringen sollen“).

Ravno tako žalostno kakor na Slovenskem in Hrvaškem se je končal upor tudi na Ogrskem.

Rákóczy, ki je bil do zadnjega z Zrinjskim tako v zvezi, kakor Zrinjski s Tattenbachom, je sklical neki deželni zbor v Košicah. Tu je bilo sklenjeno, da se ima upor précej začeti, in res se je začel. Rákóczy povabi poveljnika cesarske vojske v Tokaju, Starhemberga, k sebi v goste — in ga prime ter zapre. Takoj se vzdigne s svojo nabrano četo proti mestu Tokaju, a ga ne more vzeti. Obrne se tedaj proti Munkaču, gradu svoje matere, a mati mu ni hotela odpreti vrat, zato se vrne zopet proti Tokaju. Tu zasliši, da so Tattenbach, Zrinjski, Frankopan, vsi njegovi mogočni zavezniki, ujeti in zaprti — začne igrati spokorjenega grešnika, beži k svoji materi, katera mu res izprosi in za drage denarje odkupi od cesarja vsaj življenje.

Drugi glavar ogrskega upora Nádasdy je bil ujet (iz postelje vzbujen) v Pottendorfu ter pripeljan na Dunaj, kjer se mu je naredila veleizdajska pravda, kakor drugim trem zarotnikom.

A da se vrnemo zopet k Tattenbachu.

Dvajseto poglavje.

Onde j' pala krvca od junaka,
onde su ti sva tri poginula.
Srbska narodna pesem.

Zapuščen od vseh mogočnih prijateljev, zapuščen od vseh zvestih duš je sedel Tattenbach leto in dan na graškem gradu. Preiskava je tekla dalje, obširno, natančno. Bilo je v vsem skupaj petnajst sodnih izpraševanj ž njim.

Med pričami je bil ena glavnih Baltazar Ribelj, kateri je bil v Mariboru po Kodrovem povelju prijet in zaprt tisto noč, ko je izdal svojega lehkomiselnega gospodarja.

Vsi prejšnji prijatelji so tega zatajili in se umeknili. Samo dva človeka sta bila, ki sta se trudila, da bi ga rešila: žena njegova Ana in stotnik Caldi.

Ko je grofica Ana zvedela strašno novico, da je njen soprog zaradi veleizdaje zaprt, se je précej vzdignila in napotila na Dunaj. Na kolenih je hotela tam cesarja Leopolda prositi milosti za svojega nesrečnega moža.

Ali v tistem času se ni dalo tiho popotovati. Mahoma so za to popotovanje zvedeli gospodje Tattenbachovi sodniki, poslali za njo brze konjike, in ti so jo došli že v Frohnleiten, prijeli

tudi njo in ji celo odvzeli vso zlatnino in srebrnino, kar je je imela pri sebi.

Na drugi način ga je od početka izkušal rešiti Caldi. Posrečilo se mu je bilo uiti biričem, ki so ga zalezovali. A potem ni pobegnil iz Gradca, temveč se je preoblekel in pre naredil v delavca in ker je imel precejšnjo vsoto Tattenbachovih novcev na razpolago, se je znal spraviti ž njim v zvezo. Dal mu je pismo svèt, naj se dela, kakor bi bil blazen; na ta način bodo manj pazili nanj, in mogoče ga bo rešiti. Toda ta črtež se ni dal dolgo upotrebljevati. Doktor Eisenschmidt, eden prvih zdravnikov v Gradcu, kateri je bil od sodne preiskovalne komisije poklican, da bi Tattenbacha opazoval, je spoznal, da je Tattenbachova blaznost ponarejena, ter je to sodnikom dokazal s tem, da je naglo v Tattenbachovo izbo stopivši jetniku naznanil, da je grofica Katarina Zrinjska kot jetnica pripeljana na grad in blizu njega zaprta. Ta novica je Tattenbacha tako prevzela, da je svojo vlogo kot blaznik pozabil in se vdal najbridkejšemu togovanju in žalovanju. Njemu se je videla grofica Zrinjska v duševni svoji vzvišenosti kakor angel varih. Zdaj, ko je čul, da je tudi ona v ječi, se mu je zdelo vse izgubljeno.

Drja. Eisenschmidta so précej potem neko jutro pri leški cerkvi na ulicah našli mrtvega,

zabodenega ž njega lastnim mečem, in Caldi je izginil.

Dne 26. novembra 1671 pridejo k Tattenbachu v ječo mestni sodnik, prvosednik sodne komisije in dva prisednika ter mu slovesno bero razsodbo, ki se je glasila:

„Ivan Erazem Tattenbach izgubi svoje plemstvo in svoja posestva za sebe in svoje naslednike. Odsekana mu bo desna roka, s tremi udarci meča bo izgubil glavo.“

Tattenbach je dotlej še nekoliko upal na pomiloščenje. Ko zasliši strašno razsodbo, se zgrudi ves obupan. Ves dan ni mogel ničesar govoriti.

Drugi dan se toliko zbere, da piše ponižno pismo do cesarja, v katerem ga prosi milosti za sebe ali vsaj za svojega sina. Svoje jetničarje prosi, da bi videl grofico Zrinjsko, katera je bila res po padcu čakovskega gradu tudi kot jetnica pripeljana v Gradec, in da bi se poslovil od svojega sina. Oboje mu je bilo dovoljeno.

V spremstvu Jurija Vambrechta, stražmeštra na gradu, stopi grofica Katarina Zrinjska v izbo, v kateri je bil Tattenbach zaprt.

Kako je bila izpremenjena velika gospa!

Visoka, veličastna postava je bila upognjena, prej lepo, polno lice je bilo upadlo, žive, gospodujoče oči so bile otemnele. Bila je komaj

senca one odločne, navdušene žene, ki je znala toliko moč ohranjati v delavnosti in oživljati v njih ogenj za veliko idejo — samostalnosti domovine.

In tudi ona je videla, da se je Tattenbach izpremenil. Komaj sedemintrideset let imajoči lepi moč je bil bled, posušen, osivel in zguban.

Ko ga ona ugleda takega, sklence roke in skoraj bi se bila zgrudila. Tattenbach stopi ginjen k nji in, sam tolažbe potreben, tolaži njo. Menjala sta v tem žalostnem hipu vlogi; ona prej vselej pogumna, zdaj vsa potrta — on prej omahljiv, zdaj odločen in nobene pogibeli znajoč.

Govorila sta dalj časa, potem sta se poslovila — za vselej.

Dne 29. novembra 1671 je bil v Gradcu velik deželni zbor. Štajerski stanovi, zastopniki višjega plemstva in duhovenstva so se na cesarjev poklic zbrali, da bi čuli Tattenbachovo obsodbo. V deželni zbornici, ki je bila po stenah črno preprežena, so sedeli zastopniki zamolklo-tiho, s slovesno resnostjo na obrazih. Zapisnikar prebere obsodbo. Potem se prinese deželna knjiga, v kateri so bili zapisani plemiči, imajoči pravico zborovati in sklepati. Med njimi je bilo na odličnem mestu tudi Tattenbachovo ime.

Slovesno se je Tattenbachovo ime iz deželne knjige izbrisalo — „za večne čase“!

Potem se je dalo stanovom na znanje, da se odslej, ko je Tattenbach obsojen in ne več plemič, mož lahko izroči navadnemu mestnemu sodstvu.

Tattenbach je bil že prejšnji dan, spremljan po jezuitskem patru Zajcu, v zaprtem vozu pripeljan z gradu v mestno hišo. Tukaj je smel njegov mali sin Anton k njemu.

Poslovil se je od sina solzan, tudi za vselej. To slovo mu je bilo najtežje. Kako ne bi! Vdal se je bil v zaroto, da bi proslavil svoje ime, da bi svojemu sinu pustil samostalno državico. In zdaj ostane njegov sin zapuščen, plemstva in dedine svojih očetov oropan!

Dne 1. decembra 1671 je bil tisti usodni dan. Mestna vrata v Gradcu so ostala eno uro dalj kot navadno zaprta. Kolikor je bilo v mestu vojakov, pešcev in konjikov, vse je bilo na ulicah. Tudi mestna straža je bila oborožena in je morala nastopiti. Po vseh cerkvah so zvonili zvonovi, in graški duhovniki v ornatih so za Tattenbachovo dušo molili molitve . . .

Zjutraj ob osmih je bil na dvorišču mestne hiše postavljen krvav oder, črno pregrnjen. Mirno, vdan in možat stopi Tattenbach nanj. Poleg njega pater Zajec, izpovednik njegov, z razpelom. Tu mu sodniki povedo, da mu je cesarjeva „milost“ oprostila odsekanje desne roke. Še za to se Tattenbach zahvali, priporoči

svojo dušo Bogu, poklekne, in krvnik mahne z mečem trikrat po vratu najmogočnejšega plemiča štajerske dežele. Njegova glava odleti od života.

Zopet zapoje vsi zvonovi po mestu.

Zvečer pa je bilo njegovo truplo pokopano tiho in skrivaj na pokopališču dominikancev pri Sv. Andreju v Murskem predmestju, na severni strani cerkve, zunaj pri drugem oknu.

Tam počiva.

In ti, slovenski bravec, ki si do tu imel potrpljenje čitati ta kratki obris zgodeb moža, ki je padel (čeprav je imel človeških napak mnogo) ipak za veliko idejo, katera bi, uresničena, bila našo slovensko in vso slovansko zgodovino predrugačila — — ti pojdi, ako ti prilika nanese, na njegov grob in obžaluj, da je padel tako, da so triumfirali nad njim njegovi sovražniki, ki niso prijatelji tudi tvojega rodu!

* * *

Povedati nam je še usodo drugih v tem historično-pripovednem spisu omenjenih oseb.

Kakor Tattenbach, so bili obsojeni in z mečem usmrčeni tudi drugi glavni zarotniki. Nádasdyjeva glava je padla na Dunaju, Zrinjski

in Frankopan sta umrla enake nasilne smrti v Dunajskem Novem mestu. Z obema sta izumrli Hrvatom dve domoljubni, mogočni slovanski plemiški rodovini.

Tattenbachova žena je dobivala milostno pokojnino 2000 gld. na leto.

Hrabra Katarina Zrinjska je umrla zaprta v kloštru karmelitaric v Gradcu po dolgem, žalostnem življenju.

Nesrečni izdajavec Baltazar Ribelj ni dobil pohvale za svoje delo, temveč obsojen je bil stati na graškem trgu ob sramotnem kolu, potem pet let v ječo in po prestani kazni je bil izgnan iz dežele.

Rudolfi je bil ustreljen v boju v Čakovcu, ko je po begu Zrinjskega in Frankopana za grofico branil trdnjavo.

Bukovački je po trditvi madžarskih zgodovincev v Carigradu ostal in tam umrl v velikem uboštvu.

Sin Tattenbachov, Anton, je bil na državne stroške v Gradcu izšolan in je moral stopiti v kloster Reun pri nemškem Gradcu, kjer je bil l. 1685. za duhovna posvečen. Še leta 1807. se je rabil mašni plašč, katerega je ta Anton Tattenbach dal narediti od svilnega plašča, ki ga je nosil oče njegov, ko so mu jemali glavo.

Kot značajne črte onega časa končno ne smemo pozabiti omeniti strogega ukaza, katerega

so nemški višji gospodje v nemškem Gradcu po Tattenbachovi smrti poslali v Celje Pavlu Ahacu, namreč: naj poišče tisto veliko coprnico na Dravskem polju, ki je dala Tattenbachu hudobne svete. Ni pa kronistom znano, ali se je Pavlu Ahacu posrečilo coprnico ujeti ali ne.

VIII.

Bela ruta, bel denar.

I.

Pred nekoliko leti smo bili prijatelji na Bledu na jezeru. Trije izmed nas so imeli „žensko svojega srca“ na strani, jaz sem bil sam in svoboden. Moj prijatelj iz glavnega mesta — naj ga imenujem Vrelca — se je zaljubljeno naslanjal na svojo izvoljenko, gospodično Jovanko, ki je mnogobesedna govorila, pripovedovala in vpraševala njega, mene, svojo teto, sebe in vse. Vrelec ni imel oči niti za romantiko otoka in gradu, niti za veličanstvo gorâ, objemajočih jezero — on je videl le svojo Jovanko in gledal le njo. Ženirati se ni imel koga; razen mene sta bila druga dva prijatelja v čolnu preskrbljena vsak po svoje; nista torej utegnila opazovati in delati opomb o človeških ljubezenskih neumnostih, ki sta jih imela samá v sebi — jaz pa sem bil njegov dober prijatelj, kateremu je vse zaupal, posebno kadar sva zvečer več pila in sama domov hodila. Pri neki taki priliki mi je pravil, da je na božjem širnem svetu ni ženske, ki bi mu mogla zvestejša, vdanejša, presrčnejša, sploh boljša biti nego je njegova Jovanka. „Res je“ — tako mi

je rekel dalje — „da ima nekatere lastnosti, ki jih ne vidim rad na nji, a to se bo na dobro izpremenilo, kadar bo moja žena. Oh, srečen človek bom, o tem sem prepričan.“ Tako je govoril, in jaz mu nisem ugovarjal, vedoč, da zaljubljeni ljudje verjemó le to, kar jim hodi v priklad, zamerijo pa vsakemu, kdor se jim predrzne govoriti resnico. Jaz namreč — med nami rečeno — nisem bil preverjen, da je ta Jovanka, imajoča poleg vsega že triindvajset let, tak ideal ljubezni in sreče.

Pa vse to ne spada k stvari. Mi smo se tedaj po jezeru vozili. Spominjam se še, da sem jaz, baš preden smo stopili iz čolna na otok, nekaj na ženske zabavljaj, menda iz same razposajenosti, kakor je to navada in kakor zaslužijo. Rekel sem, da jih je med sto le deset dobrih. (Dandanes bi svoj cenzus še znižal.) Gospodična Jovanka me je iz čolna stopaje nemilostno pogledala, njena teta je s kukalom nalašč gledala Stol, in že sem po kamenitih stopnicah navzgor na otok k cerkvi gredé storil dober namen: nikoli več na ženstvo zabavljati, ker človek od tega nima ničesar nego tujo jezo. Čemu?

Po otoku smo okoli cerkve hodili, originalne podpise na zidovih načrtane študirali, razgled občudovali, se hudovali na oblake, ki so se zbirali nad nami, in naposled v cerkev

šli. Tam je, kakor veste vsi, ki ste bili na Bledu (in kateri niste bili, glejte, da pojdete v ta „raj“ slovenske zemlje, preden storite smrt), tisti zvon, ki ga greš zvonit in ti bo Mati božja izpolnila, česar si pri zvonjenju želiš, ali ka-li. Jaz nisem hotel zvoniti — ali iz pomanjkanja „vere“ ali iz sramu pred samim seboj, da bi se takšne abote udeleževal, tega vam menda nisem dolžan povedati. Zvonili so pa vsi drugi iz moje družbe. Prijatelj Vrelec, Bog mu te neumnosti ne šteje v zlo, je molzel ono vrv, da končati ni mogel; gotovo je želel, da bi ga spreljubljena, dragomila Jovanka ljubila do zelenega groba. Delal je pri tej operaciji tako resne obraze, da se je moja hudomušnost morala nasmehljati. Za njim, to se vé, je prišla gospodična Jovanka; ona se je na smeh držala in nekako lisíčje, tako, da sem v svoji hudomušnosti (kaj hočem, če že imam to lastnost) zopet sodil: „Vrag me vzemi, če si ona ne želi bogatejšega ženina, nego je moj prijatelj Vrelec, ki ima le toliko, kar se je naučil, t. j. kar sproti duševno pridela. Ženska . . .“ pa ne smem ničesar hudega govoriti, meni se zdi, da nismo sami.

Ko stopimo iz cerkvice, je že čakal naš čolnar (vozil nas je star dedec, kateremu je pomagal mlad dečak, menda sin), ki je dejal, da se moramo précej odpraviti, ker bo nastala huda

sapa in dež ter bi se kesneje, ko bo jezero nemirno, ne mogli voziti. — „Jezes!“ vzklikne lepa Jovanka vsa obleдела. „Pojdimo brž!“

In šli smo v čoln ter odrinili.

Jezero je delalo one lehkè valčke, ki se tako lepo krožijo, kadar popiha veter. Ti valčki so vedno naraščali, in ko smo prišli v sredo, je bil čoln že precèj nemiren. Jaz sem sedèl tik veslača in Jovanke. Dekle je bilo nenavadno prestrašeno, dasi ni bilo nobene nevarnosti. Ogovarjala sva jo prijatelj Vrelec in jaz, a ona kar govoriti ni mogla. „Kaj vam vendar je, gospodična?“ jo vprašam, toda ona ne odgovori ničesar, nego bel robec, ki ga je vzela iz žepa, izpustí v vodo. Jaz sem mislil, da ji je padel sam, zato hitro s svojo kljukasto palico posežem ponj in ga res ulovim v vodi. V tem hipu mi seže ona v roko in vzklikne vsa v strahu: „Pustite!“ Tako mi še paličico izbije iz rok, in robec in palička sta odplavala. Začuden jo pogledam. Ona ne odgovori ničesar. A naš stari veslač se nekako bridko nasmehne in pravi: „Bela ruta, bel denar.“

Gospodična se stresne, pogleda Vrelca, kateri pa ni izpremenil nobene gube svojega obraza, torej ničesar ne razumel.

„Kaj je to ‚bela ruta, bel denar‘?“ vprašam jaz, a veslar se mi samo smeje in ne reče ničesar.

Priveslamo h kraju, in Vrelec je bil jako vznemirjen, ker je bilo njegovi nevesti prav slabo. Šele v krčmi se je zopet bolj opomogla.

II.

Leta izpreminjajo čas in človeka, kakor veste. Tako sva se tudi midva z Vrelcem izpremenila, t. j. skoraj menjala sva vlogi. On se je počemeril in je bil nezaupen, izgubil je dobršen del idealov, posebno vero v ženstva visoki poklic in v divno vrednost teh krasnih potomk močevega rebra — zakaj z Jovanko sta bila že dalj časa nadvoje. Jaz pa sem skoraj oživel in — kaj bi se boljšega delal nego sem — še veselí me, ako morem kaki lepi stvarci malo ponagajati. Dasi sva ločena s prijateljem Vrelcem, ker mi ga je opravek potegnil iz mesta na kmete, vendar prideva vsako leto skupaj. Tako sva bila čez dolgo časa lani zopet na Bledu. Bilo je v soboto popoldne. Slabo smo bili naleteli; dež je lil vse popoldne in namesto uživanja krasne okolice, smo sedeli v kolibi pri Petránu, pili dolenjsko vino čez potrebo in tiste ljubeznive ribice, ki so privajene, da hodijo h kraju jezera, krmili s kruhom ter se zabavali nad ribjim prekopicovanjem. Bilo je baš ob času volitev in burne slovenske volilne agitacije.

Naravno torej, da smo — bila je zbrana večja slovenska družba — tudi na politiko prišli in privrženci liberalno-narodne stranke ne posebno ljubo in respektno obdelovali ono naše duhovenstvo, kateremu je lastna črna sukinja in kar k nji spada prva, a narodna politika druga, če ne zadnja stvar. Mlajši med nami so jih obirali morda še preveč, ne razločujoč med duhovenstvom poštenjakov od fanatikov. Tako je bil neki prirodni prehod, če sem kar naenkrat slišal nekovo vražo, da se ne sme nobena deklica, ki se je z duhovnikom (moj vir se je izrazil robateje) spečala v stvareh, katerih celebat ne odobrava, voziti po Blejskem jezeru, ker se jezero vznemiri in se taka ženska more samo rešiti, ako v jezero vrže „ali belo ruto, ali bel denar“. — Nanagloma sem se domislil one scene pred leti na jezeru, pri kateri sem bil izgubil svojo palico, in jasno mi je bilo, česar tačas niti slutil nisem.

Vrelec ni poslušal in ni slišal te vraže.

Drugo jutro je bil krasen dan. Z Vrelcem sva bila sama na jezeru. Morda boste rekli, da je bilo precēj breztaktno od mene, ali vseeno sem se moral dotekniti rane, ki se v Vrelcu še ni bila zacelila.

„France,“ sem mu rekel — „ti si mi vse zaupal, vse povedal, samo ene reči nisi hotel niti meni niti komu drugemu povedati, namreč

vzroka, zakaj se je raztrgala tvoja ljubezen z Jovanko. Od danes naprej pa se mi zdi, da jaz tisti vzrok vem.“

On zardí, me ostro pogleda in reče: „Ako ona breznačajna oseba ni sama svoje sramote na jeziku nosila, ne veš; zakaj jaz nisem še o tem govoril in oni, ki tudi ve, ima več vzroka molčati nego jaz.“

Jaz mu povem slišano vražo, da táko deklico, ki se je s celibatarjem pregrešila, jezero požre, ako mu ne žrtvuje za odkup „bele rute, ali belega denarja“ — in ga obenem spominjam na prej pripovedovani prizor. On se je dobro spominjal, da je bilo deklico strah, a bele rute se ni domišljjal — tembolje pa jaz. Iz obeh stvari sem jaz naredil svojo kombinacijo: „Tako-le je bilo s tvojo bivšo ‚nevesto‘ že tačas; le da si ti to vse kesneje zvedel.“

„Dobro si kombiniral,“ vzdihne Vrelec, s komolci v kolena uprt in čelo v dlani skrivaje.

In zdajci mi je pripovedoval dolgo povest, ki se dá obkrotkem povedati: Ljubil je deklico, ki je bila pripravljena njega vzeti, ki mu je ljubezen govorila in pisala, a imela tako veliko in prostorno srce, da je složno mogel notri biti tudi lep kaplan, kateri ji je dopisoval in h kateremu je skrivaj tudi hodila. Prozaično, resnično, ali žalostno! —

„Vidiš, ko bi bil vedel pomen te vraže prej, mogel bi mi bil že tačas povedati svojo kombinacijo, in prihranil bi mi bil dve leti, kateri me je potem še za nos vodila, da me je vprav sram pred samim seboj“ — je končal moj prijatelj.

„Od vola se ne sme več zahtevati nego govedina, od svetá ne več nego dati more. Prijatelj, bodiva filozofa! Glej, kako je dan lep; misliva si, da je tudi življenje lepo — in bodiva vesela!“ Rekši začnem z najlepšim glasom, ki ga imam na razpolago (in to pomeni veliko), peti: „Po jezeru bliz' Triglava!“

IX.

Na kolpskem ustju.

—•—
Izvirna povest.

I.

Blizu Siska na Savi je pasel hrvaški pastir svinje. Čudna figura in originalna. Kako je bil oblečen in če je imel sploh kaj obleke, to se ni moglo reči, ker ga je pokrival od vratu do nog nekov „plašč“ iz lipovega lubja, da je bil mož kakor umazan eskimo s severa. Z obema rokama se je držal za visoko palico in kaj neumno gledal z visokega nasipa v Savo. Njemu za hrbtom pa so prasice rile globoke kotanje po tratini in mladi pujski so se pulili, koliko jih hkrati pride okoristit se pod doječo mater-svinjo.

Po Savi je počasno, skoraj še počasneje nego teče voda, plaval precèj velik splav lesa. Na splavu je krmilil velik mlad mož sam, na drugem koncu je drugi mož ležal in spal. V sredi, kjer je bilo raznega orodja, nekaj slame in najbrž tudi kaj za prigrizek v košku, je ležal kodrast pes, ki je précej vstal, ko je zagledal nedomačo prikazen hrvaškega svinjskega pastirja, skočil proti robu splava in hrabro lajal preko polovice Save na domačina in njegove stare in mlade svinje na bregu.

„Vrag ti dušu kranjsku!“ zavpije v nizko-zamolcklem glasu hrvaški svinjepasec. Ta lepi pozdrav zbudi spečega „flosarja“ na sprednjem koncu splava, da se vzkloni pokonci in vpraša mladega tovariša krmarja; „Kje pa sva že?“ — Ta odgovori: „Pod Siskom, že blizu Capraga.“ — „Zakaj me nisi prej poklical, zdaj si truden,“ reče oni mrmraje in pograbi za svoje veslo. Tako sta pustila pastirja za seboj.

Svinjski pastir samovšečno čudno zareži, ko se mu splavarja skrijeta za grmovjem in za ovinkom. Bilo je že blizu večera. Svinjar zavzdigne svojo dolgo palico, na koncu katere je bil privezan dolg, tenak jermenček za bič, in udriha v svinje od vseh krajev, da naenkrat celo umazano čredo sežene v klobčič in potem v diru na pot v bližnjo vas. Svinje in prašički so kimali od kraja po poti bolj počasi, ko so se približali vasi, so svoje korake podvojili, prišedši v vas pa se je spustila cela svinjska čreda v divji dir in se vedno manjšala, ker tu je nekoliko malih in velikih prascev smuknilo v eno vežo, tam je naglo zmanjkalo zopet drugih med vrzelmi v plotovih, vsako svinjče je vedelo, kje je doma, nazadnje ni bilo nobenega, vsa čreda je izginila kakor kafra. Imajo čudne talente ti hrvaški prašiči.

Svinjski pastir sam zleze pri eni izmed hiš na hlev v seno, tam vrže od sebe svoj čudni

plašč, ki ga je bil ogrnil najbrž iz strahu pred dežjem, poišče v senu, svojem ležišču, pol raztrgane kamižole in stare opanke (črevljev na njegovih nogah še nikdar ni bilo), obuje in preveže hitro opanke, potem zleze zopet na prosto in odide iz vasi na polje. Krene proti Sisku, tam se dá predrožiti preko Kolpe v vojni Sisek. Na griču stoji tam še dandanes več lesenih in napol podrtih hiš, kakor slabše niso mogle biti tačas, ko so Rimljani zidali tu svoj slavni Siscium in delali velikanske vodotoke. Pred eno teh hiš se pastir pod malim oknom ustavi. Mračno je že bilo.

Potrka na umazano šipo in zakliče: „He, Joso!“

Večkrat potrka in večkrat ponavlja v temno izbo svoj klic: „He, Joso!“ A nihče se ne oglasi. Gre k vratom poizkušat, a tudi ta so bila zaprta, čeprav takšna, da bi jih bil s steno vred lahko podrl, ko bi se bil junaško s hrbtom uprl vanje. Zdajci pride izza ogla hiše kak tridesetleten človek, prava graničarska postava, s štirioglatim obrazom, širokim čelom in navzdol visečimi brki. Lep mož.

„Vrag te je dao i stvorio, šta . . .“

Preden je mogel graničar vprašanje dokončati, se obrne pastir in mu reče: Čuješ, Joso, došo je!“

„Ko je došo?“ vpraša graničar. „Ovaj Kranjac, koj bi tvoju Anku . . .“ — „Je-l' istina?“

mu seže graničar naglo v besedo in oči se mu zaiskre.“ „Bogami, brate!“ zatrdi svinjar. „A gdje stoji?“ — „Valjda kod Malog Vuka, na kupskom ušću.“

Graničar odpira vrata in z zobmi škripaje prekolne onemu „Kranjcu“ — „dušu kranjsku, krst, otca kranjskog, majku, svetca“ itd. Potem pa gresta oba v izbo in tam dalje govorita.

II.

Splavarja ali „flosarja“, ki ju je svinjski pastir videl na Savi, sta bila iz savinjske doline od Mozirja na slovenskem Štajerskem. Ako je pastir graničarju Josu pravil o „Kranjcu“, se mora pripisati to samo na račun zemljepisnega in narodopisnega neznanja njegovega in njegovih preprostih rojakov, ki imenujejo vse Slovence Kranjce, dà, nekateri imenujejo sploh vse, kar je severno od Hrvaškega — Kranjsko, tako da je še ob priliki bitk pri Wörthu, Metz u Sedanu vprašal zagrebški starina, čevljarski mojster, novinarja: „Čuju, gospon, je-l' istina, da sad Kranjci Franceze tuku?“

Splavarja sta bila brata, dasi je bil oni lepi človek, ki smo ga najprej videli, Martin, za kakih petnajst let mlajši od tovariša, okolo štiridesetletnega moža. Na Savi sta bila znana, ker starejši, Miha, je splavljal les že s svojim

pokojnim očetom kot udingen hlapec pri bogatem mozirskem lesnem trgovcu, kateri je les vozil do Belgrada in Pančeva po vodi.

Precèj truda ju je stalo, da sta na kolpskem ustju, kjer se Kolpa v Savo, ali kakor je pravzaprav v istini videti, Sava v Kolpo izliva, spravila splav k bregu na drugo stran, kjer je bilo privezanih že več splavov in zakurjenih nekoliko ognjev, pri katerih so splavarji, skoraj sami Slovenci in največ domačini iz savinjske doline, kuhali svojo večerjo, kadeč tobak in čepeč ali pa ležeč okolo ognjev počivali od trudnega veslanja in krmiljenja.

Ko sta bila splav privezala, reče Miha mlajšemu bratu: „Pojdi, Martin, izpijeva polič.“ Martin skoraj zardi rekoč: „Jaz bi šel tja na ono stran.“ Rekši pokaže nazaj preko Save, kjer je stala in stoji še dandanes prav na koničastem oglu pri stoku obeh rek samotna hiša, krčma.

„Jaz tja ne grem,“ odgovori starejši brat. — „In tudi tebi ni treba. Kaj boš s tem hrvaškim dekletom, če jo res hočeš vzeti? Ali nimaš doma bab dovolj, mladih in čednih in grdih, kakršno hočeš? Da mora človek tako neumen biti.“

„Kaj neumen, kdo neumen! Pridig pa mi ni treba nobenih,“ se razhudi mlajši brat in starejšemu obrne hrbet, korakajoč ob vodi navzdol, kjer je čakal brodnik ljudi, ki so se hoteli prepeljati na drugo stran reke.

„Le glej, da ti kdo ne zasoli katere črez glavo,“ kliče starejši za njim in godrnja sam pri sebi: „Da bi te pamet srečala!“

Ali, resni starejši brat, ko bi ti vedel, kaj ima na tej poti srečati tvojega brata, bi ga držal nazaj ali vsaj ž njim šel s svojo kot železo močno pestjo! In bolje bi bilo.

III.

Stemnilo se je bilo. V mali krčmi so bili že odšli gostje, neki lovci iz gradu, in še štirje žganjarji so pili pri mizi za vrati. Pri oknu pa je sedel naš Martin in poleg njega lepa deklica, kateri na prvi hip ni bilo lahko določiti natančne starosti, ker je bila močna in kakor nalašč ustvarjena za krepkega Martina, ako je res, da se enakost družī z enakostjo. Zatopljen v pogled njenih lepot je sedel mladenič srečen poleg nje. Ona je govorila hrvaško, on slovensko. Govorila sta o malih rečeh, a razumela sta se izvrstno, ker jima je bila tolmač ljubezen in ker se jima je zdelo vse zanimivo. Deklica še ni bila nikdar več nego dve uri od doma, in čudno se ji je zdelo, da pojde enkrat z Martinom daleč nekam gor po Savi. In izpraševala je natanko, ali je to ali ono in drugo tudi pri njem doma tako, ali kako je; ali vsi ljudje tako govore kot on, ali so tako dobri kot on itd. In vse, kar ji je pripovedoval, se ji je zdelo lepo in krasno.

Ko sedita tako v pogovoru, se prav polagoma odpro vrata in v izbo stopi sloka postava graničarja Josa, ki ima rdečo kapico po strani in kratki kožuh nad umazano srajco preko ramena viseč. Prišlec ne pozdravi nikogar. In ko bi ne bil naš Martin vtopljen v občudovanje svoje ljubice, bi bil videl, da je prvi njegov pogled veljal nji, drugi pa njemu, in oba pogleda sta bila strupena. Deklica je pač opazila vse in obleдела.

„Donesi mi rakije,“ reče graničar z jeznim glasom deklici. Ta vstane, gre do vrat in zakliče v vežo majki, naj ona pride in prinese žganja, potem se zopet vrne na svoje mesto k Martinu. Joso pokima z glavo, kakor bi hotel reči: to si hočem zapomniti, da mi sama niti ne natakaš. Dobivši pijačo, jo zvrne namah vase in kmalu odide.

Martin vpraša, kdo je ta človek. Deklica mu pripoveduje, da je z onokraj vode, da jo je že večkrat snubil in da mu je ona odbila. Naravno, da je postal mladenič takoj ljubosumen in hotel imeti bolj natanko povedane te reči. Tako je bilo že kesno, ko se poslovi, da bi se prepeljal čez Savo k bratu Mihi. Brodniku je bil naročil, naj ga čaka.

Ni minilo več nego nekaj minut, ko stopi v krčmo brodnik. Začudena ga deklica pogleda in vpraša, kaj dela on tu in ali ni bil vprav

nekdo pri njem in se je hotel prepeljati. Brodnik pravi, da je pač bil „ovaj Kranjac“, ki je prej tu pil, a da se mu je ponudil Joso, da ga on prepelje, nakar je on temu prepustil brod.

Dekle se prestraši. Joso in Martin sama v sredi deroče Save! In kak vzrok bi Joso imel prevzemati brodnikovo delo, če ne iz zlobnega namena? Ona sede in se ne gane; ne razodene svojega groznega strahu, kakor bi se bala, da se potem uresniči, ako bo razodet.

Brodnik sedi in sedi ter čaka. A Josa ni nazaj. To se mu zdi čudno. Vstane in hoče iti rekoč: „E pa da vidimo!“

A noč je bila temna. Ni se videlo šest korakov pred-se, tem manj čez Savo. Broda ni bilo na tej strani; brodnik je klical na ono stran, a nihče se ni oglasil, najmanj pa Joso. Na vedno klicanje pride sosed z one strani bližje in se oglasi ter na vprašanje, ali je brod na oni strani, išče gori in doli, a pravi, da „tu nema o kakom brodu ni traga“. Torej se je zgodila nesreča. Sava je vzela brod in ž njim Josa in Martina. Deklica, na bregu stoječa, pade na zemljo. Neso jo domov. Brodnik pa kolne „svetca“ in „majko mu“ in vse, ker si drugače ne zna pomagati. Za Josa in za „Kranjca“ mu ni bilo tolikanj, kolikor za brod, ako ga ne dobi več, kar je bilo verjetno.

IV.

Drugi dan ni bilo ne broda ne človeka. Joso se ni bil vrnil domov, Miha pa je zastonj čakal brata, zastonj hodil preplašen okoli, izpraševal, prosil, ponujal denar, obupaval. Martin je bil izginil.

Brod so nato našli. Eden mnogih mlinarjev kateri imajo malo nižje na reki svoje originalne, plavajoče in le s sidri na dno vedno rastoče ali padajoče Save privezane mline, je čutil ponoči, kako je nekaj naplavljenega s silo butnilo v steno njegovega mlina, tako da se je začela njegova plavajoča hiša zdajci gugati semtertja. Pohiti s svetilnico vun in vidi, da je to veliki prevozni čoln ali brod. S silo ga priveže, kolikor se dá, a šele drugi dan ga je mogel lastniku vrniti. O dveh mladeničih, ki bi naj bila na brodu, pa mlinar ni vedel povedati ničesar, marveč na svojo dušo je zatrdil, da ni bilo videti nobenega človeka, sicer bi ga bil on tudi rešil; pa „ni jednoga nije bilo, verujte, ljudi, ako Boga znate“.

Hrvaška sodišča še dandanes niso vzorna, a tačas, ko se je vršila naša povest, je bilo s preiskovanjem enakih stvari še slabše. Nič se ni zvedelo. Vse, kar se je pozitivnega dognalo o izginolem Martinu in njegovem tekmeču, je bil Martinov klobuk.

Štiri dni po oni noči je namreč vlekla bosanska „raja“, kakih sedem mož po številu, turško ladjo, polno koruze, v Sisek.

Pokrita turška ladja, stara in primitivna, kakor da bi jo bil rabil že Agamemnon, ko se je proti Troji vozil, ima veliko, dolgo vrv, za katero jo vleče sedem bosonogih in le napol oblečenih Bošnjakov ob bregu navzgor, trudoma kakor črna živina, tri, štiri dni daleč za en dukat gotovega denarja.

Takšno gručo je opazoval tudi Miha, ki je v svoji obupnosti ostal tu več dni in ni mogel ne naprej ne nazaj brez brata. Kar zagleda, da ima eden izmed bosanskih vlačiteljev klobuk njegovega brata na glavi! To je bilo tem laglje opaziti, ker so vsi dragi imeli ali znane rdeče kape (fese), ali pa nič. — Miha je zvedel od njega, da je Bošnjak ta klobuk našel v Savi, v vrbovem grmovju uro daleč doli pod mlini.

Ta klobuk iz vode je bil vse. Kaj več pa Miha od tistega časa noter do danes ni zvedel o svojem bratu Martinu . . .

X.

Doktor Zober.

— — —
Izviren roman.

„Zdaj pa, gospod inženjer, kadar hočete, pa naprežem.“ Tako je na dvorišču mestne gostilne druge vrste rekel kmetiški voznik mlademu gospodu, čigar popotne stvari je bil natovoril zadaj na svoj odprti, jako primitivni voz.

Ali mladi gospod inženjer ni slišal teh besedi, dasi so bile precèj s hribovskim glasom zavpite, ker sta bila uprta njegovo oko in vsa njegova pozornost v mlado, lepo, plavolaso gospodično, ki je s póstarno, suho gospo, katere veliki nos je na prvi pogled v oči bodel, baš stopala v starinski koleselj.

Gospodična, ne črez šestnajst let stara blondinka, je bila preprosto opravljena; mode ni bilo nič niti na nji, niti na njenem vozilu, kakor se je dalo soditi po mnogoštevilnih košarah, ki so bile privezane tu in tam, zadaj za kočijo in spredaj pri „kočijažu“, ako se je smel tako imenovati topast kmetiški fant, ki je zavzemal mesto na „kozlu“ in kled dva poljedelska uprežna konja: po vsej verjetnosti je bila prišla s svojo staro tovarišico v mesto nakupovat za gospodinjstvo ter se je sedaj vozila domov.

Ko je njen voz odhajal skozi vhodna vrata, je snel prej omenjeni kmetiški voznik svoj prašni klobuk z glave, a videč, da ga gospe ne vidita, je zarenčal na njiju voznika:

„Le počasi vozi, Janez, da te bo moja kobilica mogla dohajati; za vozom rajša teče.“

In ker je bila kočija hipoma že zunaj dvora, se je obrnil zopet k mlademu gospodu inženjerju — kakor ga je prej klical — in nadaljeval:

„Če précej naprežem, bova vozila za tem grajskim vozom in moja kobilica teče po cesti za vozom tako rada, da je ni treba nič tepsti; kar lahko sedem na gajžljjo in vajeti lahko privežem zraven sebe; tako ti piha kakor blisek; za vozom, sem dejal.“

„Le brž no!“ se oglasi inženjer, in kmet zapreže, sede potem spredaj, gospod inženjer zadaj, in z ropotom drdra okorni voz črez predmestni tlak.

Tuintam kdo pogleda mladega, ličnega gospoda na takem prenárodnem vozu, tako da je bilo voženca skoraj malo sram; zato je bil pomeknil klobuk črez oči ter si ni upal pogledati ne na levo ne da desno.

Kmalu pa sta bila iz mesta; zakaj kmet je brez pardona z bičem strojil konjsko kožo in s svojimi večkrat sešitimi vajeti po kobiličnem hrbtu energično pritrkaval, da bi — kakor je rekel — „prej došel grajskega Janeza“.

Naš inženjer, lep mož z mlado, črno brado, na podbradku na levo in desno razčesano, in z mladostnim licem, se zove po svojem imenu Ivan Lisec. Že njegovo sedenje na takem preprostem vozu daje ugeniti, da se sedaj ne vozi iz mesta na zabavno šetnjo, nego da ga vodi na deželo posel, filistrski posel ali skrb za vsakdanji zaslužek, o katerem pravi narodni gospodar, da je častilen, a lenuh, da je grenak in da je bolje, če je človek bogat in mu ga ni treba iskati.

Lisec pa ni bil bogat. Oče, majhen obrtnik v malem slovenskem mestu, ga je sicer pošteno izšolal. A kmalu je bilo treba mlademu možu gledati na „pomozi si sam“. Sedaj živi ob tem, čemur se je naučil, ob zaslužku, ako namreč najde delo. Tega pa ni zmerom obilo.

Dve leti je bil pri nekem državnem zidanju, a po dovršenem delu več tednov brez službe. Kar je imel prihranjenega, je počasi ginilo, in ni mogel dolgo čakati, ker za kako bolezen je vendar dobro, če ostaja kaj na strani.

Zato mu je prav prišla lepa ponudba nekega prijatelja, naj gre na stroške občine Volčjak in graščine Pražanek gozde razmerit in razdelit, kakor je bilo zaradi zemljiške odveze med občino in graščino pravno dogovorjeno. Ker je občina precèj velika in hoče obenem imeti po hišnih številkah in v razmeri velikosti

davkov porazdeljene parcele, da bo „mapa za vekomaj veljala“, bo imel Ivan Lisec precej časa v Volčjaku ostati in meriti.

„Ti prokleti Janez ti, ti ušesa ti! Čakaj, jaz ti ga bom že vedel. Neče malo počasneje voziti, ta lesena cokla grajska!“ se huduje Liščev voznik, ki je bil od slavne občine volčjaške poslan v mesto, da pripelje zemljemerca. Res je bil prej omenjeni koleselj že daleč pred njima na cesti, zaviti v oblak belega prahu, in „kobilica“ je omagovala, obupavši doteči grajskega Janeza, ali bolje, njegova dva konja. Z glavo skesano v tla cincajoča, je začela le počasi in počasi naprej migati, dokler ji zopet bič ni jel strojiti kože, nakar je poizkušala nov zalet.

„Iz katerega gradu je oni voz?“ vpraša Lisec.

„No, lej ga, prav s Pražanka je, prav tam, kjer boste merili, ne daleč od nas,“ odgovori voznik.

„Je li ona mlada gospodična iz graščine?“

„Kajpak, seveda je, domača je, hči stare gospe,“ odgovori kmet.“

„Kako? One stare ženske, ki sedi na vozu poleg nje?“ vpraša zemljemerec.

„E te, kaj še, Bog obvaruj! Ono je tako neka stara gospa; služi, če res tudi gospôda služi; ali jaz ne vem, kako je; v gradu je, no, tako je bolj, dejal bi, kakor kakova gospodinja.

Pri gospe je v velikih obrajtih, odkar sama gospodari, reva bolna. Menda bo tudi kaj v žlahti, ker ji pravijo teta, pa ne vem, ali je ali ni. — No, bistahór, gé-é, kaj že spet klempaš, ti matoroga ti!“

Razume se, da so bili zadnji voznikovi vzkliki adresirani na ubogo njegovo vozno živalco, ki sicer ni zaslužila ljubeznivega diminutivnega imenovanja, ker je bila velika in suha, da bi ji bil lahko rebra štel in bi se bil Ribničan bal poleg nje ogenj kresati.

„Ali je družina priseljena, ali že stara in dolgo na gradu?“

„Kakšna družina? Saj ni družine, samo stara gospa pa to dekletce je, in ta teta, ali kaj je. Same babe. Gospod je umrl. In še kako je umrl, o jemnasta!“

„Kako pa?“ vpraša Lisec.

„I no, enkrat po noči ga je kočijaž mrtvega domov pripeljal v kočiji — čisto mrtvega — tisti Gromov Peter je bil za kočijaža, ki je mislil rajnico Antolkovo vzeti, pa je précej po graščakovi smrti, ko je mislil iti pričat, z Vélikega zoba padel in se ubil. Koliko je že tega? — Čakaj! — pet — ne bo — ampak šest let bo tega; ja, ozimina je bila tistega leta vsa pozebla, ajde smo bili pa toliko pridelali, da je skoraj omlatiti nismo mogli, in klena je bila, da se je je namlelo naštókan žakelj.“

„Torej je oče te mlade deklice storil nesrečno ali naglo smrt? Kaj se mu je zgodilo? Kaj ga je zadelo?“ vpraša Lisec dalje radoveden.

„E, bežite, kaj bi ga zadevalo! On ni bil naše vere, ampak lutrš-človek, od tistega Luter-Martina, ki je bil nekdam vero zmešal. Tudi ta naš graščak je bil te vere; vsaj k maši in k izpovedi ni hodil. Vse ljudi je znal v kozji rog ugnati, samo fajmoštra se je ogibal, pa tistega Zobrovega dohtarja se je bal. Tega pa, tega.“

Tu se voznik nagne nazaj, dene dlan ob usta, iz katerih je bil vzel pipo, in pravi skrivnostno: „Vsi mislijo, da mu je sam hudič prišel tisto noč v kočijo po dušo, po krivoversko.“

„In vi tudi verjamete to?“ vpraša mladi inženjer kmeta.

„Lejte, kaj ne bom verjel? Dušo je imel takó ali takó že hudiču podkrižano, če je bil lutrš-človek. Potlej pa, kaj ni Gromov Peter pravil Antolkovki, ravno prémer se je ubil, da sta vozila v mesto dohtarja Zobrovega? Zober je šel zopet po svetu, onadva pa proti domu. Kadar je na širokem klancu Gromov Peter s coklo zaviral, se mu je zdelo tako, kakor bi bila dva v kočiji in ne le gospod. Ko je pa doma gospodu kočijo odprl, je bil sam v nji, in še ne živ. Mrtev, v črevljih umrl. Ni

mogoče, da bi bil kdo drugi kakor hudič zlezel v zaprto kočijo. Za Boga svetega ne! Kako bi bil pa sicer izginil? Nekateri res pravijo, da mu je dohtar Zober, katerega je tačas v mesto vozil, tako zacopral, da je umrl na poti domov. Ali tega jaz ne verjamem. Naj govore jeziki, kar hočejo, jaz sem pa Zobrovega gospoda že vozil, tako, kakor zdaj-le vas, in jaz pravim, da je dober človek in nič napačen.“

„Rane ni imel graščak nič?“

„Kaj še! Ne ene praske ne!“

„In zdravniki ga niso preiskali?“

„Tega ne vem. I, več škriccev in gospodov, malih in velikih, je lazilo okoli gradu, menda so bili že zdravniki, ali kaj so bili, če niso bili kaj drugega.“

„In kdo je ta doktor Zober?“

„I, kaj bom pravil, kdo? Zobrov je iz Volčjaka; po svetu hodi, tja, odkoder solnce izhaja. Takega ni še mati rodila v naši dolini in ga ne bo. Tam ljudi zdraví, doma jih pa neče. Denarja ima, pa so vendar prodali bratu grunt, ki ga je zapil.“

„In kakšna je gospa v gradu? vpraša Lisec.

Kmet se zopet obrne, dene prst kazalec na sredo svojega širokega čela in čudno se namrdivši začne svedrati in vrtati v čelo.

„Vi hočete reči, da je slabega uma, da ni popolnoma pri pameti?“

„I, no, zmerom ne, ali včasih pač. Vendar ne, da bi bila nora. Ona gospodari, hodi po polju, vse ogleda, dobra ženska je, če ni jezna, ali včasih se ji pa v glavi zmeša, menda zato, ker je nje mož sedaj v peklu . . .“

„V peklu ni, ne govorite tega!“

„No, lepo bi vas prosil, kje pa more biti, če ni naše vere? V vicah vendar ne, bi dejal.“

„Pripovedujte mi dalje o gospe. Kako se ji meša, kaj počne?“

„I, tako — zamišljena je in grunta, kakor ta-le moja mataroga kobila, kadar nima česa jesti — hi-i-i, luca! — Nora ni, ampak tako je, kakor je bil tisti Oplatarjev Korle. Prav taka, kakor je bil Korle. A vi ga niste poznali? I, ta je bil čuden človek. Sam s seboj je govoril, pa okoli brundal. Otroci smo se ga bali. Po postu, ko smo šli za velikonočno izpoved k izpraševanju, glej, kdo je bil tudi prišel? Korle! In ko je kaplan vse izprašal, pa je še njega vprašal, ko je bil na vrsti. „Korle,“ pravi, „povedi mi ti, Korle, kateri je najpotrebnejši zakrament?“ — „Kruh!“ je rekel Korle. „Kruh!“ je odgovoril. „Kruh!“ — In vsi smo se smejali, pa se je smejal še kaplan.“

Kmet je dalje čebljaj različne stvari, ali Ivan Lisec ga ni več izpraševal, niti poslušal. Imel je iz tega dovolj, kar je slišal. „Nenava-

den je vsekakor ta kraj, kamor pridem, in tudi nenavadne ljudi ima.“

Tako mlada, tako ljubezniva in nežna stvarca, kakor je bila ta plavolasa gospodična, ki se pred njim vozi — in kako nesrečna mora biti! Oče je neprirodno ali vsaj naglo smrt storil, mati na umu bolna, deklica najbrž brez sorodnikov, živeča samotno na kmetih brez omikanih znancev. Ubožica! Smilila se mu je.

On sam je do svojega sedanjega devetindvajsetega leta izkušal že mnogo zlega in neprijetnega, videl razdrabljati se prijateljstva in razvezavati lahke ljubezni, celo bridkost materialnega pomanjkanja je že poizkusil — ali v tem hipu se mu je zdelo, da se sme šteti vendar še srečnejšega nego ono dete, ki se je vozilo pred njim po isti cesti.

„Tu-le je pa treba malo napajati, živina in človek potrebuje kaj vase dobiti“, pravi voznik in zavije k veliki obcestni krčmi. Lisec zapazi, da tudi grajski koleselj stoji pred hišo in konji zobljejo. Torej mora biti ona lepa sopotnica tudi tukaj. Ali bi se ne dalo začeti kaj znanja? Kako, to nanese prilika. S to mislijo stopi v krčmo na ono stran, kjer je bil, kakor je po kmetih šega, prostor za „boljše ljudi“. Tam res najde gospodično s spremljevalko sedečo, sicer ni bilo nikogar v izbi. Pozdravi, a

dobi le čisto majhen znak odzdrava. Molk. Dvakrat čuje kratke vprašaje starkine.

Sedeč na drugem koncu iste precěj dolge mize — ker v vsej tej ekstra-sobi je bila samo ena — je mogel deklico natančneje pogledati. In rekel si je, da je zares ljubezniv obrazek. Ona se ni zmenila zanj čisto nič, ali to nič ne de. Kako bi tu storil znanje? Tu ni mogel. Kakor da bi se bil bal. Človek je včasih čuden. Pred junakom ga ni strah, kaj se plaši pred žensko, slabo kakor dete? Kmalu je prišel „grajski Janez“ na prag naznanit, da je konje že napojil. Z lehkim površnim pozdravom odideta ženski, in Ivan si je bil celo v svesti, da se je nerodno vedel, dasi se je tolažil, da se v tem položaju ni mogel drugače. Sicer pa Bog ne daj večje nesreče! Če bo hotel in če bo trebalo, se lahko in primerneje seznaniti na mestu samem.

Pol ure še je moral čakati, preden je voznik bil pri volji, misliti o daljšem potu.

II.

Mrak je že bil, ko se ustavi voz pri županovi hiši v vasi Volčjak. „Božji prst“ v znamenju smrekovega vršička nad vrati je pričal, da je župan tudi krčmar v vasi. Golorok, s pipo

v ustih in z nekako predrzno izpostavljenim trebuščkom je stal oče župan na pragu, njegovega kolena se je držal triletni sinek v precej umazani sami srajci in boječe opazoval v Volčjaku nenavadno prikazen, civilno oblečenega človeka, kakor je bil inženjer; a hišna dekla, ki je šla ravno iz hleva, je brzo smuknila ob zidu, kakor senca, ker je je bilo sram gospoda, zakaj ni je bilo tu črne sukne, odkar je kaplan bero pobiral in potem adjunkt z biričem na komisijonu tu pil.

„Bog daj, Bog daj, dober večer,“ vpije krčmar — „so prišli, gospod, so prišli?“ — Rekši vede prišelca v izbo, kjer je bilo zbranih že več radovednih vaščanov, zakaj prihod inženjerjev je bil eden najvažnejših in največjih dogodkov za zapuščeni, od velike ceste oddaljeni Volčjak, zato je že več tednov svojo senco pred seboj metal, kakor se pravi o vseh imenitnih in velikih dogodkih tega sveta.

Sami kmetje so bili v sobi. Obmolknili so vsi, tudi Lisec ni imel veselja govoriti, le krčmar župan, ki je bil gospode bolj vaje in radi svoje spretnosti med sosedi močno občudovan, on je hitel pripovedovati, kako in kaj je z gozdom, kakove lepe stare pravice so občinarji imeli od nekda v tem gozdu, a sedaj, ko je odpravljena tlaka in desetina, mahoma gospoda niso hoteli več odkazovati lesa, kakor

da ne bi Bog dal mu rasti po noči in po dnevi za vse ljudi. Pravdo so pravdali. In po pravdi je prišlo tako, da prevzemo kmetje del gozda od Dolgojelsja do Sive peči v last, kar je sicer premalo, pa vendar bolje nego nič; zakaj z onimi gospodi, ki so po kancelijah, se ni dobro tovarišiti, tisto pravico ti jutri jemljejo, katero ti danes še puščajo. Če imamo prej umerjeno in v mapo dejano, prej smo brez skrbi.

Župan znaša vsa pisanja, tičoča se stvari, na mizo in jih razpolaga po mizi, po znamenjih poznavajoč, katero se tiče tega in onega, ker razumeti jih sam ni mogel, bila so nemška, znani plod potujčenega uradovanja, kakršno se v posmeh zdravi pameti po Slovenskem nahaja skoraj še obče.

Mati županja je pripravila večerjo, ki je bila precěj po kmetiško narejena; vendar nocoj je bil naš pripotnik truden in lačen.

Tudi kmetje so bili polagoma zgovorni in dovtipni in so izpraševali z veliko naiviteto, kakor otroci. Lisec je imel potrpljenje ž njimi in jim je odgovarjal ter razkladal, zakaj in kako se da na papirno mapo narisati istinito zemljišče, da drugemu ostane razločno, kar se je kmetom čudežno modro zdelo, in gledali so svojega inženjerja kakor nekaj posebnega. Cenek Vitrin, najstarejši med njimi, je zaklel, da maševati ni dosti „kunštneje“, kakor tako

na papir zarisati, da črez sto let še pismo-
učen gospod akuratno najde, kje je postavljen
mejnik.

Lisec se odpravi spat v „najlepšo izbo v
Volčjaku“. Zakaj na ta način dvorjaniti si dati,
mu je bilo kmalu odveč. Kot mestni človek ni
bil vaju kmetiškemu humorju.

Ta noč je bila čisto navadna noč, taka,
kakor jo preživi bogve koliko tisoč preprostih
ljudi, ali vendar je bila za Lisca nekako odlo-
čilna, čeprav je imel način te odločilnosti tudi
svojo smešno stran.

Utrujen je bil namreč Lisec jedva zaspal
in razni dnevni vtiski so se mu kot sanje po
možganih počeli razpletati — podoba krasne,
a nič koketne sopotnice je bila vmes med njimi
— ko je bil nemilo moten.

Prebudi ga — oprosti, bravka, življenje je
polno proze — neprijetni čut srbečice po životu.
„Bolhe,“ si misli in si pomaga, kakor si v takih
stiskah ubogi trpinčeni človek pomagati more;
a zastonj poizkuša znova zaspati. Nobena kletev
ne pomaga, potrpeti je treba do jutra.

Znan neprijetni duh mu udari na nos.
Hitro plane iz postelje, dotiplje užigalo, naredi
luč in vidi, da je živa istina: stenice so šviga-
švaga bežale po rjuhi pred svečo. Stenice, zanj
največja gnusoba. In ta soba je bila namenjena
njemu za stanovanje! In v najlepši hiši v vasi

je bil nastanjen! Rajši vse popustiti in bežati v mesto nazaj, nego tu biti v takem gnezdu. Kako morejo ljudje biti tako nečisti!

Nič več ne more leči, dasi je močno zaspan. Obleče se in hodi gor in dol po sicer še res čedni izbi. Dolga noč je bila in mučno čakanje. Iz svojega kovčega vzame to in ono knjigo, da bi čital; a komaj začne, mu lezejo trudne oči skupaj in opustiti mora. Naposled se vendar začne daniti, vstanejo dekle, vstane gospodinja, tudi Lisec gre na plano polje.

Župan se začudi, ko čuje hudovanje inženjerjevo in njega grožnje, da tu ne ostane, da hoče drugo stanovanje, čedno in snažno, ali pa odide. „Kaj vruga! Preklete stenice, jaz še vedel nisem zanje,“ meni on.

„Kdo neki bo zavoljo treh stenic že bežal! Sosea je bil lani gad pičil, a še ni umrl. Toliko nas je ta gozdna stvar veljala gotovega denarja, zdaj pa bi zavoljo treh prekletih stenic morali zopet z ničem in hudičem vse pustiti!“ — „Te preklete stenice“, je odmevalo iz ust sosedov, ki so bili pozvani na posvetovanje. „Anti so gospoda mehkužni in zanič,“ šepetče prvi. „Od ene stenice ne bo crknil ne!“ meni ljubeznivo drugi. „Poparite posteljo z živim kropom, pa bo dobro,“ receptira županu tretji v vznemirjenem Volčjaku, kjer ni bilo nobenega drugega kvartirja za gospodo.

A inženjer ni bil s tem zadovoljen. Drugo stanovanje! Če ga v vasi ni, pa v sosesčini.

Ali do bližnje fare, kjer je bilo lažje dobiti gosposko, t. j. sploh kako stanovanje, je bilo celo uro hoda. Ker je bilo že iz Volčjaka precej daleč do gozda, izjavlja Lisec naravnost, da take daljave neče hoditi, da mu morajo potem preskrbeti poseben voz za ves dan. Kmetje so pa prvič skopi, a drugič imajo sploh le voli za vozno živino; konj in voznik — en sam je bil v vasi — oj, to bi bilo predrago.

Župan skliče še nekaj mimogredočih občinarjev in vsi se med seboj resno posvetujejo, kaj storiti. Tudi novodošlim se zdi grozno neupravičeno, kako morejo tri stenice, za katere se noben pošten Volčjan ne bi niti zmenil, gospodu, ki pri njih tak „lep“ denar služi, presedati in ga celo odganjati.

„Ali tu se ne dá nič opraviti, ta človek je svojeglaven, in bogve, ali bi drugega dobili, ali ne,“ pravi župan. „Kam ga denemo, kaj pravite?“

„Ko bi se v gradu dobilo,“ reče eden.

„I, bome, ko bi ne bila gospa tako čudna, ljudi boječa in sama svoja,“ meni župan.

„V Zobrovo kočjo ga denimo,“ pravi drugi.

„V Zobrovo kočjo!“ je odmevalo od vseh strani; torej je morala biti ta misel srečna. „Po Solárja pojdi!“ veli župan, in kmalu pride še

en kmet, ves prtnen in okoren. Razodenejo mu veliko zadrego, v katero je Volčjak prišel, torej naj dá ključe od Zobrove kočice, ker tam je gosposka postelja, politirana miza in kar je treba; stenic pa tudi ne bo, ker starega Zobrovega dohtarja že dve leti ni bilo doma.

Ali Solar se brani dati ključe. Dohtar Zober je hude jeze mož; za krščen svet, kaj bi dejal, ko bi prišel in našel kakega tujca v svoji izbi. Tega pa ne! Začne se parlamentiranje z županom in Solarjem zaradi ključa v Zobrovo hišo, in ko Solar čuje, koliko je za občino važno, da dobi zemljemerec stanovanje, pravi naposled: „Poizkusite prej v gradu, oče župan, in če tam ne bo nič, no, potem vam pa dam dohtarjev ključ, naj se pes obesi, saj ga ne bo vrag prinesel prav zdaj. Najprej v grad!“

Pod eno streho stanovati z včeraj videno mlado gospodično in videti razmere, o katerih je že včeraj slišal neobičajne stvari, je ugajalo Liscu, ko ga župan povabi, naj gre ž njim vred v grad stanovanja iskat. Nenavaden položaj njegov je moral tu odbijati vsak pomiselk, sicer pa tudi ni nameraval zahtevati kake posebne gostoljubnosti; „saj ljudje tam so vendar gotovo omikani,“ je menil.

III.

Gresta z županom.

Gradič Pražanek, kakor je bil razbral Lisec iz aktov pri županu že snoči, sedaj lastnina grajske gospe Marije Langmannove (kdo se bo nemškemu imenu pri nas čudil, ko so po graščinah, žal, da največ tuji naseljenci!), ta grad je bil na vzvišenem holmcu — kakor vsi, v lepem zakotju pod gozdom in hribovjem. Več potov in steza je vodilo do njega. Nekdaj se je dal baje tudi na vse strani braniti, vendar sedaj je bil prekop okoli in okoli zasut, in samo še na severni strani je okrogel zid kazal, da je tu bil nekdanj stolp. Drugi deli so bili kesneje zidani ter je bil že predzadnji lastnik mnogo podrl, kar je bilo preveč. Okoli gradu so bila gospodarska poslopja.

Pred vrati je rastla košata lipa, okoli nje-nega debla je bila živa klop, s po-edeno in potlačeno kratko travo zarastla. Na tej klopi je sedela pri nekem delu mlada gospodična, ali ugledavši dva prišelca, smukne preplašena hitro v vežo. „Mlada je, zato boječa,“ si misli Lisec, ko prideta do vežnih vrat, do katerih je vodilo pet širokih stopnic.

„Teta, pojdi sèm!“ se je razlegal proseč glas po veži, baš, ko sta imela vstopiti Lisec in župan.

Iz izbe v vežo stopi Liscu naproti od večrajšnjega pota znana stara ženska z dolгим nosom. V tem hipu, ko mu je bila prav blizu s svojim koščnim licem, se mu je zdela skoraj grda, in sodil bi jo bil za hudobno stvar, kdor sodi po vnanjosti in po prvem vtisku.

„Kje so gospa? Midva morava govoriti z gospo,“ vpraša župan z malo respektom.

Liscu se je šele zdaj videlo, da je pravzaprav smešna figura v sedanjem pred stenicami bežečem položaju on, in ker se je začel bati, da ne bi župan spravil teh posteljnih sovražnikov človeškega nesnažnega rodu tu pred lepo gospodično v nespodoben govor s svojim grobim jezikom in njega potegnil v zadrego, sklene lotiti se stvari sam. Ker je čul gospodično prej klicati „teto“, se obrne do starke in predstavivši se ji kratko razjasni svoj položaj, izražajoč svojo prošnjo s pristavkom, da je ta morda tembolj opravičenja vredna, ker je on v tem kraju v poslu, kateri se tiče ne le vaščanov, nego posredno tudi gradu Pražanka. Obenem pa še dostavi, da bi bil gotovo tih in ne nadležen gost, za katerega, ako tako žele, niti ne bi znali, da je tu, ker mora itak ob lepem vremenu delati skoraj po ves dan na prostem. V vasi, žal, stanovanja ni mogoče dobiti.

Župan volčjaški pa je bil v tem zvedel, da je grajska gospa pri delavcih na bližnjem

polju. „Gotovo so dobre volje, če so na polju, jaz grem tja, le tu ostanite, zdaj vse opravi jaz sam,“ pravi in odide.

„Počakajte!“ kliče teta, toda župan le z glavno odmaje in odide.

„Mi se že od včeraj poznamo, če se prav spominjam. Slutili sva že včeraj, kdo ste, ker sva poznali vašega voznika.“

S tem mu pokaže stol pri veliki kameniti mizi, ki je stala v vežnem kotu pri vratih. Lisec sede, rekši, da bi se bil že včeraj medpotoma rad predstavil, a si ni upal.

„Kar se pa tiče vaše prošnje, bo odločila gospa, h kateri je, kakor ste videli, župan šel, preden sem mu mogla braniti. Vendar je dobro, da ste že prej pripravljeni na njen odgovor. Ona bo najbrž vašo prošnjo odbila. Nikar nam tega ne štejte v zlo in ne mislite, da je temu krivo pomanjkanje gostoljubja. Pri nas smo samo ženske poleg družine, torej veste, da je potem težavno . . .“

„Prosim, nadležen nečem biti. Reklo se mi je, da je stvar prav lehkà; če ni, potem . . .“ Lisec vstane.

„Ne, gospod, poslušajte me do konca. Kar ste navedli zaradi svojega posla tukaj v kraju, da se tiče tolikanj gradu kolikor vaščanov, to je res, ali za vse te reči se briga samo Linin varih, gospod sodnik Pevec, me ženske same

nič. Dalje pa — vidim, da vam moram vse povedati (tu odide mlada gospodična naglo proč v sobo) — glavna stvar je, da je naša gospa včasih bolna, nervozna, duševno razburjena, da bi vam samemu ne bilo ljubo bivati blizu nje. Ona je mnogo trpela in to je njene živce vzneredilo. Včasih jo ta bolezen prime za več dni. In vprav sedaj je zopet tako čudna. V takem času neče tujih ljudi. Če to vse pomislite, nam boste lahko odpustili. Sicer pa, karkoli drugega potrebujete, če le morete v vasi potrpeti, medve z gospodično vam storiva vse, ako je le v najinih močeh.“

Lísec se opravičuje in zahvaljuje ter hoče oditi, da bi se čimpreje rešil mučnega položaja. Baš se hoče posloviti, ko čuje na dvorišču županov in še drugi glas.

V tem hipu stopi mlada gospodična iz sobe zopet v vežo in z veselim obrazom reče: „Mama so dovolili, teta!“ Skozi okno je to čula z dvora.

„Res?“ se začudi teta.

„Obžalujem, da po dobljeni obrazložbi tukajšnjega stanja, sedaj tudi z gospenjim dovoljenjem ne morem ostati“ — odgovarja Lisec pikro — „najvljudnejša zahvala!“

„Sedaj pa morate, prosiva vas, sedaj pač! Tiho bodite o tem, kesneje vam povem več,“ šepetaje naglo „teta“ s prosečim glasom. Lisa je bilo skoraj malo strah. Kakšni so ti ljudje!

Na pragu se sedaj prikaže pred županom visoka ženska z osivelimi, nekoliko razmršenimi lasmi, ognjevitim očesom in nekoliko zagorelim obrazom, ki je pa navzlic petdesetim letom gospe kazal sledove nekdanje nenavadne lepote. V rokah je nosila paličico, vendar ne, da bi se opirala, ker hoja njena je bila trdna. Gosposki obleki se je poznalo, da je bila na polju. To je bila gospa na Pražanku.

Lisca ni précej opazila, nego mimo njega šla k „teti“ in ji rekla z glasom, ki je značil energično in resolutno naturo: „No, ker ljudje hočejo, da je pri nas, in ker jim je potreben, naj bo. Dve sobi na zgoranjem koncu mu daj opraviti in skozi zadnja vrata pri sušilnici naj hodi notri in vun. Kakšen pa je? Ali je star? Inženjerji so menda stari.“

„Jaz še ne posebno, milostiva!“ se oglasi Lisec in stopi bolj prednjo.

Ona ga srpo gleda, oko se ji ostekleni, pomakne se tri korake nazaj, pokaže s prstom nanj in vpraša neprenehoma vanj gledaje: Ta? Ta?“ —

Précej pa skloni malo nakrivljen hrbet pokonci in vpraša poprej „teto“ klicano starko: „Ali nima ta Andrejevih oči? Tak ne bo nobeden več pri nas, nobeden več!“

Lisec je videl, da ima pred seboj res blazno žensko. Njegova navzočnost je bila tu motilna,

torej se molče prikloni in se obrne iz veže vun. V istem hipu je tudi gospa odšla v notranjo izbo pri tleh in vrata zalopnila za seboj.

„Eno besedo, gospod,“ čuje Lisec za seboj in obrnivši se vidi staro teto.

„Vi ste razžaljeni, toda jaz sem vam prej razložila, kako je. Tu je bolezen, in prosim vas lepo, molčite, kolikor morete, o tem, kar se vam je reklo.“

IV.

Župan je klel in delal opombe. „Zdaj ostane še samo Zobrova koč.“

A Lisec ni pazil na to. Po glavi mu je šel ves ta čudni prizor.

Mlada gospodična Lina — to ime je čul — lepa, vse sreče vredna deklica, pa v tej okolici! Le nekoliko trenutkov jo je imel priliko gledati in vendar je videl veselje na njenem obrazu, ko je bila mati ne videvši ga prej dovolila, da sme ostati. Kmalu pa se mu misli povrnejo zopet do njegove neprilичne situacije. Reče županu:

„Zakaj mi niste povedali, da pri vas ni mogoče dobiti za poštenega človeka poštene postelje? Nikdar bi se ne bil izpostavljaj temu, da me enkrat mrčes, drugič nora ženska meče iz dvora. Vi županujete v čudnem kraju!“

„Zobrova hiša, Zobrova hiša,“ tolaži župan, ko koračita čez polje v vas nazaj. Lisec je bil radoveden, kakšno je to zadnje pribežališče.

Solarjeva hiša je stala zunaj vasi. Tjakaj vede župan inženjerja in pokliče gospodarja ter mu razklada, da zdaj mora kočo odkleniti in da naj spi inženjer na postelji Zobrovega dohtarja, ker nič drugače ne more biti. Solar z glavo maje in pravi:

„Ključ imam, ključ, ali pravzaprav jaz ne smem nikomur odpreti. Gospod mi je prepovedal in rekel: nihče se ne sme pritekniti nobene stvari v moji izbi, vse mora biti tako, kakor je.“

„Saj bo tako ostalo, kakor je. Samo tačas, dokler je inženjer tukaj, naj spi notri in svoje stvari piše. Dve leti že ni bilo v naši vasi videti Zobrovega dohtarja. Sam hudič bi bil, ki bi ga sedaj prinesel.“

„I, jaz si vendar ne upam. Ti ne veš, kakšen je, kadar je jezen. On zna tudi coprati. Kdo mi povrne, če mi prašič crkne?“ pravi Solar.

„Če si ti ne upaš odpreti, odprem jaz, daj sèm ključ!“

Solar dá naposled ključ, in zdajci vedejo Lisca proti koči, ki je stala sredi med sadnim drevjem, zadaj za Solarjevo hišo. Torej tudi tukaj težave! „Večje nuje za stanovanje ni nikjer nego tu v Volčjaku,“ misli Lisec, gredoč za kmetoma.

Odpro, in v svoje začudenje zagleda Ivan dobro in čedno, z nekaterimi rečmi ne bogato oskrbljeno, a lepo pobeljeno sobo, iz katere je udarila le nekolika zatohlost zaprtega zraka.

„Tu pa se bo dalo prav idilično stanovati,“ si misli Lisec ves zadovoljen in vpraša:

„Čigava je, pravite, ta sobica? In kaj je s tem Zobrovim doktorjem, ki ga večkrat imenujete? Ali je ta soba njega lastnina? Ali smem vsaj tu brez skrbi ostati? Ali kako je?“

„Brez skrbi,“ odgovori župan. „Zobrov dohtar ni tako nápačen človek, kakor nekateri mislijo. Če ga nobeden ne pogovori, jaz ga.“

„Hiša je seveda njega lastnina, za zdaj, dokler on živi, če še živi, a po njegovi smrti pa pripade meni,“ pripoveduje dalje Solar.

„Zobrovega dohtarja je, pač da,“ pristavi župan.

„Tedaj je ta kočica izgovorjena pri vas za kakov kot, za preužitek? vpraša Lisec, da bi kaj več zvedel.

„Kot, kot, kot,“ potrjuje kmet, „in ne le samo izgovorjen, ampak tudi intabuliran na mojo zemljo. Zobrov gospod se je intabuliral, ni dal drugače; kakor bi bil jaz kakov pijanec in zapravljivec, ki dolgove dela. Hudo mi je bilo, ali plačal mi je pa res, dasi bi bil imel plačati jaz njemu.“

„A kdo je ta Zobrov doktor? In kje je?“

„E, študiran človek je, in še močno. Ko je bil mlad, so ga dali Zobrovi, ki so bili prej na tej domačiji — jaz sem jo na licitandi kupil, ko jo je Zobrov Miha, dohtarjev brat, zapravil — tačas so ga bili v šolo dali, pravijo, da bi bil duhoven. Kajpak. Ne vem, katere sorte dohtar je. Eni pravijo, da je vse vkup, da zna vse, ker ve vse, kar vejo tisti cesarski in kar oni dohtarji, ki ljudi zdravijo. Doma, kadar pride, ne dela nič. Samo toliko vem, da je bil daleč po svetu; tja črez morje nekam je bil šel, še črez deveto deželo; slišal sem, da v Egipt, kamor je bila bežala Marija z Jezuškom, kakor iz evangelija bero. Vprašati si ga nikoli nisem upal. Kar zmisli se in še ne odgovarja! Tačas, ko je stari Zober vse izročal sinu Mihi in so pismo delali v kanceliji, on ni nič vedel, kje je starejši sin, ki je za dohtarja študiral in potlej po svetu izginil. Vendar je dal stari — tačas je bil še bogat — tako v pismo postaviti: „Moj starejši sin Drejko, ki je študiral, je tudi moj, kakor ta moj mlajši sin Miha; zato pa je moja volja, da se zapiše in postavi v pismo tako, da bo veljalo, dokler sem jaz živ in dokler je moj starejši sin Andrej živ: kajža za hišo z jablanami, z orehi in drugim sadjem do plota je last moja ali mojega starejšega sina Drejka, dokler ostanem jaz živ in dokler bo on živ, da bo imel, kamor bi položil svojo

glavo, če pride kdaj v nadlogo in v silo in če bo hotel stanovati pri nas na Volčjaku, kjer je bil rojen, in da bo vedel, da je tudi on sin Matevža Zobra z Volčjaka'. In takisto, kakor je govoril stari Zober v kanceliji, so zapisali gospoda na pismo in priče so se na to podkrižale. Zato sem jaz samo na ta način tudi kajžo kupil, da jo dobim potlej, kadar gospod umrje, če je nečem odkupiti, ker stari Zober je umrl, oj, tega je že dober čas. Dolgo ni bilo gospoda nič blizu, a nazadnje je prišel. Še denarja mi je dal, in pustil sem, da se je intabuliral. Stari je umrl, Miha tudi, ali niti gospod ne more več dolgo živeti, svoja leta ima.“

„Dve leti ga že ni bilo? A prej? Je li prej večkrat prihajal?“ vpraša Ivan.

„Prej? E, več let nismo vedeli, ali je živ ali ne in kje je. Tudi zdaj ne vemo. Jaz sem mislil, ko sem kupoval to domovje, da je gotovo umrl. Gospoda so mi rekli, da moram mrtvega tožiti. Kar pride, kakor bi z oblakov padel. Potlej je prihajal nekaj časa večkrat, sedaj pa redko.“

„Če hočete več zvedeti, v gradu ga bolje poznajo,“ reče župan Liscu.

„In zadnjič, ko je bil tu, ti je pisal, da pride,“ pravi župan kmetu. „Ker sedaj ni nič pisal, tè ga ne bo.“

„Zadnjič tudi ni pisal; tisto je bilo prej enkrat, ko je pisal,“ reče gospodinja Solarica

ki je bila prišla blizu. In med možem in ženo se začne prevažni prepir, ali je bilo zadnjič ali še prej „tisto, ko je pisal“.

Tako nekoliko podučen, kje je, se inženjer uredi in udomači v izbi, kakor se je dalo.

Razen čiste postelje in vsega za to pripravljenega perila, je stal v kotu še težak, z železom okovan, zaprt kovčeg brez ključa in na steni je visela draga puška dvocevka, stoli so bili gotovo iz mesta naročeni, in tudi naslanjač je bil prav udoben sedež. Stene so bile gole in nikjer ni bilo nobene olepšave. Na okenski polici najde dve knjigi v jeziku, ki ga ni razumel.

Prvo noč je izvrstno spal v sobici sebi neznanega Zobrovega doktorja, povsem soditi jako zanimivega moža v nezanimivem Volčjaku.

V.

Dobro se je bil Lisec naposled utaboril in, ker ni imel velikih potreb, je bil še precèj zadovoljen.

Družbe, omikane namreč, ni imel nobene. Največ, da je ob nedeljah hodil v bližnji trg in tam znanje storil s honoracijrji. Ali tudi do teh ga ni posebno vleklo, ker vsi vkup niso znali druge zabave, nego da so igrali

tisto igro, o kateri govori Schopenhauer, da, kadar ljudje nimajo misli, ki bi jih med seboj menjavali, potem menjavajo — karte in se obirajo za goldinarje.

Imel je pa dela več, in to je dostikrat, če ne najkratkočasnejši, vendar najpoštenejši in najkoristnejši tovariš. Dela pa ni pogrešal, ker razen tega, zaradi česar je bil prišel na pogodbo s kmeti semkaj, je imel še druga naročila. Posebno mu je bil v tej stvari na pomoč okrajni sodnik gospod Pevec, kurator gospodične Line, sicer tih, ali pri kmetih priljubljen mož, ki je povsodi okoli z uspehom nagovarjal ljudi, naj dajo dvomljive stvari na polju in v gozdu premeriti, da bodo imeli prihodnje zemljiške knjige bolj v redu.

Pot v gozd je vodil mimo gradu, tik spredaj pred vežo. A Lisec ni hotel hoditi tam mimo. Ni hotel srečati gospe, ki ga je bila tako nevljudno odpodila. Zato si je bil dal pokazati nekoliko daljšo stezo za gradom, bolj pod jarkom, sicer tudi črez graščinski vrt, vendar precèj za hišo, a že toliko nizko, da ga je zakrivalo drevje. Tam je hodil zvečer domov dosti dni, vselej neviden. To se je izpremenilo po naslednjem slučaju:

Nekega večera pred mrakom je šel sam mimo gradu, zadaj, po navadi. Ker je bil poslal svojega pomagača že iz gozda na pošto, je

nosil sam, kar je imel s seboj instrumentov in drugih reči, povezano v podolgovat zavoj.

Pod Pražankom ga sreča berač in poprosi miloščine. Ko dobi majhen novc, opozori gospoda, da se mu je razvezala nogaviška podveza, torej za človeka, ki prihaja iz grmovja, čisto običajna, ne posebna nesreča, katera se dá hitro popraviti in nima v navadnem življenju najmanjšega nasledka. Drugače se je pripetilo tu pri našem prijatelju Ivanu Liscu. Ta malost, razvezana podveza, mu pomenja majhno dobo.

Vrgel je bil namreč zvezani svoj tovor z rame na travo, sédel ob jarek in si popravljaj svojo toaleto s počasnostjo, kakor človek, ki se mu ne mudi. Baš se je rumenilo nebo v zatonu; bil je lep pogled. Vstane in se ozre, da bi pobral povezane svoje stvari — ali tu leži grajski pes, velik kot star volk — (Lisec niti videl ni, kdaj mu je prišel za hrbet), jezno zarenči in pokaže zobe, ko iztegne Ivan roko, da bi pobral svojo culo! Poizkuša večkrat, a ne more; pes polaga tace na njegovo imetje, in kdo se more boriti s temi zobmi! Jasno je bilo précej Liscu, da misli pes nekako tako: „Vse, kar leži na zemljišču moje gospodinje, vse je njeno; jaz sem čuvaj, in ta človek bi nam to-le stvar rad ukradel!“

Kako zdaj velikanskemu psu dopovedati, da se moti? Kako njega, starega stražarja,

preveriti, da ta stvar na tleh ni imetje njegove gospodinje, nego s seboj prinesena?

Lisec čaka, misleč, da se pes naveliča in odide. Ali ta je imel večje potrpljenje. Jezik je pomolil na dan in ga hladil mirno ležeč z največjo flegmo; za Lisca se niti zmenil ni; samo, kadar je on zopet hotel poizkušati pobrati svoj zveženj s tal, tačas se je Sultan postavil na noge, zarenčal in bil tako grozen, da je bilo jasno videti njegovo pasje mnenje: „Eden naju bo ležal, če se sprimeva!“ In brez dvombe bi bil ležal Lisec, zakaj orožja ni imel nobenega s seboj, ko bi bil že smel misliti na uboj. Na prosto zapodenje pri Sultanu pa seveda ni bilo misliti.

Položaj bi se bil zdel škodoželjnemu gledavcu humorističen, ali za našega prijatelja je bil vendar prokleta ozbiljen. Svoje blago čez noč tu pustiti, tega vendar ni mogel.

Zadnji poizkus: da-li je možno Sultana prevariti? Ivan gre počasi po stezi, kakor bi resigniral na svoj zavoj, pa se skrije za bližnji grm.

To je na videz pomagalo. Sultan je bil prevarjen. Vstane, pusti svoje mesto in s počasnim korakom kakor zadovoljen kmet v nedeljo popoldne med njivami koracá proti gradu. A tu se zopet obrne, sede na zadnjo oplati svoje kosmatine, podpre s sprednjima nogama široko obrastlo glavo in široke prsi in gleda, kakšen

je ta svet in kaj se godi po njem. Gleda in ni mu všeč, kar vidi. Izza grma je stopil Lisec in gre proti svoji culi. Pride do nje in jo srečno prime, pod pazduho dene in hoče odnesti. Tu pa je bilo Sultanovega potrpljenja konec, hipoma vstane in v velikanskih skokih čez tri krtine, čez strm in grm dirja navzdol. Lisec ga vidi in zavedajoč se, da se pes ljuto zažene nanj, če mu brž ne izroči plena, vrže svoje zavito orodje hitro od sebe, psu nasproti, pes skoči nanje in bila sta zopet v prejšnjem položaju.

Tu je moral kdo domačih priti na pomoč in psa odpraviti. Ali v grad on vendar ne more sam, on, ki je bil tako odpravljen iz njega! In drugega človeka ni bilo videti nikjer, mrak je bil vedno gostejši. Vendar zažvižga proti gradu in zakliče, enkrat, dvakrat. Okoli ogle pride umazana dekla, in trebalo je mnogo migljajev, preden je prišla blizu. A pes ni hotel iti ž njo, morala je biti pretuja, zato odide s tolažbo, da bo povedala gospe. Lisec je že mislil reči, da tega ni treba, a vendar ni rekel.

Po stezi pride stara gospa. Počasi stopa s svojo palico. Od daleč že bistro gleda Lisca. Prišedši do njega, obstane.

„Vi ste tisti inženjer?“ vpraša čudeč se.

„Da, milostiva gospa! Prosim, odpravite svojega psa, da morem pobrati svojo culo,“ reče on ostro.

Gospa pobere zavoj in ga dá Liscu. Psa prime za ovratnik in ga z roko pohvali. Ivan hoče po tihem poklonu kar oditi. Kaj je mogel govoriti z blazno damo? Neko strahu podobno čuvstvo ga je vleklo od nje proč.

„Čakajte, gospod,“ pravi pa ona mirno in z dobrohotnim glasom:

„Jaz se imam še opravičiti pred vami, da vam nisem dala kvartirja. Ne zamerite. Tačas je bil za mene tak dan. Jaz sem bolna. Ne vem, kaj sem vam govorila, a ne mislite več na tisto. Sicer tudi ni, da bi pri nas stanovali, vi ste mlad, jaz imam mlado hčer. Če manj pride v družbo takih ljudi, kakršnih ste vi eden, bolje zanjo. — Kakšno imate postrežbo v vasi? Gotovo slabo. Ako česa potrebujete, pošljite k nam. Ali pa vam jaz pošljem, ako česa želite!“

„Hvala, gospa,“ odgovori Lisec nekako boječ, a tudi močno iznenaden. Govorila je sicer odločno, a popolnoma pametno in razborito. O oni blaznosti, v kateri jo je videl prvič in o kateri mu je že voznik pripovedoval, ni bilo ničesar na nji.

„Ako česa potrebujete, dajte pošto po komer je ali meni ali gospodični Senčarjevi, ženirati se pri nas ni treba. Sami pač ne hodite, ker, kakor sem vam že rekla, nimam rada obiskov. Kje ste potem dobili stanovanje?“

„V vasi doli,“ odgovori Lisec.

„V čigavi hiši? Ne veste imena?“ vprašuje gospa čisto lehkò in ravnodušno, kakor se govori, da se sploh kaj govori.

„Pri Solarju.“

„Kaj? Tako se ne pravi pri nobeni hiši,“ pravi stara gospa in se napol nasmehne, dasi resno.

„Pač, gospa. Morda pa vam je v spominu samo drugo ime, ki sem ga tudi mnogokrat čul, to je staro hišno ime: pri Zobru.“

„Kje? Zakaj pri njem?“ zavpije zdajci gospa, se zgane, ga z živo ostrostjo pogleda in se obrne od njega. Kak bes jo je obsedel?

Izpremembra je bila v vedenju gospe tako nagla, prehod iz najpametneje govorjene diskusije v neko bolešno nervoznost tako čuden, da je Lisec med potom mislil: tu so morali biti krivi posebni dogodki. In ko je tako pre-mišljjal, zapazi, da ne hodi sam proti Volčjaku, nego da ima spremljevalca; grajski pes je šel ž njim. Ko je videl, da je govoril gospod ž njegovo gospodinjo, je Sultan spoznal, da je tu prijatelj; hotel je torej svojo sitnost s posebno uslugu popraviti. Spremi Lisca do vasi, tam pa se obrne, to se ve, brez slovesa.

VI.

Drugi dan je delal Ivan doma v izbici „Zobrovega doktorja“. Kar je dobil „obisk“, kakršnega se ni nadejal. Potrkalo je na vrata, in misleč, da prihaja njegov strežaj — vaški postopač slepi Lovš — niti glave ni vzdignil od papirja, na katerem je risal.

„Kaj češ?“ vpraša nevoljen.

Zdajci čuje pozdrav in nenavaden ženski glas. Hitro vstane in se obrne. Pred njim je stala takozvana „teta“ z gradu in pokladala na mizo majhno, z belim prtom pol pokrito košarico, iz katere so gledali vratovi kakih treh vinskih butelij vablivo med svet. Poleg „tete“ pa je bil znanec od včeraj, veliki pes, ki je radostno pogledal Lisca, potem pa počasno šel v kot rekognoscirat.

„O gospa . . .“ vzklikne Ivan.

„Nič gospa, če smem prositi: gospodična, še zmerom le gospodična Amalija Senčar. Glejte, niti prav predstavljeni vam nismo, a vendar puščamo vso etiketo na stran in moramo v njih svetiščih doma obiskovati mlade gospode, ki niti naših imen ne poznajo! Ni li to še večja nesreča, nego ta, da se moramo še na stara leta gospodična imenovati?“

„Že zadnje ni nesreča pri vas, gospodična, če ste dostikrat tako dobre volje, kakor danes,“ reče Lisec.

In smejoč se sede stara gospodična na stol, ki ga ji ponudi Ivan.

„Čudno se vam zdi, da sem prišla k vam, kaj ne? Meni tudi. Po pravici povem, da nisem šla rada. Ali včeraj ste se naši gospe tako močno prikupili — kaj enakega pri nas ni navada — da nisem imela miru, preden se nisem vdala, da vam tu prinesem nekaj boljšega vina iz naše kleti, in še nekaj drugih takih reči boste našli tu. Celo to ni bilo dovoljeno, da bi vam bila kakova služabnica prinesla stvari, temveč jaz sem jih morala sama. Potem, ko sem bila že na nogah k vam, sem mislila, včasih je pa ipak dobro za žensko, da je stara, in pot mi ni bil težak, ker me smo vajene vsem prilikam, tudi novim. Gospa Langmann torej prosi, da sprejmete to-le, kar vam je včeraj obljubila.“

„Obljubila? Ne, gospodična! Ponuditi mi je gospa Langmann s Pražanka res izvolila, ako česa potrebujem, ali jaz sem se lepo zahvalil in jako obžalujem, da ste se trudili tudi vi. Jaz sem zadovoljen s tem, kar imam. Privadil sem se in že od prej sem bil vaje malo zahtevati. Da se pa na kmetih mora imeti potrpljenje, to mi je bilo znano prej.“

„Potrpljenje je jako koristna čednost, gospod, ali kjer je nepotrebno imeti ga, tam ni več čednost. In vi ste v takem položaju nam nasproti. Veste, tu v samoti smo se odvadili vseh form, torej ne imejte pomiselkov, ki niso za Volčjak,“ reče grajska teta.

„Ali jaz ne vem, s čim bi bil jaz količkaj zaslužil to vašo in gospenjo pozornost do sebe . . .“ pravi v zadregi Lisec.

„Zaslužil? No hvala Bogu, tako daleč svet pri nas še ni prišel, da bi se moralo vse le zaslužiti. Ali ni lepše in ljubše ono, kar pride iz dobrega srca in dobre volje? Pa če že hočete le to, kar ste zaslužili, tudi dobro. Potem moram reči, da ste še več zaslužili od nas, zakaj jaz vam ne morem povedati, kako je mene in Lino bolelo, ko ste prav ob nesrečnem dnevu prišli in ne dobili stanovanja pri nas, dasi imamo za cele familije praznega prostora. Že zaradi tega vam moramo kaj postreči, da si odkupimo zamero pri vas. In zato me je tudi veselilo, da ste včeraj z gospo skupaj prišli. Kaj sta vse govorila, tega seveda ne vem, ker pri nas se več molči, nego govori, ali nekaj nenavadnega je vendar bilo, da gospa tako nekako sama priznava, da ni ravnala prav.“

„Prav nič posebnega nisva imela. Celo nevoljna je šla od mene, dasi je bila prej prijazna z menoj. Kar se pa tiče slučaja, da nisem

dobil stanovanja pri vas, prosim, ne omenjajte tega. Tu sem bil sam kriv, da se nisem dal prej podučiti, da ima vse te stvari kurator gospodične v rokah, da torej v svojem delu nimam z gradom ničesar opraviti. Ker je gospa bolna in bolezen povsod prva opravičevavka, tu o zameri niti govoriti ni mogoče. Grešil sem tudi tu le jaz, ki sem že po poti od svojega voznika slišal nekoliko, a drugi dan na to ne mislil. Sicer me pa veseli, slišati — vsak človek je nekoliko sebeljuben in jaz tudi — da sem imel vaše in simpatije mlade gospodične, s katero ste se iz mesta vozili, katero ste, če se ne motim, imenovali Lino . . .“

„Dà, Lina, Karolina s celim imenom.“

„Zakaj, da sem bil v jako neprijetni zadregi, to si morete misliti. Človek pride v tuj kraj in vaje človeške postelje ne dobi je. Jaz sem bil v prvič v taki nepriliki, torej moram le druge za oproščenje prositi, če sem se nerodno vedel, kar sem se gotovo.“

„Mi nismo ničesar sodili, ali pustiva že to. Kakor smo sedaj, vdajte se v ta položaj, ki je. Sedaj še mene razžalite, če ne vzamete. Jaz sama vina ne pijem, zaradi mene bi svet lahko prebil brež njega. Ali vem, da gospodje visoko čislate svojo dobro pijačo. Zato in ker je na Volčjaku naravno, da pijete samo kislo vino in da z jedjo niste posebno fino postreženi,

sem se tem rajša napravila na pot do vas in sem še celo težko nosila — dekle nisem hotela za odnašanje jemati s seboj — skoraj težko, dasi je malo.“

Lisec se ni mogel braniti. Vzame torej prinesene darove.

V teku vsega pogovora je videl, da se mu ne zdi njen nos več tako dolg, njen obraz ne več tako grd in koščen, temveč, da je v tej priletni ženski in v njeni naravnostni šegi govorjenja nekaj ljubeznivega in da v vsej neprisiljenosti njenega vedenja vlada blago in dobro srce, kar pravijo, da ni vseh starih devic lepa lastnost.

Preden je Ivan znal, kakó, je bila zavila ona pogovor na druge reči, izprašala ga o tem in onem, pozvedela vse njegove razmere tako natanko, kakor znajo le radovedne ženske.

„In starše imate še?“

„Očeta ne, mater pač; stara je in živi pri moji teti.“

„Vi jo imate radi?“

„Menim, da bi vam sama protivnega ne mogla povedati, ko bi vprašali njo.“

„Bodite veseli, da jo imate, da ste tako srečni in da ji morete kako veselje delati na stare dni. Glejte, jaz nisem bila tako srečna. Jaz nisem nikdar poznala svoje matere.“

Solza je osvetlila oko starki, a le mimogrede.

Potem je Lisec zvedel vso njeno preprosto zgodovino. Amalija Senčar je bila hči omikanega, nižjega uradnika, ki se je pa kmalu za svojo ženo, katera je po njenem porodu umrla, tudi preselil v večnost, zapustivši malo siroto, a nič imetja. Pri tujih ljudeh vzrasla, je potem služila za učiteljico pri raznih tujih rodbinah, kjer je jedla bridki kruh odvisnosti in služabnosti, dokler ni prišla za tovarišico k sestri gospe Langman-nove, katera jo je res imela za takšno in še za več, zakaj, ko je rano na sušici umrla, jo je pri-poročila svoji sestri na grad Pražanek, in tako je sedaj v družini Langmannovi že mnogo let.

„Radi so me imeli dobri ljudje povsod, dobri ljudje pravim, zli ne znajo radi imeti. In na stare dni sem še tako srečna, da me ima vsaj eno bitje rado. To je moja Lina, ona me ljubi bolj nego svojo mater. A tudi jaz bi menda umrla, ko je ne bi imela,“ je končala svoje pripovedovanje.

„Torej se nisem tako močno motil, ko sem slišal večkrat, da vas je gospodična Lina klicala teto?“

„In ste mislili, da sem res rodna teta? Nisem. Ali sama ne vem, kako je prišlo: odkar govori, me kliče tako, in za njo še vsi drugi pri hiši. To mi je ljubo. Hvala Bogu, izhajam lahko z vsemi. Res ima človek polno skrbi, tja črez ušesa, ali delati se mora.“

Lisec je hotel nekaj vprašati, toda Senčarica naglo vstane in smejoč se pravi:

„Oj, oj, gospod Lisec, glejte, kako govoriva, kakor bi bila že sto let znana in prijatelja. In vendar sva si bila še pred eno uro tuja. Sedaj vidim, da sem stara in da malo prihajam med ljudi. Preden vemo, kako in kdaj, izpovemo vse.“

„Ali se torej smem priti v grad zahvalit?“ vpraša Lisec odhajajočo gospodično.

„Za zdaj ne, prosim vas, da nikakor ne. Naša gospa neče tujih obrazov, za nič ne. Zato tudi nikoli nikamor ne zahajamo, kakor v nedeljo k maši, kjer pa so, kakor veste, skoraj sami kmetiški ljudje, in še tukaj se ne smeva z Lino nikjer pomuditi.“

„A vendar v mesto hodite večkrat z gospodično, tako, kakor sem vas jaz prvič videl, ko sem se vozil sèm?“

„V mesto? O, ko bi vi vedeli, kako dolgo sem gospo prosila, preden mi je dovolila vzeti Lino s seboj! In samo za en dan!“

VII.

Od tega dneva dalje ga je stara gospodična mnogokrat obiskovala, in ko bi se bil še tako branil, je moral iz grajske kuhinje in kleti, katera je bila oskrbljena še od prejšnjih časov,

jemati raznovrstne reči v dar, dasi mu je bilo še vedno prepovedano, se zanje v gradu osebno zahvaliti. Navadil se je na tak čuden položaj tem lažje, ker v vasi v gastronomičnem oziru zares ni bilo nikake izbire in ker se je na družbo stare gospodične kmalu tako privadil, kakor bi bila tudi njegova teta. Po dve uri je mogel ž njo govoriti in se je največ prav dobro zabaval, kar je bilo seveda tem manj kaj posebnega, ker je bil na Volčjaku brez omikane družbe. Mogel je tej stari ženski nasproti biti tako odkritosrčen kakor dobri materi in morda še bolj, zakaj sčasoma ji je na zvita njena povpraševanja pripovedoval celo z veselim humorjem natančno historijo svoje prve študentske „ljubezni“ in kako je nazadnje vsa stvar imela smešen konec ter je on izprevidel, da je bilo vse vkup bolj mladostno motenje samega sebe, nego resnično, za vse življenje trajajoče čuvstvo. Tega razen najboljšemu svojemu prijatelju ni pripovedoval še nikomur.

Istotako ji je razložil, na njena jako diplomatično stavljena povpraševanja, mnogo malih dogodb iz svoje mladosti, svoja trpljenja in veselja, kakor jih ima večina ljudi, a so vendar zmerom originalna.

In za take reči ter pripovedovanja, za tako — dejal bi — otroško zaupnost so postarne, dobre ženske hvaležne.

Kaj čuda, če je tudi starka nazadnje kakor kaka mati našega znanca rada imela in skrbela za Lisca ter bi ga bila včasih, kadar je hotel govoriti, poslušala do bogve kako dolgo, ko bi je ne bilo klicalo delo domov. Tako je bila pogostoma pri njem in govorila sta vedno več.

Ta njena zaljubljenost — naj se nihče ne spotika ob tem nepravem izrazu — je imela važne nasledke. Omenjali smo že, v kakem srčnem razmerju je bila „teta“ z mlado gospodično Karolino Langmannovo v gradu. Ljubila jo je kakor hčer, in tudi Lina je imela v nji edino srce, kateremu je vse zaupavala, zakaj mati njena, grajska gospa, ni niti govorila s hčerjo, tudi ne kadar je bila zdrava, in za hčer se ni več brigala, nego da jo je, kolikor se je dalo, samotno držala, za vse drugo skrb prepustivši Senčarjevi, celo za vso vzgojo mlade deklice.

Ni čuda, da je gospodična Senčarjeva nasproti svoji mladi tovarišici in učenki govorila mnogo o tem, kar ji je bilo v srcu, in to temveč, ker drugemu ni imela komu govoriti.

Zato je, kadarkoli je prišel govor na inženjerja — in to je bilo umevno jako mnogokrat — znala stara tetu napovedati Lini toliko hvale in toliko lepega in dobrega o tem novem znanecu, da se je mladi gospodični zdel ta mladi gospod ideal dobrega človeka.

Naravno, da se je njena mlada fantazija s podobo tega mladega inženjerja pečala tudi potem, kadar ni bilo niti govora o njem.

Istotako je pa tudi starka nasproti Ivanu mnogo govorila o nji, ki ji je bila najljubša na svetu, o gospodični Lini, in hvalila njene dobre lastnosti, njeno srce itd. Tako je bil tudi Lisec hote ali nehote na gospodično vedno pozoren. Po starem, že klasičnem izkustvu je baš ono, kar je prepovedano — on ni smel v grad — najslajše in najbolj zaželjeno. Zatorej je morda tudi pri Liscu ta slučaj, da nekoliko tudi zaradi nje ni smel bivati v gradu — kakor je bilo soditi iz gospenjih zadnjih besedi — mnogo pomagal, da tudi njegova fantazija ni bila čisto prosta slik, katerih središče je bila lepa gospodična.

Vsaj nobene nedelje ni zamudil maše ob desetih in se je postavil vselej pred ono krčmo, kjer je čakala grajska kočija, da je mogel gospodično videti in pozdraviti, ko se je ta s staro teto vozila domov.

In nekov šopek cvetlic, ki jih je dobil na svoj rojstveni dan po teti od gospodične za god, je čuval naravnost z žensko marnostjo, kar je gospodična Senčarjeva nekoč z zadovoljstvom opazila.

Teta bi mu bila lahko povedala, da je gospodična Lina zardela kakor napol zrela črešnja,

ko je to čula; ali teta tega zardenja ni opazila, zakaj sicer v drugih rečeh tako previdna starica je bila v tem slepa.

Da je bila namreč v dve mladi srci vržena iskra, iz katere se je utegnil razpaliti žar burno plameneče ljubezni, kdo je bil kriv nego prvič slučaj, drugič pa ta teta s svojim ponevednim in nehotenim posredovanjem.

Realist bi sodil: koliko ljubezni potrebnih src leže k večnemu pokoju, ki niso bila nikdar ljubljena! Koliko ljubezni polnih src nima kam iztresti svojega izobilja, nima kam obrniti bogastva tega morda edino plemenitega in blagega čuvstva na materijalistični zemlji! Ali, da se realist vrne k prozi, koliko samcev in samic ostane „tako“, samo ker niso imeli prilike, slučaja ali naključja, da bi se bili zavezali.

Tako bi bil tudi naš Ivan Lisec po svojem odhodu iz Volčjaka in od Pražanka gotovo kmalu iz misli pustil gospodično in niti ne s Prešernovim dohtarjem za slovo pel:

„Naj tekó ti mírni dnévi,
Bog ti žívi této stáro.“

VIII.

Nekega jutra je Lisec neobičajno dolgo spal. Bil je prejšnji dan po opravkih v bližnjem

trgu in tam se je z nekim znancem dalje v noč pomudil, potem pa kesno prišel domov.

Ko tako v najprijetnejšem jutrnjem poluspanju leži na postelji, začuje zunaj pred vrati kričanje jeznega človeka, vrata se odpro, in v njegovo sobo stopi majhen, suh, star gospod, drobnega lica pa iskrih oči, sivih las, pokrit z rdečim fesom, kakor je na vzhodu med Srbi in Turki navaden, v ostalem starinsko civilno oblečen.

„Jaši ti vrag dušu! Sto hudičev! Kdo ti je dovolil? Kdo si ti, kaj imaš tu?“

Tako vpije tujec s sredine izbe na Lisca, ki se je bil v postelji napol vzdignil, ga s srditimi očmi gleda in mu s prstom vrata kaže: „Vun!“

Zadaj se prikaže gospodar, kmet Solar. Zadrega in strah se mu vidita na obrazu.

„Gospod dohtar . . .“ poizkuša govoriti kmet.

Sedaj je Lisec vedel, kar je précej slutil, da ima poslovati z gospodarjem izbe, v kateri je na županovo odgovornost stanoval. To je torej tisti Zober!

„Hudič!“ kolne starec Solarja. „Kdo ti je rekel vkvartirati v mojo posteljo vsakega pri-tepina, ki teče skozi vas? Pasja vera, jaz ti pokažem!“

In obrnivši se proti vratom odide vun ter kriči kmetu, da je Lisec še čul: „Naj bo kdor hoče, iz nebes ali iz pekla, ti tega človeka in njegove cape in kar ima vržeš vun, in sicer

précej, če ne, postrelim tebe in njega. Jaz te bom učil gospodariti z mojo sobo!“

Lisec je še slišal, kako se je Solar hotel izgovarjati, ali kaj mu je lastnik kočé odgovarjal, ni čul več, le posamezni kriki so se še čuli z vrta sèm. —

Vstane in se oblači. Ker je bil iz spanja zdramljen in je ves prizor trajal le nekaj sekund, Lisec ni bil niti izpregovoril. Ali položaj mu je bil jasen. V tretje je bil že v tem prokletem gnezdu Volčjaku brez stanovanja, tretjič odurno vun vržen. „Mora posebno prokletstvo biti nad to vasjo, ali — pa me preganja nekov čuden demon,“ si je mislil Lisec. Grobo je vse tu in nevljudno, grob je bil slučaj, ki mu ni dal spati pri županu, grobo ga je odpodila gospa v gradu. „A ta gospod Zober ni najmanj grob, bogami! Vsa imena kažejo, da je tukaj staroslovanski kraj, tudi ‚Zober‘ ima staroslovanski zvok, ali staroslovanske gostoljubnosti tu v tem kraju res ni.“

Da Lisec ni mogel, baš ker je bil preveč iznenadejan, ničesar odgovoriti staremu „sirovežu“, ki ga je kar s „pritepinom“ pital, to ga je tudi jezilo. Obhajala ga je volja, tu počakati, da se starec vrne, in lastnoročno vreči ga iz njegove izbe, preden jo sam zapusti. Ne, rajši poiskati ga in dati mu lekcijo o vljudnem vedenju, to sklène vsekako učiniti.

Sedaj je umel, zakaj so mu prej ljudje tako raznoliko govorili o Zobrovem gospodu, zakaj mu je nekoč rekla gospodična teta, da je tisti doktor Zober strašen človek, o katerem niti govoriti neče, ker jo že mraz stresa, ako se ga le domisli. Doktor medicine je bil, baje v turški državni službi, tukaj rojen, prej je prihajal vsako leto na pomlad in na jesen za nekaj dni sèm. Več ni bil Lisec niti od Senčarice zvedel o njem. Razen pravljice svojega voznika in Solarja, ki nista mogla biti čista vira, se ni dosedaj niti brigal zanj. Kakor bi iz neba padel prihaja in ga meče na plano polje! Da bi ga bil bes vsaj še nekaj tednov zadržal tam, kjer je že dve leti do sedaj tičal! Kje sedaj Liscu drugod iskati stanovanja? „Enkrat sem bil v Volčjaku, a nikdar več me ne bo.“

To je bilo sklenjeno naglo. Po nekolikem premiselku tudi še drugo. Kar je imel še izdelovati, to je mogel delati tudi iz oddaljšega kraja, čeprav ne tako lahko. Torej je mislil précej oditi iz Volčjaka. Hitro pospravi svoje stvari, ker mnogo ni imel. Kmalu je vse njegovo imetje stalo zunaj pod orehom.

„Ali je bil jezen, ježešte!“ sopiha Solar, ki je prišel od župana, kamor je bil spremil doktorja. Lisec ni bil voljan poslušati ga, zato ukaže hlapcu, naj vse njegove stvari odnese v krčmo, kamor se napoti tudi sam. Ko tam

stopi v hišo, najde na sredi izbe stoječega in cigareto prižigajočega starca doktorja s turškim fesom, župan-krčmar z veliko spoštovanostjo drži pred njim na ploščku vino, dasi bi ga lahko postavil na eno ali drugo mizo v prazni izbi.

Lisec zgubanči svoj najtemnejši obraz, ko zagleda starega grobijana tu. A le-ta vrže goreč klinček od sebe, puhne dolgo meglo dima iz turške cigarete in vpraša krčmarja:

„Ni li ta?“ in Lisca fiksira s svojimi očmi.

Župan pokima z debelo glavo ter pravi Ivanu:

„Dobro jutro želim, gospod!“

Lisec sede, nepozdravivši krčmarja in nepozdravivši starca, k mizi pri vratih, kjer je navadno zajtrkoval, in tudi sedaj mu krčmarica prinese zajtrk. Sklep, starcu dati lekcijo o vljudnosti, je bil v Lisicu zdajci omahnil, in sedaj je bil odločen popolnoma prezirati ga, tako, kakor ga ne bi bilo, ako povoda ne dá, da se razgovor zasukne drugače.

„Torej tako je ta stvar? To je drugače. In ti si bil sam na gradu tačas?“ vpraša doktor.

„Oba z gospodom sva bila, vprašajte ga; pa ni dala in ni. Obljubila je bila, ali potem je zmeknila besedo. Bog si ga vedi zakaj. Jaz sem dejal že tačas — ali nisem dejal, gospod inženjer? — baba je baba, naj bo naša v hodniku, ali pa gosposka baba v žametu. Ni tako kakor človek, pa je!“

Doktor skoči k malemu oknu in pogleda skozi. „Ni li to Kijar?“ vpraša župana.

„Je,“ odgovori župan, „in strašno slabo se mu godi. Umrli mu je sin, ki mu je še včasih dal za kak požirek vina — saj veste, da ga je bil Kijar odnekdaj vajen piti, ko je kot zidar dosti zaslužil, ali zdaj na starost ga nima za kaj piti.“

„Pokličiči ga sèm noter!“ reče Zober.

V izbo prikrevsá na krčmarjev poziv silno star dedec, sicer širnokostenjaški, ali na licu se mu je brala bledost in trhlost, ki naznanja nedaljnjo prirodno smrt.

„Ali ste še živi, oče Kijar?“ vpraša Zober in mu seže v roko. Starec se zamolklo in nemumno smehlja, videti je, da pozdravljavca ne pozna več.

„Zobrov gospod, ali jih ne poznate več?“ zatuli krčmar dedcu na uho, Zobru pa pravi: „Gluh je, vpiti se mora nanj.“

„Ho, ho, ho!“ se razveseli ded in odgovarja na glasnejše vprašanje: „Še majhno, še majhno sem živ, komaj lezem, ho, ho, ho! Prosim Boga, da bi me k sebi vzel, ali njegova volja ni še, ho, ho, ho!“

„Ali bi pili kozarec vina, oče Kijar? Sedite tja-le na ogel in pijte!“ reče stari doktor.

„Ho, ho, ho!“ se razveseli dedec. „Bog ti daj zdravje, Drejček Zobrov! Ali, tako ne smem reči, sto sreč in zdravje, gospod!“

In ko je Lisec videl nepopisno veselje, katero se je izražalo na obrazu, že bližnji smrti podobnem, ko je ded z roko, tresočo se od starosti, ali ipak z neko hlastnostjo nesel dolgo dolgo pogrešano okrepčevalno vinsko kapljico k ustnicam, ga je minilo mnogo jeze na Zobra, kateri deda popusti in se kar brez vsega obrne k Liscu:

„Torej vi ste inženjer in tu na korist občine delate,“ ga vpraša in meni nič tebi nič sede k njemu. Vprašanje je bilo stavljeno nemško. Zakaj znana je našim bravcem nečastna navada pri nas Slovencih, da se rado ogovarja vse, kar se sodi „omikano“, po nemško. Lisec je bil eden tistih ljudi, ki se svojega jezika ni nikdar sramoval, zato odgovori, kakor je Zobra dosedaj govorečega čul:

„To ste slišali!“

„Dober apetit vam želim, gospod inženjer! Tudi jezo, ki jo imate na mene, kakor spoznavam iz vašega glasu, požrite!“ — nadaljuje starec sedaj slovensko, dasi dialektično. „Mlad želodec mnogo prenese, torej že lahko poizkusite. Nisem znal davi, da so vas tukajšnji ljudje, uboge pare, ki vas potrebujejo, vteknili v mojo luknjo. Tudi sem se po noči vozil, in poštni voz po naših cestah ne budi dobre volje. Dalje pa, kadar ima človek nad šestdeset let, ima druge živce, nego v vaših letih, sosebno če je

po temperamentu tak kolerik, kakor jaz. Mislil sem, da je morda kakov prepotnik v moji postelji. Kaj takega bi tudi vi ne trpeli. S kratko besedo: mladi mož, ne zamerite!“

V istem hipu prinese hlapec Liščeve kovege v sobo. Lisec se molče pusti prijeti za roko.

„Aj, kakor vidim, ste res že vse svoje stvari pospravili iz moje izbe. Žal mi je; ko bi bil prej vedel, bi si bil poiskal drugje ležišča jaz, ker najbrž itak ne ostanem dolgo tu. A kar je, to je. Sedaj treba, da vi dobite drugi kvartir. In sicer pojdete v grad stanovat.“

„Tja ne!“ seže Lisec v besedo.

„Znam, da se vam je že enkrat odbilo ali baš zaradi tega pojdete. Česar namreč vidva z županom nista dosegla, to dosežem jaz nekoliko lažje, če niso še pozabili moje besede, česar menda niso, kakor čujem, da so še živi. Počakajte tukaj, ali pa idite ta čas v mojo hišo nazaj; kamor vam je ljubše; črez eno uro dobite povabilo. Jaz grem, da vam posteljem.“

„Ne trudite se, gospod!“ ugovarja Lisec.

„Nič ugovora; jaz nečem, da bi vi zaradi mene pustili kmete s polovičnim delom.“ To reče tako zapovedovalno, da je hotel Lisec odločno ugovarjati. Vendar prvič mu je stari, čudni doktor Zober imponiral, drugič zopet časa ni bilo za ugovor, ker je bil starec že zunaj.

„Na vsak način odidem takoj danes, bogve koliko smešnih prizorov bi še imel,“ misli Lisec.

Poslal je bil majhnega dečka voznika iskat. Natihoma pa je župan dečku na uho pošepnil, naj leže za mejo na trebuh, lici v dlani podpre in dolgo leži; kadar pride nazaj, naj reče, da voznika ni najti.

Tačas pa zvedo posestniki po Volčjaku, da je prišel Zobrov gospod, postavil njih inženjerja na zrak, da inženjer odide in iz vsega tega ne bo nič. V veliki brigi se kmetje zbero pred krčmo in se živo posvetujejo. Naredita se dve stranki; ena s krčmarjem na čelu je trdila: „Pustite, Zobrov dohtar bo že zopet vse prav naredil,“ druga je pa klela vse proklete „škrice“, ki so tako natančni, ker „vrag vedi, zakaj bi ne mogla spati oba v Zobrovi kajži, če inženjer že drugje neče: eden bi bil na postelji, drugemu bi se pa na tleh postlalo, par rjuh in kaj za pod vzglavje se že dobi v Volčjaku, ni hudiča.“

IX.

Nekaj pred poldnem pridrdra voziček. Lisec, ki je bil na gostilniškem vrtu, meni, da je njegov voznik, in hiti skozi zadnja vrata v županovo hišo. Tam mu gospodinja županja pride naproti in pravi:

„Jezes, grajske gospe so prišle!“

„Vse tri? K vam? Kaj hočejo?“ vpraša Lisec, čudeč se in vendar spominjajoč se besedi starega doktorja Zobra, da mu gre v grad po stanovanje. Sluti, da bi bile prišle iz tega vzroka.

„Ali, za Boga, kako je vendar to mogoče?“ Stopi iz veže vun. Res je stal grajski lehkí voziček pred krčmo, na vozičku ljubki, sedaj sicer zelo zardeli obrazek plavolase gospodične Line, kateri je bila videti velika zadrega, in z vozička je bila stopila stara teta.

„Vidite, tako je prišlo, iskati vas moramo in prositi,“ pravi starka v tonu, o katerem je bilo težko reči, je li šaljiv, ali je resen.

„Zakaj?“ pravi Lisec, ki je hotel dobiti razjasnila; obenem sname klobuk, pozdravljajoč na vozu sedečo gospodično. Nikdar je še ni videl tu v vasi.

„Vi morate z nama v grad. Gospa je zvedela, da ste brez stanovanja in vam ga sedaj ponuja. Obedve sva morali iti to vabilo izročat, jaz in Lina. Ni bilo drugače. Saj veste, kako je pri nas: nagla odločitev in potem ni noben ugovor mogoč. Nanagloma in obedve me, mislite si! A povejte vendar, je li res, da nimate več stanovanja, in zakaj ne, za Boga svetega? Saj pogoreli niste, hišica še stoji, videli sva jo; a ko sva tam ustavili, so nama pokazali, da ste tu pri županu. Zakaj vendar?“

Tako golči gospodična Senčarica, in iz vsega tega je Lisec mogel videti, da ne ve ničesar o Zobrovem dohodu. Ni li bil v gradu? Odkod torej že prej po njem napovedano vabilo? Je li naposled res čarovnik, kakor govore neumni Volčjanje? Take misli so v hipec udarile Liscu v glavo, a ni jih izrekel, hotel je čakati in se podučiti.

„Mislil sem, da ker me vabite na stan, veste, da je prišel stari doktor Zober, v čigar domu sem bil nastanjen, domov, in me je prav fino postavil pod milo nebo, kakor se govori.“

„Doktor Zober tu! Oh!“ se nekako prestrašeno začudi teta, toda Lisec, bolj obrnjen k mladi Lini, govori dalje:

„Sicer pa se srčno zahvaljujem gospodičnama za njiju prijazni trud in odlikovanje moje osebe, kakor tudi prosim izročiti milostivi gospe najtoplejšo mojo zahvalo za vljudno vabilo. Ali obžalujem, da ga ne bom mogel porabiti, ker od danes ne potrebujem v tem kraju nobenega stanovanja več. Odhajam namreč proč.“

„To pač ni lahko verjetno, gospod Lisec. Teta mi je pripovedovala, da se boste mudili tukaj še kake tedne, da imate še toliko dela. Tako ste ji sami rekli pred tremi dnevi,“ govori gospodična Lina, ki strahu svoje psevdotepe pred imenom doktorja Zobra niti ni bila opazila. Simpatični njen glas, katerega je Ivan prvič

tako od blizu čul, in morda še drugo čuvstvo, sta spravila tudi njega v nekako zadrego, posebno ker mu je resnico očitala.

„Razmere so se izpremenile, gospodična!“

„To vemo; ali le toliko so se izpremenile, da stanovanja nimate; zato hočete oditi. Pri nas pa ga zato nečete, ker so vas mama tačas razžalili. Ali teta vam je že povedala, da so bili bolni. Ne mislite, da so zmerom taki.“

Poslednje besede so bile rečene z nekako žalostno nevoljo, in Lisec je videl, kako je bilo deklici na tem ležeče, da popravi slabi vtisek, ki ga je bila naredila nanj njena mati, ko je prvič pri njih zahteval gostoljubja.

Proti temu se je bilo težko ustavljati, sosebno tako mehjemu in dobremu človeku, kakor je bil Lisec, dasi je imel trden sklep. Torej dé:

„Da me ne boste krivo sodili, pridem gotovo k vam v grad in se milostivi gospe sam zahvalim ter ji razložim, da bi gotovo njeno prijazno vabilo sprejel, ko bi ne bil v meni že storjen sklep, preden sem dobil ta častiti poziv.“

„Tedaj morate précej prisesti,“ hiti dekletce, „glejte, jaz sedem tu in vi imate s teto prostora dosti, doma se že še dalje zmenite. Naša mama . . .“

„No, dobro, dobro!“ pravi teta. „Gospod Lisec, pojdite, stopite brž, da naročiva očetu

županu . . . Vi morate iti z menoj . . . Potrpi, Lina, majhno . . .“

S temi besedami vleče stara gospodična Lisca v vežo. Tu, kamor se od voza ni videlo, ga prime za komolec in skrivnostno pravi:

„To je naredil ta Zober, ta strašni, da vas naša vabi! Nič Lini ne govorite! Ali zdaj morate iti, morate nekaj časa pri nas stanovati, lepo vas prosim, ni drugače, zavoljo nas vseh! Tiho, več vam povem, kadar bova sama; ne ustavljajte se nič, mora biti, če je prav malo sitnosti za vas.“

Krčmarica pride iz kuhinje. V hitrosti, kakršne je zmožna le ženska, kadar je treba zatajiti misli, vzhičenost, veselje ali žalost, ali kakršenkoli izredni položaj duševnega počutja, se obrne tudi Senčarica h krčmarici in ji v isti sapi in v istem skrivnostnem tonu, ki se je pa tudi v novi rabi dobro podajal, govori:

„Kaj ne da, mati županja? Vi tudi tako mislite. Ker imamo mi na vozu premalo prostora in se tudi ne spodobi, da bi voz nadéli kakor svetojurski selniki, pride popoldne naš hlapec k vam, in mu boste naložili, kar ima gospod Lisec, ki bo od danes pri nas v gradu stanoval in kosil in vse.“

Ker z očetom županom in krčmarjem ni imela govoriti niti besedice — to je bil prej samo izgovor, da je Lisca na sámo dobila in mu

v nenavzočnosti Linini mogla pošepniti, kar je moral znati, da se ni več branil — odideta zopet k vozu in vsi trije posedejo, kakor se je dalo.

Prej omenjeni kmetje in vaška mladina, od malega Francka županovega, ki je še bosonog in gologlav v sami srajci in s prstom v ustih ob voglu stal, pa do sosedove Cilje, ki se je začela ob nedeljah po maši že po fantih ozirati, vse iz bližine je prišlo in tu in tam ali javno ali izza kakega polovičnega zakotja občudovalo lepo grajsko gospodično in čudno, kako je to, da se je enkrat v vas pripeljala in še na delaven dan!

Župan pa je kmetom rekel: „Vidite, kaj premore na gradu Zobrov gospod.“

Kako ne bi bil tudi Lisec med vožnjo v grad zopetno izrazil svojega začudenja nad čudnim slučajem, ki je ne le njega počastil s takim nepričakovanim vabilom, nego samo mlado gospodično s tem poslom obložil.

Gospodična je zardela, v dokaz, da je stvar tudi nji čudna. Po nekoliko ovinkih mu pove, kar bi bil imel razumeti že prej, da je i ona šla šele na izrečni nalog svoje matere. Da li je šla res nerada? Tega je ni nihče vprašal. Bilo bi vendar posebno za Lisca prezgodaj. Gotovo je, da je bil pot do gradu prav kratek za oba dela, dasi razgovor ne tako legak, kakor bi mogel biti med temi tremi v drugačnih razmerah.

X.

Pod lipo pred gradom je stal stari doktor Zober, pričakujoč prišelcev. Lisec ga je bil že od daleč zagledal, a zadrževalo ga je vse čutje, opozoriti obe dami na njegovo prisotnost. Gospodična, ki je sedela poleg njega, ga ni videla prej, nego kadar so bili že v dvoru. Morala ga je tudi spoznati, ker je naglo prijela Šenčarjevo za roko in rekla z vzhitom, kateremu Lisec ni mogel poznati, je li veselje ali samo zanimanje:

„O teta, teta, poglejte, kdo je pri nas?“

Teta se počasi obrne, pogleda, kakor bi ji ne bilo nič novega, a ne odgovori ničesar.

„Tisti čudni doktor, ki nič ne govori, odkod je prišel? Včasih sem se ga bala. O! Sedaj se ga pa nečem več, prav v oči mu pogledam,“ čeblija mala gospodična.

To je bilo za Lisca zopet več nego mučno stanje. Torej človek, ki se ga ljudje toliko boje, ki ga je davi iz postelje vrgel, mu je preskrbel to stanovanje!

„Zakaj ste se bali tega starega gospoda?“ vpraša Lisec gospodično. A ta le z glavo zmaje; bili so že preblizu in takoj že pred vrati, držičimi v vežo.

„Vidite, da sem držal besedo?“ kliče doktor Liscu glasno naproti. Za obe gospodični se niti ne zmeni, kakor bi ju ne bilo tu, ne pozdravi nobene. Šele ko obe z voza stopivši stojita pri Liscu, potem se starec obrne k njima in reče gospodični Lini:

„Aj, aj! Kako smo zrasli. Že zrelo, da bi kakega pametnega človeka okradlo za tisto malo razuma, kar mu ga ostane od drugih ljudi; je že tak obraz! Sicer pa se smeta moji dami pomekniti v svoje notranje prostore, ali kamor hočeta, danes bom enkrat jaz predstavljal gospe novega gosta. Vi, lepa gospodična — kako se že pišete — veste, da to znam.“

To zadnje je bilo govorjeno Senčarici s tako ugrizljivostjo, da sta se obe že obrnili proti veži, ko je starec končal in potem rekel Liscu:

„Stopite z menoj tu nekoliko korakov gori in doli, da vam dam potrebnih instrukcij, gospod inženjer! Ni vse tako gladko tukaj, kakor sem mislil.“

Lisec stopi korak nazaj in pravi mirno:

„Pridržite, gospod, svoje instrukcije za sebe. Jaz vidim, da tu niste posebno priljubljena oseba, da se tudi ne vedete ženskam nasproti kot omikan hišni prijatelj, nego da vzbujate nekov strah; zakaj, to je vaša stvar. Vendar, kar se mene tiče, jaz ne potrebujem pomoči od vas. Vaša protekcija bi mi bila tudi celo na škodo.“

„Ha, ha, ha!“ se zasmеje starec. A Lisec nadaljuje:

„Kar imam tu opraviti, opraviм sam, in to je malo. Tudi svoje besede vam ni treba držati, ker jaz nisem sprejel od vas nobene obljube. Oprostite torej, da vas prosim, da te moje z vso odločnostjo izgovorjene besede enkrat za vselej vzamete na znanje in mi potem dovolite, da svoje stvari odslej dalje sam opravljam tu v gradu in drugod. Da sem bil dosedaj slučajno vaš gost, za to se vam ima zahvaliti občina, ne jaz. Zbogom!“

„Ha-ha-ha! Sedaj pa morda mislite, ljubi moj prijatelj, da ste me do tal potolkli. Naposled so vam ženske medpotoma nekaj svojih predsodkov vlile v glavo. Ta starka me ima tako rada, kakor jaz njo. Nič ne de. Toliko vam rečem: hoteč ali ne, sedaj ni drugače, vi ostanete tukaj vsaj nekaj časa; sedaj je že vse urejeno. In ker veste, da je ta . . . ženska tu v gradu nekako . . . no, saj veste, kakova je! Bodite pametni, ali pravzaprav ne ustavljajte se ljudem, ki vedo, kaj vam svetujejo. Ko bi bil prej vedel, kako stvari stoje, no, bodite uverjeni, da vas bi bil pustil iti, kamor hočete. Za nekaj goldinarjev več, katere že še poiščemo, če treba, naročim občini drugega inženjerja, ako sem ji jaz prepodil enega s svojega ležišča. A sedaj sem stvar v roko vzel, in kar Zober

prime, ne popusti, in da sem stvar izvedel, sem moral celo legati za vas . . .“

„Bilo je jako nepotrebno, gospod doktor,“ seže Lisec pikro vmes.

„Tu imam zopet jaz sam škodo in odgovornost, torej molčite! Povem vam, ne delajte si mene za sovražnika!“ To je rekel s tako iskrim in bodečim očesom, da Lisec ni ničesar odgovoril. Kako, da si ta človek prisvaja tako govoriti ž njim?

Zober pravi dalje: „Lažite nekoliko z menoj ali pa molčite, kadar nihče o vas ničesar ne vpraša, kdo in odkod ste, komu ste in komu niste v rodu. Sedaj pa tiho in pojdite z menoj, ne bodite čudni!“

Lisec se ni mogel braniti, ker to je bil ves drugi ton. Gnala ga je tudi neka radovednost.

„Kar mora biti, mora biti, in vi vendar ne boste napravljali sitnosti“ — nadaljuje Zober „katere se tukaj, kakor zdaj stvari stoje, gotovo narede, ako ne ostanete na moje besede in tako, kakor sem naredil jaz. Sicer vam moram jaz prepustiti svojo sobo, ali se pa — duelirava, kar hočete!“

Lisec se domisli, da mu je nekaj enakega rekla tudi gospodična Senčarjeva. In dueliral se, no, dosedaj še ni. Vda se torej brez daljšega ugovora in gre v zgoranjo sobo z doktorjem. Molče koračita po stopnicah.

Gospa Langmannova je sedela v veliki sobi v prvem nadstropju sama na zofi in brez dela. Podpirala je težko glavo v dlan in zrla srpo predse. Tenki zastori na oknih so bili zagrnjeni, tako da je bilo napol mračno v sobi.

Ko došelca vstopita, ona vstane in, videča najprej Zobra, vpraša s blastno nevoljo po nemško: „Kaj zopet hočeš?“

Starec predstavi Lisca molče, delajoč samo z roko dotično kretnjo, in nategne svoj stari suhi obraz s svetlimi očmi na čuden, neprijeten posmeh.

Lisec se pokloni. Ker zapazi na licu graščakinje izraz neke čudne razburjenosti, dà, celo nekaj podobnega onemu hipu, ko ga je zapodila s svojega doma, češ, da ima on nekovega Andreja oči — sedaj mu to zopet pride na misel, ker se mu zdi, da ga gospa gleda naravnost v oči, kakor bi mu hotela isto očitati — ne zdi se mu primerno, da bi on kaj rekel, in tako je nekaj sekund vladala tišina.

„Zakaj mi niste précej tačas povedali vsega, kdo ste?“ izpregovori naposled gospa s prisiljenim glasom.

„Kako mislite, milostna gospa?“ vpraša Lisec, ki ni vedel, kaj bi se dalo na to odgovoriti.

Ali gospa samo odkima kakor brezmiselno — ne odgovori ničesar. Nekako topo pogleda doktorja, ki je sédel na stol, potem pravi črez nekaj hipov:

„Torej vi imate že nevesto? Lepo in bogato? To je prav.“

„Kdo mu odkaže sobe,“ reče doktor Zober, „to mu povej, pa smo pri kraju.“

Gospa pozvoni. Senčarica pride. Z nevoljo pogleda Zobra, nekako strahoma Lisca.

„Pokaži mu sobe, kjer hočeš.“

Lisec nekaj izpregovori, ali ona ga ne posluša, marveč sedi tiha kakor kip. On se poslovi. Zober še ostane, sedeč sam pri nji. Kaj sta govorila, tega ne vemo. Črez dobro uro, ko je bil Lisec pravzaprav proti vsej svoji volji v gradu nastanjen, so videli tudi starega Zobra koracati s tako brzimi in lehkimi koraki od gradu, kakršnih bi njegovim letom nihče ne bil prisodil. Starec je medpotoma baje spočetka nosil jako teman in skrban obraz, a zdajci je malo vzdignil glavo, stresel dolge, sive lase pod rdečo kapo in se glasno zagrohotal, da so ga slišale plevice na polju in se ga bale, potem pa ugenile, da so vsi gosposki ljudje posebni ljudje.

XI.

Da je prišel doktor Zober v Volčjak „na vakance“, kakor so kmetje učeno rekali, to je bilo hitro znano daleč na okoli, mladim in starim.

On je bil povsod in nikjer, govoril je z vsakim in z nikomer; ta ga je videl tam, oni je zopet na svojo dušo trdil, da so ga otroci videli ob istem času daleč proč drugje. Največ so ga pa ljudje nahajali po hosti in v gozdu.

V sredo popoldne ob petih so se kopale pastirice iz Volčjaka, mlade deklice po osem, devet, dvanajst do štirinajst let stare, v tolmunu potoka, ki teče preko zarastlega vaškega pašnika, skrite v varstvu jelševih grmov, ker je bil vroč dan. Male nimfe so veselo regljale in raztepale po vodi, solnce se je ostro upiralo v gole, iz vode stoječe zgoranje dele mladih teles; prijetno jim je bilo v vodi, da niso znale kaj bi počele. — Ali glej groze: ob bregu na levi nenadoma stoji oni čudni Zobrov gospod s puško na rami — in prestrašene, tako kakor žabe v vodo, poskačejo dekletca iz vode; hlastno pograbi vsako svoje pol obleke in, kakor bi trenil, izginejo na drugem bregu v goščo.

A ko se tresoč od strahu prve oblečejo in prilezejo izmed gošče med listjem opazovat, ali je še mož pri vodi, ga že ni bilo nikjer, izginil je, strah pa je ostal med mladimi pastiričicami, več dni si niso upale se iti kopat tam v tolmun v potoku med zelenim jelševjem.

Drugikrat so mali pastirji, bosopeti in mršavi pa čvrsti volčjaški dečki „svinjko bili“. Zdajci

se je prikazal Zobrov gospod med njimi. Jenjali so takoj, nekateri so se boječe odmeknili, drugi pa, srčnejši, so sneli kape z glav in izpod čela pogledovali pol kljubovalno, pol radovedno, ali ne posebno korajžno. In ko jih je začel gospod ogovarjati, naj dalje igrajo, niso hoteli; in ko je obljubil vsakemu srebrn groš, so začeli samo trije, drugi mu niso verovali, da bi naposled res dal groš — pa so bili potem svojim tovarišem grozno zavidni, ko je Zobrov gospod pred odhodom v istini dal onim trem vsakemu po grošu, njim pa, ki ga niso slušali, ničesar. O teh treh groših je govoril ves Volčjak tisti večer; to je bila vest, kakor v mestih važen telegram z bojišča.

In sicer je imel ta Zobrov doktor še druga svojstva. Kadar je šel mimo znamenja, ki je stalo v sredi vasi in imelo sv. Jurija naslikanega, se ni odkril kakor možje, niti ni naredil križa kakor žene, tako, da bi bil človek dejal, da ni dober kristijan; ali zadnjo nedeljo je bil vendar v cerkvi. Fajmoštra sicer ni nikoli iskal niti kaplana, torej ni maral za te gospode, dejal bi — ali Remenčkova Uršlja, ki je bila tako božja ženska, da je hodila na vsake štirinajst dni k izpovedi, ta ga je oni dan videla vino pijočega na Sv. Ahcu, tri ure od Volčjaka, pri fajmoštru, ki je „star gospod in posebno zato sloveč, da je dober in voljan mož z vsakim, ki prinaša torbo svojih grehov k njemu“.

Vse to so si pripovedovali Volčjanje o Zobrovem gospodu in še več enakega. Na priliko tudi to-le:

Zabrdski málinar, čigar dva tečaja tečeta v zakotju med gradom in Volčjakom kake četrte ure od vasi, ima študenta, ki hodi že osem let v mesto v šolo, sedaj se že pol po gosposko nosi, že brati in pisati in najbrže že celo nemško zna ter neprenehoma čita in čita, da je že ves bled in zelen od same učenosti. Tega študenta iz zabrdskega malina je bil Zobrov gospod dobil nekoč na poti, ko je šel skozi Volčjak, ga ustavil, dolgo izpraševal, celo uro ž njim govoril — kar se še nikomur ni prigodilo — in mu naposled dal tri zlate cekine, take, da nihče v Volčjaku ni vedel, koliko eden velja ali plača v navadnih novcih, niti malinski študent sam tega ni vedel, dasi ta že nemško zna, ob nedeljah k fajmoštru kosit hodi in je tako silno učen, da je ves bled in zelen od same učenosti. Da je celo uro s študentom govoril, to je bilo Volčjanom tem čudneje, ker se pri drugi priliki, ko je sodni „adjunek“ šel skozi vas in v krčmi ostal, doktor Zober nanj niti ozrl ni, nikaar da bi govoril ž njim, ali vsaj z biričem, dasi bi oba bil gotovo znal ogovoriti po maniri, tako in tako, kakor mora biti med gospodo.

Eden glavnih čudežev je bil tudi ta, da so mu Solarjevi po meso pošiljali in ga prinašali,

ali on ga ni vselej dal peči ali kuhati. Od kraja so mislili, da tudi sirovo meso je, kakor sivi volk. Ali Solarica je povedala, da ga sam kuha. „In kako ga kuha? Tako, kakor ga ni nikoli nihče in ga ne bo! Ljudje božji, na mizi, in brez ognja! Nobenih drv ni, kar nekakov višnjev plamen se naredi okoli čudne svetle škatle, in meso se samo skuha. Če to ni coprništvo, kaj pa je?“

To se ve, da je inženjer Lisec svojemu strežaju, doslužnemu vojaku in vaškemu postopachu slepemu Lovšu, ko mu je ta pripovedoval tudi ta čudež iz Zobrovega doma, rekel, da je ono le neka samovarna mašina in da ogenj na mizi ni od ničesar, ampak od hudega žganja, ki se mu pravi špirit. Gospodinje pa, ki so od Božiča, Velike noči in od časa posebnih praznikov tudi vedele, kdaj se mora meso k ognju pristavljati, da je mehko, si niso dale kaj tako neumnega dopovedati, kaj takega, česar bi niti otroci ne verjeli.

Taka je bila obkratkem občna sodba o doktorju Zobru na Volčjaku. To se ve, da vsi ti dogodki niso bili čisto novi. Dogajali so se že tudi prej, ali ker zdaj doktorja tako dolgo ni bilo doma, je bilo prejšnje mnogo pozabljeno in vse se je zopet znova kritikovalo.

XII.

Volčjanje so si bili med seboj močno podobni, skoraj kakor groš grošu. Pridno so delali vsi, molili so vsi, kleli so vsi, samopridni so bili vsi, zavidali so se med seboj vsi, prepirali in obirali so se tudi vse vprek in prašiče so redili, da so z veliko težavo in še z večjo nevoljo davek plačevali, vobče: bili so taki, kakor drugi kmetiški ljudje po naših zakotnih, od cest in mest oddaljenih vaseh, kamor ne zahaja še noben slovenski časnik.

Vendar je bil tudi med njimi eden original, in ta je bil slepi Lovš. Slep pravzaprav ni bil, ker je imel le desno oko iztečeno, a videl je z levim več, nego drugi z obema. Stari Cenek Vitrin, edinec v Volčjaku, ki ga je črtil, tudi ne bi bil pritrdil, da je original — ko bi bil to tujo besedo slišal in razumel — nego dejal bi bil: „Ta Lovš je potepin, malopridnost, delopust, ki neslanega kropa ne zasluži in ni vreden, da bi ga volk potipal.“ To je bilo res, da Lovš ni nikdar redno delal. Malo, sedaj to, sedaj ono, a le rajši kaj lahkega, in sicer vsakemu gospodarju, kateri je hotel. Zato tudi ni imel nobenega stanovanja, nobene hiše, kjer bi bil stalen, nego kamor je v vasi prišel, povsod se

je znal do sklede spraviti, če so ga povabili, če ga pa niso, je stradal in se ni pritoževal nikdar, z vsem je bil zadovoljen. Denarja ni mogel trpeti pri sebi; kadar je kakove groše zaslužil, jih je zato nemudoma nesel za slivovec ali drugo žgano pijačo; vino mu je bilo predrago. Tačas ga pa tudi ne bi bil nihče s štirimi voli prej zavlekel proč, preden ni zadnji krajcar šel v krčmarjev žep; in ker kredita pri krčmarju ali pri žganjarju ni imel — je moral iti v slamo; tam je prespal svojo pijanost in za nekaj dni je bil dober delavec. Rojen ni bil v Volčjaku, prišel je sèm bogve odkod, trdil je, da je bil vojak; ali tistih krajev, koder je on puško nosil, ni poznal nobeden drugi, kar je volčjanskih fantov prihajalo iz vojske domov.

Tega moža so bili, kakor že povedano, dali vaščanje Liscu za postrežbo s priporočilom, da je sicer „nepridiprav“, ali pošten, t. j. nikoli ga niso še zalotili, da bi bil komu kaj vzel ali ukradel. Če je pa pregovor resničen, da „kdor laže, tudi krade“, bi bil moral biti slepi Lovš tako prebrisan, da je znal ukradeno skrivati in sebe vzdržavati iz sumnje, zakaj legati daleč okoli ni znal nihče bolje nego on. Ker je bil namreč navezan na to, da so ga vaščanje imeli med seboj tudi takrat, kadar se mu ni ljubilo delati, jih je moral zabavati, jim mnogo pripovedovati, in ker ni mnogo vedel — odkod?

— je moral legati, t. j. izumiti kaj takega, kar je bilo resnici tako podobno, da so ljudje jemali za resnico, dokler se o protivnem niso prepričali.

Precèj časa je trajalo, preden je Lisec na njem spoznal omenjeno svojstvo. Kakor ga je prej rad izpraševal in si dajal pripovedovati od njega vsakovrstno, tako mu od onega hipa ni več veroval, ko je videl, da laže iz vzroka, da bi se delal zanimivega.

Še dandanes je ostalo uganka, ali je v naslednjem pravo pogodil ali ne, ko je dvomil, če bi veroval, ali ne bi.

Z doktorjem Zobrom ni prišel Lisec namreč v nobeno dotiko od tedaj, ko ga je bil mož spravil v grad, dasi je več dni minilo od tačas in je bilo v malem kraju nenavadno, da bi se edina dva izobrazena moža ne srečala.

Nekega dne, ko se Lisec vrača z Lovšem iz gozda, začne ta pripovedovati:

„Gospod, jaz sem tak, kakršen sem, ali z onim Zobrovim dohtarjem ne bi menjal, njemu se bo še taka stvar pripetila, kakršne ne misli. On po noči ne zapira vrat za seboj.“

„Kaj?“ vpraša Lisec.

„Okraden bo, če ne ubit, zato ker ima denar,“ odgovori Lovš.

„Bilo bi mnogo ubojev, ko bi bil vsak ubit, kdor ima denar,“ odgovori Lisec.

„Tu je pa drugače. Jaz sem bil snoči pri stari Mici na Rogovili, in kaj sem slišal, ko sem šel zvečer domov? Tega nihče ne ugame.“

„No, kaj, zlaži se zopet kaj, ali vsaj preneumno ne, če ne moreš biti brez tega.“

„No, če lažem, pa ne govorim nič.“ S tem je Lovš mislil vzbuditi Liščevo pozornost in radovednost. Ali Lisec ga ni vpraševal dalje. S tem pa Lovš ni bil zadovoljen.

„Pri stari Mici na Rogovili“ — začne kesneje pripovedovati sam od sebe — „sta snoči dva berača pila žganje, eden star, drugi mlad in kruljav. Ne vem, odkod sta, ali malharja sta prava, to vem. Tiho sta se menila, ali jaz sem vendar tako na ušesa vlekel, da vem, da sta se menila o Zobrovem dohtarju in njegovem denarju. Preden bo tri dni, boste slišali, da se je kaj zgodilo, jaz bi stavil glavo.“

„No, če si res kaj takega slišal, zakaj pa ne greš doktorju povedat?“

„Nikoli ne! On s človekom ne govori, še poslušal bi me ne.“

„Torej povedi županu.“

„On bi tudi rekel, da lažem.“

„Mora že vedeti, zakaj bi tako rekel,“ pravi Lisec in ga pusti.

V mraku pa se zopet domisli teh besedi in v glavi mu ostanejo. Ko bi pa bilo kaj istine? Potem bi si on moral očitati, da ni

storil svoje dolžnosti, ko je molčal. Doktor Zober mu je vendar navzlic vsemu svojemu vedenju naredil uslugo; in ko bi je tudi ne bil, samo majhne besede je treba in takoj je storjeno.

Sede in kratko napiše, kar je čul od Lovša, imenuje izvor in svoje dvome ter pošlje list v vas Solarju, naj ga izroči pri prvi priliki starcu v koči.

XIII.

Sobi, ki ju je dobil Lisec v gradu odkazani, sta bili na severni strani. Med njima in med stanovanjem domačinov je bilo mnogo praznih, to je s starimi opravami oskrbljenih in bogve že kako dolgo nezastanjenih sob. Tako je bil Lisec ne le popolnoma odločen od drugih prebivavcev, nego je imel na zadnjo stran celo svoj poseben izhod pri malih vratih, ki so bila prej zaprta. Vendar se je prišlo do njega tudi po malem temnem in ozkem notranjem hodniku, koder mu je zvečer grajska kuharica tudi kaj nosila, ako je česa želel.

Na mizi najde nocoj pisemce, v katerem mu gospodična Senčarjeva naznanja, naj ne hodi tako brzo spat, ker mu hoče še nocoj

priti nekaj povedat, kar bi mu v družbi ne mogla tako lahko. „Na Pražanku in ob nje šestdesetih letih se menda ni ustrašiti za dobro ime in reputacijo neenega izmed njiju, ako ima on pričakovati ženskega obiska,“ je dostavila starka sama s humorjem, kakršen ji je bil baš na razpolago.

Noč je legla na zemljo. Lisec je bil odvečerjal. Sedel je pri mizi in čital. Ali danes je bil razmišljen. Kmalu popusti čitanje.

Okno je bilo odprto, in veje velike jablane so molele do zida; gori ob zidu pa je bila do okna priplezala vinika. Na bližnjih oreh je že skovir ponavljal svoj enoteri tožni klic. Sicer je bilo vse tiho, samotno, dolgočasno.

Na steni je razen zrcala visela le ena sama podoba: slika nekega viteza v železnih oklopnih. Kupljena je morala biti v gradom vred in je predstavljala bogve iz katerega veka slovečega ali neslovečega uda prvih posestnikov pražanskih. Vitez je s svojimi debelimi očmi in s precěj navadnim štirioglatim obrazom dol s stene gledal svojega opazovavca, sedečega pri mizi, kakor bi mu hotel reči: „Kaj delaš ti tukaj, širokoperno sedeč, ti vsiljenec plebejski.“

In ta misel je Liscu vzbudila razne fantazije, segajoče nazaj v čase, o katerih nam pripoveduje divne reči pripovedovana povest ali pisana kronika.

Naposled se začujejo tihe stopinje, nekdo potrka, gospodična Senčarica je bila z visoko svečo v roki med vrati.

„Nikdar več ne bom hodila tod,“ sopiha starka. „Tako me je bilo strah po teh hodnikih, da nisem vedela, ali naj grem nazaj ali naprej. Vem, da je bila podgana ali mačka, ki je zašumela za menoj, vendar se še zdaj po vsem životu tresem od straha.“

„In jaz sem vprav tega viteza na steni ogledoval in občudoval njegov ljuti pogled ter se domišljal pripovedek o izdanih gradovih, vitezih rešiteljih in kar smo še čitali v otroških letih enakega s poželjivo grozo in prijetnim strahom,“ odgovori Lisec.

„No, te poezije pri nas baš ni, ako si je sami ne ustvarite v fantaziji. — Podgan imamo pač mnogo, in sove nam hodijo iz gozda pogosto neprijetno pesem pet pred okno; drugih strahov menda ni. Vrata pa zapiramo précej, ko se stori noč, da strahovi od zunaj ne morejo noter. Ste li pač tudi vi dobro zapehnili vnanja vrata?“

„Pozabil sem jih zapehniti, a mislim, da so zaprta.“

„Pustite sedaj! Sicer so naši psi odklenjeni in na dvorišču, tako da se morate varovati kesno po noči hoditi domov. Mi zapiramo zmemrom.“

Starka sede na stol in se najprej po sobi razgleda, o tem in onem nevažnem kaj vprašujoč ali omenjajoč. Naposled se na stolu popravi in reče:

„A sedaj vam moram povedati, zakaj sem prišla k vam in zakaj danes tako kesno. Ni bilo drugače mogoče, ker prej si nisem upala, jutri zjutraj pa bo še manj možno, odlagati se pa ne da. Poslušajte! Kaj pa je ta doktor Zober hotel pri vas?“

„Doktor Zober? Pri meni?“ vpraša čudeč se Lisec.

„Da, popoldne ob petih sem ga sama videla prihajati gor v grad. Mislila sem, da pojde zopet h gospe, kakor je hodil prej, kadar ga je naša nesreča prinašala v Volčjak, ali začudila sem se, ko sem videla, da je korakal naravnost sèm na vašo stran. Matija mi je potem pripovedoval, da je précej odšel in sicer gor proti gozdu, da vas torej najbrž ni dobil doma. Kaj ne?“

„Popoldne me ni bilo doma, ne,“ potrди Lisec, „prišel sem šele pred mrakom.“

„Radovednost me je že tačas gnala, da bi vas šla vprašat in vas — posvarit, ali bala sem se, da se ta stari grdin oglasi nazaj grede pri vas, zato si nisem upala. Matiju sem bila naročila, da naj pazi, kdaj pojde nazaj. Pa je dejal, da tod mimo nas ni šel. Gotovo je torej izbral drugo pot in lahko vas posvarim, da, ko bi

jutri prišel, ali kadar bodi — se čuvajte tega človeka. Ni dober človek!“

„Zakaj mi dajete ta svet, gospodična?“ vpraša Lisec. — „Opazil sem pač že nekateri-krat, da imate veliko in posebno antipatijo do tega moža, ki se zdi tudi meni povsem nenavaden. Vi imate vzroke, katerih mi še niste povedali, ali povedati ste jih obljubili.“

„Vzrokov vam ne morem povedati, ker jih skoraj sama ne vem,“ reče stara gospodična.

„Ali vendar morate poznati njegovo prošlost in one razmere, ki mu dajejo nekak vpliv tu pri nas na gradu, vpliv, kateremu se imam jaz zahvaliti, da sem tukaj. Saj ste baš prej rekli, da je hodil prejšnje čase česče sèm na grad, in nekaj zmešanega o tem sem že od ljudi slišal.“

„Prav ste slišali. Prej, kadar je prišel v domači kraj, je bil vsak dan pri nas gost, čeprav neljub in nepovabljen. Zato sem se ga tako ustrašila, ko sem slišala, da je zopet prišel. Kar čudno se mi je pa sedaj zdelo, da ga ni po tistem prvem potu nobenkrat več k nam, kakor tudi, da je naša gospa tako mirna, dasi je on doma. To so čudne reči! Zato sem se ustrašila, ko sem ga danes videla. Potlej pa, ko je šel k vam, sem se zbala, da bi vas ne zavajal k čemu slabemu. Ogibajte se ga, gospod Lisec, to je grd človek, prav gotovo!“

„Taka obsodba mi ni dovolj, gospodična, ne zamerite mi, če nimate vzrokov? Dejstva mi povejte! Meni se zdi ta doktor Zober, kakor sem rekel, takov, kakor ni vsak drugi doktor. Ali nekoč sem ga videl v dobrem položaju in slišal sem tudi že več, kar govori zanj. Pa zakaj mi ne poveste, kaj od prejšnjega časa veste o njem, gospodična?“ vpraša Lisec.

„Zato, ker ne vem mnogo več, nego vi sami. Mi prej nismo leto in dan tukaj stanovali, nego smo bili pozimi v mestu in le poleti največ na Pražanku. Tačas jaz nikdar nisem ničesar slišala o kakem doktorju Zobru, noben človek tu ni govoril o njem in ni ga bilo. Kar nanagloma se pokaže neko jesen tu. Mene tačas ni bilo tu doma, poslali so me bili v mesto, ne vem, po kaj že, ko je bil prvič prišel v grad. Ali nikdar ne morem pozabiti, kako je bilo, ko sem se vrnila. Kar nobeden ni mogel govoriti, ne gospod ne gospa; vsak zase sta bila potem zaprta, gospa je jokala, gospod Langmann pa“ — tu se starka pripogne in tiho govori, „jaz nisem bila zraven, ali hišna mi je pravila, se je hotel nekoč celo ustreliti. Vse to potem, ko je bil namreč ta doktor Zober pri njih. Kaj so imeli, tega nobena živa duša ne ve. To je gotovo, da je potlej gospod večkrat zahajal k njemu dol v vas, v isto izbo, kjer ste bili vi, in da je bil njemu nasproti tako krotak kakor ovca,

dasi je prej z vsemi drugimi ljudmi na svetu osorno ravnal, tudi s svojo ženo. Kadar je kesneje Zober prihajal v grad, je bilo, kakor bi potegnil oblak čez solnce, ako smo bili majhno dobre volje. Vendar od tistega časa, kar se je prikazal, pravzaprav nismo bili nikdar več veseli. Posebno gospod in gospa ne. Prihajal je pa skoraj vsako leto dvakrat, čeravno navadno le za malo časa. Jaz se ga vselej bojim. Kar on hoče, to mora pri nas biti. Tako je, odkar se je prikazal. Gospa je pa tudi tako svojeglavna kakor otrok. Gorje nam vsem, če se ne zgodi, kar kdaj ona hoče. Zato sem vas prosila, da ostanete pri nas, ker je ona hotela.“

„Ali ničesar ne slutite, kaj je tej prikazni vzrok?“

„Prav nič gotovega. Kar imajo skupaj, mora biti že iz prejšnjega časa, ko mene ni bilo v familiji. Ugibati nečem, dasi bi nekoliko morda ugenila. Govorila nisem o tej reči nikdar ž njo; tudi bi se ne drznila. Posebno, odkar je umrl gospod Langmann in je gospa prišla v tako duševno bolezen, od tedaj je prihod tega nesrečnega človeka za mene vselej strašen. Tačas se je gospe vselej bolj polastila bolezen. Zato, pravim, se mi zdi čudno, da zdaj, ko je tudi tukaj, nič ne prihaja k nji, da je tudi ona mirnejša, kakor prej, in da on sedaj vas išče. Kaj vam pa hoče?“

„Tega tudi jaz ne vem,“ odgovori Lisec in malo pikro pristavi:

„Torej s tem je treba razlagati to, da me je sedaj povabila in celo hčer poslala vabit me, a prej me je najbrž iz bojazni za hčer podila iz dvora? Vse mi govori, da bi jaz vendar tega vabila ne bil smel sprejeti.“

„Pustite to misel! Ustregli ste meni in Lini, da ste prišli. Naša gospa hoče imeti svojo voljo, in medve bi bili trpeli, ko bi vas ne bilo. Saj ni za dolgo. Tudi upam, da bo naš strah, ta doktor Zober, zopet kmalu izginil,“ reče Senčarjeva. „Sedaj mi pa povedite natančneje, kako sta skupaj trčila vidva in kako, da se je za vas tako zavzel.“

Lisec pripoveduje svojo zgodovino od onega jutra in dostavlja: „Sam ne vem, kako je to: za mene ima ta stari mož nekaj zanimivega, ne zdi se mi hudoben, kakor vam, nego celo nase me vleče in nekov vpliv bi mogel imeti name.“

„Nič, nič! Varujte se ga! Me ženske imamo v tem dober instinkt, pravijo, in to je stara resnica.“

Stara teta vzame luč in odhaja.

„Vas li smem spremiti skozi hodnik, da vas ne bo strah?“ še vpraša Lisec.

„I, tako brez poguma nisem, ostanite, utegnili bi se po naših labirintih še izgubiti, in ne najti do sèm nazaj. Res je mogoče! Lehko noč!“

Po teh besedah zapre ona duri za seboj, in Lisec korači proti svoji mizi nazaj.

V tem hipu začuje pred durmi zunaj močan hiter zavrisk: „Jezus Marija!“ in žvenk na kamenit tlak padšega svečnika. Kaj je to? Njega lastna zadnja beseda, ki jo je govoril prej, nudeč ji svoje spremstvo: „da je ne bo strah“, mu je brenčala po ušesih — in tu je bil strah!

Naglo prime luč, popade nož na mizi in skoči vuu.

Na tleh, komaj štiri korake od vrat je ležala stara gospodična omedlela in pri steni se je gibala človeška postava, od Liščeve sveče napol obsevana.

„Kdo je?“ zagrmi Lisec, stisne krčevito, kakor za boj pripravljen, nož v roki in dviga luč višje in višje, da bi videl, kakšen strah je tu in kako se bo treba boriti.

„Posvetite rajše sem bližje, da vidiva, ali se je stara, suha goska babja od strahu preselela k Abrahamu. To se ve, če Izakov oče tudi stare, grde device jemlje v svoje naročje, ali pa bo še dalje ljudi obrekovala. Posvetite sèm!“

To je bil glas — doktorja Zobra. Lisec pristopi. Starka je bila od strahu omedlela, ko je pred seboj zunaj zagledala v temi človeško postavo na hodniku.

„Pobila se ni. Imate vode v sobi? Prinesite je in précej bo dobro,“ govori doktor. Lisec

prinese iz sobe vode. V tem je bil doktor svečo gospodične pobral, zopet vteknil v svečnik in prižgal. Moči jo z vodo, in ona se kmalu zave.

„Spremite jo v posteljo, nate še to luč! Kaj boste po temi nazaj hodili, vraga!“ reče doktor in se kar obrne v Liščevo sobo.

Lisec spremi starko, ki niti govoriti ni mogla od prestrašenja, do konca hodnika. Od tam se vrne.

XIV.

V svoji sobi najde starega doktorja. Ob tej uri in s takim uvodom! Zadnji prizor ga je bil ujezil, da bi bil zdaj ponočnega gosta najrajši vrgel skozi duri. Ali utegnil bi ne bil. Komaj je bil namreč stopil v sobo, se starec močno zagrohoče, in Lisec opazi, da ima s seboj tudi svojo puško, ki je slonela ob njegovi mizi.

„Čudno se vam zdi, da tako nanagloma padam k vam, ali zjutraj, ali ponoči, kadar je,“ reče starec.

„Pač je nekaj kesnò,“ pravi Lisec nevoljen.

Zober se zasmije zopet na ves glas in reče:

„I, prijatelj moj mladi, ako niste hoteli, da vam motim vaš zanimivi rendez-vous in moram pred vratmi poslušati, kako me stare babe obirajo in črnega slikajo, kakršen je baje hudič

sam, ej, potem bi bili morali i vi mene na miru pustiti.“

„Vi ste pred vratmi poslušali?“

„Imel sem čast, gospodine! Sicer pa prosim, da že preobrabljenega in zatorej neduhovitega pregovora o poslušavcu na steni, ki vam je na jeziku, ne vlečete na svetlo. Pretrivialen je že. Posebno na mene se danes ne prilega. Glejte, jaz sem prišel k vam kot vljuden človek. Vi ste izkazali tako skrbnost za mojo kožo in moj denar, ki morda še celo iskanja vreden ni, da ste mi pisali, kar vam je povedal slepi Lovš — ali kako se zove, lopov. To je vendar zahvale vredno, in zato sem tukaj. Torej najprej se vam zahvaljujem, posebno še za to, ker ste mi naredili prav vesel večer, kakor sem ga baš sedaj imel. — Ali sédite, spat se vam vendar ne mudi, da vam povem!“

Lisec sede.

„Veste, kje se pravi v Rogovili? Sedaj pri Mici na Rogovili?“ vpraša potem z velikim zanimanjem doktor Zober.

„Čul sem, da je to kočja neke stare babe, ki prodaja žganje, in ta kraj sem vam menda imenoval, ko sem vam sporočil, kar mi je pripovedoval oni človek, ki ste ga že prej imeli v mislih. Sam nisem bil še tam.“

„Ne? Škoda, da vas nisem prej popoldne doma dobil, ko sem vas iskal tod mimo gredoč.“

Povabil bi vas bil s seboj. Videli bi bili, kako znam jaz lopove učiti strah spoznavati. Ha, ha, ha! Nobeden ne pride za streljaj blizu moje strehe. Znete, mi smo po takih krajih hodili, kjer je treba, da je človek sam svoj prvi žandar. In danes sem jaz bil svoj.“

„V Rogovili?“ vpraša Lisec čudeč se.

„V Rogovili, kamor so od nekdaj hodili tatje,“ odgovori stari doktor. „Sedaj vprav prihajam od tam. Mislil sem tod mimo iti domov. Ko sem videl, da pri vas še luč gori, sem stopil k vam, da bi vam povedal, kako se mora z neumnimi lopovi delati, da se nas ogibljejo. Od nocoj bodo še bolj preverjeni, da z Zobrovim doktorjem se ne more poizkušati vsak plaščar. Že od otroških let pomnim to vedno enako, polpodprto, grdo kolibo v Rogovili in že mlademu človeku mi je vzbujala čudne misli, tako, da ponoči bi me tačas samega ne bil spravil mimo, ker odnekdaj so bili tam ljudje, ki so bili na sumu poljske tatvine itd. Ko sem dobil vaše pismo, sem se domislil vsega tega. Prav veselilo me je, ker danes sem drugi, nego sem bil kot dvanajstletni študentek. Da vidim, kako bo! Pozvem, da tam zdaj stara baba žganje toči in kakovi ljudje zahajajo tja. Baba je bila ravno prižgala olje, ko sem jaz prišel pod okno. In videl sem okoli mize šest capinov in zani-karnih kmetov pri žganju. Ta vaš slepi Lovš

je bil tudi med njimi. Danes imam prav posebno srečo, ne le tu pri vas, nego tudi tam je bilo enako: kamor pridem, govore o meni. Lovš je ravno pripovedoval to, kar ste mi vi pisali. A vrag me vzemi, če nisem bil takoj napol prepričan, da se on pripravlja na kako tatvino in da je basen o onih beračih izmišljena. Čakaj! Na oknu lehnò uderem papirnato šipo, pomolim puško noter in ustrelim — v eni cevi sem imel kroglo — v kočo. Zelena steklenica se razdrobi, žganje se razlije po mizi, bratci pa od groma moje puške kar otrpnejo. Jaz sem v hipu med njimi: tripote prekolnem vse vkup po stari šegi, Lovšu založim eno pestnico okoli ušes in povem, da dobi on in njegov berač v glavo takšno kroglo, kakor je ta v leseni steni, če le še enkrat pomisli na tatvino pri meni. Plačam potem prestrašeni babi steklenico in razlito žganje in grem. Ha, ha, ha!“

„Ali malo nevarna igra je bila,“ reče Lisec.

„Človek mora biti včasih mlad in neumen, in jaz sem danes zopet bil. To se imam zahvaliti vašemu pismu, sicer bi mi takov gaudium niti na misel ne bil prišel in bi ne bil vedel, kako tam o meni govore, kakor tudi tu pri vas. — A propos, zdaj imava midva obračunjevanje. Stara babja čeljust je že s svojim strahom kaznovana. Kakor kmetje, tako je tudi ona morda prepričana, da me je vrag prinesel pred vaše

duri. Ali ni to zares ljubeznivo, kako se slučaj in naključje veže meni na uslugo, da kaznujem svoje nasprotnike? Naj poizkusi kdo drugi! Ha, ha, ha!“

Toda sredi smeha doktor premolkne, obraz se mu zresni, in tih koraka dva pota po sobi gor in dol. Lisec spočetka ne odgovori ničesar preveselemu starcu.

„S čim vam morem sicer postreči, gospod doktor?“ vpraša pa vendar, ko je starec tripote roke mencaje premeril sobo.

„No“ — ogleduje doktor stene — „ali ne stanujete tu mnogo ugodneje, nego v moji stari koči? Pa k stvari! Veseli me, da niste stari goski, ki je bila pri vas, kar précej verjeli, da v meni stanuje sedem hudičev, če več ne. Znete, sicer mi je vseeno, čisto in popolnoma vseeno, kaj kdo o meni misli, vendar me je nekoliko razveselilo, da ste se postavili majhno na mojo stran, ko me je vam tako ljubo risala. Stopil sem ji potem nalašč v pot, vedoč, da se bo po babje ustrašila. Malo je bilo morda preveč, ali nič ne škoduje. Maščeval sem se, in sicer précej. — Vi pa, mladi moj prijatelj, niti ne veste, kaj ste sedaj tu v gradu! Kaj sem jaz moral storiti, da se — gospa ni več branila vzeti vas pod svojo streho.“

„Ker ste moj razgovor z gospodično prej poslušali, kakor pravite, potem veste, da mi je

povedala, kako je. Svoj vpliv ste upotrebili, katerega vsi ne umejo. Jaz vam morem samo pristaviti, kar sem vam rekel že prej, da mi je *vsa stvar sicer nekako neprijetna, vendar, kakor so reči zdaj, vam moram biti hvaležen,*“ reče Lisec.

„Na hvaležnost nisem računal, prijatelj! Te besede že dolgo in dolgo ni v bilo mojem leksikonu. Da sem za vas založil svoj vpliv, kakor pravite, se ni zgodilo tolikanj zaradi vas, nego zaradi kmetov, zakaj to ljudstvo moram vendar še rad imeti, ko bi ga tudi ne hotel in čeprav ne zasluži. Ali vi ste nekov posebno težaven človek. Samo s svojim vplivom ne bi bil dosegel skoraj ničesar, ali vsaj napeti bi bil moral zadnje strune, katerih pa iz raznih vzrokov nečem več rabiti. Tako sem se čez dolgo zopet moral in hotel za silo — zlegati. Rekel sem gospe, da ste moj nečak in da ste zaročeni. To je moralo biti, ker — ona (videlo se mu je, da gospe neče imenovati) se vas je bala zaradi svoje hčere. Neumno babje ljudstvo! Ko sem bil zadnjič tu, je bilo to dete še majhno, sedaj vidim, da je precèj lepo vzrastlo in je celo res sposobno, zopet kakemu poštenemu človeku razum zmesi. Jaz mislim namreč vas. Zato ste morali biti moj nečak in celo zaročen in povrhu tega še z bogato, lepo nevesto. To vam je bilo potrebno povedati, da boste znali

molčati, ako pride pogovor na to. Če hočete imeti mir. Sicer mi je vseeno. In to je bil tudi majhen vzrok, da sem prišel, luč pri vas videč, menim, da še ob pravem času, vam to povedat. Če se vam hoče sanjati, da je bil hudič pri vas, i to vam je slobodno. Sedaj mi pa posvetite po stopnicah, da najdem vrata. Nekdaj sem videl tudi po noči kakor mačka, sedaj smo pa stari.“

Obrne se, in Lisec ni mogel drugega, nego ubogati in za njim svetiti.

Sedaj mu je bilo vse jasno, zakaj mu je gospa pri prvem sprejemu očitala, kako da ni precej povedal, kdo je, in zakaj ga je vprašala, ali je njegova nevesta bogata. Istotako mu je bilo jasneje, kako da je gospa onidan Lino poslala v vas ponj, dasi je bil že iz tetinega razgovora nekoliko povzel razloge druge strani.

Ko prideta po starih stopnicah do vrat, zalaja zunaj grajski Sultan tako ljuto in srdito in buta ob vrata, da sta nehote oba obstala. Lisec je iz izkustva poznal energijo tega domačega stražarja.

„Aj, hudiča, na to zver sem pa popolnoma pozabil“ — pravi tudi Zober. „Pes je star in nikakor ni moj prijatelj že od nekdanj, posebno ponoči ne; poznam ga. E, pa nocoj dosluži, bolje zanj, če nagle smrti crkne, nego da ga dobi naposled konjederec.“

Rekši sname starec dvocevno puško z ramena, jo napne in dene roko na kljuko, da bi odprl.

„Ne!“ prosi Lisec prestrašen in se postavi predenj. „Streljali ne boste, dokler vam braniti morem jaz. Ves grad bi bil pokonci. Ostanite tu.“

„Menite li, da sem jaz mož, ki si da braniti, kadar hoče?“ vpraša suho smehljaje se Zober.

„Torej vas lepo prosim, že zaradi ropota, ki bi ga naredil strel, ne ubijajte psa, ako se vam že ne smili žival, ki po zvestobi prekaša najboljšega prijatelja. Rajši ne odhajajte!“

„To je bila prava moževa beseda! Prav govorite! Pes je zvest. Človek ni. Zato pes kazni ne zasluži.“

In starec se zopet zagrohoče, spne petelina in oprta puško.

„Knjigo napišite o tem: pes je zvest, človek pa človeka izdaja, le človek je nehvaležen.“

In nato se starec glasno zasmije, toda z nekovo resnobo, da je Lisca skoraj pretreslo.

„Vrniva se torej v vaš brlog, dragi moj nečak, sin sestre moje, katere niti nisem nikoli imel. Ne ostaja mi tedaj drugega, nego pri vas nočiti. Nič se ne ustrašite, jaz sem z malim zadovoljen.“

Vrneta se v sobo. Tam sede starec na zofo, vrže svoj rdeči fes z glave po mizi in pravi:

„Nemesis, nemesis! Onidan sem vas zapodil iz postelje in iz stanovanja, in evo, zdaj moram jaz vas prositi prenočišča. Jaz sem vaš in pasji jetnik. Sedaj storite, kar hočete!“

„Svojo posteljo vam z veseljem dam na službo, gospod doktor!“ reče Lisec.

„Sedaj sem že na zofi in sem morda celo vesel, da mi zbirate žareče oglje na grešno glavo.“ Ton, s katerim je starec govoril, je bil vedno sarkastičen, sicer dobrovoljen in vendar napol žaljiv. Ali govornik je imel sive lase in je vobče kazal nekaj, kar je Liscu imponiralo.

„Na oknu imate nekaj, kar bi utegnilo biti vino. Ako je sploh kaj alkoholičnega v steklenicah, primeknite mizo in dajte sèm. To se razume, da prisedete tudi sami. Ker sva stopila že v tako bližnje sorodstvo, se morava vsaj natančneje seznaniti. In to gre najbolje pri vinu, po stari šegi. Ker moram sam prevzeti zagovor svoje osebe, naj vas takoj potolažim, da sem morda vendar še malo boljši, nego je moj glas, posebno morda nimam toliko hudičev v sebi, kakor vam jih je stara vaša prijateljica poprej slikala.“

Lisec je bil v tem primeknil mizo in nanjo postavil steklenico vina. Brižnost gospodične Senčarjeve ga je namreč vedno oskrbovala z dobro pijačo.

Ko sedita vkup, začne stari doktor Lisca izpraševati o njegovih razmerah, kakor ga je nekdanj izpraševala grajska teta.

Tako se med njima razvije pogovor, ki je bil od prejšnjega osornega in zbadljivega starčevega vedenja povsem različen in je dobil celo prijateljsko lice. Doktor je bil zgovoren in beseden, niso mu pošla ne vprašanje ne opombe; samo o sebi ni govoril.

Pil je pogostoma. Izpraznila sta bila drugo steklenico, in večina izpitega je prišla na račun starčev. Vino je bilo močno, vendar ni Lisec čisto nič opazil, da bi se bila pijača starega pivca prijemala, izvzemši, da je morda neizčrpnost njegovega besedovanja tudi v pijači zajemala vedno novih predmetov.

„Kaj berete tu?“ vpraša Zober, ko Lisec, za-
stoj njegovega ugovora pričakujoč, odpira tretjo steklenico. S tem vprašanjem vzame starec z druge mize odprto knjižico, katero je imel Lisec prej ob mraku v rokah. Bila je zbirka slovenskih pesmi. Zober nekaj časa prebira in nazadnje vpraša:

„Imate li več takih knjig?“

„Vzel sem le malo s seboj, da imam včasih za zabavo, kadar ne delam.“

„Mnogo itak niste mogli s seboj vzeti takega.“

„Ker je naša literatura majhna,“ odgovori Lisec nekako veselo zavzet zaradi starčevega zanimanja. Zober pregleda vse in potem pravi:

„A vendar nove reči, nova pisava. Stvar je napredovala. Ko sem jaz študiral, sem se tudi nekoliko zanimal za to. Kesneje v Afriki mi je bil ljub tovariš še Vodnik, ki me je spominjal dóma in lepe mladosti. Ali potem sem vse zgrešil. Življenje in njegovo prokletstvo zatre vse, posebno meni je. In vendar me skoraj veseli videti, da ste tudi vi domoljub, kar mi priča vaše berilo. To sem si že précej odkraja mislil, ko niste hoteli nemško govoriti z menoj.“

„Ker sem videl, da ste prej s kmeti lepo slovensko govorili. Jaz samo z Nemcem govorim nemško, z domačini po domače.“

„Že prav! To imajo vsi narodi, da svoj jezik spoštujejo. Zahvalite se usodi, da vam je vcepila to čuvstvo v srce. Vendar je ljubezen do domovine še najlepši in najstalnejši med takoimenovanimi blagimi čuvstvi v človeku. Prijateljstvo se razbije ob prokleti samopridnosti in ob črnem egoizmu, ženska ljubezen je mladosti lepa zvezda — ha! — ali tudi tu prihaja umazana sebičnost, zaduší, kar je dobrega na nji, in ogreni dušo, da imaš do konca dni strup v sebi iz onega, od česar si mlad bedak pričakoval sreče; in iz ljubezni se rodi iskra sovraštva, ki ti požge, kar je bilo dobrega v tebi. Le ljubezen do domovine je nekaj stalnega, ako si jo res kdaj dobil v srce; zakaž če

je tudi zamorjena z vso drugo ljubeznijo vred, povrača se ti vedno zopet in zopet in ti je še nekak dušni užitek in tolažba.“

Obradovan, da je starca spoznal od te strani, vzdigne Lisec čašo in vesel napije Zobru. To ne more biti človek zlega srca!

„Iz vaših besedi posnemljam,“ pravi Lisec, „da niste bili srečni v izboru prijateljev in ljubic, in vas obžalujem . . .“

„Ne trebam vašega in nikogar drugega obžalovanja, mladi znanec! Jaz sem trdih kosti in se nisem dal nikdar milovati. To je babje . . . Obžalujte, če hočete, mojega „prijatelja“ in mojo — ljubico — težko mi je šlo to skozi zobe — zakaj, verjemite mi, maščeval sem se onim, ki so mi pomagali do teh nazorov, katere ste slišali, maščeval tako kakor z bodalom v srce, če ne bolje!“

In pri teh besedah zopet zaiskri v starčevem očesu oni neprijetni žar srditosti. Izpije svojo čašo in jo naglo vrtil med prsti. Precèj dolg molk nastane.

Lisec hoče počasi in pomalem govor navesti na predmet in de:

„Če tako hočete, da je le egoizem vodilo blagim čuvstvom, potem je zrastle tudi ljubezen do domovine iz egoizma, čeprav bolj ali manj poblaščenega: človek ljubi rojstveno zemljo iz hvaležnosti, ker ga je rodila, vzgojila in mu

izkazala dobrote; on ljubi narod, ker je član njegov in ljubi torej tako sam sebe.“

„Poslednje ni istina,“ odgovori starec, „za mene nikdar ne. Jaz nimam biti svoji domovini in svojemu rodu nikdar za nič hvaležen, za nič! Da me je domovina porodila, za to ji nisem dolžan biti hvaležen, ker sem bil tolikrat že prisiljen misliti, da bi bilo bolje, ako bi me ne bila; koliko muk bi mi ne bilo treba pretrpeti, ki niso v nobenem razmerju z veseljem, ki sem ga morda tudi užil. Vzgojila me je! Kako? Z mojimi solzami in s trpljenjem! Moj oče je bil bogat kmet, bogat po tukajšnjih razmerah, a jaz sem medicino študiral z lakoto. Ko sem imel največ apetita, tačas nisem imel kruha! Ha, ha, ha! Sedaj je kruh, ali apetit je šel z vragom. Vidiš, to je življenje! In narod, pravite? Da, med njim si po zvršenih študijah nisem mogel zaslužiti niti toliko, da bi bil pošteno živel, dasi sem ta narod ljubil in bi mu bil rad hvaležen član. Na tuj svet sem bil vržen, med tuje narode, in kar sem pustil doma med svojimi rojaki, kar mi je tačas bilo ljubo, se mi je izneverilo vse, vse, ali je pa poginilo! Kje imam vzrok biti hvaležnim? Preklinjati bi smel in povem vam, da sem že mnogo. Tako je! In vendar, prijatelj, vi ne veste, kako me ipak vleče še vedno iz tujine v domovje, med ljudi, iz katerih sem se porodil, kako sem imel

danes popoldne, ko sem hodil po hribu med leščami in kamenjem, poseben občutek in kako je čudno, ko se starih prostorčkov iz samovida domišljam, kjer sem nekdam kot otročaj igral. Tožnost me obide, kadar stopim v isto senco, kjer sem kot študent na vakancah ležal in ne poznal lepšega užitka, nego zatopiti se v lepo knjigo, ali gradove zidati v oblake. Jaz ničesar ne ljubim na tem svetu, ničesar in nikogar, edino rojstveni kraj mi je včasih še ljub, in še ta le včasih in le zaradi spominov.“

„Zakaj ne ostanete tu?“ vpraša Lisec. „S svojo znanostjo . . .“

„S svojo znanostjo bi lahko živel, mislite? No, tega bi baš ne trebalo. Toliko imam, da lahko ležem poleti v senco, pozimi v zakurjeno izbo brez dela. Ali vsaka stvar ima več strani. Navada, sama navada me vleče drugam. Naveličujem se te svoje ljubezni hitro. Dokler bom mogel, ostanem še na tujem. Mogoče je, da umrjem tu, a sedaj je še več reči, ki so mi tudi neprijetne. Med tujimi barbari lažje pozabljam domačih hudičevih ljudi, katere moram sovražiti, dokler bom lazil po zemlji. In vendar me že tudi ta moč zapušča, moč sovraštva in maščevanja. To sem te dni čutil, in ako vas starka še kdaj obiše in se bo čudila, zakaj Zober letos ne prihaja redno zasedat ž njeno gospo, kakor prej z onim drugim lopovom, recite ji:

sovražiti pozablja, sovražiti in veseliti se maščevanja. Vsega se človek opijani, vsega naveliča. Kako sem nekdam rad videl, da se je on krivil pred menoj in da me je ona s solzami prosila za čisto ime svojega otroka? Zdaj se mi ne ljubi več. In tudi ni treba več. Kragulj kesanja in nesreče je storil v nji več, nego sem želel, v glavo ji je zašel. Slobodno, bodi neusmiljen! Komu si se ti smilil, nji? In vendar je ne morem več mučiti. Ozdraviti jo? Páa! Tu je vse medicinstvo pusto šarlatanstvo, kakor vse drugo, vse življenje. Pij, pij, brate!“

Starca se je prijemalo vino. Jecljaje je govoril nerazumljive stavke in nazadnje, naslonivši se na zofo nazaj, začel dremati ter zaspal trdno kakor mladič.

Lisec mu naredi vzglavje in ga položi po zofi, odene ga skrbno, primakne nekaj stolov, da ne bi padel, in se sam odpravlja spat.

Sedaj je imel tega doktorja Zobra rad. Mož je moral prebiti mnogo nesreče. Da je bil v nekaki zvezi z gospo Langmannovo, to je bilo vidno iz njegovega govora. V kakšni? To je njega skrivnost. Pod osorno, trdo vnanjostjo je bilo v njem človeško srce, raztrgano sicer, ki je sedaj menilo, da mora sovražiti, ker je morda nekdam preveč ljubilo, ali pravo človeško srce. Površni svet tega ni videl, in kdo bi si mislil, da je to oni doktor Zober, o katerem so bile v

Volčjaku tako različne sodbe, ki je sicer tako čudno živel, prihajal in izginjal, včeraj ljudi podpiral, a danes kar s kakim takim smelim činom kakor v žganjarni na Rogovili neumnemu ljudstvu neumno vražo potrdil, da vse vé in da se lahko pojavi, kakor bi iz tal vzrastel ali z neba padel.

XV.

Črez navadno mero zaužito vino in dolgo bedenje je mladega našega prijatelja tako uspanjilo, da se je prebudil šele, ko je bil že velik dan. Zofa je bila prazna. Doktor Zober je bil menda tiho vstal in odšel.

Lisec se odpravi na svoje delo v gozd. Drugi dan gre v vas in išče Zobra, a reko mu, da je starec v jutro vzel puško in torbo in šel na lov ter da ga ob takem navadno ni pred nočjo domov. Zvečer je čakal, da se mu morda zopet oglasi, a ni ga bilo. Istotako več večerov ne.

Ker je mladi inženjer poznal posebno skrb svoje hišne gospodarice za njeno hčer, da ne bi prišla v družbo, je bil namenjen ogibati se nje in vseh v gradu, čeprav bi bilo to težko. Zdelo se mu je, da so mu odkazali stanovanje nalašč zaradi tega tako na severni strani, ker je imel tu celo poseben izhod. Ali vabile so ga

ženske same na skupno večerjo. Čudil se je temu, vendar ker je poznal Senčaričin argument, da se mora v Pražanku storiti brez ugovora vse, kar hoče gospa, je šel v družino.

Pri večerji je gospa graščakinja po svoji navadi molčala. Govorila pa je tem več „teta“. Kadar je bil Lisec nekoliko bolj udomačen, je videl, da je tudi gospodična Lina premagala dekliško bojzljivost in bila jako veselega temperamenta, to se ve, kadar so bili sami, t. j. kadar je stara gospa prej vstala in odšla spat.

Ali je mogoče, da bi mlad človek sedel nasproti lepemu, čistemu, nedolžno-deviškemu obrazu in ga ne pogledoval, občudujoč krasne črte in oblike, katere je risala sama božja roka, največja umetelnica? Lisec je tako sedeval.

Spočetka iz prej omenjenih vzrokov on niti ni rad začel hoditi k tem skupnim večerjam in se je izgovarjal ali ostajal v vasi, kadar je mogel. Videlo se mu je, da je to gospenje vabilo posledica Zobrove neistine: da je njegov nečak in zaročen! Zoprna mu je bila laž. Da se ji tu ni upiral, mu je bil samozagovor: bolezensko stanje gospe in smešnost njene fiksne ideje in — Lina.

In ko bi mati tudi ne bila blazna, nego trezno sodeča ženska, ki vé, zakaj ne pušča v moško družino hčere — nanj to vendar ne bi šlo! Saj je on pošten človek, mož, ki pozna

dolžnost in čast! Ona pa, deklica, dà, ona je bila tako čista, da si je nobeden človek ne bi upal niti poljubiti, boječ se, da otrese cvetni prah poezije teh ustnic.

In tako je kmalu prišlo, da se je Lisec ves dan že veselil na večer in po jedi je obsedel rad dlje, nego je bilo treba, tako da se je sicer zgovorna Senčarica večkrat naveličala čakati, kdaj se bo gospod gost vzdignil, in je ona prva vstala.

Ob četrtnih se je vozila gospa v farno cerkev k maši kakor ob nedeljah. Dve uri je ni bilo tačas nazaj. Baš ob tem času je zalivala mlada gospodična svoje cvetlice v gredi na južni strani gradu.

Dasi tam ni bil bližnji pot, je Lisec ipak hodil tam mimo, menda slučajno, in govoril preko nizkega plota ž njo.

Ob tistih dnevih so se tudi cvetlice zalivale vselej vsaj dobro četrtno ure dlje, nego ob navadnih dnevih, včasih pa še več. In jutrnje solnce je posebno ljubko obsevalo lice pod belim slamnikom gospodične Line.

Nekdaj je imel on delati velik račun. Zmotil se je in iskal napake, a bil je tako razmišljen, da je ni mogel najti. Igraje se začne risati glavo, in ko je bila gotova, je imel portret, prav dobro s svinčnikom dovršen — Lino. Zakaj baš njo?

Ustrašil se je zdajci sam pred seboj in raztrgal papir.

Zakaj se mu njena podoba sili v misel? Kri mu od srca udari v glavo.

To ne sme biti! Kako je bil v tej hiši? Vstane in hodi gor in dol po sobi. Razmišlja, a nazadnje strese z glavo in zopet sede, češ, ne bodimo smešni. Volja, volja!

Drugi dan je bil slučajno zopet četrtek. Lisec gre mimo grede, pozdravi gospodično in misleč na včerajšni sklep: „volja!“ — hoče iti dalje. Ona ga pokliče — in zopet je slonel na plotu in govoril je ž njo prijetne, dasi neznatne reči dolgo.

Ni bilo prav, da ga je klicala. Ko je odhajal, mu je bilo tesno pri srcu, kakor bi bil nekaj storil, kar ni prav, tesno, a tudi nekako veselje je bilo v tej tesnobi: neugodno čuvstvo, katerega se pa znebiti ni želel.

Lisec je sedaj, to se razume, tudi natanko poznal razmere v gradu. Mlada hči Karolina je bila vzrastla na Pražanku. Njena učiteljica je bila po očetovi smrti — kakor že prej omenjeno — samo gospodična Senčarjeva. Prej je bila v otroški šoli v mestu. Odkar je bila nekoliko dorastla, je bila v mestu samo dvakrat za en dan po opravkih — kakor že drugje povedano. Za vso drugo vzgojo se je imela zahvaliti le Senčarici. V najbližnji soseščini ni bilo dosti

omikanih ljudi, in odkar je bila pražanska go-spa na glasu, da je mnogokrat duševno bolna, ni prihajal čisto nihče v vizite. Kakor da bi se bili ljudje bali. Tudi Langmann poprej v okolici ni bil nikdar priljubljen. Tako je bila Lina sama vzrastla, in zato je bila v mnogem oziru prirodnejša in drugačna nego druge deklice. Tuja ji je bila vsa umetnost skrivati svoje mi-sli in svoje srce. Zato v svoji naivnosti niti ni znala skrivati, da jo zanima občevanje z mla-dim inženjerjem.

Tudi Lisec je moral zapaziti njeno nagne-nje do njega, ker kmalu mu je zaupala svoje male skrivnosti in govorila ž njim kakor otrok z otrokom, kakor bi bila od mladega skupaj.

On pa, ne da bi bil pomislil na resne po-sledice takega čuvstva, je menil, da je to se-strsko sočutje, prijateljstvo, in veselilo ga je srčno: Saj je zavest, da nas ima kdo rad, tako prijetno čuvstvo, in dober človek je hvaležen za vsako ljubezen.

Izpremenila pa se je Liscu nasproti — glejte čuda! — stara gospodična Senčarjeva. Ona ni več toliko in ne več tako zaupno govorila ž njim kakor nekdej. Lisec je to pripisoval slučaju, da je nekoliko občeval z doktorjem Zobrom, kar starki ni bilo po volji.

„Kako dolgo ostanete še pri nas?“ ga je vprašala ob neki priliki jako mrzlo. In ko ji

Lisec pravi, da bo vse njegovo delo prav kmalu dovršeno, ona molči. Imela ni niti ene besede obžalovanja zaradi bližnjega njegovega odhoda.

XVI.

Lepega jutra pride v grad do kolena bosonogi desetletni sinko Solarjev; in ker ni bilo nikogar pred gradom, na pragu pa je silni Sultan dremaje leno namežikaval, obstane na oglu, se potiplje z eno roko za lase, drugo dene v hlačni žep in strah ga je, ker „naprej ne ve, nazaj ne sme“. Že je na tem, da bi začel ihteti, zakaj solze se že nabirajo v velikih očeh na debelem licu pod lasatim čelom, ko priskače iz veže gospodična Lina in spoznavši dečka veselo vpraša:

„Kaj bi rad, Janezek? Pojdi no sem, ne boj se!“

Janezek sname napol raztrgani klobuček z glave, kakor ga je bila doma mati naučila, in na vsem životu tresoč se ob zidu koracá široko kakor raca h gospodični, svoj pogled vedno v psa upiraje. Gospodična mu pride naproti, mu s svojo ročico pogladi mršave lase s čela in ponavlja: „Kaj bi pa rad, Janezek?“

„Gospod so rekli, da bi radi, ko bi prišli k njim,“ pove počasi in poluglasno boječe, kakor so ga bili naučili.

„Kateri gospod?“

„Naš.“

„Pa ne jaz! Saj ni rekel, naj jaz pridem. Kdo drugi gotovo; ne veš kdo?“ vprašuje gospodična.

Janezkove informacije pa so bile pri kraju; ali ga je zapustil spomin, ali si ni upal več govoriti, molčal je. Tako je morala gospodična sama ugibati in iz vsega, kar je Janezek nekoliko s kimanjem še najbolj potrjeval, je sklejala, da pošilja doktor Zober po Lisca.

Ona prime dečka za roko in ga vede ob gradu na zgoranji konec. Tam sta bili dve okni odprti. Gospodična poišče droban kamenček in od veselja smehljaje se, kakor bi kaj prijetnega opravljala, nalahko zaluči kamenček na nevisoko okno. Takoj se prikaže Liščev obraz med cveticami, katere mu je bila postavila tja že spočetka njegovega prihoda Senčarica, in videč veselo deklico zardi in zjasni se tudi njegov obraz.

„Pojdite dol, ta-le moj Janezek vam ima nekaj važnega povedati od doktorja Zobra,“ ga kliče ona. In v hipu je bil Lisec pri nji na vrtu, kjer sta potem, ko je mali sel odšel, še dolgo govorila. Rada bi bila zvedela, kaj mu Zober hoče, ali pravzaprav najrajša bi bila šla ž njim, ko bi bila smela, ker sedaj je bila ona vselej na Liščevi strani, ako je proti Senčarici zagovarjal starega čudaka, čeprav si ni znala

iskati razlogov. Nazadnje je prišla k njima Senčarica, ki pa je naredila tako kisel obraz, da so obema pošle vesele besede in sta se ločila, ona v grad nazaj, on v vas, doktorja Zobra iskat.

Med tremi slivami je imel doktor Zober privezано svilnato visečo vrvno posteljo in je ležal v nji ter pušil iz dolge pipe tobak. Bil je sicer čisto brez dela, niti čitanja ni imel nobenega. Nad njegovo glavo so bile lepo modro zrele češplje, vabno so visele na polnih vejah, treba bi se mu bilo samo iztegniti in pripognil bi si jih bil.

A pipa je starcu boljše dišala, zakaj ko je izpušil, se je dvigal, da bi natlačil drugo. Zdaj pride Lisec.

„Baš prav, da pridete. Tam-le na oknu je tobak, natlačite mi pipo!“ reče prišelcu. „Vi ste mlad, moji udje so pa danes nekaj trdi.“

Ta stori po njegovi želji in ležečemu starcu še prižge tobak.

„Sedaj mi pa prinesite moje naočnike iz izbe. Na mizi jih najbrž kje najdete na knjigi. Jaz vas moram enkrat natanko pogledati,“ nadaljuje doktor, in Lisec mu tudi to stori, dasi je bilo čudno motivirano.

Starec natakne naočnike in gleda Lisca nekaj časa v obraz. Potem zopet sname umeletne steklene oči in jih vrže v travo tja, kjer je ležala že njegova kapa.

„Meni se zdi, da ni nobene podobnosti, sicer pa menda ne vem več, ali morda nikoli nisem vedel, kakšne oči sem imel. Saj izreka že sveto pismo veliko modrost — če se ne motim, sv. Pavel — da človek gleda v zrcalu obraz svojega rojstva, pa se obrne proč in takoj pozabi, kakšen je.“

Lisec ga začudeno gleda.

„Ne zamerite, da vam nič ne postrežem, dasi ste povabljen gost. Izvolite si vzeti stol in sediti, da se nekaj pogovoriva,“ reče Zober.

Lisec stori tako.

„Včeraj sem nekaj slišal, kar me zopet jezi,“ začne stavec. „Zaradi tega hočem danes drugače govoriti z vami, nego bi bil, ko ne bi bil slišal, kar sem. Vendar prej moram še vedeti, ali je res ali ne. Včeraj sem bil namreč v krčmi s kmeti. Včasih me še nekoliko veselí zaiti med te ljudi, dasi so mi tudi kmalu zoprni, posebno, kadar se upijanijo in se izpremenijo iz človeka v krave. Govor je bil o vas; in župan mi je natanko pripovedoval, kako je bilo tačas, ko sta bila prvič v gradu. Povejte mi sedaj vi, je li res, da vas — ona ni hotela vzeti zaradi tega, ker imate nekoga oči. Koga je imenovala? Povejte mi vso stvar, kako je bilo?“

Lisec mu razloži, kolikor se domisli onega prizora in besedi.

„Blaznost sèm ali tja, nekaj je resnice v vsem,“ govori starec kakor sam zase. „To je dokaz, da se moja oseba še vedno opleta v njeni glavi, pa da nisem posebno prijetno sprejeman. Ha, ha, ha! Potem naj bi bil jaz prizanašljiv? Čemu jaz boljši, kakor drugi, ki so krivi? In tako, ljubi moj prijatelj, vam dam danes drugačen svet, nego bi ga bil včeraj, to se razume, če hočete moj svet poslušati.“

„V kateri stvari menite?“ vpraša Lisec.

„Ko bi bili včeraj dopoldne prišli, bi vam bil — ker sva že vendar toliko besedi govorila, da vas moram imeti nekoliko rad — jaz menda tako-le govoril: Veš kaj, moj mladi znanec in nazovi-nečak, jaz se sicer nič ne brigam za ves svet, toda na nekaj še vedno vse držim, in to je: na svojo besedo. Jaz je nisem še nikdar prelomil, kadar sem jo držati mogel. In tako rad vidim, da tudi oni, s katerimi sem jaz že toliko govoril, kakor z vami, drže besedo in moštvo, kolikor se baš z moževskimi močmi dá. Posebno lahko je to, ker je število takih, ki so moji ljudje, majhno. V vsej deželi je razen vas, s katerim sem se prav slučajno seznanil in s katerim sem prav tudi slučajno morda več govoril, nego je moja navada, samo še eden, s katerim sem sedaj na stara leta toliko o sebi govoril kakor z vami, in ta je pošten duhovnik, součenec moj, tri

ure od tod nameščen. Torej, prijatelj, ker ste v tako majhnem številu, storite tako, kakor vas jaz prosim, bodite možati in pošteni, če ne, imate opraviti z menoj in boste videli, da brezobzirnejšega človeka ne dobite kmalu, nego sem jaz, kadar hočem biti. Jaz sem Rimljan za vas, mir ali vojno imam v togi.“

„Kaj mislite o meni, kaj govorite?“ vzplamti Lisec rdeč od jeze.

„Prav nič zlega, mirni bodite,“ govori Zober, kakor ne bi bil prej ničesar rekel.

„Ali, gospod doktor, vi govorite tako, kakor bi bil jaz kaj nepoštenega storil, in tega . . .“

„Niste še,“ mu pade Zober v besedo. „Vendar me poslušajte, če hočete, če ne, pa amen in razidiva se. Aut — aut! . . . Torej, kaj sem že rekel? Dà, ko bi bili vi včeraj zjutraj prišli k meni, bi bil vam govoril tako-le: Prijatelj, vi vidite, da stara ženska gori v gradu ni pri vsej pameti. Jaz za svojo osebo jo sedaj obžalujem, dasi bi je včasih ne bil; ne vem, zakaj je sedaj tako, mislim, da sem oslabel. To so pa moje stvari. Vendar naj bo tako ali inako, vi, gospod inženjer, ste moj gost tam in veste, zakaj sem vas napravil za svojega nečaka. Starka neče, da bi njena hči v prvi mladosti storila znanje, zato se je vas odkraja bala. Clara pacta, boni amici velja za vas. Vi ste se v dekletce zagledali, dekletce se je najbrž v

vas, torej se je bati kakove mladostne budalosti, kakor smo jo doživeli tudi mi. Treba je, svariti vas, vi niste na pravem potu, vi ne dosežete zlahka ničesar, mirujte, pustite dekletce!“

„Jaz?“ vpraša začudeno Lisec ves v ognju.

Zober se zasmeje nesramno-veselo in reče mirno:

„Ko bi se vi v zrcalu videli, gospod Lisec, bi vam pričala vaša rdečica, ki je prav posebne vrste — jaz nekoliko poznam človeške obraze — da ste skoraj popolnoma zaljubljeni v ono dete v gradu. O tem že tudi vsi ljudje govore in vsi vedo. Mogoče, da vi še ne, zato vam pa povem jaz.“

Lisec hoče ugovarjati, a starec jezen vrže pipo po travi in reče:

„Poslušajte najprej, potem storite in govorite, kar hočete! Jaz vam ne zamerim, če ste še tako zaljubljeni. To je ležeče v mladosti. Meni je vseeno. Vendar bi vas bil včeraj opominjal in bi vam bil rekel: Dečko, pusti to v gradu! Nimaš nobenega pravega upanja. Škoda za tvoj mir. Delaj rajši in pameten bodi! Mati je neumna, hči nima sama o sebi ničesar odločevati, njen varih pred njeno polnoletnostjo brez stare ne bo ničesar dovolil. Torej praktičnega uspeha nimaš. Dolgo čakati in upati na take reči je pa še neumnejše. To bi vam bil mogel najbolje dokazati jaz iz svoje in iz

druge izkušnje. Da bi pa malopridneža igrali, lehkomišelnosti uganjali, celo mene na laž stavili, za to ste pa vendar menda prepošten človek, kar moram s površja soditi. Zato glejte, da kmalu odidete iz gradu: tam je za vas in za ono dekletce opasno. Če se hočete oženiti, glejte, da dobite sebi primerno žensko stvarco, ki bo rada šla za vami, kateri boste obleko kupili, preden pojdeta k oltarju, in katere nihče ne bo vlekel nazaj; ki vam srajco opere, hlače zašije, juho skuha, in kadar boste otročji, da se boste igrali ž njo. To je za poštenega moža, ki denarja v zibeli ne najde, popolnoma dovolj. Da bi se pulil, bojeval, trpel, nazadnje pa bil od nje same še za nos vojen — to je nepotrebno in bedarija! Verjemite mi, to ni moža vredno.“

„Gospod doktor!“ kliče Lisec — ali starec mu prereže jako osorno i ta ugovor ter nadaljuje:

„Tiho, dokler vam jaz ne izgovorim, jaši ti vrag dušu! Jaz sem vam rekel vendar dovolj glasno že po dvakrat, da bi bil z vami tako govoril, ko bi bili prišli včeraj. Danes je drugače. Kar sem včeraj zvedel, in kar ste mi vi danes ponovili, mi kaže, da je bedasto, biti z ženskami pošten. One niso nikoli. Torej glavo za glavo, zob za zob. Hudiča! Jaz bi vam lahko dokazal, da sme biti sedanja lastnica meni hvaležna, da sem tako postopal, kakor sem. Sedaj pa, ko čujem, da vas je v mojem imenu

izgnala, vidim, da se me spominja v drugem zmislu. Zato vam danes dajem drugačen svet, nego bi ga bil včeraj. Ženske niso za drugo, nego da varajo; zato pa si neumen, če ne povračuješ enakega z enakim. Skratka, danes vam dajem drugačen svet, nego bi ga bil dal včeraj: porabite priliko, dekletce je precèj bogato, če jo hočete imeti, evo, jaz vam pomagam. Ako ne pojde zlepa, pojde z mojo silo.“

Lisec vstane razburjen in pravi: „Jaz ne potrebujem odslej ničesar od vas, gospod doktor; vašo ponudbo, ki je v dejanjskih stvareh tudi popolnoma neosnovana, moram z vso odločnostjo odbiti. Vaše prejšnje besede in vaša sedanja ponudba so za mene poniževalne in žalilne. Da boste pa videli, da takih svetov ne potrebujem, imam čast, posloviti se od vas: v šestih dnevih odidem odtod, in iz tega boste videli, da ste verovali praznim govoricam, če imate res za istino, kar ste govorili. Vsakemu drugemu bi bil dal drugi odgovor. Zbogom!“

Lisec odide, Zober gleda smehljaje za njim in mrmra: „Pošten dečko, ali mlad!“

Z brzim korakom meri Lisec pot proti gradu in razne misli se mu pode po glavi o tem, kar mu je govoril po svoji šegi Zober.

Nevoljen je jako.

Ali! Starec je govoril morda nekoliko resnice, in glas, ki je od njega prišel, ni bil brez

vse istine. Lisec sam sebi ne more tajiti, da ga je zanimala podoba grajske hčerke več nego vsaka druga deklica, katero je dosedaj poznal.

Poštenje je od njega zahtevalo in previdnost mu je velevala zvršiti svoj sklep: v najkrajšem času zapustiti ta kraj.

Torej v šestih dneh.

Tri dni se ni oglasil pri grajskih. Podnevi ga ni bilo niti doma. Ogibal se je zlasti prilike, da bi se sešel z Lino. In ravno v teh treh dneh, posebno pa v nočeh je z nekim strahom izprevidel, da je resnica, kar mu je povedal stari Zober. V navidezno mirnem in nedolžnem občevanju z grajsko hčerjo se je bila ukradla v njegovo srce tiho in počasi ljubezen, ki je sedaj razplamenela v pekočo silno strast.

Hitro se je bil sicer odločil iti proč, pozabiti, kvečjemu nesti s seboj lep spomin na prijetne ure. Tedaj pa, ko se je bližal čas ločitve, mu je bila ločitev strašna muka in težavno mu je bilo ogibanje.

Vleklo ga je kakor s sto vezmi v njeno družbo. Očital si je sam nespametnost, razlagal si, da sam pretirava, a vendar trdna volja je bila močnejša nego srce, premagoval se je in ostal samotен.

O svojem namenu ni pripovedoval v gradu nikomur. Hotel se je hitro posloviti šele poslednji hip; tako pojde brž in lažje bo zakrivati, kar mu je hipno razžarjalo vso dušo.

Od poslednjega pogovora z doktorjem Zoberom tudi njega ni več iskal. Mož mu je bil postal naglo zopet oduren, zadnje njegove besede so se mu zdele cinične.

XVII.

Bilo je petega dne. Drugi dan je bil odločen za odhod. Lisec je delal popoldne doma v svoji sobi. Krasen jesenski dan je bil.

Skozi odprto okno pade, kakor prej že dvakrat, v njegovo sobo droban kamenček, pobran v pesku zdolaj in zalučen. Lisec se stresne. Kdo je vrgel ta pesek, ni videl, ali slutnja mu je povedala gotovost v prvi hip. Živa gospodična Lina!

Gre k oknu, in ona se mu smeje tako srčno in ljubo od zdolaj z vrta do okna gor!

„Kje pa tičite? Zakaj vas ni več videti? Pridite dol, jaz grem v vinograd po breskve, vi me morate spremiti.“

Lisec je imel na jeziku izgovor, čutil je, da mu lice žari, a nobene besede ni mogel izustiti, od okna se je odmeknil proč, vzел klobuk in šel vun na vrt k nji, kakor mu je ukazala. Saj ni mogel drugače.

„Vinograd“ je bilo ime dobre četrte ure od gradu oddaljenemu brdu, ali samo ime, zakaj

vinske trte ni bilo videti nobene, le posamezne stare breskve, vzrastle že iz korenin svojih mater, so še stale in dajale ugibati, da je pač morda nekdanj poizkušal kakšen posestnik pražanski tu saditi vinsko trto, a sta premrzlo podnebje tega kraja in neracionalni izbor trsne vrste kmalu uničila njegov trud in je le še kraj imel svoje ime ter so od vinogradine ostale samo še podrastle breskve.

Mimo starih orehov po malo razhojeni stezi je držala pot do vinograda. Prav prijeten izprehod po mehkem! In prijeten v družini lepe, vesele devojke, ki je čebljala kakor veselo dete, pridavajoč najnevažnejšim rečem veliko imenitnost: kako breskve niso še zrele, ali več nego pol jih je že pokradenih; pa da naj bi zli ljudje vsaj čakali, da sadje dozori, in potem šele kradli; pa da imata ona in teta med vsem sadjem najrajši breskve in če jih sedaj nekoliko ne dobi, jih ne bo dobiti več; pa Matija je hotel iti snoči s puško čakat tatov, ali ona ni pustila, ker bi se mu bila puška izprožila in bi tatove zadela, a je vendar bolje, da vse breskve pokradejo, kakor da bi bil en človek ranjen; in kdo so tatovi, to je znano, to so trije kajžarski sinovi gori nad rebrijo, postopači, ki bodo pa vsi trije soldatje, tako je pravil hlapec Matija; in ti-le orehi so bili lani tako polni, da je bil skoraj za vsakim listom po en sad,

toda letos ni nobenega, spomladi so lepo cveli in drevo se je razzelenilo, pa neko jasno noč je padla slana na zelenje, in orehova drevesa so bila ožgana, da je bilo vse črno; to je tako žalostno spomladi, kakor je lepo cvetje; posebno črešnjevo, to je najlepše cvetje.

Duhovit ta razgovor menda ni bil, in vendar ga je Lisec z največjo pozornostjo poslušal ter malo jih je imel, ki bi ga bili bolj zanimali. V ustih gospodične Line se je glasilo vse tako izredno lepo in zanimivo, da je bil srečen, ne vprašujoč in ne premišljuječ, ali sme biti ali ne. In sreča je besedi skopa, tako je tudi Lisec mnogo molčal in poslušal in le toliko posezal vmes, da se ni pretrgala nitka ljube zgovornosti njegove spremljevalke.

Breskve so bile nabrane. Mnogo jih itak ni šlo v košarnico, ki jo je ona prinesla s seboj in katere ni ne prej ne zdaj dala Liscu na odnašanje.

„Tu sédite, kako lep razgled!“ In začela mu je imenovati cerkvice, vasi, selišča po vrsti, kakor so se po dolini videla, vse je poznala. Tam, kjer se vidi oni hrib, tam je Kobiljak, tam je doma ta in ta; a ondukaj, kjer se vidi ono belo med drevjem, je kapelica sv. Neže, kamor hodijo ljudje na božjo pot i. t. d.

„In streha našega doma se tudi vidi. Glejte, naša Marta je zakurila, dim se vzdiguje. Kako

lepo! Kaj ne, da je lepo pri nas? Lepše kakor v mestu, ne?"

„Gotovo!“ odgovori Lisec. In ker je že moralo danes ali jutri povedano biti, dostavi: „In prav težko mi bo zapustiti jutri ta kraj.“

„Zakaj zapustiti?“

„Jutri odidem.“

„Kam?“

„V mesto nazaj. Tu nimam nič več dela.“ Lina ga resno-prestrašeno pogleda.

„Jutri? In kdaj se vrnete?“

„Najbrž odidem za vselej, gospodična!“ odgovori Lisec in glas se mu malko tresse.

Nastane premolk.

„In vi morete lahko iti od nas?“ vpraša ona s tihim, opreзуjočim glasom.

Lisec ji pogleda v lice. Njene velike oči so bile vprašujoče uprte vanj, in . . . zdajci sta zalesketali v njih dve solzi, ki sta se spustili po belem licu nizdol.

Opešalo je bilo njegovo premagovanje! Ljubezen ima svojo brezobzirno moč!

„Ne morem, ljubljena deklica!“ vzklikne on.

Njeno mokro oko mu je prvič zapričalo gotovost o njeni ljubezni, in ta hip je tudi v njem zavladata in vse prevladala strast. Burno objame deklico in ji odpoljubi solze z belega lica.

Meja je bila pretrgana, prestop storjen, nazaj ni bilo več mogoče. Spoznanje je prišlo

obema, da sta se ljubila že dolgo, že prej, ko še občevala nista. Torej kakor bi bilo „namenjeno“. Pravijo, da nihče ne uteče svoji usodi, in dostavljajo, da je ljubezen kakor voda, ki se nabere in podere vse pomiselke, s katerimi ji stavi jezove hladni razum.

„Ne govori z nikomer, srce moje, tako dolgo, da jaz zberem svoje misli in ti povem vse, česar sedaj ne morem. Prenaglo in nenavadno je prišla vsa sreča tvoje ljubezni. Če ne bova mogla sama govoriti, ti bom pisal.“

Tako je Lisec govoril po zadnjem poljubu, ko sta na poti domov zopet hodila med orehi po mehki travi in ko je prej tako vesela, tako brezskrbna in nedolžna deklica v najkrajšem času vsa izpremenjena nosila v svojem srcu prvo skrivnost svojega življenja, sladko skrivnost prve ljubezni.

Gori v vinogradu pa je iz gozda stopil précej po odhodu naših ljubimcev stari Zober s puško na rami in s torbo ob boku, počasno korakal do mesta, kjer sta prej sedela onadva, tam pogledal v tla, kakor iščoč, da-li sta kaj izgubila, in nazadnje puško in torbo odloživši sam sédel.

„Historična tla za dva človeka. Kakor je bilo videti, sta tu začela. Kakšen bo konec? Kakšen spomin na to-le ped zemlje? Ali dosežeta ono stanje, katero se jima sedaj kakor

bodoča sreča sveti v fantaziji, da se jima izpremeni kesneje, po združitvi, le v navadno regularno dolgočasno stanje; ali pa jima ta trenotek in ta prvi poljub porodi črva, ki bo še na stare dni glodal in govoril: „Kaj je onega trebalo, čemū si veroval in varal srce, budalo! Eno ali drugo, v rezultatu ni velike razlike. Vraga! Sédel sem semkaj na gorko, a mladega duha na tem sedežu ne čutim. Nič vpliva, nič poezije, nič čudežev več!“

XVIII.

Naslednji dan je bil sicer tisti šesti dan, za odhod namenjeni dan, ali Lisec ni odšel, niti si ni delal novega roka.

Prebil je noč skoraj brez spanja. Mislil je mnogo, težke misli. Spominjal se je, kake so razmere tu v gradu, kake so njegove. Vse neugodno in nobenega razgleda v gladko bodočnost! Čudno protivje bolne matere, njegovo materijalno stanje, oprto samo na delo in zdravje, celo ohlajeno prijateljstvo gospodične Senčarjeve — vse to mu je težilo srce in žalosten je bil. Zakaj je vzel nji mir? Kaj je bilo njeni duši treba viharjev nesrečne, ker neuspešne ljubezni?

Vendar na koncu vsega takega premišljevanja Lisec sede in napiše Lini pismo, polno

— ne kakšnih takih pomiselkov, nego — vroče ljubezni in večne zvestobe. In kar je pisal, mu je teklo samo izpod peresa, je bilo zajemano iz srca. Zato je bila tudi to resnica, kakor ono prvo premišljevanje, dasi zopet učeni in bogoboječi ljudje trdijo: „Resnica je samo ena!“

Ker nista imela prilike sestajati se na samem, mu je tudi Lina pisala vsak dan. In ker ni smela po njegovi želji še nikomur razkriti svoje skrivnosti, je zaupala tem več svojega plamenečega srčeca in tem žarnejša čuvstva belemu papirju.

Tako se je ogenj razvnel.

Za bodočnost, za posledice, za vse, kar matere in očetje, varuhi in opravljevci pred kakovo ženitvijo jemljejo najprej v poštev, se Liščeva in Linina ljubezenska pisma niso brigala nič.

A tako je bilo le nekoliko dni.

Ostro oko tete Senčarjeve je opazilo izpremembo v vsem vedenju Lininem in zaslutilo vzrok.

Lisec pa je sam zaupal svojo tajnost edinemu človeku, ki mu je tu mogel pomagati, doktorju Zobru, dasi se je jako težko odločil.

K njemu je prišel v mraku. Začudil se je močno, ko mu je starec že précej po uvodu segel v besedo s pripovedovanjem tega, kar je mislil, da je njegova največja skrivnost.

Da je bil slučajen prisluškovavec v vinogradu, tega Lisec seveda ni mogel vedeti. Kmalu sta sedela skupaj.

„In tu naj vam pomagam, naj vam bom snubač, kaj ne?“ vpraša starec z veselim smehom, v katerem je bila dobrohotnost poleg ironičnega porogavanja.

„Če to ne, vsaj svetujte mi, kaj naj počnem.“

„Ni neumnjšega posla na svetu, kakor dajati zaljubljenim ljudem dobre svete. Da bi svoje stvari pobrali in odšli, tega vam ne smem svetovati, kaj ne, da ne? Ali bilo bi najpreprosteje. Bog zna, ali se ne uklonite nesreči, če to storite. Vi bi ne bili prvi, ki je mislil odpovedati se angelu, a je dejanjsko ubežal samemu vragu v ženski podobi. Tega vam ne svetujem, ker bi me ne slušali, kakor vsi zaljubljeni. Saj vem, kako sem bil sam slep, ko me je imela ta bolezen. Vi hočete le tak svet, ki vam pritrja, kaj ne?“

Lisec molči. Kaj je mogel na to odgovoriti?

„Sicer res nikdar nisem mislil“ — nadaljuje starec, „da bom kdaj klican snubit za koga njeno hčer. Zadnjič, ko sem bil tukaj, bi vam bil v glavo zalučil, kar bi bil najprej dosegel, ko bi mi bili vi ali kdorkoli prišel z zahtevo, naj ga oženim s hčerjo njeno in onega človeka, katerega sem na zemlji najbolj sovražil. Vas pa sem še celo pričakoval te dni. Onidan

sem vas svaril. Ali bilo je, kakor vidim, že prekasno. Vedel sem, da pride tako. In če se namenim pomagati vam, potem veste, kako se človek izpremeni. Naposled bi mi ne bilo neljubo, če se odločim tukaj v tej luknji umirati — to se razume, ako smrt prej in naglo pride, kar bi mi bilo ljubše — ko bi imel soseda, kakor ste vi. Če je že ona précej našla, da imate moje oči, in to na stare dni, bi jo jaz pač tudi rad obsodil, da bi te oči morala gledati do konca svojih dni. Bilo bi tudi malo maščevanja poleg dobrega dela, kakor svet zove te reči.“

„Ne, ne, tega jaz upati ne morem in ne smem, da bi dobil deklico,“ reče Lisec.

„No, kaj pa potem hočete? Praktična posledica je vendar, da se ženite ž njo. Ali ste mi mar prišli pravit svoje srčne bolečine zato, da vam bom pomagal vzdihovati in sanjariti? Potem seveda ste zadeli na napačnega človeka.“

„Jaz sem berač! Vidim, da ni mogoče. Ali pobegniti in resignirati, tudi nimam moči,“ pravi Lisec.

„Da,“ govori Zober, „macedonskega Filipa z zlatom otovorjeni osel, ko bi bil moj, bi mene ne bil vlekel v orient. Kar se tiče njene matere, tu je škoda, da ni njen mož učakal tega trenutka. Njega bi bil imel jaz veselje privijati in njega bi bil jaz mogel pripraviti, da bi bil

dal svojo hčer črnemu ciganu, ne samo vam, ki imate Andrejeve oči. Proklete babe! A propos! Jaz vam po pravici povem, da mi bo nazadnje tudi čisto vseeno, če vas oženim in vam s tem pomagam, da dobite namesto golobice vrano, namesto žene na starost Ksantipo. Kadar bom dobre volje, me bo morda veselilo videti takozvan srečen zakon pri vas, a narobe bi me morda tudi veselilo videti, kadar bi bil slabe volje, kako vam grení dneve ženska, od katere ste si, mładi osel, obetali nebesa na zemlji.¹¹ Meni se je tako godilo, in za hudiča jaz ne vem, kdo me more prisiliti, da bi svojemu bližnjemu privoščil več, nego sem imel sam. Toliko, da me ne boste z nobeno hvaležnostjo obkladali, če se stvar srečno izvrši, ali tudi pustili, če se zdajci naveličam in vas pustim v klancu, kjer ste. Zakaj pravzaprav imam precèj težak položaj. Jaz sem rekel, da ste moj nečak. To ni res, kakor veste. In ker stara moja nevera ne zaupa mladim možem ničesar in neče možiti svojega poroda, sem si moral zmisliti, da ste ženin, samo, da niste več nevaren. In, za vruga, sedaj se res zaljubite! Kakor nalašč in meni kljubu! Glejte, prijatelj, vi ste me malo blamirali, torej vidite, da bom težko pomagal in da imam stališče, ki je jako neugodno.“

Liscu je način tega govorjenja bil strašno neprijeten. Ali kaj je hotel?

„Sicer pa berač na levo ali na desno, zet ste dober za navadnega plebejca, ki je malo zaobogatel — in še na kak način, to jaz vem! Ali ona — to že vidite, da prokletega njenega sedanjega imena ne jemljem rad na jezik in ga tudi težko čujem — ona ve, kaj je storila, da je dobila denarnega moža. Vi pa ničesar nimate. Praktičen je svet in praktične so tudi matere, če so prav napol blazne. Takšno je vaše stanje, neugodno da tal. Vendar smete s starim Zobrom na malo upanja svoje svatbe z malo plavolasko piti polno čašo, živio!“

Izpivši čašo starec vstane, odpre okovan kovčeg v kotu svoje izbe in izvleče majhen zveženj pisem ter, kažoč ga Liscu, pravi:

„Vidiš, dragi moj psevdo-nečak, ti-le papirčki imajo majhno zgodovino. Teh-le spisov sem včasih umršemu njenemu možu samo omenil, in on je obledel kakor stena. Da so še na svetu, ve tudi ona. Jutri popoldne bodo morda za vas storili svojo dolžnost. Razume se, da bo neprijeten prizor to, posebno, ker je sedaj ona včasih res že pri kraju s svojim razumom. Zato je pa treba, da gospod ženin zapusti grad prej, nego njegov snubač pride agitirat zanj. Torej jutri dopoldne odidete odtod. Kesneje boste že dobili vabilo, samo da pustite addresso.“

„Jaz ne vem, kaj je v tistih vaših pismih, gospod doktor, in ne vprašujem. Ali iz vaših

besedi posnemljem, da lahko delate ž njimi na staro bolno gospo presijo, ki jo mora boleti. To pa ni pošten pomoček, in jaz nečem, da bi zame delali ž njim. Pustite! Če ni mogoče drugače, potem . . .“

„Prekasno,“ odgovori starec. „Stvar je že v tiru, jaz sem obljubil in hočem. Storim, kar je moja volja. In niti ne govorim več o tem. Sedaj pijva, govorite kaj drugega, jutri zjutraj pa se odpravite odtod. Napišite mi tu svojo adresu.“

Lisec napiše. Kesnò je šel domov. Srce mu je bilo težko, vest ne lehka, zdelo se mu je, da iz tega vsega ni mogoče dočakati dobrega konca. Vendar ni mogel skleniti ničesar.

Bil je mehka, pasivna natura. Onega železnega značaja, ki s trdno svojo voljo dela in odločuje, ni imel, moral se je dati po usodi plaviti dalje. Kam? To mu je bilo temno. Zato je bila ta poslednja noč, ko je spal kot gost v gradu, ena najnesrečnejših zanj. Divje sanje so mu po možganih blodile do belega jutra.

XIX.

Ker je Lisec vedel, da gospa Langmannova odhaja dopoldne na polje in je pogostoma ni bilo do dvanajstih domov ali od delavcev ali

od drugih samotnih potov in opravkov, se je drugo jutro rano poslovil pri nji in se zahvalil za gostoljubnost. Poslednje mu je šlo težko z jezika, ker je imel težko zavest, da jo je po njenih željah slabo plačeval. Ona ga je hladno odpustila, želeč mu srečen pot in niti ne omenjajoč kakega zopetnega svidenja.

Od gospodične Senčarjeve se je hotel posloviti kesneje. Kakšen bo razhod od Line, o tem si ni upal niti misliti.

Ni bilo niti treba.

Zakaj ko je pospravljajal poslednje svoje stvari, pride dekla v njegovo sobo in mu prinese pisemce. Bilo je od „tete“ Senčarjeve in se je glasilo:

„Danes odhajate. Želim Vam srečno pot in zbogom. Ni bilo lepo od Vas, da ste za mojim hrbtom začeli razmerje, katerega ona, ki je še napol dete, niti premeriti ne more, in katero ne more imeti v naših žalostnih razmerah nobenega uspeha. Medve z Lino se odpeljeva. Ona ne ve ničesar. Za Boga Vas prosim, prihranite ji *bridkost ločitve, idite in pozabite!* Pozabite vse, skrbela bom, da Vas pozabi tudi ona. Zakaj ste ji vznemirili mlado srce?“

Po prvem, res poraznem učinku tega pisma Lisec sede in napiše dve pismi, eno Lini, drugo njeni stari tovarišici; prvo je bilo polno ljubezni, drugo izgovorov in opravičevanj. Nujno zahteva

odgovora na adresu v mesto. Pismi izroči dekli, potem se odpelje, uničen in potrft, brez sveta in upanja v drugo, nego v čudesnega starca.

V Volčjaku ga išče, ali ne najde ga doma. Starec je bil odšel po svoji navadi na lov. Lisec mu napiše nekaj vrstic, opominjajoč ga včerajšnje obljube.

S kmeti v Volčjaku je imel še nekaj ur posla, ki mu je bil dolgočasen in mučen.

Kesnò dopoldne se je vozil po cesti nazaj proti mestu.

Kako z lehkim srcem je po tem potu hodil pred nemnogo tedni, a sedaj je šel nazaj težak in poln!

Pozno ponoči je njegov voz pridrdral na mestni tlak domov — če je smel svojo najeto, neveliko sobo imenovati svoj dom.

Ko je v svoji sobici naredil luč, odpravil voznika, ki mu je prinesel njegove stvari z voza, in se ogledal okoli, se mu je zdelo, kakor bi bil pol življenja odsoten iz te mirne izbe. In ko je zaslužene svoje novce spravljal k skromni vsotici prejšnjih svojih prihrankov, se je moral bridko zasmejati:

„Delavec sem, za kruh delam, ničesar nimam, kako bi smel misliti nanjo! Dà, istina je: pozabiti! To je edina beseda. Kratke sanje so bile to, ki prihajajo proti volji človekovi in katerih ta baš tačas ne more podaljšati, kadar

bi rad, kadar so sladke, nego majhen šum vzbudi človeka v resničnost in prežene iz duše veselje.“

Odreči se sreči, pozabiti — to je bil tako hiter sklep pri njem, kakor je bila prej v ljubezni hitra in nenadna katastrofa v „vinogradu“. Vendar ko mu je njena podoba zopet vstala pred očmi, je padel ta sklep istotako brzo; brez spanja na postelji ležeč je krčevito prijel mehko svoje vzglavje in jokal kakor dete.

Drugi, tretji, peti dan je pričakoval pisma. A nihče ni pisal, ne Senčarjeva, ne Lina, ne Zober.

Ti dnevi so bili za Lisca polni muke in dvomov, ni mogel ne misliti ne delati; pusto mu je bilo v družbi znancev, še bolj pa v samoti.

Sedmi dan mu je prinesel jasnost. A kakšno? Zober je pisal naslednje:

„Priatelj! Vi ste osel! Kaj Vas je vrag motil, da dajete pisma nezanesljivim osebam? Kar ste pisali dekletu, je dobila v roke mati in divjá, da ni mogoče človeku besede držati. Tudi za Vas bi ne bilo varno, priti sedaj sèm. Sedaj moram jaz oditi. Na pomlad se vrnem. Tačas poizkusim, če se Vaša nevesta predpustom ne vda kakemu Vašemu sovražniku, ki ima nekaj krajcarjev več kot Vi in je za linijo lepši kot Vi, kar je pri vsaki ženski verjetno. Če hočete pa moja pisma, pišite mi v Carigrad:

„Grande rue de Pera, Hôtel national“. To je: če hočete z mojimi dokumenti izsiliti bogato nevesto. Vi vidite, da več ne morem storiti. Sicer pa bodite pametni. Nikjer ni zapisano, da bi baš Vi morali biti srečni, če je tolika večina ljudi okoli Vas brez sreče.“

To je bila torej zadnja tolažba!

Neusmiljena tolažba, ali vendar resnična!

Še tisti dan sprejme Lisec ponudbo starega kolega, ki mu je pismeno ponujal mesto pri kopanju velikih vodotočev na južnem Ogrskem, kjer je bilo dela za vse leto.

„Torej pozabimo, lehkò ali težkò! Tebi pa, devojka draga, daj Bog tisoč sreč! Zbogom, domovina!“ je rekel Lisec, vozeč se z železnico črez mejo.

In v tem, ko je delal namene, da se ne vrne prej v domovino, dokler ne bo pozabil njene podobe, mu je prihajala vedno na misel, in ako se je prisilil misliti na drug predmet, mu je nekaj težilo dušo z neznano močjo.

XX.

Bilo je dve leti kesneje.

Po široki Donavi ob hrvaško-srbskem Sre-mu je plul navzdol proti srbskim zemljam mo-gočen parobrod. Deževalo je prejšnji dan in

tisti dan predpoldne, zato je bila voda kalna in je drevila različno brstje in blato s seboj na jug proti nenasitnemu morju. Kapitan je na svojem vzvišenem pomostju stopical semtertam, po madžarsko klepetaje s črnorusim debelim potnikom, krmilar je govoril po nemško s svojim tovarišem pomagačem, dve dami sta sedeli na parobrodnem krovu in meglene kraje ob srem-skem bregu ogledujoč čebljali po francosko, njima nasproti pa je srbski pop z dolgo črno, malo zamazano haljo razkladal po srbsko, kako se zove ta in oni kraj, mlademu gospodu v belem slamniku, ki je bil že dalj časa v pogovoru s tem svojim sopotnikom — kakor se je videlo, iz dolgega časa, ker je mladenič slonel leno na ročajju in ogledujoč rjave valove, katere so delala parobrodna kolesa v vodi, hotel le več poslušati, nego govoriti.

„Oprostite, gospodine,“ vpraša naposled pop, „vi niste Srbin?“

„Ne, jaz sem Slovenec,“ odgovori mladi gospod v tonu, ki ni bil posebno vabeč k daljnjemu izpraševanju. Vendar oznanjevalec pravoslavne vere se ni dal odpraviti.

„To je tamo oko Ljubljane,“ je rekel, da bi pokazal svojo učenost v zemljepisju in narodoznanstvu. „Ja sam si odmah mislio. Vaš akcénat nije srpski, ja sam mislio, da ste kákav Hrvat. A kažite vi meni, gospodine . . .“

Pop je govoril ali vpraševal še dalje, ali Ivan Lisec — zakaj njega smo našli v tem gospodu z belim slamnikom čez dve leti tu na široki Donavi navzdolž plujočega — Lisec ga ni poslušal več.

Drugi človek je nase potegnil vso njegovo pozornost.

Izza stopnic, po katerih se gre v podkrovno parobrodsko sobano prvega reda, je bil pomolil star gospod svojo sivobrado glavo. A ker je baš sedaj popihal mrzel veter, je menda mislil starec: „Bolje je, da ostanem doli“ — zakaj précej se je pomeknil nazaj.

„Kje sem tega človeka že videl?“ misli Lisec. Ker je bilo pasažirjev polno, je bilo umevno, da je Lisec tega sopotnika opazil šele, ko se je že več štacij vozil s tem parobrodom. Kdo je to? Ne more se domisliti.

Vstane, se posloví pri popu in odide na zdolaj še enkrat pogledat starega gospoda. Najde ga pri mizi sedečega v kotu na žametnih blazinastih klopeh, ali pled je imel črez eno, klobuk črez drugo polovico obraza potegnjen in se je delal, kakor bi dremal. Morda je res dremal. Lisec mu ni mogel videti v celo lice.

Obrne se in prisede k drugi mizi, da bi od strani poslušal razgovor dveh mladih gospodičen. Govorili sta tudi oni po srbsko in Lisec je občudoval lepoto tega, našemu najbližjega

jezika, ki zvonko bije na uho, posebno, kadar se čuje iz lepih deklških ust.

Nemir in dolgčas ga žene zopet vun. Hodi nekaj časa v srednjem prostoru, kjer nagopleči kurjač z ljutim ognjem hrani in pita mašinski kotel, hodi okoli ladje po hodniku in naposled spleza zopet na krov, kjer s precèj slabim uspehom začne pogovor z dvema bosanskima turškima trgovcema.

Mrak leže počasi na gore in planjave ob vodi, in luna zasveti ter čarobno obseva mogočno reko.

Mračno je bilo vse okoli Lisca, mračno in tuje. A bil je napravljen iti še bolj v tuje, še dalje od domovine, in sedaj je baš na poti. Misel o tem mu je morala iti po glavi, ko se je s poluglasnim vzdihom vračal v notranjo veliko sobo parobroda.

Gre gor in dol po sobani. Onega spečega starca ni bilo več v kotu. Kam je šel? Glej, tam pri oni mizici so se spravili štirje igrači h kvartam in okoli sebe imajo polno stoječih gledavcev. Igrajo visoko in plačujejo v zlatu, pred vsakim leži kupček cekinov.

Med temi igrači je tudi starec s sivo brado, ki je bil prej vzbudil Liščevo pozornost. Zato Lisec pristopi h gledavcem igre in ga začne še enkrat opazovati. Oni je molčal in gledal v kvarte, tudi drugi trije igrači niso govorili,

nekoliko zato, ker je šlo za novce, nekoliko, ker so bili neznanci med seboj in so se bili tu na ladji slučajno sešli.

Lisec pogleda starega gospoda, ko ta baš oči vzdigne in napove svojo igro.

Dà, sedaj je starca spoznal! A te bele brade zadnjič ni imel, morda se pa ipak moti?

Gre okoli mize in pride sčasoma tik za starčev hrbet. Drugi „komarji“ so že delali svoje opombe. Starec je bil že prej enemu osorno opomnil, da je tu treba molčati, vendar je bil Lisec zatrdno sklenil, vmešati se pri njem; moral je vedeti, je li pravi ali pa drugi človek, dotičnemu popolnoma podoben.

„Devet hudičev! Dober kup,“ reče glasno Lisec, ki sicer ni imel navade kleti, ne slovensko ne drugače.

„Tiho!“ zarenči starec, a se niti ne obrne, da bi pogledal, kdo neki — „hudičuje“ tu nizko v jugu. Lisec je bil namreč nalašč précej izbral to specifično slovensko kletev, da bi vzbudil pozornost starčevo in se zagotovil, je li to — doktor Zober ali ne. A iz „tiho“ ni mogel posneti vsega. Glasu tudi iz te kratke besede ni znal razločiti, tem manj, ker je pred dvema letoma vendar le tudi malo občeval ž njim, a sedaj ga dve leti ni videl.

Igra je bila končana in za starca izgubljena. Izplača in porine kvarte sosedu. Zdaj

šele se ozre nazaj in pogleda Lisca. Bil je v istini Zober.

„Kaj vraga? Kje vas pa dobim,“ reče in vstane.

„Jaz ne igram več,“ naznani hitro po nemško svojim soigračem, med katerimi je bil židovski ogrski trgovec, debelušen, madžarskemu magnatu podoben potnik in dobrodušno civilno lice, ki je bilo lahko, kar si hotel, najbrž pa lastnina potujočega trgovskega agenta.

„Najiznenadenejši sem jaz, gospod doktor, zakaj, ker sedaj nosite brado, vas niti poznal nisem,“ reče Lisec.

„Kam se vozite?“ vpraša Zober.

„V Odeso.“

„Po kaj?“

„Tam dobim zaslužka. Tukaj, kjer sem bil dosedaj, na Ogrskem, smo dodelali. Dobil sem poziv od prijatelja, ki je v Rusiji, in sedaj me vidite na poti tja,“ reče Lisec.

„Torej v Rusijo po zaslužku, po delu. No, mladi ste še in jaz bi vam privoščil tako burno življenje daleč stran po svetu, kjer človeku odbijajo rogove, kjer mu poginejo prevelika upanja in kjer se nauči računati z realizmom. To se ve, da je ta nauk samo koristen, ako usoda ne igra s človekom preveč brezobzirno, sicer vse lekcije niso nič prida. Ali vi ste premehak človek za daljnji svet. Že sedaj ste

predaleč od doma. — Kdaj ste bili zadnjič doma? Sédiva tu v stran in pijva buteljo vina. Mnogo imam z vami govoriti.“

Tako je dejal starec, ali govoril je mirno in lehkodušno, kakor bi mu imel povedati samo navadno dogodbo od včeraj.

Sedeta k mali mizi. Parobrodni natakar jima prinese vina.

„Doma? V domovini nisem bil, odkar sva se midva ločila. Mati mi je umrla kmalu potem, tako nimam tudi nikogar svojcev več,“ odgovarja Lisec Zobru.

„Torej gradu Pražanka in moje rojstvene vasi Volčjak ste res popolnoma pozabili? Sapristi! In tisto lepo, mlado plavolasko tudi?“

Lisec močno zardi, starec se nasmehne.

„Pozabil? Ne, legál bi, ko bi to rekel. To mi ni mogoče nikoli, ali saj veste, da bi bilo najbolje, ko bi mogel. Vi sami ste mi svetovali,“ reče Lisec.

„Istina je, tačas sem vam tako svetoval. Danes vam ne.“

Lisec se osupel zgane.

„Kaj me gledate srpo?“ pravi Zober. „Na mojo vero! Sedaj so na Pražanku razmere druge. Tista vaša nežna devojčica je sedaj resna, malo bleda gospodična in upa na vas, kakor Jud na Mesijo. In tista stara nosanka je skoraj — pomislite to kolosalno nemožnost

nekdanjega veka — Senčarica je postala moja prijateljica in me je prosila, naj vendar gotovo zvem za vas, sicer nazadnje vaša ljubica še umrje od nesrečne ljubezni. Moje nazore o takih rečeh poznate in me boste razumeli, če rečem, da če ne kesnite, če pustite Odeso Rusom in in se naravnost po Savi čez Sisek in Zagreb vrnete v domovino ter popeljete précej na grad Pražanek, jo najdete še zdravo in se oženite. In skoraj vam ni svetovati drugega. Vi imate temperament in talent za dobrodušnega filistra, ki varuje dom in babo in kopo otrok. Hajdi nazaj, dečko! To se ve le, ako mi niste kakove bedastoče naredili v tem, kar ste se bili za nas izgubili, namreč, da bi se bili že v zakon upregli s kako Nemko ali Madžarko. Vaša ljubica Lina, katero imam tudi jaz rad, dasiravno baš tekmeč ne bom, ona je sicer, kar se tiče vas, polna optimizma.“

„Vi se šalite!“ vzklikne Lisec z žarečim obrazom.

„Pa zakaj! Mar se vam moram po kranjsko pridušiti, da mi boste verovali? Naravnost z Volčjaka prihajam, in novepečene novosti so, ki vam jih pripovedujem. In za mene celo niso novosti, ker istotako je stala stvar že lansko jesen, ko sem bil nekoliko dni doma. Čemu ne daste glasu od sebe, kje ste? Vrag vas je dal i stvoril, kakor kaže Hrvat.“

„In gospa Langmannova?“

„Umrla! Že poldrugo leto tega!“

„In gospodična . . .?“

„Hodi na hrib in gleda, ali pride Ivan Lisec, ki je bežal pred svojo srečo, in odkod pride? Človek, ali imaš še sluh, čuješ ali ne! Pij!“ In izpivši nadaljuje: „Jaz vam moram povedati, da odkar to vašo deklico tako poznam, kakor sem jo spoznal to pomlad in te dni — se razume, da je bila le zaradi vas vedno pri meni — spoštujem zopet žensko. Nje oče je bil za moj del lump, to je istina, nje mati je bila navadna ženska, ženska sploh, kakor jih dvanajst tvori dvanajstorico, ali hči je videti res od nekaj dobrega blaga, in častitam vam. Veseli me pa posebno, da sem vas dobil, jaz prvi.“

„Bog vam odpusti, gospod doktor, ako imate neumestno strašno šalo z menoj . . .“ pravi Lisec s tresočim in zamolklim glasom. Kar je tu čul, je prišlo zanj vse prenašlo. Sreča ga je udarila po glavi.

„Grom Elijev, resen jaz nikdar ne lažem!“ udari zdaj Zober ob mizo, da se mu čaša strklja in vino razlije ter se od več gruč ljudje obrnejo na samotna dva pivca.

Sedaj je Lisec veroval.

„Oprostite,“ reče, „kar ste mi povedali, je vse tako velikansko iznenadenje, ki me je zadelo kakor strela, potrpite . . .“

Roka, ki jo je preko mize dal Zobru, se mu je tresla, kakor tudi glas, in zamišljen se nasloni na mizo.

„No, da, bodisi,“ pravi starec, vzdigne čašo ter pije.

Imel je odgovarjati še na veliko vprašanj. Nekatero stvari je Lisec vprašal po dvakrat, preden je mogel na celo prav verovati.

Kaka izprememba! Prej, komaj pred nekaj trenutki, je premišljeval na krovu gori neveselo usodo, ki ga žene samotnega v daljnji svet, in sedaj se mu nenadoma ponuja več, nego je smel upati; ljubljena deklica, katero pozabiti se je trudil, a katere podobe izbrisati iz spomina in iztrgati iz srca ni mogel ne za en dan!

Sedaj se mu je kazal ali pravzaprav je že bil konec strašne muke, ki mu jo je prizadeval boj med srcem in razumom, med željo in dolžnostjo.

Bežal je bil pred svojo srečo, ker se mu je zdela nedosežna, ker ji ni mogel gledati v presvetlo lice, ali sedaj se mu je bližala v vsej istinitosti.

Ko je vse to šlo Liscu kakor bliski po glavi, je našteval stari doktor Zober hladnokrvno črteže, po katerih naj se ravna. Plačano vozno karto po Donavi od Zemuna dalje naj vrže v vodo. V Zemunu naj se izladja, tam v parobrodni agenturi pozve, kdaj pluje prva ladja iz Zemuna ali Belgrada po Savi — če velja

še vozni red kakor lani, odhaja že jutri zjutraj, reče — „in potem boste v štirih dneh na slovenski zemlji in na Pražanku in ona se bo naslonila na vas in vam od veselja jokaje očitala, zakaj vas ni bilo tako dolgo, oh, tako dolgo! ‚Kaj sem tačas trpela in jokala za tebe, ti ljubi hudobnež, ti . . .‘ ha, ha, ha! Kaj ne, da znam še? Istotako je nekdam njena mati z menoj golobičila, a vruga, nazadnje drugega za moža vzela! — A propos, zakaj mi niste pisali ničesar, da nisem vedel vaše adrese?“ vpraša končno stavec Lisca.

„Vzrok je tako navaden, dà, skoraj neverjeten, ali resničen je. Preseljujoč se, sem bil izgubil vaše pismo, v katerem ste mi bili zapisali ulico in hôtel. Précej spočetka pa vam nisem hotel, niti ne mogel odgovarjati, ker vašo ponudbo s tistimi pismi, ki ste mi jih stavili na razpolago, se mi je zdelo . . .“

„. . . nemoško sprejeti? No, dà, prav ste storili. Sedaj tudi ni več mogoče, kakor tudi nepotrebno. Požgal sem jih lani. Oba sta umrla, in maščeval sem se obema. Pravijo, da se na starost človek pootroči, tako se naj pa še z menoj zgodi. Nasovražil sem se, sedaj poizkusim, če je ostalo še kaj ljubezni. In kakor rečeno, one papirje sem požgal.“

„Ali bi smel vedeti, kaj je bilo v njih?“ vpraša Lisec.

„Tako? Ponujal sem vam jih — na moje poštenje, da bi jih ne bil dal nikomur drugemu za nobeno ceno — ali niste jih hoteli. Zdaj naj vam pa razlagam, kaj je bilo v njih? No, vi sami bi ne vedeli mnogo več, nego veste dosedaj, ako bi jih bili čitali. Posneli bi bili iz enega, da neki doktor Langmann sam priznava meni nasproti, da me je lopovsko prevaril in me za ves svet prosi, naj mu prizanesem. Dalje bi bili brali zaljubljeno pismo neke Alojzije, ki ni bila nobena druga nego mati vaše neveste, Langmannica, in sem zopet kot prejemnik imel čast figurirati na zavitku jaz. Tretje je bil pa protokol, narejen na konzulatu v Aleksandriji, katerega bi tudi mogli šele potem razumeti, ko bi vam jaz povedal nekatere stvari od početka. — Sicer bi to pripovedovanje lahko odložil do časa, da se zopet vidiva na Pražanku, kjer vas prihodnje leto ali morda že na pomlad gotovo najdem kot posestnika. Vendar nekoliko bodi povedano précej, da vam bodo jasne one stvari, katerih sem samo napol omenil v prejšnjih najinih pogovorih. Mislim pa, da bo najbolje ako jih veste sami. Ženskama na Pražanku, nevesti vaši in tisti stari hišni, sem navezal izmišljeno fabulo na vrat; poslušajte zvesto, kar vam bosta o meni pravili, in naredite se, kakor bi vse svetopisemsko verjeli; tako bo še najbolje. Vam pa hočem povedati resnico, vsaj

po vrhu, drugo lahko dopolnim kesneje. Toda prej je dobro, da večerjava. Beefsteak na ladji mi je vselej dišal. Potem pri čaši vina vam hočem povedati košček svoje zgodovine. Doli v spalnici imam v kofru nekaj slovenskega vina, ki sem ga s seboj vzel iz najine domovine. Oskrbite večerjo, jaz prinesem pijače. Nekoč sva že pri domačem vinu imela razgovor, dakle tudi za to slovo.“

Rekši stari Zober odide v trebuh ladje dol, kjer so male kabine za spanje toliko oseb, kolikor se jih v praksi drži pregovora: „Kdor prej pride, prej melje.“

Ko sta potem povečerjala in sedela pri čaši domačega vinca, začne Zober:

„Jaz sem bil živ dečko, ko sem bil mlad. Dasi sem bil kmetiškega kolena, vendar mi je bilo kmalu lahko mogoče sleči ono nerodnost in negotovost v vedenju, ki navadno označuje tudi najtalentiranejše študente iz kmetiških rodov in jim ostaje vse življenje. Saj ste že čuli pregovor: ‚*Rustica natura tenet sua jura*‘, ali: ‚Kmet ostane kmet, čeprav do poldne spi‘.

Tako sem bil kmalu v boljših hišah znan in priljubljen. Ko sem bil v zadnjem letu licejskih študij, sem podučeval pri nekem trgovcu. Imeli so me popolnoma za domačega in med otroki sem bil kakor brat.

Posebno sem se rad zabaval s tačas petnajstletno Alojzijo, in ko sem šel na vseučilišče

in sem se na gradiču Pražanku, kjer je tačas bila trgovčeva familija na letnih počitkih — grad je imel takrat drugega gospodarja — poslavljajal pred odhodom, sem zapazil, da sem v deklico zaljubljen, ona pa v mene. Prisezala sva si večno zvestobo, in ker sem se na Dunaju učil medicine in bil od staršev zapuščen, so mi bila njena pisma največja tolažba in vsaj duševno krepilo.

Vsake počitnice pa sem imel doma, v obližju Pražanka, priliko shajati se ž njo, in pri teh prilikah sva delala osnove, kako bo po končanih študijah ona moja ljubljena žena, kako mi bo sreča gotovo naklonila lepo prakso, in največje veselje bi bilo potem za naju, ko bi kupila gradič Pražanek, o katerem sem od svojega očeta že tačas vedel, da bo prodan, kadar umrje tedanji lastnik.

To so bili najlepši časi mojega življenja, časi iluzije in domišljave spekulacije na lepo prihodnost.

Med mojimi tovariši že na liceju mi je bil najljubši prijatelj součenec, Langmann z imenom, sin nemškega uradnika, kateri je bil, kakor toliko drugih uradnikov, porinjen iz nevemkatere nemške province k nam. Jaz pravzaprav ne vem, kaj me je vleklo k temu človeku. Že tačas — to so bili še drugi časi nego danes in tudi današnji so prokleta žalostni — nas je

bilo nekoliko v naših ponemčenih šolah, ki smo med seboj govorili jezik svojih mater. Ločili smo se kmetiški sinovi od gosposkih sinov, uradniških i. t. d. Langmann je znal samo nemško in se mi je še smejal, kadar sem s tovariši govoril slovensko, kar gotovo ni bilo prikupno.

Ker je imel malo talenta, navzlic svoji veliki pridnosti, sem mu moral jaz pomagati v vsem. Denarja sem imel jaz skoraj več, nego on. Sicer nisem potreboval od njega ničesar, zabavati ni posebno znal, včasih me je celo razžalil, nikdar mi ni izkazal česa ljubega, skratka: jaz ne razumem sedaj, kako je bilo mogoče, da sem bil temu človeku takšen prijatelj, kakršen more biti le mladosrčen človek.

Bil je telesno idealno lep človek: visok, črnolas, obraz brez graje. Morda sem veroval v izrek, o katerem sem, to seveda kesneje, tudi v njem in še brezštevilmokrat sicer izkušal, da je največja laž — namreč, da v lepem telesu prebiva tudi lepa duša. Pasja duša je bila v njegovem lepem telesu!“

Nekaj one iskre, katero je videl Lisec v Zobrovih očeh, ko ga je še neznanca podil iz svoje sobe, švigne iz njegovih oči tudi pri tem spominu. Toda čaša vina je menda poplaknila srd, ker Zober nadaljuje:

„Ker se je odločil na univerzi študirati to, kar jaz, namreč medicino, sem mislil, da je to

največje prijateljstvo. Jaz sem bil jako zaupljiva duša. Dasi je bil on v vseh rečeh materijalist, jaz pa v svojih nazorih manj realen, vendar nisem imel skoraj nobene misli, da bi je ne bil povedal njemu.

Tako sem mu dajal čitati tudi pisma, ki sem jih dobival od svoje ljubice. Ona je znala pisati s tako divno fantazijo, s takim ognjem in tako resničnostjo, da se še danes čudim, kako je bilo kesneje mogoče, da so se vse tisočere vroče prostovoljne prisege in obljube večne zvestobe — izpremenile v ničevo peno.

Tačas sem zaupal in veroval na svojega dekleta skalovito trdno. Bil sem pač neumen mlad človek.

Ker je moj prijatelj Langmann pisma, ki sem jih redno dobival, posebno rad čital, sem mislil, da to izvira iz njegovega prijateljstva do mene. Ugajalo mi je tudi slišati od njega hvalo njenega stila in duha. Tudi mi je bila potreba govoriti vsaj z nekom o tem, česar je bilo polno srce.

To je trajalo pet let. Ona je imela enoindvajset let. Odbila je več snubačev in čakala mene in konca mojih študij.

Pred petimi leti sem bil Langmanna ž njo seznanil. Bil je pri meni na praznikih na očetovem domu v Volčjaku — oče moj je bil velik skopuh, ali gostoljuben vendar — ona je bila

zopet na Pražanku na poletnem stanovanju pri prijateljski grajski gospodi, kakor vsako poletje.

Govorila je mnogo ž njim in mi ga hvalila. Jaz sem bil vesel, da je moj prijatelj tudi njen prijatelj. Več si niti misliti ne bi bil mogel ne od nje niti od njega, ker kakor bi meni ne bilo nikdar na misel prišlo izneverjati prijateljstvo ljubico, tako sem sodil tudi o drugih.

Končavši študije sem se naselil kot praktični zdravnik. Njenemu očetu je bila ostala najina ljubezen na mojo željo neznana. Sedaj, ko sem imel diplomu, sem mislil: bogve kaj sem, in planil sem précej v sredino stvari, pri očetu sem snubil za njeno roko.

On je bil osupel. Trdil mi je, da nima proti moji osebi ničesar, vendar da zdaj stvar še ne gre, jaz moram prej pokazati, kakšni bodo moji zaslužki, moram dobiti ali dobro prakso ali dobro definitivno službo, pa tu v mestu, drugod ne.

Jaz sem zagotovo pričakoval dobre prakse, o svoji znanosti in najnovejših metodah sem imel veliko mnenje.

Žal pa se je kmalu pokazalo, da sem zidal svoje gradove v zrak.

Nesrečo sem imel pri prvih ozdravljanjih. Starejši kolege so mi povsod zavidno delali ovire, videl sem grdo egoistično kruhoborstvo, zaslužil sem komaj toliko, da sem živel. Bil sem strašno nesrečen.

V tem času mi piše Langmann, da je on sklenil iti v Aleksandrijo in Kairo; tam zelo pogrešajo zdravnikov, dado se izvrstni pogoji za dva, naj grem še jaz ž njim, v treh letih si narediva oba malo imovine in potem se lahko vrneva v domovino. V mojih neugodnih materijalnih razmerah in poleg mojih aspiracij je bila to izvrstna misel.

To sem povedal svoji nevesti. Ona je jokala, ali obljubila mi je, da me hoče čakati.

V tem bi bila ona polnoletna, od očeta neodvisna — sem si mislil, in kakor so bila tri leta dolg in dolg čas, vendar mi je bilo po drugi strani laskavo misliti, da potem dobim njo od nje same, ne od očeta.

Langmann pride, stanuje pri meni nekaj dni, navzočen je pri dveh tajnih sestankih, ki sem jih imel ž njo, in pri slovesu pred odhodom.

Prideva v Afriko. Ob drugi priliki vam hočem natančneje razložiti, kakšen je bil najin začetek in napredek. Le toliko sedaj, da nama je izvrstno šlo, oba sva se bogatila, v dveh letih sem imel že prilično vsoto denarjev skupaj. Slabše sicer, vendar tudi dobro je prakticiral Langmann. Skoraj ni minil dan, da ne bi bila skupaj, in govorila sva kakor ob študentovskih časih o moji zaročenki, za katero se je Langmann vedno zanimal, in neenega pisma nisem mogel obdržati, da ga ne bi bil čital i on.

Tudi ona ga ni nikdar pozabljala pozdraviti in je govorila o njem z jako prisrčnimi besedami, tako da bi bil jaz lahko ljubosumen, a nisem bil.

Največji zaslužek je nama dajala apoteka, katero sva bila skupno ustanovila. Gospodarstvo je imel Langmann sam, delež pa je bil obeh enak, ker je zaradi boljše moje prakse prihajalo več odjemateljev. Tudi se je moj prijatelj bolj prilagal za šarlatanstvo, ki je pri zdravilih neumnim ljudem nasproti skoraj potrebno, a vendar meni zoprno. On je z dobro vestjo prodajal ‚aqua destillata‘, ki naju ni stala skoraj nič, za drag denar. Jaz sem si mislil in sem videl, da ‚mundus vult decipi‘. Denar je spravljal on, in jaz sem menil, da bova na koncu delila. Tudi ga nisem vprašal, koliko se je že nabralo, ali na priliko sem vedel, da je že precejšnja vsota.

V tem se je tretje leto bližalo koncu in pisma moje Alojzije so bila bolj in bolj prozaična, tožila mi je, koliko ji oče dopoveduje, da se ona stara i. t. d.

Zato opomnim Langmanna, da jaz kmalu odidem, naj sklene račune in meni izplača moj delež. Ako hoče ostati on, mu prepustim posel brez odškodnine kot samo njegovo imetje.

Videl sem z začudenjem, da mu to ni pogodu.

Odslej je zahajal k meni bolj poredkoma, o računu se pa ni zmenil, nego odlagal to

stvar vedno, če sem ga opomnil. To mi je bilo nerazumno.

V tistem času se je raznesla novica, da je policija zasledila veliko zaroto in v zapor odvedla mnogo odličnih muslimanov in celo neke krščanske trgovce. Jaz se za vse to nisem dosti brigal.

Nekega večera pride Langmann k meni in njegov sluga za njim nosi težak kovčeg.

„Shrani mi to-le do jutri, da mi ne bo treba nositi stvari na svoje stanovanje. Jutri ali pojutrišnjem pošljem ponj.“

„Kaj pa imaš tako težkega v tem kovčegu?“ vprašam radoveden.

„To je moja skrivnost. Pusti zapečateno in premagaj svojo radovednost, zveš pa gotovo, kaj je,“ pravi, postavi kovčeg v kot in me sili, naj grem ž njim.

Res odideva v francosko gostilno, govoriva tam še dolgo in se razideva.

Drugi dan pridem od nekega bolnika domov, pa najdem pred vrati dva policista in enega komisarja. „Kaj hočete tu?“ vprašam prestrašen, ker sem vedel, da tukaj z justico ni niti nedolžnemu človeku imeti posla.

„Gospod pojde z nami,“ mi reče komisar, policista me primeta in odvedo me v ječo. Niti v svojo sobo nisem smel pogledati.

V ječi sem prosil, naj se pošlje na avstrijski konzulat, naj se pošlje po Langmanna, jaz

sem nedolžen, dam kavcijo itd. Vsemu so se smejali. Ostal sem sam, sam podnevi in ponoči. To so bile strašne ure.

Potem se začno preiskave. Vprašan sem bil o osebah, katerih nisem čisto nič poznal, ali pa samo po imenu. Vprašan sem bil, odkod je prišel smodnik v mojo sobo. Tu sem šele zvedel ali slutil, da je bil v kovčegu, ki mi ga je v sobo postavil Langmann, smodnik.

Jaz, kratkovidni osel, sem se bal, sedaj izdati Langmanna, bal sem se nadležnosti in opasnosti narediti prijatelju, takemu prijatelju, ki me je bil — izdal!

Rekel sem, da nikdar nisem znal, kaj je v kovčegu, da mi ga je eden mojih pacientov, ki ga ne poznam, dal dan prej spraviti.

Ta izgovor v nuji me je zapletel v celo mrežo protislovij, sum na mene je bil še večji. Potoval sem nazaj v zapor in prebil tam brez števila mučnih dni in noči.

Od nobene strani ni bilo pomoči. Sklenem povedati resnico o kovčegu, saj vendar Langmann ni mogel biti tako neumen in sebe zapletati v kakovo zaroto; gotovo je bil tudi on le nedolžno orodje, in če imenujem njegovo ime, pozvan bo i on, in potem se pokaže pomota.

Ali ko imenujem Langmannovo ime, se popolnoma pokopljem, zakaj sedaj zvem, da je

on ubegnili tisto noč, ko sva se midva razšla, z ladjo, ki je tačas odjadrala popolnoči. Njegova udeležba pri zaroti je bila ‚dokazana‘. Tako naglo je odšel. A meni ni prej povedal ničesar!

Zdaj šele se mi vzdigne strašen sum, zakaj mi je baš on postavil kovčeg v stanovanje, zakaj mi ni hotel narediti računa, zakaj se je bilo zadnji čas ohladilo njegovo prijateljstvo. Prokletje bodi človeški lakomnosti, ki poraja take Judeže! Prokleta zemlja, da takih ljudi ne požre!

Tako sem klel, na prvi hip, a potem zopet vsega vkup nisem mogel verjeti, duh mi je otrpnil. Na vse kombinacije nevednih, fanatičnih svojih sodnikov nisem vedel kaj reči. Moje državljanstvo me ni varovalo, ker nisem mogel priti do tega, da bi bil dobil pomoči.

Obsojen sem bil po dolgem preiskovalnem zaporu in odvedli so me v Kairo.

Tam sem bil v zaporu leto dni, preden se mi ni na prav humorističen način — ne utegnem sedaj tega praviti — posrečilo uskočiti.

Ponoči hodeč in po stranskih potih sem prišel v Aleksandrijo in našel tam po velikih težavah pribežališče pri avstrijskem diplomatičnem zastopniku, ki mi je vse obetal. A samo nekatere svoje papirje sem dobil nazaj, ne pa svoje imovine. Za to ni hotel vedeti nihče. Le malo ostankov sem dobil.

Ubog sem bil in potr. Preden pri orientalskih neredih dobim kako zadoščenje, bo poteklo dolgo časa. Kaj početi? Domov iti?

Prvič nisem imel potnine, drugič pa, po kaj? Beračit? Ko bi znal kod iskati Langmanna, dà! Ali vrag vedi, kam ga je neslo!

Kaj se je zgodilo ž njo v teh dolgih treh letih? Jaz nisem držal dane besede nji, in zdaj jo morem še manj. Kako se morem kot uskok iz ječe, čeprav nedolžen, napol nag obrniti nanjo? Nikdar, zdaj vsaj ne!

Pišem torej nekemu bivšemu kolegi, naj mi pozve, kaj je ž njo, in ali je mogoče v domovini dobiti kje kako meni primerno mesto. Odgovori mi kmalu, da je zagotovo čul, da se je ona omožila, imena njenega moža ne ve več; kar se tiče drugega dela moje prošnje, obžaluje, da mi ne more dati nobenega sveta. Pristavlja še, da je bila med mojimi znanci kot gotovost raznesena novica, da sem mrtev, torej mi častita na življenju, češ, mrtvo napovedani ljudje še dolgo žive.

Kaj je bilo zdaj meni treba dolgo živeti! Izgubil sem vse, celo mladostni pogum in veselje do dela ter pridobivanja. Nobene trdne volje nisem imel, začeti od kraja. Po kaj tudi?

Zapravil sem bil ostanek svoje imovine, življenje v tem kraju brez vse pravne varnosti mi je bilo zoprno, in vendar se nisem znal kam premekniti.

Kakor satira na moje razmere mi pride od mojega brata pismo, v katerem mi naznanja, da je oče moj umrl že pred dvema letoma, njemu prepustil vse domovje, a da ima slabe letine, povsod nesrečo, da je zabredel v dolg, naj mu torej, ker čuje, da nisem umrl, pošljem denarja.

Lopov! Prej, ko sem študiral, je bil srdit na vsak krajcar, katerega sem od skopega očeta prejel s težavo, in sedaj je hotel še denarja od mene, namesto da bi govoril o mojem dednem deležu iz zapuščine mojega očeta? Naprosim nekega brivca, ki mi je bil edini prijatelj — kaka satira zopet — naj mu piše, da sem vendarle popolnoma mrtev.

Zdaj se začne zame čas, ko sem bil brez dela. Stradal sem in moral trpeti glad in prodavši zadnjo obleko bil na tem, da se pogubim.

Iz prejšnjih časov znan mi kapitan francoske ladje me reši s tem, da mi ponudi mesto ladijskega zdravnika, ker je bil njegov dotedanji umrl.

Nazadnje sem se naveličal tudi tega in hotel sem se vrniti v domovino. Pozabil sem bil svojih mladostnih upov, novih si nisem delal, torej je bilo moje življenje od danes do jutri — suho in prazno. Slučaj je nanesel, da sem obtičal potem v Carigradu, kjer sem še dandanes.

Slučaj je tudi bil, da sem šel zopet na svoj dom pogledat in da sem tam našel njo,

kateri sem nekdamj toliko zaupal, a našel jo ženo tatu moje sreče in mojega izdajavca Langmanna!

Neki rojak me namreč dobi v Carigradu in mi reče, da je v domačem uradnem časniku čital razglas o neki prodaji, v kateri se meni postavlja kurator. To mu je padlo v oči, ker ni bil dotlej še nikdar čital imena Zober. Radoveden vprašam po listu in vidim, da je prodano posestvo mojega brata, da imam jaz od očeta izgovorjen kot v mali hiši in da ga hoče po zakonu kupec hiše odpraviti z odkupom. Tako daleč je prišlo tudi z mojo rojstveno hišo? Iz kmetiškega magnata, kakor je bil moj oče, je moj brat postal berač!

Ta misel je povzročila, da se mi je prvič po dolgem času stožilo po domovini. Hitro pustim vse in se napotim domov. Bil sem namenjen če le mogoče nazaj kupiti rojstveni dom in njega zemljišče ter se pokmetiti.

Pridem domov. Znete oni klanec, ko se pride do treh starih črešnjevih dreves in se odpre razgled na vas in na grad Pražanek? Tam mi je ob pogledu gradu prišlo na misel: glej, nekdamj si sanjal toliko zaslužiti, da bi ta gradič kupil in bil v njem srečen ž njo.

Ta misel me je naredila sentimentalnega. Kakor petnajstletno dekle sem bil čez dolgo časa mehak, in zdi se mi, da mi je v oči

prišla solza — najneumnejša solza in najmanj moževska — jokajočega sam nad seboj.

To vam moram povedati, da si morete le nekoliko predstavljati, kako strašno me je pretreslo, ko sem še tisti večer zvedel, da stanuje res ona tam, kjer je nekdam upala; namesto z menoj biva tam z onim človekom, ki je mene izdal! Ona ž njim!

Vi ne veste, koliko diabolične moči počiva v človeku, in ne želim vam, da bi vam jo izkustvo vzbudilo. Meni se je vsa vzbudila tedaj.

Maščevati sem se hotel, toda sam. Obema sem namenil narediti pekel na zemlji. To sem zvesto storil. Ne bom vam sedaj opisaval vseh prizorov, ko sem bil ž njim najprvo skupaj, ko sem ga sam spravil tako daleč, da mi je v prvi zadregi dal izpričevalo, kakršnega črno na belem prej niti nisem popolnoma imel; ko sem ga potem pred njo pokazal v vsej njegovi lopovski obliki in jo vendar primoral, da je ostala pri njem, katerega že prej ni posebno ljubila itd.

Obadva sta se tresla pred menoj kakor pred hudičem in oba sem vrtil, kakor sem hotel. To je tisti vpliv, o katerem ste slišali tudi vi.

Vendar kmalu sem opustil misel, da bi tam ostal. Prenasitil sem se sovraštva, zagotovil si izgovorjeno hišo svojega očeta, kjer sem našel tudi vas, in potem sem le včasih prihajal na

jesen in pomlad, vselej strah za oba, posebno zanj, ki ni imel nobenega poguma meni nasproti.

Da morete misliti, kako sem ga traktiral, presodite iz te malosti, da me je moral vselej sam voziti, kadar sem kam hotel; in kadar sem si zmisлил, sem ga poslal na sredi ceste od sedeža zadaj h kočijažu na kozla sest. On je storil vse iz strahu pred menoj.

Ko sem bil zadnjič ž njim skupaj, me je moral tudi sam voziti v mesto in sedeti pri kočijažu. Vem, da ga je to ponižanje jako peklo, še bolj pa je lakomnika grizlo, da mi mora izplačati moj ukradeni delež, katerega prej nisem hotel. To je bilo najbrž vzrok, da je od gneva razburjen med potom domov na vozu nagle smrti umrl.

Ona je krivo mislila, da sem jaz svojo zdravniško znanost zlorabil in mu pomogel iz življenja. Zato je dobila tačas bolezen, katero ste mogli opazovati tudi vi. Vam, ki me zdaj poznate — in vi ste edini človek, kateremu sem o sebi toliko govoril — dajem besedo na čast in poštenje, da je bil ta njen sum prazen. Vendar ji ga nisem mogel iz glave izbiti, a se tudi nisem mnogo trudil.

Kesneje se mi je včasih že smilila, in mislil sem, da ni ničesar storila, kar druga ženska ne bi tudi. In ko ste me našli vi, je bilo moje sovraštvo že ohlajeno.

Kako sem pa prišel do tega, da sem prijatelj vam in da vas celo ženim ž njegovo in njeno hčerjo — bogami, tega še sam ne razumem. To je velika nedoslednost, kakor vidite. Ali vse naše življenje in ves človek je sestavljen iz nekonsekvencij. Sicer mi pa zdaj ni žal, črez dolgo časa sem zopet nekaj sam s seboj zadovoljen in to morda zaradi vas, ki ste mi tujec. Tudi deklica mi ugaja, ne pride mi na misel, da je njegova hči. Narobe, še rad jo imam.“

Rekši pomoli starec čašo preko mize, trči in pije; odstavi jo in zamišljen zre v zrak.

„Nisem vam tujec več in želim še manj biti tujec,“ reče Lisec s solznim očesom.

* * *

Med pripovedovanjem je pil Zober tudi prej mnogo, začelo se mu je poznavati kakor oni večer v gradu. Kar je Lisec potem govoril, doktor ni zvesto poslušal; zamišljen je z obema rokama držal čašo, kakor bi se bal, da se ne bi zvrnila.

„Kje smo že?“ vpraša po nekoliko minutah. Lisec sam ni slišal imenovati postaj, torej vstane in gre pozvedavat.

Ko se vrne, najde Zobra z glavo na mizo naslonjenega. Glasno mu imenuje ladijsko postajo, katera sedaj pride.

Starec vzdigne težko glavo in pravi: „Vino me je že vdrugeč premagalo v vaši družbi. Ne sodite me napačno, a bilo je mnogokrat moja tolažba baš pitje. Človek pozablja le, ako je lehkomiseln, ali ako mnogo dela, ali ako pije. Pozabljati je bilo meni potreba. Delal sem, toda moral sem tudi piti. Mogoče, da bo sedaj kaj bolje, pravzaprav je že bolje. Le glejte, da uredite svojo stvar. Na pomlad se vidimo doma, ako ostanem zdrav in ako se česa drugega ne domislim. Možno je, da potem ostanemo skupaj. Nekoliko potrpljenja z menoj vam bo treba . . .“

„Večjega veselja za mene in tudi za Lino, ako se izpolni upanje, ki ste mi ga dali, gospod doktor, ne bo, nego streči vam z ljubeznijo kakor očetu . . .“

„Ha-ha-ha!“ se zagrohoče Zober zopet v svojem jovijalnem tonu. „Očetu?“ Tega imena tudi ni v mojem leksikonu. Vendar, ker ste bili že, kakor sem rekel, prej enkrat moj nečak in jaz vaš stric, ostanimo pri tem. Če nisva po krvi, to nam medicincem prav malo imponira. Bilo bi žalostno za vas, ko bi se kreposti in slabosti dedovale po krvi. Potem bi morali vi nositi roge, za to pa, se mi zdi,

da niste ustvarjeni. In tudi deklica se mi zdi dobro dete in je.“

Lisec je hotel pogovor navesti na druge stvari, ker se je bal njegove kritike o bitju, ki mu je bilo najdražje. A Zobru se začne zehati.

„Priatelj, jaz pojdem spat. V Zemunu vi izstopite. Buditi me ni treba, tega nimam rad. Želim vam srečo, pa sva na dvoje. Govoril sem vam včasih mnogo, o čemer sam ne vem, ali je bilo iz mojega notranjega ali ne. Mislite si, da je vendar resničen pregovor, da pes, ki laja, ne grize. Jaz samega sebe ne poznam, dasi sem star. Žalostno, rekel bi kdo, toda nobeden, ki bi bil moral živeti moje duševno življenje. Tako je.“

Rekši vstane. In sedaj je Lisec videl, da ga popito vino premaguje, kar je čutil Zober sam in rekel:

„Starost, prokleta starost, noge so slabe. Spremite me dol v spalnico, zdi se mi, da sam že ne pridem več lahko.“

Po klopeh okoli so bili drugi potniki zadremali, le malo jih je bedelo pri igrah.

Lisec prime starca pod pazduho in ga vede po ozkih stopnicah v nižji oddelek ladje. Tam starec leže na svoje mesto in reče:

„Tako! Pa dobro se imejte, če se ne vidiva več. Kakor sem rekel, ne budite me v Zemunu.“

Jaz rad spim. Pozdravite Lino.“ In že jame dremati.

„Dajte mi roko,“ prosi Lisec z ginjenim glasom.

„Eh, čemu to, že dobro, zbogom!“ reče starec, mu podá roko in že je spal.

Ob drugi steni je smrčal na enaki slabi vrvni postelji drugi človek. Nekaj sekund je Lisec postal v napol temni, ozki kabini, potem zopet odtegnil zagrinjalo, ki je namestovalo vrata, in z nekako težkim srcem šel od spečega starega moža.

Ali je imel slutnjo, da ga ne bo nikdar več videl? Zaveden si te slutnje ni bil.

Vrne se zopet na krov. Noč je minevala, jutro se je delalo, bedečega ni bilo na krovu nikogar razen kapitana, krmilarja in zaposlenih delavcev.

Liscu to noč ni bilo do spanja. Fantazija njegova je imela prebaviti toliko novega gradiva, da ni znala kje začeti, katero misel do kraja misliti, in ne one druge preskočiti. Slika o težkem življenju tega moža mu je bila razvita pred očmi, moža, ki je tako čudovito posegel v njegovo življenje, ne iz preračunanja ali iz egoizma, nego iz slučaja, kakor za šalo.

In na drugi strani je vstajala pred njegovo dušo mila podoba: ljubljena deklica, ki mu hrani zvesto srce in ga pričakuje.

Jutro je bilo tu in ž njim poslednja postaja, mesto na avstrijski meji, Zemun, kjer je moral Lisec zaradi svojega novega plana izstopiti.

Naglo stopi v spodnji prostor. Zober je trdno spal. Ker si ga po njegovem naročilu ni upal vzbuditi, mu položi v roko napisan listič, da ga je moral najti, kadar je vstal — in odide s solznim očesom.

Izstopi na suho. Kmalu odpluje ladja in Zober ž njo.

Drugi dan se vozi Lisec po Savi navzgor v domovino. Vesela vožnja k zvesti nevesti!

XXI.

Bilo je leto kesneje.

Na Pražanku pod lipo sedi stara teta in vesela gleda mlado gospo — svojo Lino, katera vprašuje: „Kje je Ivan, kje je Ivan?“

„Kaj mu hočeš?“

„Ivan!“ zveni glas, ljub klic proti gospodarskim poslopjem. Odtam prihaja Ivan Lisec, sedaj gospodar na Pražanku, s počasnim korakom in veselim nasmehom.

Mlada žena zavihti pismo pokonci in reče:

„Brž pridi, Ivan, vesele novosti.“

„Kaj takega?“ vpraša on.

„Stari doktor pride, glej, tu je pismo iz Carigrada!“

Ivan pristopi, ji vzame pismo iz rok, ga odpre, čita, a zmaje z glavo.

„Ne pride?“ vpraša mlada žena.

„Beri!“ Rekši ji podá razviti list.

Ona čita:

„Ljubi nečak! To pomlad me še ne bo. Na jesen, če Bog dá, pridem za zmerom. Sedaj odidem v Arabijo. Kolera je tam. Jaz sem zanjo prestar, ne bojim se je, a tudi krajev še nisem videl. V prilogi ti pošiljam pooblastilo, da z mojim naloženim denarjem, katerega zgodovino poznaš, po svoji previdnosti upravljaš za dobre namene, ako bi me kaj prehitelo na moji zadnji ekspediciji.

Dr. Zober.“

Mlada žena se zamisli, potem vpraša:

„Ivan, kaj pomenijo te besede: ‚denarjem, katerega zgodovino poznaš‘? Zakaj mi nisi še nikdar o tem pravil?“

Lisec je bil v zadregi. Ona ni smela vedeti tega, po čemer je vpraševala. Ali pa je smel legati se nji, od katere je bil vaje in je pričakoval same resnice?

„To ti povem drugipot,“ reče resno.

„A zakaj ne zdaj?“ vpraša ona prestrašena. Da bi on skrivnosti imel pred njo? To je bil prvi povod nesporazumljenja v mladem njenem zakonu.

A ni trajalo dolgo. Še tisti dan popoldne je Lisec prisedel k lepi svoji ženici, oklenil roko okoli nje in rekel:

„Ti se nevoljna, da ti nečesa nisem povedal, o čemer si me vprašala. Ti slutiš, da bi ti ta stvar morda pojasnila kaj, kar si videla, a ne razumela. Ali poslušaj me! Ko bi starega Zobra ne bilo, ne bilo bi mene pri tebi in ti me imaš vendar še malo rada, ne?“

Poljub je bil odgovor.

„Staremu Zobru morava biti hvaležna za svojo srečo.“

„Ali se nisem veselila njegovega prihoda? In sedaj gre v tisto Arabijo, kjer je kolera, in ima še skrivnosti s teboj!“

„Vidiš, in te skrivnosti mi je povedal z željo, da jih nikomur, tudi tebi ne povem. Ali zahtevaš od mene, da besedo prelomim in da ne bom mogel možu moško v oči pogledati, kadar pride, možu, kateremu sem hvaležen?“

„Ne, ne! Jaz nečem ničesar vedeti,“ reče ona in se ga oklene z obema rokama, naslonivši se mu na rame.

In ni vpraševala več o tem ter ne ve zgovine svojega očeta niti danes. Čemu tudi bi se ji težila nedolžna, srečna duša?

Jeseni je mlada gospa v Zobrovi sobici sama vse prezračila, pospravila, olepšala. V gradu je tudi pripravljala zanj stanovanje, nihče

se ni bolj veselil njegovega prihoda, nihče bolj želel ljubo postreči starcu nego ona.

Saj je njen Ivan rekel, da mu je hvaležen, in to je bilo zanjo dovolj. In njo samo je čudni starec nekdam tolažil, če je prav v tisti sapi — zabavljaj.

Ali jesen mine, pomlad pride, druga jesen in za vrstjo jih več. — Dva čvrsta sinka imajo že na Pražanku, ali doktor Zobrova kočja stoji še vedno zapuščena in že ljudje pripovedujejo bolj pravljíčno, kakšen je bil on. Niti njega ni, niti poročila o njem.

Če še živi, mora biti jako star in mator. Ali žal, da to ni verjetno, najbrž ga je kolera pokosila v daljnji tujini in ni mu več treba mirno starost uživati v domovini. In to je škoda zavoljo tega, ker ko bi bil mož prišel po svoji obljubi domov na Volčjak na starost počivat in bi bil videl srečen zakon na Pražanku, užival ljubeznivo postrežbo mlade žene in Liščevo, bi bil morda izgubil ostre svoje sodbe o ljudeh in o tem svetu sploh.

Urednikove opombe.

„Lipe“. — Ta povestica je izšla prvič v tisku v prvem letniku Stritarjevega dunajskega „Zvona“, v katerem se je tiskala v 3. — 8. in v 11. številki od 1. febr. do 1. jun. 1870. O osnutku te povesti ni najti v pisateljevih beležnicah iz te dobe nikakih podatkov.

„Pipa tobaka“. — Tudi to značajevko je objavil Jurčič v prvem letniku dunajskega „Zvona“ in sicer v številki 14. — 16 od 15. jul. do 16. avg. 1870 v treh kosih, podpisavši jo šele na koncu s šiframa „J. J.“, dočim je bil izšel „Lipe“ pod polnim pisateljevim priimkom, stoječim pod vsakim nadaljevanjem. Urednik Stritar je „Pipo tobaka“ na koncu letnika v kazalu uvrstil med „povesti šaljive“. V notesu, ki ga je Jurčič uporabljal za svoje beležke od začetka l. 1869. dalje še prva 70-ta leta, se nahaja naslednja, na osnutek pričujoče povesti nanašajoča se pisateljeva zabeležba s svinčnikom: „Virž[inija]. Oskrbnik Slamnik. Same cifre. Veselje ker uradnikom [ehko] postregel. Koliko študiral, ni gotovo; menda pozabil sam, 6 šol ali 4 klase Sicer ne lagal, ker nič govoril. Viržinijo neužgano zunaj — Zažgal gozd. V 45 že lasje izpadali. Ne zavoljo učenosti, niti ne zarad burnega življenja]. Najbrž kar sami od sebe. Striči se začel. Videz ne prijazen. V tem 45. letu je tudi opazil, kako v neredu so gumbi, pri srajcah, kako sitno je zajutrkovat hoditi, perica kaj izgubi. Dobro bi bilo ženiti se.“

„Moč in pravica“. — Ta novelica je bila prvič natisnjena v dunajskega „Zvona“ prvem letniku. Izhajala je v številki 20. — 22. od dne 15. okt. do 15. nov. 1870 in je nosila šele na koncu pisateljevo šifro „— r —“.

„Županovanje v Globokem dolu“. — Ta prizorček iz nekdanjega slovenskega kmetiškega zakotja je objavil Jurčič kot feljton v „Slov narodu“ dne 19. julija 1870, števil. 83 s podpisom „J. J.“.

„V vojni krajini“. — Ta graničarska novela je bila prvič priobčena v prvem letniku Trstenjakove mariborske „Zore“, kjer je izhajala v števil. 1. — 3. in 5. od 1. jan. do 1. marca 1872, podpisana šele na koncu s šifro „J“. Levec jo je ponatisnil v V. zvezku svoje izdaje Jurčičevih zbranih spisov in je v ta namen, da dokaže Jurčičevo avtorstvo te novele, postavil od svoje strani na čelo njene ponovne objave naslednji:

„Pripomenek. Jurčič je bil tudi sotrudnik moje ‚Zore‘, dasi njegovo ime ni nikjer imenovano. Povest ‚V vojni krajini‘ je njegova. Ta povest mi je bila nekega dne poslana iz Siska na Hrvaškem brez vsakega podpisa. A dobro sem poznal rokopis Jurčičev, ki je takrat (leta 1871.) bival v Sisku, kjer je uredoval ‚Südslavische Correspondenz [pravilno: Zeitung]‘. Le vprašajte ga, in gotovo Vam sam potrdi, da je res, kar Vam pripovedujem.“ Tako mi je pravil prečastiti gospod Davorin Trstenjak na Ponikvi l. 1879. Zapisal sem si njegove besede v svoj dnevnik ter o prvi priliki sklenil vprašati Jurčiča samega, kar sem pa pozneje popolnoma pozabil storiti. Vendar brez vsega pomisleka uvrščujem povest ‚V vojni krajini‘ med Jurčičeve spise; zakaj izrecilu takega moža, kakor je prečastiti gospod Davorin Trstenjak ne more nihče oporekati; vrhutega sem v junaku Jurčičeve povesti, v ‚doktorju Janku V.‘ spoznal dragega, tudi meni znanega prijatelja Jurčičevega [Unterluggauerja]. In kdor je leta 1867. in 1868. zahajal z Jurčičem v Kornhoferjevo kavarno pred Elizabetnim mostom na Dunaju, brez dvojbe v Jurčičevem vojaškem doktorju z menoj vred spozna simpatičnega jožefinca, ki je s svojim korenitim znanjem, s svojim plemenitim mišljenjem in s

svojo duhovito konverzacijo tolikrat razveseljeval in navduševal tedanjo malo prijateljsko družbo našo.“

Levcu se v dokaz Jurčičevega avtorstva te novele ni bilo treba sklicevati na Trstenjakovo poznejše pričevanje, povrhu še netočno v nekaterih podatkih. Saj je imel Levec v času, ko je izdajal Jurčičeve „Zbrane spise“, v rokah Trstenjakova pisma Jurčiču, iz katerih bi bil lahko navedel naslednja mesta, nesporno dokazujoča, da je bil pisec pričujoče novele vprav Jurčič. Dne 9. jan. 1872, še pred izidom prve številke „Zore“, piše Trstenjak kot iz Maribora odsoten glavni urednik lista v Mariboru bivajočemu tehničnemu uredniku „Zore“, Jurčiču: „Slišim, da ste ves preplašeni zaradi Ulagove pohvale [v ‚Slov. gospodarju‘], in si ne upate v vašo povest ljubezni vplesti, ki je novelli tako potrebna, ko mast klobasi, ne bojte se, takošni tudi imajo sami svoje veselje nad ljubečim svetom, samih ascetičnih meditacij njim nemoremo dati, če jim nebo vsehde naj ne berejo našega lista“. In dne 19. febr. 1872 zopet piše Trstenjak Jurčiču: „Ne vém, jeli bi Vam, ali pa g. Rapocu [upravitelju mariborske tiskarne ‚F. Skaza in drugi‘] levite bral, da se je list [‚Zora‘] zopet zakesnil. Ker ni nadaljevanja Vaše povesti v 4. številki, se mi dozdeva, da ste tudi [Vi] nekaj zakrivili.“ — Iz navedenega zadnjega mesta se tudi razvidi, da je Jurčič novelo ‚V vojni krajini‘, ta edini svoj prispevek za „Zoro“, po svoji navadi najbrž sproti pisal in je ni bil poslal v prvi polovici l. 1871. iz Siska „brez vsakega podpisa“; saj je celo izšla z Jurčičevo šifro. Trstenjakov podatek se je torej zopet — kakor že tolikokrat — izkazal kot netočen.

C. k. avstr. Vojna krajina, v kateri se godi dejanje te Jurčičeve novele, se je imenovalo obmejno ozemlje na južnovzhodni in južni strani bivše avstrijske monarhije. Ta obmejni pokrajinski pas, ki so ga ustanovili v obrambo zoper pogoste napade bosanskih Turkov

že v XIV. stol. Habsburžani, je segel od hrvaškega Primorja preko južne Hrvaške in Slavonije, Srema, Banata tja do vzhodnega Erdelja. Upravljana je bila vojna krajina od dob Marije Terezije pa do l. 1848. direktno z Dunaja po dvornem vojnem svetu na vojaški način in z nemškimi uradnimi jeziki. Od l. 1848. dalje pa do prvih 70-ih let prejšnjega stol. je bila njena uprava v rokah dunajskega vojnega ministrstva. Zemlja v tem obrambnem pasu je bila last države in je bila izročena zgolj v obdelovanje prebivavcem, ki so bili vojaški zavezanci do konca svojega življenja za slučaj vojne, dočim so v mirnem času oskrbovali samo stražniške kordone v stražnicah, malih trdnjavah. Graničarsko prebivavstvo, povečini srbske in hrvaške narodnosti, je živelo v starodavnih južnoslovanskih zadrugah. Moški so bili nekoliko izobraženi v krajevnih takoimenovanih „matematičnih šolah“, neke vrste realkah z nemškim učnim jezikom. Ko je bila turška nevarnost že davno minila, je moderna državna uprava povzročila, da se je začela Vojna krajina med l. 1872. — 1873. razvojačevati in se spajati s Hrvaško in Ogrsko, proces, ki je bil zaključen šele l. 1881. s popolno ukinitvijo Vojne krajine.

Jurčič, ki je bival vso prvo polovico l. 1871. kot urednik „Südslavische Zeitung“ v vojnem Sisku, je razmere v Vojni krajini poznal iz samovidstva in je napisal poleg pričujoče novele, katere snov je zajeta iz npravov krajišnikov, tudi več političnih člankov v „Narod“, tako n. pr. takoj po svojem vstopu v uredništvo lista uvodnik „Provincionaliziranje vojaške granice“, podpisan z njegovo šifro „J“. (Slov. narod z dne 22. junija 1871, šte. 71.)

„Telečja pečenka“. — Ta „obraz iz našega mestnega življenja“ je pisatelj prvič tiskal v mariborskem „Slov. narodu“ od dne 11. — 25. apr. 1872, šte. 41 — 47 kot podlistek in ga ponatisnil nato v I. zv. „Listkov“ (Maribor 1872), str. 45 — 66.

„Ivan Erazem Tattenbach“ — je izhajal najprej kot podlistek v „Slovenskem narodu“ od dne 1. januarja do 16. marca 1873 (števil. 1—63) z daljšimi presledki, podpisan šele na koncu s pisateljevim priimkom. Nato je Jurčič ta svoj „izvirni historični roman“ ponatisnil v II. zvezku svoje zbirke „Listki“, kateri je izšel dne 31. marca 1873.

O postanku Jurčičevega „Tattenbacha“ nam je zabeležil najprej dr. Jos. Vošnjak ob tridesetletnici pisateljeve smrti nekaj svojih spominov, v katerih prvem pripoveduje, kako ga je Jurčič spomladi 1872 obiskal v njegovem vinogradu v Visovljah nad Slov. Bistrico, kjer sta skupaj uživala „lep večer“ (prim. str. 173) ob poslušanju narodnih pesmi, ki so jih jima pele tamkajšnje kmetiške deklice. V drugi svoji reminiscenci pripoveduje dr. Jos. Vošnjak, kako sta z Jurčičem naslednje jutro zajtrkovala pred zidanico in občudovala pokrajino od župne cerkve sv. Benčesla pa tja do Konjic in še dalje: — „Kje so pa Konjice?“ je vprašal Jurčič. „Konjice se ne vidijo, so skrite za bregom, pač pa razvaline starega gradu, ki je stal višje na bregu . . .“ „Tu so bili lastniki Tattenbacha. Ali sem ti že pravil, da mislim spisati povest ali roman o tistem Erazmu Tattenbachu, ki se je uprl cesarju Leopoldu II. in bil kot zarotnik obglavljen? To ti je zanimiva oseba. V Mariboru sem v roke dobil razpravo prof. Puffa, v kateri opisuje naklepe tega Tattenbacha in njegov tragičen konec. Posebno to me je zanimalo, da je Tattenbach mislil združiti vse slovenske dežele, to seveda ne z narodnega stališča, ker v tistem času ni bilo o narodnosti ne duha ne sluha . . . v svojem romanu [bom] ovekovečil to hišo. Tu-sem bo sklical Tattenbach shod svojih privržencev.“ (Prim. str. 165.) „Po preselitvi v Ljubljano,“ se glasi nadalje sporočilo Vošnjakovo, „se je Jurčič lotil tistega romana in ga objavljati v listku ‚Slov. Naroda‘. Prva poglavja je že imel

gotova, nadaljna pa je spisoval sproti za prihodnji dan. Ko sem popoldne prišel v uredništvo, sem ga našel pri spisovanju romana, na mizi pa je ležala tista Puffova knjižica, katero je včasi prelistal. Proti koncu ga delo že nič ni kaj veselilo in radostno je vzdiknil nekega dne, ko sem vstopil: „Konec!“ (Slovan, 1911, str. 309 — 312).

V beležnici, ki jo je Jurčič uporabljal l. 1872., se nahaja več zapiskov s svinčnikom, do neke mere pojasnjujočih, kako je pisatelj zbiral gradivo za to politično-literarno delo. Na obisk v Visovljah se nanaša naslednja zabeležba v notesu o neki sliki, ki jo je pisatelj videl najbrž v tamkajšnji župni cerkvi: „Venčesl — Dolg bled obraz, top izraz. Kraljeva obleka, v desni scepter, v levi plav globus. Izmed kolen meč gleda. Na glavi rudečo kape, češko, spodaj z zlatom obrobljeno.“ — V isto beležnico si je pisatelj notiral še dva izpiska, kažoča, da je Jurčič poleg Puffa čital še druge zgodovinarje zrinjsko-frankopanske zarote. Da je čital veliko delo: „Historia Leopoldi magni Romanorum imperatoris, 1719“, ki ga je v latinskem jeziku spisal jezuit Franc Wagner, priča zapisek, ki si ga je zabeležil Jurčič v ta svoj notes tako-le: „Nec se intra Ungariam furor tenuit; Germano quoque sanguini labes eadem iniusta. Erat inter illustres Styriae Proceres, Erasmus Tättenbachius Comes; nobilitate opibus nulli secundus; praeter amplos in Styria fundos, Ravensteinium Comitatum, in Franconiae Circulo, et in sacratione Styrorum.“ To mesto, nekoliko površno izpisano iz Wagnerja (pars I. liber 3. pag. 235), je avtor potem v še bolj okrajšani obliki porabil za motto prvega poglavja (str. 151). Iz nekega sodobnega zgodovinarja ogrsko-hrvaške zarote (Kronesa?) si je pisatelj zabeležil v isto beležnico naslednje podatke: „2. decembra 1671 piše Leopold cesar: So erinnere ich auch daß ich endlich auch in Erblanden der Justiz ihren Lauf habe müssen

lassen, weilen denn der Tattenbach auch mit Zrin interessirt gewest und das crimen laesae begangen hat, also wird er gestern zu Gratz noch sein durch das Schwert gerichtet worden, ich habe es nicht gerne (gethan) allein ne Hungari possent credi Germanis omnia condonari, illos solum plecti' u. damit auch die Erbland ein Exempel haben, habe ich es müssen geschehen lassen. Gott sei seiner Seel gnädig.“ Na naslednjih dveh straneh beležnice se čitajo še te-le Jurčičeve notice: „L. 1666 je Magjar Vitnyedy Leopolda atentiral. Papež sam prosil. 26. marca 1670 svojemu poslancu na španskem dvoru grofu Pöttingu da je Zrini s Turki vezal se u. sich durch sie pro principe Croatiae et aliarum partium declariren lassen. Obeta, da jim bo na prste potkel, da bodo glave preč letele — kroatische Schelmstücke Zerir.“ (Prim. str. 255 — 256.) „Zrini se je hotel pogoditi. Vicekapitan v Kaproncza naj bode Kranjec, tak ki mu more on vojake zaupati — on neče višji zapovednik biti, a če pod tacim zapovednikom biti, ki ni sovražnik naroda. Zagovarjal se, da so slobode zemlje vzete, goldene bulle je pripuščala rebelio.“ (Prim. str. 251.)

Kakor je že opozoril dr. Jos. Vošnjak in pozneje dr. Janko Lokar (Slovan, 1912, str. 107 — 108), je črpal Jurčič za svojeza „Tattenbacha“ največ zgodovinskih podatkov in deloma tudi opor za pripovedno fabulo iz Puffove razprave, ki je pod naslovom: „Beiträge zur Kenntniß des Verschwörungs-Processes der Grafen Tattenbach, Zriny, Frangipani u. s. w. in Jahre 1670“ izšla v III. letniku Puffovega „Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde der Steiermark“. Graz, 1859, str. 168 — 204.

Zgodovinski podatki, ki jih je Jurčič naravnost posnel iz navedene Puffove razprave, so zlasti naslednji (v oklepajih odgovarjajoča mesta pr. Jurčiču): „Jenen,

welche da meinen, Tattenbach sei durch seinen Ehrgeiz allein in die Verschwörung verstrickt worden, diene zur Aufklärung, daß der gemeine Preis seiner Leistung, die festen Plätze der Steiermark zu überliefern — kein geringerer als Steiermarks Herzogshut oder wenigstens die gesammte Grafschaft Cilli gewesen (str. 166 — 167) . . . Einstimmig berichten uns die Annalen . . . daß eine Schaar mißvergnügter Edelleute, scheinbar aufgebracht über des Kaisers Friedensschluß mit den Türken nach Monteculi's Sieg bei St. Gotthard 1664 sich im Geheimen verband, Ungarn und seine Nebenländer dem Hause Habsburg zu entreißen . . . An der Spitze stand . . . Franz Graf Wesseleni, als Palatin der erste Reichsbeamte Ungarns . . . vor dem Ausbruche der Verschwörung plötzlich . . . gestorben, wie man nicht ohne begründeten Verdacht glaubt, an Gift — als Opfer von Familienintriguen . . . Niclas Zriny . . . als Dichter bekannt durch seine ‚Sirene des adriatischen Meeres‘ . . . Auch er fand vor dem Ausbruche der Verschwörung ein tragisches Ende, indem er auf der Jagd von einem Eber zerrissen wurde (155 . . . Der junge Fürst Franz von Rakotzy war mehr Figurant . . . Mehr hervorragend ist Christof Graf von Frangipani . . . er gewann zum Theil die Uskoken, und rüstete Schiffe aus, um den Türken in der gemeinsamen Unternehmung zur See die Hand gegen Oesterreich zu bieten . . . Zu jener Zeit, also 1667, trat Tattenbach in den Bund der Verschwornen. Er wurde dafür durch Zriny und Graf Locatelli zu Lepšina, dem Schlosse des Letzteren, bei einer Jagdpartie gewonnen . . . In einem schriftlich abgeschlossenen Bündnisse, der Liga, versprach er Bauern und Bergleute von seinen Gütern als Hilfscorps den Verschwornen zur Verfügung zu stellen (str. 155 — 161) . . . Hans Erasmus Graf von Tattenbach, geboren am 3. Februar 1631 . . . war ein Mann von großer Eitelkeit . . . äußerst genuß- und lebenssüch-

tig . . . Den Gegensatz zu ihm bildete die stolze unternehmende Ana Katharina Gräfin Zriny . . . Als ein schöner und edler Charakter . . . erscheint Tattenbachs Gattin Anna Theresia Gräfin von Forgacz . . . sie wird uns als eine sanfte, stattliche, hohe, bleiche, abgehärmte, geistreiche Frau geschildert . . . unglücklich neben ihrem ausgelassenen Gatten, der zwei Jahre nach seiner Vermählung bei der Erbhuldigung Leopold I. in Graz 1660, die geistreiche, aber überspannte Gräfin Zriny, geborne Frangipani kennen und lieben lernte und ebenso glühend von ihr geliebt wurde . . . Der Bruder der Gräfin Zriny, Christof Graf Frangipani von Tersaz, machte sich bei derselben Erbhuldigung in Graz 1660 als neunzehnjähriger Jüngling durch seine wilde, feurige Beredtsamkeit . . . auffallend (str. 159; tu je Jurčič po pomoti 29 letnega Tattenbacha zamenjal z devetnajstletnim Frankopanom) . . . Graf Tattenbach . . . besaß das sogenannte Freihaus (später Lanthierische) in Marburg (str. 222) . . . in Graz nur eine gemiethete Wohnung im Lugeck (stran 226) . . . Tattenbach hatte . . . die Herrschaft Freistein bei Pulsgau gekauft, dort am Dreikönigstage ein Fest gegeben, und über sich und seine Zukunft einen so prahlerischen Unsinn geredet, daß nach seiner Verhaftung die als Zeugen jenes Gespräches berufenen Herren Wolf-Christofer, Christian von Führenberg und Sigmund Friedrich von Grottenau in ihren Aussagen ihn förmlich der Narrheit beschuldigten . . . Tattenbach . . . wurde bereits vom thatkräftigen Major Georg Freiherrn von Losenstein . . . der bei ihm im höheren Auftrage auf Besuch war, scharf beobachtet. In Kranichsfeld, das ganz vom Wasser umgeben (str. 246) . . . hatte Tattenbach noch eine Zusammenkunft mit dem Stallmeister Rudolfi ganz allein (str. 217 - - 222) . . . Rudolfi war ein Italiener, groß und stattlich, fein gebildet, verschmitzt . . . ungewöhnlich sinnlich, was ihn allein zur Sympathie für den sonst von

ihm verachteten Tattenbach bestimmte. Zriny, dessen rechte Hand er war, wurde ganz von ihm beherrscht (str. 220) . . . von Čakaturu aus plünderten und verbrannten die Reiter des Zriny Allerheiligen und Kleinsonntag . . . Am 7. März fielen Zriny's Reiter abermals in das Viertel Cilli ein und brannten St. Florian bei Schiltern und andere Orte nieder (str. 224) . . . Unter dem Scheine, aus den untersteirischen Gütern seine Schätze vor dem herumstreifenden Gesindel in Sicherheit zu bringen, wollte Tattenbach eine Reihe gedeckter Lastwägen nach Graz schaffen, schon früher aber eine Schaar Bosnier in seinem Wohnhause am Lugeck verbergen. In den Lastwägen sollen Bosnier versteckt, durch das vorbereitete Brechen eines Rades beim eisernen Thore in Graz eine Zögerung veranlaßt, während derselben die Thorwache durch die Bosnier niedergehauen, diese in die Stadt eingedrungen mit ihren Genossen vereinigt, und der Schloßberg durch den geheimen Gang von der Burg aus überrumpelt werden. Bei der Rückreise nach Graz wies Tattenbach in seinem Hause zu Marburg noch dem dortigen Rathsbürger Hans Bernhard Paumgartner das Bruchstück eines Briefes von Frangipani, das mit den Worten anfangt: ‚Care frater, significo tibi quod Turcae jam sunt in procinctu progressus facture‘ (stran 222 — 227) . . . Es war Freitag am 21. März 1670 . . . als [Tattenbach] vor der Rathsstube warrete, traten ihm der Stadtrichter und der Obristlieutenant Johann Thomas Sayer, richtiger Sahier, von der Windmühlen von Jaques Gerhard Dragonern mit Bewaffneten entgegen. Als der Obristlieutenant die verhängnißvollen Worte gesprochen: ‚Herr Johann Erasmus Graf zu Reinstein und Tattenbach ich verhafte Euch wegen Hochverraths; gebt Euer Schwert ab!‘ zitterte Tattenbach so, daß er kaum die Klinge abgürten konnte . . . Zwei Unteroffiziere mußten Tattenbach stützen, als er durch den geheimen Gang

auf den Schloßberg gebracht und dem Gefängnißaufseher, Wachtmeister Georg Vambrecht übergeben wurde, der ihm eine wohlverschlossene Stube anwieß (str. 240 — 244) . . . Am thätigsten zur Einziehung des Tattenbach'schen Vermögens . . . benahm sich unstreitig der den beiden Commissären Caspar von Kellersperg und Franz Adam Graf Dietrichstein beigegebene Obristlieutenant Sahier von der Windmühlen . . . Noch am 22. März 1670 ließ Tattenbach . . . 3 Wägen mit auserlesenen Schätzen nach Gonobitz führen. Aber schon am 25. erschienen die Commissäre unter Sabiers Bedeckung und nahmen den Pflögern Simon Juda Stupan zu Gonobitz, Christof Jamnik zu Stattenberg . . . Rudolf Augustin Schmidt zu Kranichsfeld und Juri Gurnigg in Landsberg die Schlüssel ab (str. 246 — 247) . . . Der Präsident des Processes, der den Grafen Tattenbach gemacht wurde . . . war Graf Breuner . . . Georg Sigmund Graf Herberstein, Kanzler Freiherr von Jöchlingen; als Rätthe treffen wir die Grafen Stuben erg, Stürgkh, Dietrichstein, Auersberg, die Freiherrn Türndl, Jauerburg . . . Argento, Hirschfeld, Markovič, Calanci . . . Prentegg und Kellersberg . . . Als Ankläger auf Hochverrath stand ihm der Kammerprokurator Dr. Megerle, einer der tüchtigsten Juristen seiner Zeit, gegenüber . . . zu Vertheidigern und Anwälten hatte er die Docktoren Johann Pfeiffer, Mathias Patricius und Julius Tentius (str. 248) . . . General Spankau schloß den Zriny in Czakatur ein . . . bei Nacht und Nebel flüchteten Zriny und Frangipani aus Czakatur, Spankau rückte fast ohne Widerstand ein . . . Zriny und Frangipani eilten zu ihrem Gastfreunde, dem Grafen Nagy Ferencz, der sie zwar gütig aufnahm, bei näherer Sachkenntniß sie aber am 18. April Früh gefangen nach Wiener-Neustadt abliefern . . . Die verhöre leiteten der Hofkanzler Paul Hacher, Freiherr von Höchengran und Christof Abele von Lilienberg . . . Als Beisitzer erscheinen Gottlieb Graf

von Windischgraz, Hanns Freiherr von Herwarth, der Feldmarschall-Lieutenant Caspar Zdenko-Capliers . . . Rakotzy . . . floh zu seiner Mutter nach Tokay und erhielt auf ihre Fürbitte Verzeihung (str. 252 — 256) . . . Tattenbachs Unverstand gab ihm ein, sich nährisch zu stellen . . . Dr. Eisenschmidt, der ihn behandelte, und später, als er sich mit allem Eifer den Pestkranken zuwendete, nahe der Lechkirche . . . mit seinem eigenen Degen erstochen gefunden wurde, brachte seine verstellte Narrheit dadurch an den Tag, daß er rasch in seine Zelle trat und ihm meldete, Frau Gräfin von Zriny sei eben gefangen auf den Schloßberg gebracht worden. Tattenbach gab augenblicklich seine Rolle . . . auf und überließ sich dem bittersten Schmerze (str. 258) . . . Er benahm sich verzweifelt, als ihm am 26. November 1671 das Urtheil verkündet wurde, welches auf Verlust des Adels und der Güter für ihn und seine Nachkommen, Abhauen der rechten Hand, Hinrichtung durch das Schwert mit drei Streichen lautete. Jetzt erst richtete er ein demüthiges Schreiben an den Kaiser (str. 29) . . . Als er sein Todesurteil . . . vernommen, verlangte und erhielt er noch eine Unterredung mit Gräfin Zriny, welche bereits als Staatsgefangene auf dem Grazer Schloßberg saß. Hier, einige Tage vor seiner Hinrichtung, tauschten sie die Rollen, die Gräfin wurde schwach und trostlos, Tattenbach aber ging gefaßt seinem Lose entgegen (str. 259 — 260) . . . Am 30. November fand der herzerreißende Abschied zwischen ihm und seinem Sohne statt (str. 261) . . . Am 1. December blieben alle Stadthore um eine Stunde länger geschlossen, die ganze Garnison zu Fuß und zu Pferde, nebst der Stadtguardia marschirte auf. Das Schaffot war im Hofe des Rathhauses aufgeschlagen. Tattenbach betrat es ruhig und ergeben, Früh um 8 Uhr am Arme des Jesuiten Pater Seitz . . . Mit Dank vernahm er die Gnade, daß ihm das Abhauen der rechten Hand

erlassen sei. Kniend, nicht sitzend, wie es ihm erlaubt worden, empfing er die drei Todesstreiche. Als sein Kopf fiel, wurden alle Glocken der Stadt geläutet. Sein Leichnam wurde Abends in aller Stille in den Friedhof der Dominikaner zu St. Andrä in der Murvorstadt überführt, und hier an der Nordseite der Kirche, außen beim zweiten Fenster bestattet (str. 261 — 262) . . . Gräfin Zriny beschloß ihr trübes Leben ziemlich spät im Kloster der Karmeliterinnen zu Graz . . . [Tattenbachs] sehr zweideutiger Diener Balthasar Riebl wurde zum Pranger, fünf Jahren Gefängniß und Verbannung aus den deutschen Erbländern verurtheilt . . . [Tattenbachs einziger Sohn Anton] studirte unter der Vormundschaft der Regierung in Graz . . . im Herbst 1847 bei einem Besuche des Stiftes Rein nächst Graz wurde ich aufmerksam gemacht auf ein Meßkleid zu Seelenmessen aus demselben schwarzen Tuche, auf welchem Erasmus Graf Tattenbach in Graz enthauptet wurde. Sein Sohn Anton, heißt es, der in den Cisterzienser-Orden zu Rein trat, soll es geschenkt haben (str. 263) . . . Charakterisch für den Geist jener Zeit ist ein strenger Auftrag, jene Erzzauberin bei Turnisch am Pettauerfeld aufzusuchen, welche den Tattenbach von seiner schweren Krankheit heilte und ihm dann bößhafte Rathschläge ertheilte; dem Paul Achaz, Bannrichter im Viertel Cilli wurde insbesondere eingeschärft, sie auf das Strengste zu inquiren“ (str. 263—264).

Iz Puffove razprave pa ni črpal Jurčič samo navcehnih zgodovinskih podatkov, marveč je našel v nji tudi mnogo opor za pripovedno zgodbo in za črtanje osobja, nastopajočega v tej zgodbi. Iz Puffa je vzel naš pisa elj predvsem erotični motiv za razmerje med Ribljem in Marjanico, za ljubavni dogodek med to „prsto deklico“ in Tattenbachom ter za maščevalni čin Ribljev zoper grofa. V Puffovi razpravi se o tej stvari čita naslednje: „Tattenbach war so leichtsinnig, daß er den

Originalaufsatz der Liga seinem Kammerdiener, Hans Balthasar Riebl, dem Vertrauten seiner erotischen Streiche . . . zur Verwahrung übergab . . . Tattenbachs bekannter unstäter und unkluger Sinn beschleunigte die Katastrophe. Er ließ seinen Lieblingsdiener Riebl . . . mit dem er sich einer profanen Liebe wegen überworfen hatte, unter dem Vorwande, Riebl habe ihn bei der Verwaltung der Forste, durch unbefugtes Aushauen von Wäldern, Begünstigung der Wilddiebe, eigenmächtigen Wildfrevel und Holzverkauf, arg betrogen, festnehmen und einkerkern (str. 212). Bei reiflicher Überlegung fand er es für gut, dahin zu wirken, daß sein nur zu vertrauter Diener durch seinen Einfluß ohne Anklage und Verhör freigelassen, aber auch von der bittersten Rache erfüllt wurde“ (str. 228. Tudi o ljubezni med grofico Zrinjsko in Tattenbachom piše Puff razen na že navedenem mestu še enkrat: „ . . . Anna Katharina Gräfin Zriny, mit welcher Tattenbach ein ziemlich ernsthaftes Verhältniß unterhiet, und eben in der tollen Energie dieser Dame den Muth für sein noch tollereres Unternehmen fand . . . was sich bald darauf bei einem Besuche der unternehmenden Dame in Kranichsfeld bestätigte“ (str. 201 — 204). — Poleg že navedenih omenja Puff skoraj vse osebe, nastopajoče v Jurčičevem „Tattenbachu“: „Zriny . . . einen Beweis seines Vertrauens zu geben, nahm er dessen schlaunen Haushofmeister Wukowatsky [tako je prvotno tudi Jurčič pisal ime tega moža], einen durchtriebenen Menschen, ursprünglich Hauptmann der croatischen Schützen, der bereits zweimal von Zriny mit geheimen Aufträgen nach Constantinopel geschickt worden war, als Sekretär in seine Dienste (str. 160, 178, 201) . . . Riebl copirte fein und nur allzu getreu die Liga und übergab das Original dem Jakob Codrus, Stadtschreiber zu Marburg, der nicht säumte, es dem Landesprofoßen Georg Franz von der Will einzuhändigen (stran

235 — 239). Letzterer schickte es am 10. März 1670 an den Minister Fürst Lobkowitz (str. 245), der aber bereits durch den Dolmetsch der Pforte, Herrn Panagiotti (stran 219) theilweise in genauer Kenntniß der Umtriebe der Verschworenen war. Tattenbach's Äusserungen über einen neuen Umschwung der Dinge waren in Untersteier so offen und unvorsichtig, daß sich der Cillier Bannrichter Paul Achaz verpflichtet fühlte . . . in Graz die Anzeige zu machen (str. 215) . . . Tattenbach wurde wenig beunruhigt durch die offenen Bemerkungen Rudolphi's für seine Sicherheit bedacht zu sein (stran 220 — 222 . . . Außer dem Graf Zrinschen Stallmeister Rudolphi finden wir als weniger bekannte Personen in der Verschwörung . . . Juri Gurnigg [Puff ga pozneje imenuje „Pfleger in Landsberg“ = Podčetrtek] . . . den Hauptmann Caldi (str. 178), und theilweise als Mitwisser Karl Grafen von Thurn, Landeshauptmann von Görz, der nach achtzehnjähriger Haft im März 1689 auf dem Schloßberge zu Graz starb“ (str. 248). Tudi Regino Purgstallovo (str. 213) je vzel Jurčič iz Puffa, kateri piše o nji: „Die tiefe Seelenkränkung der edlen Anna Theresia spricht sich am wärmsten in ihrem Briefwechsel mit ihrer würdigen Freundin Regina von Purgstall, gebornen Galler, auf Riegersburg, Gattin des Landrathes Ernst Freiherrn, späteren Grafen von Purgstall aus.“

Razen Puffa je uporabljal Jurčič za to povest po vsej verjetnosti še kakšne druge zgodovinske spise in članke; zlasti nekateri specialno hrvaški podatki kažejo, da so bili Jurčiču znani prigradski sestavki, ki sta jih ob priliki praznovanja 200 letnice zrinjsko - frankopanske zarote objavila Zahar in Smičiklas v „Viencu“ z dne 29. apr. 1871, števil. 17, torej v času, ko je Jurčič bival v Sisku. Na to je slovenske literarne zgodovinarje prvi opozoril dr. G. Čremošnik („Ljub. zvon“, 1915, str. 185 — 188), kateri je obenem izkušal dokazati, da je naš

pisatelj čital tudi nemški roman Franca Izidorja Proschka, naslovljen „Erasmus Tattenbach“, porabivši iz njega „najbolj dramatična poglavja, ki so mu ostala v spominu, ter jih predelal precej po svoje“. A podobnosti, ki jih dr. Čremošnik navaja iz Proschkove povesti, so tako neznatne in takega značaja, da so pravzaprav popolnoma slučajne. Dr. Čremošnik je izhajal od predpostavke, da je Proschkova povest izšla l. 1870., v resnici pa je izšla šele l. 1873., torej v času, ko je imel Jurčič svoj „historični roman“ že gotov; saj se je dne 16. marca 1873 v „Narodu“ že zaključil. Brez kritike je to po moji sodbi napačno mnenje dr. Čremošnika akceptiral dr. Ivan Grafenauer v svoji izdaji Jurčičevih „Spisov“, zv. VIII., str. 201 — 204. — A tudi v Zaharjevem in Smičiklasovem prigodnem članku ni mogel najti Jurčič vseh onih zgodovinskih podrobnosti, ki jih navaja tekom pripovedovanja. Zato mislim, da je nekatere detajle povzel tudi iz prigodnih sestavkov, ki so jih ob priliki 200 letnice prinesli hrvaški politični listi v času, ko je pisatelj bival v Sisku.

Sceno pri čarovnici na Ptujskem polju, ki jo dr. Čremošnik smatra za posebno podobnost iz Proschka, (kar pa faktično ni, ker je pri našem pisatelju domače realistična, pri Nemcu pa kinematografsko teatralična), to sceno si je Jurčič zamislil že ob početku, ko je začel snovati svojega „Tattenbacha“. Ta čarovnica se je spočela v pisateljevi domišljiji obenem s „prосто deklico“ Marjanico, katere Proschko niti vporabil ni v svoji povesti. V Jurčičevi beležnici iz l. 1872. se namreč čita naslednja zabeležba: „V vincariji copernica. Ne upajo si jo spoditi. Blizu viničarjeva hči.“ Dve strani dalje si zabeležuje pisatelj v isti beležnici s svinčnikom par prizorov svoje povesti v naslednji obliki: „Erasm Tattenbach. I. Kmetska koč. V njej stara žena in mlada deklica. Po noči pride Ribelj ki dekle ljubi. Pripoveduje

kedaj jo bo vzel. Pri tej priliki razklada vso zgodovino zarote od Lepšine do 1669 — On ima original pisma liga — ukradeno. Kaže ga skrivnostno. Po sceni z grofico: Tatenbah bil omahljiv. Govor ženin imel ipak vpliv nanj, ne mogel spati. Drugo jutro gre v Maribor. Tam Rudolfi, ali Wukowatzkimu ukaže pismo pisati [Zrinjskemul]. Ta na coprnico misli.“

V isti beležnici si je Jurčič za sceno, opisano pozneje v šestnajstem poglavju (str. 235 — 240), skiciral naslednji popis: „Mestni pisar Koder. Do vrata zapet, knofe čiste. Debel, rudeč, očale srebrne, jé tako, da strašno hitro miga, celo lice dela, usta dobodo postavo podkve. Dolgo žveči. — Potem zobe trebi, a nihče ne ve, da jih ima. Potem pije, prvič malo požre, pocmaka, da bi vžil božji dar, pa ne veliko spil. Drugič že več, in še bolj samodopadno in slastno z ustni miga, tretjič si pa korajžo vzame in celo kupo izpije. Oddahne se. Potem natoči zopet, a samo pol. Vidi da v flaši malo, v žepu malo. Dobro pitje. Da ne bo tako brž ven, natoči vode, nerada teče, ali dokler barva vina ne mini, naprej. Polno. Pokusi, še gre za vino. Pipo prižge, vleče. Lica se udirajo v brezzoba usta. Pipo z roko povzdigne, tagano puši, pa gleda po stenah, po ‚misera plebs‘. Kadi tako, da vselej pipo potegne iz ust, kadar enkrat puhne, tako se tobak špara. — Plešast, pa ostanke las navzgor in naprej gladi. Obraz rudeč, nos rejen, vinski, navzdol visi, male brke pod njim, glava mu je naprej viseča kot ovčja. Usta ima široka. Jé, ko mu pride dekla povedat, da nekdo čaka. Pri jedi mir, če nij župan. Jutri naj pride. Ko Ribelj pove, na rit sede. —“

Razen navedenih zapiskov, si je Jurčič v to beležnico zabeležil še Jenkove verze, ki jih je uporabil za motto četrtega poglavja (str. 168) in pa ljudski pregovor: „Zgodaj moraš vstati, ako hočeš lisico zalotiti“, ki ga je potem vpletel v dialog med Caldijem in Bukovačkim (str. 179).

Jurčič je začel pisati „Tattenbacha“ v jeseni l. 1872. v času, ko se je s „Slovenskim narodom“ preselil iz Maribora v Ljubljano. Namenil je bil to s politično idejo prepojeno povest za podlistek „Naroda“, ko se ta list izpremeni v dnevnik, kar se je res zgodilo z Novim letom 1873. Prva številka dnevnika je dne 1. jan. 1873 tudi v resnici izšla z začetkom tega „izvirnega historičnega romana“ v feljtonu. V početku novembra 1872 je imel pisatelj „Tattenbacha“ že v delu, ker je sporočil dne 19. nov. 1872 drju. Jos. Vošnjaku, da ima pri uredništvu „Naroda“, preseljenega v Ljubljano, premalo pomagačev. „Zato moj ‚Tatenbah‘ ne gre prav korenito naprej. Malo imam časa. Spisal sem ga dozdej trinajst pol. Če je božja volja, ga bom vendar izdelal do novega leta. Le glejte, da tudi vi izdelate [roman ‚Naprej‘, ki ga je bil Vošnjak Jurčiču za list obljubil, a ga pozneje ni napisal]. To me je prav veselilo, da ste začeli. Pa tudi za Narodov listek mora namenjeno biti. Midva morava za Narod skrbeti, drugi naj za ‚Zoro‘ itd.“

O spisovanju „Tattenbacha“ je Jurčič večkrat pisal tudi svoji takratni izvoljenki gospodični Marički Schwentnerjevi, učiteljici v Ptuju, in sicer v pismih, ki nam do danes niso znana in najbrž niti ne ohranjena. Pač pa se nahajajo v Jurčičevi zapuščini v ljubljanskem mestnem arhivu nekateri dopisi, ki jih je pisala ta dama Jurčiču. Dne 27. novembra 1872 piše gospodična Schwentnerjeva Jurčiču: „Na Tvoje novo delo se veselim — jaz bom že tudi čutila če si pisaje kaj na mé mislil. Le pridno piši . . .“ Dne 15. dec. 1872 ga vprašuje v pismu iz Maribora: „Kaj dela Tvoje novo delo, boš končal do novega leta? Daj!“ In še enkrat, dne 16. dec. 1872, mu sporoča naslednje: „Če si bil sam za vse delo pri N. [arodu] si gotovo opustil za oni čas nadaljevati Tvoje novo delo — to mi je žal — piši mi o temu, če Ti je ljubo. Tisti grad T.[urniš] pri Ptuju je zdaj neki čisto

zapuščen — jaz sem bila v misli da Ti meniš Ptujsko graščino potem sem pa slišala od otrok o gradu Turniš. Tje nisem prišla, dasi sem želela to se pozneje zgodi enkrat, po leti, če Bog da . . .“

Koncem decembra 1872 je moral imeti Jurčič dobršen del „Tattenbacha“ že gotov v rokopisu, ker je dne 28. dec. 1872 sporočil „Narodovim“ čitateljem obenem z naznanilom, da list postane z Novim letom dnevnik, naslednje: „Na dober ‚Listek‘, kateri bode imel reden prostor v našem dnevniku, hočemo posebno pozornost obračati. Za ta predel sta že skoro dovršena dva izvirno-slovenska romana od dveh znanih slovenskih pisateljev: ‚Ivan Erazem Tatenbah‘, historičen roman iz domače zgodovine in ‚Naprej‘, izviren roman iz denašnjega družabnega in političnega življenja Slovencev. S prvim začnemo že z novim letom, — ker je že skoro dokončan.“ — Seveda to reklamsko naznanilo še ni dokaz, da bi bil Jurčič takrat že res dovedel rokopis malone do konca. Morebiti je imel v rokopisu gotovi kakšni dve tretjini. Zadnjo tretjino pa je pisal najbrž sproti tako, kakor o tem poroča dr. Vošnjak v navedenem spominskem članku.

Ker zrinjsko-frankopanska zarota ne tvori samo zgolj ozadja Jurčičevega „Tattenbacha“, marveč je njena državnopravna ideja (kakor jo je v zmislu hrvaške tradicije pojmoval naš pisatelj) Jurčiču pri spisovanju tega leposlovnega dela v prvi vrsti vodila pero, zategadelj in pa zato, ker v Jurčičevem času ta zarota še ni bila zadostno preiskana, smatram za potrebno, da tu v opombah skiciram obkrajem glavne dogodke tega pokreta po izsledkih novejših zgodovinarjev, zlasti po razpravi dr. Ferd. Šišića, naslovljeni: „Posljednji Zrinski i Frankopani na braniku domovine“, ki je izšla v slavnostnem zborniku Matice hrvaške: „Posljednji Zrinski i Frankopani“, str. 11 — 124.

Ta zarota je bil en slučaj že od XV. stoletja v vsej Evropi akutne borbe med vladarji in visokim plemstvom. Habsburžani, ki so bili v protireformaciji oslabili moč stanov v avstrijskih alpskih deželah, uničili v belogorski bitki (1620) stanovsko ustavo Češke in Moravske, so izkušali zlasti pod Leopoldom I. (1658 - 1705) tudi Ogrsko in Hrvaško, deželi dotlej precèj samostojni in zvezani z Avstrijo samo po vladarjevi osebi, pretvoriti iz volilnih kraljestev v navadni avstrijski dedni provinci. Neposredni povod za zaroto pa je dal poniževalni mir, ki ga je dne 10. avg. 1664, deset dni po sijajni Montecuccolijevi premagi Turkov pri Št. Gothardu (Monoštru), sklenil s Turčijo v Vasváru cesar Leopold na podlagi načela „status quo ante“. Ogrski in hrvaški velikaši so upali, da bo ta mir osvobodil še one njihove pokrajine, ki jih je žulil turški jarem, a sedaj so morali še dalje trpeti neprestane turške roparske izpade celo v nepodjarmljene svoje zemlje. Dunajski dvorni uradi so tudi sicer žalili oligarhično občutljivost ogrskih in hrvaških velmož. Izvzeli so najprej Vojno krajino izpod palatinske in banske oblasti in nameščali v nji nemške častnike in vojake, ki so pri svoji mali plači domačinom kradli imetje in kot razvratna soldateska ogrožali čednostno življenje njihovega ženstva. Stanovskih deželnih zborov dunajska vlada v teh svojih pokrajinah sploh ni sklicevala, da se izogne pritožbam ogrskih in hrvaških velikašev. Vse to je povzročilo, da so se hrvaški plemiči pod skupnim pritiskom z Dunaja tako zbližali z ogrskimi, da so začeli mnogi izmed njih smatrati Ogrsko za prvo, Hrvaško šele za drugo domovino svojo — na škodo hrvaškega državnega prava.

Vasvárski mir je bil posebno razočaral Nikolo Zrinjskega, od l. 1647. hrvaškega bana, in pa njegovega brata Petra Zrinjskega, od l. 1658. velikega kapetana ogulinskega, senjskega in primorskega, zavoljo tega, ker sta se vprav onadva najbolj junaško borila zoper Turke v

pravkar dokončanih turških vojnah, pa nista bila z ogrskimi plemiči vred niti pritegnjena k sodelovanju pri sklepanju miru, v katerem so zmagoviti Avstrijci napravili premaganim Turkom celo to koncesijo, da se ne bo več pozidala po Petru Zrinjskem zgrajena, v zadnji vojni po Turkih razdejana trdnjava Novi Zrinj (Zrinivaroš), ležeča ob izlivu Mure v Dravo, nasproti turški Kaniži. Ogrski in hrvaški velikaši tega miru niso priznali, zahtevajoč, da naj se borba za osvoboditev pod turškim jarmom ječečih ogrskih in hrvaških zemelj nadaljuje. Vedeli so, da ta mir ni pogodu tudi francoskemu kralju Ludoviku XIV., boječemu se, da dobi Leopold I. sedaj po miru s Turki proste roke na zapadu, v njihovi interesni sferi v Španiji in na Nizozemskem. Istotako jim je bilo znano, da s tem mirom niso zadovoljni Benečani, ki so se že več let vojskovali s Turki za Kandijo in po pravici pričakovali, da bo sedaj z Avstrijo spravljena porta vso svojo vojno silo uporabila proti njim. Na Ogrskem in Hrvaškem nastala mržnja zoper Nemce ni ostala neznaná dunajski dvorni vladi, katera pa je mislila, da bo tej mržnji najbolje kos z najostrejšim absolutizmom. Ta postopek dunajske vlade je privedel ogrske in hrvaške velikaše na misel zarotniške borbe zoper Habsburžane in Nemce sploh. Že za časa zadnje turške vojne je bil ban Nikola Zrinjski v kontaktu s francoskimi udeležniki te vojne, izmed katerih mu je markiz Guityry dal misel, da naj bi si Madžari in Hrvatje izbrali za svojega kralja Ludovika XIV. in za njegovega namestnika Nikolo Zrinjskega. Petar Zrinjski je poslal v sporazumu z bratom Nikolo že dne 12. maja 1664 francoskemu kralju pismo, v katerem mu je ponudil svojo in bratovo službo v svrhu tajne zveze. Po št.-gothardski zmagi je Ludovik počastil bana s pozdravnim pismom in denarnim darom, „da še nadalje vrši usluge krščanstvu“. V septembru 1664 je poslal Petar svojo visokoumno

ženo Katarino, rojeno Frankopanko, v Benetke z namenom, da stopi v dotiko s francoskim poslanikom v Benetkah, bezièrskim škofom Petrom de Bonzy. Preko tega poslanika je Katarina naznanila Ludoviku XIV., da sta brata Zrinjska pri volji, dvigniti upor na Ogrskem in Hrvaškem, ako ju on sprejme pod svoje pokroviteljstvo.

Francoski kralj je sicer sprejel ponudbo Zrinjskih, svetujoè jima istoèasno skrajno previdnost. Njegov poslanik de Bonzy je še nadalje v isti meri in istem zmislu vzdrževal stike z bratoma Zrinjskima, a ni hotel privoliti v nikako konkretnejše dejanje niti potem, ko mu je Katarina javila, da bi se upornikom pridružila tudi severna Ogrska pod vodstvom njenega bodoèega zeta Rákóczyja. Vidi se, da je ostal Ludovik XIV. še nekaj èasa rajši v dobrem razmerju z Leopoldom, nego da bi sprejel dvomljive usluge poedinih nezadovoljnih ogrskih in hrvaških velikašev. Ko je de Bonzy odšel za poslanika v Varšavo, je okreplil kontakt z nezadovoljniki francoski dunajski poslanik, lokavi chevalier de Gremonville, ki je sicer zagotavljal Leopoldove ministre, da želi Francoska živeti v miru s Habsburžani, držeè ob enem v rezervi ogrske in hrvaške zarotnike za sluèaj, ako bi Francoska zaèela vojno zoper Belgijo, pripadajoèo španskim Habsburžanom, od katerih je po smrti Filipa IV. od l. 1665. dalje sedel na španskem prestolu slabotni otrok Karel II. Ban Nikola se je bil tesno zvezal z nekaterimi ogrskimi, z vasvárskim mirom in absolutistiènimi praktikami dvora nezadovoljnimi mogotei: z ostrogonskim nadškofom Lippayem (ki pa je umrl že 3. jan. 1666), z ogrskim palatinom Wesselényjem, z državnim sodnikom Nádasdyjem in fanatiènim šopronjskim odvetnikom (sicer protestantom, a ne pastorjem, kakor piše Jurèiè) Vít-nyédyjem, kateri vsi so zahtevali, da sklièe dunajska vlada skupni deželni zbor v Požun, da opravièi vasvárski mir in odstrani nemške èete z Ogrskega. Da pomiri ne-

zadovoljne velikaše, je dunajska vlada res sklicala na dan 25. nov. 1664 na Dunaj konferenco. Ban Nikola Zrinjski se je nameraval obenem z ogrskimi svojimi nezadovoljniki te konference udeležiti, dasi ga je k njemu v Čakovec došli Vitnyédy svaril, češ, da so na dvoru nekaj zvedeli o tem, kako sta se on in njegov brat Petar dogovarjala v Benetkah z de Bonzyjem. A ban mu je odgovoril, da kljub temu pojde na Dunaj, rekoč: „Ako se pošteno in nedolžno borim za resnico in narod, nisem še ničesar zagrešil; saj nisem edini, ki tega sramotnega miru s Turčinom ne odobravam.“ A preden je mogel ban to svojo namero izvršiti, je nenadoma umrl dne 18. novembra 1664 na lovu blizu Čakovca smrtno razmesarjen od obstreljenega merjasca.

Z dunajske konference so odšli ogrski plemiči skrajno ogorčeni s protestom zoper kršenje ogrske ustave. Petar Zrinjski je prišel šele začetkom januarja 1665 na Dunaj, kjer je protestiral zoper vasvárski mir in stopil v dotiko z Gremonvilleom, ponovno ponudivši Ludoviku XIV. krono sv. Štefana. Istočasno se je na dvoru potezal za karlovški generalat in za bansko dostojanstvo, izpraznjeno po smrti brata Nikole. Prvega mu dvor ni hotel dati, pač pa ga je dne 24. jan. 1665 imenoval za hrvaškega bana. Tudi kot ban Petar Zrinjski ni priznal vasvárskega miru in je doma pripravljaval vojsko zoper Turke. Vzdrževal je še dalje stike z Gremonvilleom, h kateremu je v juniju 1665. poslal ženo Katarino s sporočilom, da ban komaj čaka zapovedi Ludovika XIV. Francoski poslanik je banici odgovarjal jako rezervirano. Da obdrži bana pri dobri volji, mu je izposloval od svoje vlade 4000 tolarjev stalne letne podpore. Dne 5. apr. 1666, dober mesec dni po poroki svoje hčere Jelene z Rákóczyjem, je podpisal ban s palatinom Wesselényjem zarotno pogodbo, v kateri sta se oba velikaša zavezala, da se hočeta do zadnje kaplje krvi vzajemno podpirati ter odvracati

pogubo „od kraljevine Ogrske, premile domovine naše, in nji pridruženih pokrajin“. Na banovo željo je Vitnyédy formuliral Gremonvilleu želje zarotnikov, glede katerih se v tej spomenici ugotavlja, da so pripravljene postaviti na noge 30.000 vojakov, katere naj plača Francoska in jim prideli svoje višje častnike in artileriste. Tu se omenja že tudi potreba, pritegniti v pomoč Poljsko, kjer je nameraval kralj Jan Kazimir odstopiti v korist francoskega kandidata Julija Henrika Condéa. Wesselény in Nádasdy sta se v zmislu starih tradicij madžarske opozicije bolj nego za francosko pomoč ogrevala za naslonitev na Turčijo kot mnogo bolj bližnjo zaveznico. V ta namen, da se pridobe Turki v pomoč, so sklenili ogrski nezadovoljniki, ki so se odslej imenovali „interesate“, poslati od erdeljskega kneza Mihaela Apafyja izbranega poslanca Ladislava Ballója, kateri je koncem l. 1666. odpotoval na Turško z instrukcijami, da se Madžari žele pokoriti sultanu in mu po možnosti plačevati začasni letni davek v znesku 50—100.000 tolarjev, da jih ščiti, a se v njihove notranje zadeve ne meša in jim dovoli svobodno voliti kralja. Balló se je začetkom l. 1667. vrnil iz Turčije brez uspeha. Dvorni sodnik Nádasdy je, slučajno navzoč pri neki tajni seji na Dunaju, celo zvedel, da je glavni tolmač na porti, Grk Atanazij Panajotti, ki je bil avstrijski plačanec, izdal vso vsebino Ballójevih ponudb avstrijskemu rezidentu v Carigradu, Ivanu Casanovi, in ta dunajski dvorni vladi.

Petar Zrinjski spočetka ni bil za zvezo s Turki, s katerimi je nadaljeval spopade na meji, in je palatina nagovarjal, naj ostanejo „interesati“ v zvezi rajši s Francozi. V času, ko je Vitnyédy poizkušal uresničiti svoj fantastični, v ostalem neuspeli načrt, da cesarja Leopolda pred njegovo svatbo s špansko princeso Margareto (5. decembra 1666) ujame v semerinškem Schottwienu s pomočjo Zrinjskega huzarjev, ki mu jih pa ban ni poslal,

v tem času (začetkom sept. 1666) je Petar Zrinjski v posebnem pismu na Gremonvillea jasno formuliral svoje zahteve: Ludovik XIV. naj mu dá denar za vzdrževanje vojske in nabavo pušk, pošlje naj na Hrvaško 2000 svojih vojakov z višjimi častniki, artileristi in topovi ter naj se pismeno zaveže, da bo pustil nedotaknjeno vso ustavo z vsemi svoboščinami in privilegiji. Zase je zahteval vsa posestva, ki so bila kdaj v lasti njegove družine. Kot nekaj novega je ban zahteval, da Ludovik XIV. garantira zanj in za njegove potomce upravo nad Kranjsko. Francoski kralj je pristal na vse banove zahteve, samo vojaško pomoč mu je odrekel.

Dne 19. dec. 1666 so podpisali Wesselény, Nádasdy in Petar Zrinjski, prišedši na Dunaj na cesarjevo svatbo, novo tajno zvezo, v kateri so se obvezali, da „hočejo, karkoli morejo v korist obstanka in napredka svojega naroda in Ogrske s svojo pametjo najti in storiti, vse marljivo izvršiti in se obrniti, ako bo treba, za pomoč tudi na druge“. Dne 28. dec. 1666 so to pismeno prisego še ponovili na tajnem sestanku v Požunu. Ko so se madžarski velikaši dogovarjali o nameri, da pošljejo Ballója vnovič k velikemu vizirju Köpröliju, je palatin Wesselény dne 27. marca 1667 umrl, nakar je med „interesati“ zavzel njegovo voditeljsko mesto Nádasdy, ki pa je v upanju, da doseže palatinat, igral dvolično vlogo, namigujoč cesarju Leopoldu o tem, kako se severnoogrške županije bavijo s prevratnimi nakanami in si dopisujejo s Turki. Gremonville mu po pravici ni mnogo zaupal. A Francozi so tudi hrvaškega bana izkušali ohraniti zgolj z denarnimi obljubami, dočim so mu njegove zahteve glede pošiljatve vojske odklanjali kljub temu, da je bil Ludovik XIV. l. 1667. začel vojno s španskimi Habsburžani v ta namen, da si osvoji njihovo Belgijo.

V tem času je dobil Petar Zrinjski na svojo stran Ivana Erazma Tattenbacha, bogatega in vplivnega

nemškega plemiča, člana namestniškega sveta in deželnega upravitelja na Štajerskem. Ta mladi 36-letni mož, ki je bil sicer bolj znan po svojem razuzdanem življenju nego po hrabrosti srca in bistrosti uma, se je kot posestnik številnih južnoštajerskih graščin večkrat shajal z Zrinjskim. Tako sta se tudi koncem avgusta 1667 sestala na Lapščini, pri lastniku te graščine, štajerskem baronu Locatelliju. Ob tej priliki je ban v razgovoru o Leopoldovih aspiracijah na španski prestol zaslutil, da bi bil Tattenbach dostopen za njegove načrte, nakar ga je povabil k sebi v Čakovec. Tattenbach se je povabilu odzval in se pri pogostih pomenkih ob vinu sprijateljil z banom. Zrinjski mu je poslal v dar lovske pse, Štajerec pa njemu lepega konja. Ban mu je obrazložil nezadovoljstvo Ogrov in Hrvatov z Dunajem, namignil na prijateljstvo in obljubljeni pokroviteljstvo Francozov in mu končno razknil tajno zvezo z Ogrji, povabivši k zaroti tudi njega, češ, da mu bo v veliko korist. Tattenbach se je dal pregovoriti uglednemu banu, kateremu je dne 9. sept. 1667 podpisal zarotniško pismo (ligo), s katero se je obvezal, da bo zvest banov pristaš, da ne bo tajnosti nikomur izdal, da bo stal na strani zarotnikov kot vnet pomagač njihove akcije. Tattenbacha so skoro nato začele mučiti sumnje; rad bi bil zvedel, na koga se zanašajo zarotniki, ali jih ne bo nenadoma od strani napadel Turek, kaj bo napravila Hrvaška, kaj Slavonija, Koroška, Kranjska in Beneška, odkod imajo pričakovati orožja in smodnika, večjih častnikov, dovolj hrane in — denarja. Ban je štajerskega grofa miril, naj ga to ne skrbi: denarja bo dovolj in tudi vsega drugega, saj niso sami, marveč imajo mnogo zaveznikov.

V letih 1668. in 1669. so ogrski „interesati“ ponovno iskali zveze s Turki in so poslali k porti še dva odposlanca, Petra Inczédyja ter Davida Rosznyaya — istotako brez uspeha. V tem času se je Petar Zrinjski mnogo

trudil, da dobi podporo za svoje zarotniške naklepe od Poljakov, ki so si bili takrat izbrali za svojega kralja M. haela Wiśniowieckega (1669 — 1674), kateri ni bil ne francoski ne avstrijski kandidat, pa se je ženil z Leopoldovo sestro Leonoro. Ban je izkušal s pomočjo dunajskega danskega poslanika prepričati to ženitev, ki bi bila Poljake zbližala s Habsburžani. V to svrhu se je poslužil pomoči brata svoje žene, Frana Krsta Frankopana, s katerim se je l. 1663. skupno boril zoper Turke, pozneje pa nekaj razprl zaradi družinskih razmer. Ta banov svak je bil nasprotnik vavarskega miru in je bil dober poznavatelj Italije, po kateri je mnogo potoval ter se tam tudi oženil z nečakinjo kardinala Barberinija, Julijo de Naro. Obvladoval je izvrstno italijanščino in je v tem jeziku zložil celo nekaj lirskih pesmi. Še več pesmi („Gartlic“) pa je zapel v svoji materinščini in preložil v kajkavsko-čakovsko narečje tudi del Molièreovega „Georges Dandina“. Na banovo prošnjo je Frankopan prevedel v italijanščino neko njegovo hrvaško pismo na poljskega kralja. V tem pismu ban odvrča Wiśniowieckega od ženitve s habsburško princeso in mu predlaga, naj se Poljska združi z Ogrsko, naj poljski kralj namesti na svojem dvoru kakega Ogra, ki bo reševal ogrske posle. To banovo pismo je odnesel na Poljsko italijanski dominikanec Francesco Maria Bargiglia. A skoro nato je ban spoznal, da se od Poljakov nima nadejati pomoči. Dne 7. julija 1669 mu je dal sporočiti tudi francoski kralj, da želi on sedaj živeti z Leopoldom v miru, naj se torej tudi Zrinjski in Rákóczy pokorita zakonitemu vladarju. Dne 6. nov. 1669 je padla v turške roke Kandija in Benetke so sklenile mir s sultanom. Odslej se torej ban ni mogel več zanašati, da bi mu pomoč prišla od Benečanov. Zrinjski se je trenutno zopet poizkušal približati dunajskemu dvoru in se je potezal za gornjeogrski generalat. Dvor mu je sicer nakazal 3000 gld. plače, a je ostal proti

njemu nezaupen in mu ni hotel podeliti zaprošenega generalata. Takrat se je ban iztrgal iz družbe dvorjanov z besedami: „Še bali se me boste!“

V tem času je začel bana pregovarjati njegov vojaški poveljnik Fran Bukovački, da naj bi se približal Turkom. Bukovački se je sam ponudil za banovega odposlanca v Solun, kjer je takrat bival sultan Mohamed IV., in je dne 12. nov. 1669 res odpotoval tja z banovimi predlogi, ki so bili naslednji: Ogrska in Hrvaška priznata sultanovo pokroviteljstvo in bosta plačevali porti 12.000 tolarjev letnega davka; v sultanovem imenu bo v obeh deželah vladal Petar Zrinjski in za njim njegovi potomci. Ako izumrje njegov rod, si bodo smeli Ogrri in Hrvatje zbrati novo dinastijo, katero bo potrdil sultan. Turčija se zaveže, da prizna Ogrski in Hrvaški njene svoboščine in ustavo. Akcijo Zrinjskega mora podpreti budimski paša s 30.000 vojaki in če bo treba tudi vsa turška vojska. Mesta, ki jih turška vojska odvzame Nemcem, bodo Turki izročili Madžarom in Hrvatom. Namesto Apafyja bo imenovan za erdeljskega kneza Rákóczy, Petrov zet. — Sultan in njegov dvor sta bila pri volji sprejeti banove predloge, vendar sta poslala Bukovačkega na Kandijo k velikemu vezirju Köpröliju, kateri pa ni zaupal Zrinjskemu, temu večnemu in trdovratnemu sovražniku Turkov. Upošteevajoč utrujenost svoje vojske, je rekel že Roszuyayju, da se mir z nemškimi cesarjem ne sme kršiti; Bukovačkega pa niti sprejel ni. Ko je sultanov dvor potolažil Bukovačkega, da bo dobil ban odgovor po bosanskem paši, se je ta banov odposlanec vrnil brez določenega odgovora. A še preden je dobil Zrinjski Bukovačkega referat, so že vedeli na dunajskem dvoru vsebino banovih predlogov in njih neuspeh. Vse to je javil na Dunaj Casanova, ki je bil o vsem podučen po tolmaču Panajottiju in njegovem bratu Janikiju. V svojem poročilu je predlagal Casanova, da naj se nevarni

ban odstrani in napravi neškodljivega. — Ko je prišlo banu do ušes, da je dvor nekaj zvedel o njegovi akciji, se je začel zopet približevati kralju in dne 16. febr. 1670 pisal glavnemu ministru Lobkovicu, da namerava Turek napasti hrvaško ozemlje med Dravo in Savo, za obrambo katerega je njemu vojni svet prepovedal na noge postaviti vojsko na lastne stroške. Zategadelj, ker ne mara postati turški rob, ponuja kralju svoja medmurska in primorska posestva, ako mu dá kralj v zameno Kočevje in pazinsko grofijo. Malo pozneje se je po svojih ogrskih prijateljih potegoval za službo severnoogrskega generala v Košicah.

V začetku marca 1670 se je na Hrvaško vračal Bukovački, ki je Zrinjskemu zatrjeval, da pride v bližnji pomladi turška pomoč, s katero bo mogel ban zavojevati vso Hrvaško in Kranjsko, Primorje, Štajersko in Goriško. Zrinjski sicer ni popolnoma verjel Turkom, vendar je pozval k sebi v Čakovec svaka Frankopana, kateri je dne 9. marca 1670 o tem obvestil v zaroto posvečenega krajišniškega kapetana Čolnića, pišoč mu ves navdušen med drugim naslednje: „Ja sam zavsima spraven skupa i z mojimi i komaj čekam, da naše kape s čalmami pomešamo, a tako mi Boga, da krilaki [-nemški klobuki] budu frkati po zraku . . . kramari pako i cifraki ne hte smiti i pokazati se . . . ni časa ne damo da se plundraši sprave . . .“ Ko je Frankopan dne 12. marca 1670 dospel v Čakovec, je bil Zrinjski že zaukazal svojim častnikom, naj razglasijo med njegovimi tlačani, da se oborože kot pešci ali konjeniki in vstanejo na prvi poziv; v nagrado jim hoče ban odpraviti robstvo in tlako.

Najprej je nameraval Zrinjski s svojimi Medmurci zavzeti Ptuj, pri čemer je računal na pomoč Tattenbacha. Njegovi graničarski zavezniki naj bi iz gorskega kotara in preko Kolpe zavzeli Kranjsko tja do Kočevja. Od svojega dobrega znanca podpolkovnika Loebenegga je

izkušal dobiti Koprivnico mirnim potom, kar pa mu je izpodletelo. Na Kranjskem, spodnjem Štajerskem in Goriškem je bilo nemško plemstvo že vse vznemirjeno, ker se je balo, da se slovenski kmet pridruži hrvaškemu banu. Frankopan je po svojem prihodu v Čakovec krenil v Zagreb, kjer je dne 20. marca 1670 na Markovemu trgu z golo sabljo v roki pozval meščane, naj se pridružijo banu; dne 24. marca pa je v bližnji Brezovici zbral okrog sebe hrvaško plemstvo, kateremu je razložil in opravičil zvezo s Turčinom na ta način, da je dejal, da je vendar manjše zlo Turek, kateri se je obvezal nedotikati se njih vere, svobode in ustave.

Izmed spodnještajerskih plemičev se je kazal brezskrbnega samo Tattenbach, ki je veseljaško preživel predpust l. 1670. Na neki maškeradi se je oblekel za brivca in delil udeležnikom zabave neke svoje lascivne verze, nad katerimi se je vse škandaliziralo. A v postu so ga že začele moriti skrbi, dasi mu še ni bilo natančno znano, da štajerska vlada že od Božiča 1669 pazi na vsak njegov korak, ker je bil njegov baje zaradi tatvine po njem zaprti in potem odpuščeni sluga Baltazar Riebbel iz maščevanja oblastim ovadil grofovo „ligo“ z Zrinjskim in vladi predložil celo ona vprašanja, ki jih je Tattenbach ob svojem času stavil na bana glede uspeha vstaje. O vsem tem grof sicer ni bil podučen, vedel pa je, da se od vseh strani strogo pazi na Zrinjskega. Zategadelj je vložil dne 13. marca 1670 prošnjo na predsednika graške komore, Gottfrieda Breunerja, če se sme odzvati povabilu Zrinjskega in ga obiskati v Čakovcu, kar hoče on storiti zgolj zato, da iz njega izvabi njegove načrte. Ker Breuner ni imel nič zoper ta sestanek, je Tattenbach odpotoval v Račje, odkoder je javil Zrinjskemu, kako se je na njegovo željo tajno izmuznil iz Gradca, kako je vso noč potoval in srečno prispel na svoj grad. Banu ima sporočiti važne stvari, katerih ne sme zaupati peresu.

Rad bi ga posetil, pa se ne upa k njemu zaradi suma, ki od vseh strani leti na bana, obdanega od izdajavcev, ki se nahajajo morda celo med njegovimi najbližjimi ljudmi. Tudi Frankopan je osumljen. Že je mislil na to, da bi se z banom sestal preoblečen, a se boji, da tudi njega ne izdado njegovi lastni ljudje. A Zrinjski mora zvedeti vsaj to, kar je njemu znano. Naj torej ban pošlje zaupnega človeka, ki bo Tattenbacha informiral o banovih namerah, da se bo sam vedel prav ravnati. Njegov sluga bo Zrinjskega ljudem naznačil zunaj Ptuja nekega kmeta, pri katerem naj se shajajo njuni sli in izmenjavajo njuna pisma. „Ligo“ naj skrbno skriva, da je kdo ne najde in ne izda. Končno ga prosi, naj mu vrne vsa njegova pisma, kar hoče tudi on storiti z banovimi. — Ker se sel, poslan s tem pismom k Zrinjskemu, ni takoj vrnil, je Tattenbach v strahu, da bi ga ne bili prestregli vladni organi, poslal dne 18. marca 1670 predsedniku Breunerju v Gradec pismo, v katerem mu je javil, da je poslal k banu v Čakovec slugo, a ta se še ni vrnil. Toliko pa je zvedel, da se Hrvatje oborožujejo in nekaj pomenkujejo s Turki. On da je s svojimi oboroženimi ljudmi z veseljem na razpolago cesarju. Isti dan, ko je Tattenbach tako poročal v Gradec, je prispel k njemu banov konjušnik Rudolf Lahn (Rudolfi), 24-letni westfalski plemič, ki ga je bil Zrinjski l. 1664. pripeljal s seboj iz Regensburga za svojega paža. Ta je štajerskemu grofu naznanil, da ima ban turško pomoč zagotovljeno. Ko ta pomoč pride, udari ban na Štajersko in Kranjsko, Madžari zasedejo s severne Ogrske Šlezijo in Moravsko, Turki pa Dunaj. Tattenbach naj se izjavi, česa more ban pričakovati od njega. Grof je odgovoril, da za sedaj ne more podvzeti še ničesar; ko pa se na cesarjevo zapoved Štajerska oboroži, bo tudi on oborožil svoje ljudi in se z njimi pridružil banu. A Zrinjski naj dela hitro, ker je sedaj še mogoče osvojiti Ptuj, Radgono in tudi Gradec, črez

14 dni bo že prepozno, ker se Štajerska oborožuje z namenom, da pošlje dva polka v Koprivnico, dva v Karlovec in enega v Ptuj. Lahn je grofu še pripomnil, da so sicer Turki obljubili, prepustiti banu vsako pokrajino, ki bi jo osvojili, a ban da je skeptično dejal; „Neka vrag nosi Turčina; da car pokaže samo malo milosti spram mene, okanio bih se Turčina!“ Ko je konjušnik od Tattenbacha odšel k banu, je Tattenbach dne 19. marca 1670 sporočil Breunerju, češ, da se je on uveril, da dela ban vse iz ogorčenja, ker ga dvor kljub njegovim velikim zaslugam tako omalovažuje. Zrinjski bi se dal še pridobiti, ako bi mu cesar za pokorščino obljubil pomiloščenje. — Skoraj istočasno, ko je ban naročal Frankopanu in Bukovačkemu, naj Turki že udarijo, ko je pisal francoskemu poslaniku v Benetke, da je moral izbrati izmed dveh zel manjše, v času, ko je prosil Francoze in po Rákóczyju Madžare, naj mu z denarjem pomagajo dvigniti na noge vojsko, skoraj v istem času je na prigovarjanje svojega tajnika, irskega avguštince Marka Forstalla, poslal na Dunaj starega zagrebškega škofa Martina Borkovića, katerega je glavni minister Lobkovic dne 18. marca 1670 na videz prijazno sprejel. Od njega je dvor natančno zvedel to, kar je doslej samo nejasno vedel iz relacij Casanove in poročil graške vlade, namreč, da Zrinjski res paktira s Turki. Pobožni škof je svetoval, naj se dvor z banom mirno sporazume. Leopoldovi ministri, ki so bili bana že obsodili na smrt, pa so dne 21. marca 1670 naročili staremu škofu, naj se vrne k Zrinjskemu in mu reče, kako ga cesar ljubi, naj bo zvest tradicijam svojih patriotičnih dedov in naj pride na Dunaj. Še preden je stari škof s to pastjo prispel v Čakovec, je bil odposlal ban tajno na Dunaj Marka Forstalla, ki naj bi mu izposloval pomiritev med njim in dvorom na podlagi naslednjih pogojev: Kralj se naj odslej bolj briga za obrambo Hrvaške, da ne bo treba ljudstvu zapuščati selišč

iz strahu pred Turki; naj imenuje Zrinjskega za varaždinskega generala in mu dá v dedno posest Pazin, Reko, Trsat in Kočevje; naj mu bansko in kapetansko plačo redno plačuje, plača njegove dolgove v znesku 40.000 tolarjev; naj mu dovoli kot polkovniku dva konjeniška polka itd. Končno je zahteval, naj se Turku čimpreje napove vojna, v kateri on zase ne zahteva vrhovnega poveljništva, pač pa to, da naj poveljniško mesto zavzame mož, ki ne bo sovražnik njegovega naroda. Na tej podlagi naj se med njim in dvorom čimpreje dožene sprava, ker ima v najbližjem času priti v Čakovec turški poslanec s svečanimi diplomami od sultana.

Ministrske prvake absolutne oblasti, zbrane v tajni seji dne 27. marca 1670, so ti banovi pogoji strašno ogorčili. Proglasili so jih za plod skrajne oholosti in slavohepja. Ministrski svet je pričel z vojno akcijo in je izdal dne 29. marca 1670 proklamacijo na stanove in redove Hrvaške, Slavonije in Dalmacije, v kateri se je odstavljal ban Petar Zrinjski od vseh njegovih služb in se proglašal za veleizdajavca in upornika. Za banovega namestnika sta bila imenovana Nikola Erdödy za vojaške in škof Borković za upravne posle. Naslednji dan pa sta izšla še dva hrvaška proglasa na ljudstvo, v katerih se je razpisala na glavo „nevernika naše krune“ nagrada 50.000 forintov. Za poveljnika čet, ki so imele operirati proti hrvaškim zarotnikom, je bil imenovan stari general Paris Spankau. V tem času, ko je vlada vse te odredbe skrivala pred banovim poslancem Forstallom, mudečim se še na Dunaju, je bil dal predsednik graške vlade Breuner Tattenbacha ob njegovem povratku z Račjega v Gradec dne 22. marca 1670 brez naloga z Dunaja zapreti na graškem gradu. Ministri so dejali Forstallu, kateri ni vedel za Tattenbachovo sozarotništvo, da so ga zaprli zaradi njegove razuzdanosti. Lobkovic in spodnjeavstrijski kancelar Hocher sta bila s Forstallom celo jako prijazna;

dejala sta mu sicer, da Zrinjskega pogojev cesar pač ne more sprejeti, ker kam bi prišli, ko bi podaniki diktirali pogoje svojemu vladarju. Reče pa naj banu, da, če se on brezpogojno pokori, zaupajoč v cesarsko besedo, ki ni še nikogar prevarila, pošlje svojega sina Ivana Antona kot talca na Dunaj in bel list s svojim podpisom, ga dvor ne bo smatral za upornika; odreče naj se sicer banski časti, za to pa bo dobil varaždinski ter karlovški generalat in plačali se mu bodo njegovi družinski dolgovi.

Medtem, ko sta bila Frankopan v Zagrebu (ob opoziciji večine hrvaškega plemstva, zlasti Turopoljcev) in Bukovački v Pokolpju začela že z uporniško akcijo, je sedel ban Petar v Čakovcu, čakajoč na odgovor, ki mu ga prinese Forstall z Dunaja. Niti zatvor Tattenbacha ga ni preveč vznemiril, ker je menil, da je štajerski grof zapadel kazni res zaradi svoje razuzdanosti. Takrat pa je karlovški general Herberstein dne 22. marca 1670 s 7000 možmi udaril, razgnal pri Draganički šumi neko četo Zrinjskemu zvestih ljudi, se dvignil na Brezovico, odkoder se mu je mnogo slabejši Frankopan umeknil v Zagreb, nato dne 1. apr. v Čakovec, nakar je Herberstein vkorakal v hrvaško prestolico, kjer sta ga zlasti Kaptol in Turopolje pozdravila kot rešitelja. V paničnem strahu se je večina krajišniških kapetanov, bivših banovih pristavev, predala Herbersteinu. Edini Bukovački se je s 30 zvestimi vojaki umeknil preko Kolpe in se dne 4. apr. 1670 rešil na turško ozemlje v trdnjavico Zrinj.

Zrinjski in Frankopan sta v Čakovcu preživljala težke ure. Zvedela sta, da Spankau na spodnjem Štajerskem zbira vojsko, da udari na Medmurje in Čakovec. Ban je pošiljal sle k budinskemu paši, proseč ga brze pomoči; a ta se je izgovarjal, da mu od velikega vezirja še ni došla v tem oziru zapoved; tudi je bana opominjal naj mu v zmislu dogovora z Bukovačkim pošlje sina za talca. Zrinjski je dal na ozidje svojega gradu izvleči

topove in je dejal Frankopanu: „Izgubio sam imanja svoja, čast i poštenje, još imam samo glavu, no tu ću skupo prodati, da će me se uvijek sjećati. Poslat ću paši sina za taoca, a ako treba i sam postati Turčinom, da spasim sebe i da pobijedim u boju.“ A takoj nato je začel kolebati in se zanašati na Dunaj. Na prigovarjanje škofa Borkovića in z Dunaja došlega Forstalla je v svojem in svakovem imenu dne 7. apr. 1670 pisal cesarju pismo, v katerem so stale med drugimi naslednje besede: „Ker v moji družini ni bilo še nikdar nikogar, ki bi se bil ob mnogobrojnih madžarskih uporih izneveril avstrijski prejasni hiši, marveč so vsi pokazali zvestobo s pogostim prelivanjem svoje krvi, bodi tudi od mene daleč vsaka misel, da bi se, odrodivši se od svojih prednikov, prepustil nezvestobi. Nikoli bi mi ne bilo prišlo na pamet, da iščem turške zaščite, ako bi me ne bile k temu prisilile mnoge Vašemu veličanstvu znane neprilike . . . mečem se na kolena pred Vašim veličanstvom, prosim odpuščenja in prepuščam sebe in vse svoje pokorno in brezpogojno milosti Vašega veličanstva. Turški zaščiti in medenim obljubam se odpovedujem in pošljem v poroštvo svoje zvestobe na Dunaj svojega sina . . .“ S tem pismom, z „belim listom“ in banovim sinom Ivanom Antonom je odpotoval Forstall dne 7. apr. na velikonočni ponedeljek na Dunaj. O tem svojem pismu na cesarja je Zrinjski naslednji dan sporočil tudi generalu Spankauu v Ptuj v pismu, ki sta mu ga nesla tja kapetan Caldi in konjušnik Rudolf Lahn in peljala s seboj kočijo s šestimi konji, da v nji dovedeta generala v Čakovec kot gosta. Nemški general je kočijo in konje sprejel, oba odposlanca pa je zadržal pri sebi do 11. aprila, dokler ni bil gotov s svojimi bojnimi pripravami. V času, ko se je Forstall na Dunaju pogajal, pa je Spankau dne 12. aprila s svojo konjenico pri Zavriču prekoračil Dravo, prenočil v Ormožu in naslednji dan udaril v Medmurje.

Ko je ban to zvedel, je dal v noči dne 12. apr. 1670 osedlati konje in je s Frankopanom, konjušnikom Rudolfom Lahnom in dvajsetimi vojaki ostavil svoj grad v Čakovcu, poslovivši se od žene Katarine, katera ni hotela bežati, ampak je ostala v gradu in sežgala vsa opasna pisma, med njimi tudi Tattenbachovo „ligo“. Zrinjski in Frankopan sta se napotila na Dunaj, upajoč, da si osebno izprosita pomiloščenje. Prenočevala sta prihodnjo noč v Kőrmendu pri grofu Batthyányju, naslednjo noč v Keresztesu pri jezuitih, tretjo noč v Kaldoldu pri grofu Kéryju, kateri je njun prihod takoj nannil na Dunaj. Zjutraj dne 18. apr. sta ban in njegov svak dospela v cesarsko prestolico, kjer sta bila na videz prijazno sprejeta; nato pa sta bila vržena v ječo, odkraja na Dunaju, nato v Dunajskem novem mestu. Medtem je cesarska soldateska izropala njuna posestva v Medmurju in Primorju.

Sodna preiskava zoper nju je trajala celo dolgo leto in se je končala na ta način, da je bil Frankopan obsojen dne 11. aprila, Zrinjski pa 18. aprila na smrt zaradi veleizdaje. Njuno obglavljenje se je izvršilo dne 30. apr. 1671 v Dunajskem novem mestu. Isti dan je bil obglavljen tudi Fran Nádasdy na Dunaju, dočim je moral Tattenbach na isto kazen v Gradcu čakati tja do 1. dec. 1671.

„Bela ruta, bel denar“. — Ta povestica je prvič izšla v podlistku „Slovenskega naroda“ z dne 19. in 21. julija 1874, št. 162 — 3, podpisana z: „J. Mlat“ — psevdonomom, s katerim je Jurčič podpisoval svoje feljtone v prvem letniku „Slov. naroda“. — Motiv te leposlovne stvarce si je bil pisatelj zabeležil v beležnico iz l. 1872. tako-le: „Novela. Na bl. jezeru, ako se vozi dekle, ki je s farjem grešila, jezero nemirno, čoln se pogreza, mora ona belo ruto, (zlat) [prečrtano] bel denar, ali sama noter če še ne mirno.“

„Na kolpskem ustju“. — Ta „izvirna povest“, ki se tukaj prvič uvršča v Jurčičeve zbrane spise, je izšla v dveh nadaljevanjih v „Slov. narodu“ z dne 26. in 29. jul. 1874, štev. 168 in 170 brez vsakega podpisa. Da je to delce poteklo izpod Jurčičevega peresa, priča jezik, ki je pristno Jurčičev, način pisanja, zlasti pa poznanje voznje po Savi in milijeja v Sisku, ki ga je v tedanjih časih izmed naših pisateljev imel pač samo Jurčič, ki je l. 1871. pol leta živel v tem mestu. — Ko je Levec leta 1889. izdajal VIII. zv. svoje izdaje Jurčičevih zbranih spisov, je bil sam namenjen sprejeti to povestico v ta zvezek, ker je v onem izvodu „Slov. naroda“, ki je last „Narodne tiskarne“, to povest o slovenskih splavarjih priredil za tisek in pod njeno prvo nadaljevanje zapisal s svinčnikom naslednjo opombo za stavca: „Namesto flosar stavite povsod plavičar! 6/6 89 Levec.“

„Doktor Zober“. — Ta svoj roman je napisal Jurčič po vsej verjetnosti leta 1875. in ga namenil za svojo „Slovensko knjižnico“, v kateri je kot njen I. zv. v januarju 1876 tudi izšel. V pisateljevi zapuščini se nam je deloma ohranil koncept prvotnega rokopisa, pisan z Jurčičevo roko s črnilom na cele pole konceptnega papirja, začenjajoč se s koncem XIV. poglavja („Lisec je sedaj, to se razumeje, tudi natanko poznal razmere v gradu“, prim. str. 387) in končujoč se v sredi XX. poglavja tam, ko stari Zober odhaja v ladijsko kabino po vino („Kdor prej pride, prej melje“, str. 426). Ta koncept vsebuje nekaj prečrtanih mest, katera naj tu ponatisnem, ker nam nudijo do neke mere vpogled v Jurčičevo literarno snovanje:

Šestnajsto poglavje, v katerem dr. Zober pošilja Solarjevega bosopetega dečka po Lisca, da se ž njim zmeni o opombi, ki jo je naredila graščakinja pri prihodu inženjerja o nekih „očeh“, je bil pisatelj začel v konceptu z naslednjimi, pozneje prečrtanimi besedami (pravopis

nemoderniziran): „Doktor Zober o onem večeru nij nikdar z Liscem več govoril, nego zopet v svojem lehkem nekoliko grobem tonu, katerega mu pa Lisec odslej ni več zameril.

Necega dne pred solnčnim zahodom se srečata na polji. Stari postane in vpraša: „Ti, nečak, čegave oči imaš ti?“

Lisec se začudi temu vprašanju, ki ga ni razumel.

„Krčmar mi je pripovedoval, kako je bilo tačas, ko sta v prvič stanovanja prosila za tebe. Gospa je imela svojo slabo uro in ti je nekoga oči očitala. Čegave? On se ne domisli imena.“

„Meni se zdi, da nekega Andreja, ali o tem nijsem nikdar potlej več razmišljal.“

„Tako?“ zategne starec. „Torej se me spominja še tudi kadar me nij pred njo? Lepó! Ali častno to nij, da se gost iz dvora podi v imenu mojih oči — pokaži kakove imaš! — No, za mlado neumno dekletce dovolj opasnosti!“

Do sedaj Lisec ni vedel doktorjevega krstnega imena. V tem hipu se je pa domislil, da je uže od kmeta čul precej pri povesti o Zobrovem gospodu okrajšano narodno imenovanje Drejko. Iz besedij starčevih, katere je skoro bolj sam sebi, nego Liscu govoril, razvidel je ta naravnost in natančnejše razmero, v kateri je Zober moral nekdam biti z gospo. Od tod tedaj njegov vpliv nanjo. A samo od tod? Neverjetno. Vendar vprašati bi bilo indiskretno.“ — To mesto je Jurčič prečrtal in koncipiral potem prvo polovico tega poglavja tako, kakor se čita sedaj na straneh 389 — 393.

Pa tudi konec šestnajstega poglavja je bil v pisateljevem prvem konceptu nekoliko drugačen. Za besedami: „zadnje njegove besede so se mu zdele cinične“ je sledil še naslednji pasus, ki ga je Jurčič pozneje prečrtal: „... cinične in greh. Kaj ima on. Z njim ne bi mogel govoriti o srčnih rečeh.“

Ona ponudba pomoči, s katero sedaj Zober hoče biti na uslugo Liscu pri ženitvi z deklico, ki „je precèj bogata“ (str. 397), je bila v prvem konceptu še bolj cinična in razvita v naslednjem, pozneje prečrtanem pasusu: „Kedaj smem priti k vam, gospod doktor?“ praša inženir, da bi ga na drug pogovor spravil.

Zober reče: „Čujem, da ste te oči dobro rabili?“

„Kako mislite?“

„Ljudje govore, da imasta z malo hčerko gori v gradu uže popolno dobro znanje.“

„Kdo je to rekel!“

„Tiho in poslušajte. Ko bi bil jaz takoj tist dan ko sem prišel, ta njen izrek vedel, ne bi bil lagal, da ste moj nečak in tako dalje. Bil bi stvar drugače opravil. In ko bi sedaj tega ne vedel, kar vem, moral bi reči: prijatelj, ti se nijsi dobro nosil. Znano ti je bilo, da ima gospa neumno bolestno misel, svoje hčere ne omožiti. Ali hoče staro devico iz nje narediti, ali jo meni v kloster potisniti, ali kaj, to mene ne briga. Jaz sem vas spravil pod streho, ker sem rekel, da ste neškodljiv, ker preskrbljen. A kakor sedaj vem, ne rečem ničesar, delajte kar hočete, še privoščim jej, ako se vam posreči izvesti kar jej nij po volji. Človek je vselej neumen, kadar se kdo smili. Trd bodi! To je najboljše. Upotreb-ljuj mlado lice, varaj, uživaj, na nikogar se ne oziraj, — prav imaš.“

„Jaz vas ne razumem“ reče Lisec prestrašen. „Kaj mislite o meni.“

„Nič“ odgovori doktor, obrne mu hrbet in odide. Lisec stoji tu, vroče mu prihaja. Bilo je nekoliko istine v obdolževanji starčevem. Sedaj si je bil v svesti, da mu je bila Lina več nego je smelo biti vsled izrednih čudnih razmer na gradu in po zaupanji, ki ga je kot gost užival. Predsodek, bolezen gospé Langmanove, — vse istina, ali kam to vodi? Moral je proč od tod. Sklep je bil gotov.

Uprav ko je to misel imel, stopi k njemu — volk v basni — doktor Zober. Po kratkem razgovoru o vremenu, reče Lisecu:

„Znate vi, mladi prijatelj, da ste vi za mene čuden človek. Jaz ne vem kako je prišlo in zakaj, ali to je gotovo, nekoliko vas moram rad imeti. Zato me jezi, da sem uže dvakrat z vami več govoril, nego je moj običaj, in takó, da me morete slabše soditi nego sem. Po resnici govorjeno, bilo bi mi prokleta vse jedno, kako kdo o meni sodi, odvadil sem se tega. Vendar to pa smete pomisliti, da je v našem životu več ljudij, vsaj v mojem. Enkrat prodere jeden, drugikrat drugi. Jaz imam jednega, ki ga sam ne spoštujem, torej je najboljše, da ga tudi vi prezrete, kadar se vam pokaže. Kadar boste pa onega v meni potrebovali, ki vam je morda nekoliko sočutnejši, povejte mi, jaz sem vam zmirom pripravljen biti pomočnik in prijatelj. Dolgo ne ostanem več tu. Sit sem uže. Ako pridete k meni v Carigrad — po natančnejšo adresu morete k meni priti — vam bode vselej na razpolaganje to kar najrajši imam, moj konj in pipo tabaka morava skupaj popušiti, kako le mi doli v orientu znamo. S tem naj bode stališče mej nama jasno in ne dajte se motiti, ako me včasi še vidite v drugih muhah, posebno kadar se oni drugi človek v meni vzbudi, ki so mi [ga] ljudje udehnili. Sedaj pa zdravo!“

Lisec z veseljem seže v podano roko.“

Popis vožnje po Donavi ob hrvaško-srbskem Sremu (414 — 417) je pisatelj sestavil na podlagi samovidstva. To pot je bil Jurčič napravil, ko se je kot poročevatelj „Naroda“ udeležil slavnosti, ki se je dne 22. avg. 1872 praznovala v Beogradu o priliki proglasitve polnoletnosti srbskega kneza Milana. („Slovan“, 1911, str. 337 — 344.) Takrat si je bil v svoj notes zabeležil naslednje svoje vtiske: „Od Osjeka do Zemuna. Na parobrodu. Eleganten salon. Kdor bil na donavskem parobrodu, zna, kdor ne,

pojma nema. Popis, a ta ne moj nalog. Posebna fiziognomija ta, da najelegantnejši jugoslovanski svet zastopan, krasne srbske žene in devojke v narodnih odelah, vse srbski govoreče. Čut človeka spreleti: še nij slabo z takim narodom našim. — Druga figura v oči padajoča samo žid, na stebriču ne razumljivšem to gibanje (?), z judovsko posmehljivim šaljivim: aj waj, was ist denn dass — Igralci Srbi.“

Jurčič je popisal omenjeno slavlje v Belgradu, kjer je bil kot edini Slovenec povabljen na knežji obed, v svojih „Belgradskih pismih“ („Slov. narod“ z dne 27., 29. in 31. avg. 1872, štev. 99—101). V uvodu teh „pisem“ je obetal, da v podlistkih popiše tudi svoje popotovanje po Savi in Donavi, a te svoje obljube pozneje ni izpolnil. Pač pa je svoje vtiske z vožnje po Donavi uporabil tu v začetku XX. pogl. svojega „Doktorja Zobra“.

Kazalo.

Urednikov uvod	I
<i>Lipe</i>	1
Pipa tobaka	39
Moč in pravica	61
Županovanje v Globokem dolu	87
V Vojni krajini	95
Telečja pečenka	127
Ivan Erazem Tattenbach	149
Bela ruta, bel denar	265
Na kolpskem ustju	275
Doktor Zober	287
Urednikove opombe	449

NARODNA IN UNIIVERZITETNA
KNJIZNICA

00000421893

28. VIII. 1946

